

154E5044 / Roč. 38. 1992. č. 1-6 (1)
PK cas. 423/98

VĚDECKÝ ČASOPIS

NÁRODNÍ KNIHOVNA

1000300481

Rada G

ZEMĚDĚLSKÁ EKONOMIKA

1-2

ROČNÍK 38 (LXV)
PRAHA
LEDEN - ÚNOR
1992
ISSN 0139-570X

AKADEMIE ZEMĚDĚLSKÝCH VĚD ČSFR
ÚSTAV VĚDECKOTECHNICKÝCH INFORMACÍ
PRO ZEMĚDĚLSTVÍ

0XVIII-321

Redakční rada

Ing. Vladimír Jeníček, DrSc. (předseda), ing. Gejza Blaas, CSc., ing. Juraj Cvečko, CSc., doc. ing. Josef Fojtl, CSc., prof. ing. Félix Hutník, DrSc., ing. Karel Janotka, CSc., ing. Josef Kraus, CSc., doc. ing. Jaroslav Mach, CSc., prof. ing. Zdeněk Poděbradský, CSc., ing. Bohumil Prouza, CSc., doc. ing. František Střeleček, CSc., prof. ing. Karel Vinohradský, CSc., prof. ing. Jozef Višňovský, CSc.

Vedoucí redaktorka ing. Hedvika Malíková

Rukopisy odevzdány k tisku 21.11.1991. Podepsáno k tisku 17.2.1992

OBSAH

Jeníček V.: Privatizace a transformace zemědělství a potravinářského průmyslu.....	1
Hubáček J.: Ekonomické problémy reformního procesu v agrokomplexu	3
Ižáková V.: Přístupy k privatizaci v poľnohospodárstve	15
Trávníček Z., Lipták M.: Obnovení družstevních principů a vnitřní transformace zemědělských družstev	23
Mosný D.: Ekonomické projektovanie agropodnikania v trhovej ekonomike pre procesy privatizácie	31
Vávra V.: Vznik a rozvoj nadpodnikových struktur v agrokomplexu	43
Grznár M.: Transformačné procesy v potravinovom hospodárstve a vytváranie agropotravinárskych trhov	55
Klapková H. a kol.: Pronájem zemědělského majetku jako jedna z forem podnikání v nových ekonomických podmínkách	67
Hron J., Slabý A.: Modelový projekt rodinné farmy s kombinovanou podnikatelskou orientací na agroturistiku.....	79
Střeleček F.: Finanční analýza zemědělského podniku	91
Zavřel V.: Problematika, možnosti a budoucnost rodinných farem v československém zemědělství	105

Diskuse

Karlík J.: Několik poznámek k diskusi o povaze zemědělských družstev.....	115
---	-----

Z vědeckého života

Sokol Z.: K šedesátinám ing. Bohumila Prouzy, CSc.....	126
Tvrdoň O.: K šedesátým narozeninám prof. ing. Karla Vinohradského, CSc.	127

PRIVATIZACE A TRANSFORMACE ZEMĚDĚLSTVÍ A POTRAVINÁŘSKÉHO PRŮMYSLU

Základní podmínkou fungujícího tržního hospodářství je kvalitativní přestavba vlastnických vztahů a podnikatelských struktur. Ta vyžaduje (s využitím restitučních zákonů) plné obnovení soukromovlastnických práv a jejich podnikatelských funkcí v procesech privatizace zemědělských podniků, organizačních služeb a potravinářského průmyslu.

Vlastní postup privatizace v oblasti zemědělské prvovýroby pokračuje zatím pomalu a probíhá především ve sféře uspokojování restitučních nároků. Přitom převážná část těchto hospodářství má výměru do 2 ha a tím samozásobitelský charakter. Současný podíl objemu tržní produkce soukromých hospodářství je tedy ještě nižší, než je jejich procentní zastoupení na celkové výměře zemědělské půdy. Výraznější změna může nastat až po přijetí transformačního zákona zemědělských družstev a při privatizaci státních statků, i když ani pak nelze očekávat rychlé zásadní změny dosavadních proporcí.

Úspěšný průběh privatizace předpokládá:

- V plném rozsahu obnovit vlastnická práva k půdě a k ostatnímu majetku, navrátit nebo odškodnit vyvlastněný majetek a na tomto základě podpořit rozvoj soukromého podnikání.
- Obnovit princip soukromovlastnických podílů na majetku družstev.
- Důslednou privatizací státních podniků, zemědělských služeb, potravinářského průmyslu a obchodu eliminovat jejich monopolní postavení. Podporovat jejich vzájemné kapitálové propojování se zemědělskými podnikateli.
- Podporovat rozvoj nových forem vertikální organizace podnikatelských a zájmových aktivit především výrobního a svépomocného typu, jako jsou agrární komory, podnikatelské a zájmové svazy, komoditní burzy apod.
- V celkovém kontextu transformačních procesů respektovat trendy vývoje efektivní výrobnosti výrobních jednotek s racionální technologickou koncentrací.

K zabezpečení těchto základních požadavků je třeba:

- realizovat zákon „O úpravě majetkových vztahů a vypořádání majetkových nároků“;
- umožnit zemědělským výrobcům zapojit se do procesu privatizace potravinářského průmyslu a služeb s cílem kapitálově propojit vertikálu výroby potravin;
- vydat zákony, které by upravovaly postavení a činnost agrárních a potravinářských komor a komoditních burz.

V zemědělské výrobě budou na základě legislativních podmínek včetně obchodního zákoníku působit různé podnikatelské subjekty.

Zejména v první fázi lze očekávat udržení dosavadního trendu rozvoje malých několikahektarových hospodářství s výrazně samozásobitelským charakterem. Významnější budou však soukromá tržní hospodářství (rodinné farmy) s obchodními vazbami na vnější okolí a služby.

U zemědělských družstev návazně na restituční opatření a úpravu vlastnických vztahů k půdě lze počítat s jejich transformací, která bude respektovat:

- volnost rozhodování o podnikatelské formě;
- obnovu mezinárodně uznávaných družstevních principů, tj. zejména dobrovolnost, majetkovou účast a nezávislost družstva na státu.

U státních statků bude zřejmě účelné kombinovat standardní metody velké privatizace i s umožněním postupných splátek finančního leasingu apod.

zabezpečit alespoň omezenou zemědělskou činnost, ekologické prostředí a pracovní příležitosti s využitím vymezených subvencí, případně dalších forem státní a regionální podpory.

Privatizací a transformací projdou také současné společné podniky. Tento proces se uskuteční v návaznosti na transformaci zemědělských družstev a privatizaci státních podniků.

V uvedených souvislostech se toto tematické číslo zabývá několika okruhy problémů.

Především uvádí přístupy k privatizaci v zemědělství, včetně otázek obnovení družstevních principů a vnitřní transformace zemědělských družstev. S tím bezprostředně souvisí ekonomické projektování agropodnikání v tržní ekonomice. Také vznik a rozvoj nadpodnikových struktur v komplexu představuje podstatný prvek celkových přeměn. K výrazné změně dojde při vytváření agropotravinářských trhů, které také zaznamenávají výraznou transformaci.

Rozhodující oblast představuje podniková sféra, kde významnou součástí transformace představuje pronájem zemědělského majetku jako jedna z forem podnikání a zvláště pak konstituování rodinných farem. V tematickém čísle je uveden modelový projekt rodinné farmy s kombinovanou orientací na agroturistiku, posouzení ekonomické prosperity malých zemědělských farem v podmínkách transformace čs. zemědělství, finanční analýza zemědělského podniku i představy o budoucnosti rodinných farem u nás. Cenné jsou rovněž zahraniční postupy a zkušenosti s transformací.

Široký tematický záběr i různorodost autorského kolektivu se prezentuje širokou názorovou škálou na danou problematiku, vyjadřující rovněž stupeň poznání a možného řešení v této časové fázi rozhodujícího kroku čs. zemědělství a potravinářského průmyslu k reálně tržnímu prostředí.

Ing. Vladimír J e n í č e k , DrSc., vědecký redaktor tematického čísla

Dosavadní výrobně ekonomické, organizačně řídicí, vlastnické a velikostní uspořádání jednotlivých podnikových reprodukčních článků agrokomplexu se z hlediska jeho vnitrodvětvového a meziodvětvového fungování vyznačuje řadou problémů, které snižují jeho celkový výsledný produkčně ekonomický efekt a ztěžují přitom i přechod k tržní ekonomice.

Základní odvětvové články agrokomplexu, ať již v jeho užším pojetí v rámci agrárního potravinářského komplexu - APoK, či v širším pojetí v rámci agrárního průmyslového komplexu - APK, nejsou s to v důsledku své přetrvávající uzavřenosti vytvářet vzájemně optimálně propojený systém a plnit tak racionálně a efektivně své zásobovací, výrobní a odbytové funkce.

Dodavatelská průmyslová odvětví a obory služeb, odvětví zemědělské výroby i odvětví zpracovatelského průmyslu a jeho potravinářské i nepotravinářské obory vystupují i nadále jako více či méně oddělené a nedostatečně provázané a koordinované sféry (Hubáček 1991).

Stávající situace je v této souvislosti o to problematičtější, že i základní odvětvové články agrokomplexu, tedy zemědělství a zpracovatelský průmysl, byť gesčně a kompetenčně spravované jedním resortním orgánem - ministerstvem zemědělství, vystupují vůči sobě spíše autarkně, než jako vzájemně spjaté odvětvové sféry sledující společné výrobní a odbytové záměry a dosahující přiměřeně stejného hospodářského a finančního efektu. Tato rozdvojenost v podstatě vylučuje společný postup a prakticky neumožňuje vyvíjení žádoucího soustředěného aktivního tlaku na prospěšné chování obchodní sféry. Ta při dosud neexistujícím skutečném tržním nemonopolním prostředí nepřiměřeně stanovenou výší obchodního rozpětí a tudíž převyšujícími maloobchodními cenami většiny potravin působí negativně na výrazný pokles a nežádoucí strukturu spotřeby.

POLIBERALIZAČNÍ VÝROBNÍ A ODBYTOVÉ PROBLÉMY V ZEMĚDĚLSTVÍ

V důsledku liberalizace ekonomiky se jen za tři čtvrtletí roku 1991 zvýšily spotřebitelské ceny potravinářských výrobků téměř o 28%, spotřeba potravin se snížila o více než 20 %. To vede i k poměrnému útlumu výroby v potravinářském průmyslu se všemi nepříznivými výrobními, odbytovými i ekonomickými dopady zvláště na zemědělskou výrobu. V důsledku sníženého celkového vnitřního užití zemědělské produkce, nutného omezování neefektivního vývozu a očekávaného zvýšeného dovozu zemědělsko-potravinářských výrobků, a nakonec i nezanedbatelného růstu samozásobení lze i při jistém zvýšení poptávky po potravinách perspektivně předpokládat celkové reálné snížení zemědělské výroby o 10 až 15 % ve srovnání s rokem 1990. Tento proces bude samozřejmě spojen s řadou problémů a komplikací a neobejde se bez řešení závažných politicko-hospodářských, výrobně ekonomických, sociálně ekonomických i jiných podmíněných otázek.

V rámci agrokomplexu je to právě zemědělská prvovýroba, která je vzhledem ke svým specifickým reprodukčním podmínkám¹ při absolutní i relativní nadvýrobě, ať již podmíněné vyšší úrodou (Kingův efekt), či prudkým poklesem poptávky po zemědělských výrobcích, výrobně ekonomicky postižena nejvýrazněji. Není schopna především v důsledku dlouhodobějšího biologického cyklu zejména v živočišné výrobě se krátkodobě naráz pružně a plně vypořádat s absolutní ani relativní existencí přebytků a jednoznačně bez finanční újmy řešit odbytové potíže omezováním výroby nebo změnou výrobního programu, redukcí výrobních nákladů, a dokonce ani výrazným snížením nákupních cen zemědělských výrobků.

Současná situace je za těchto podmínek navíc o to složitější, že zemědělská prvovýroba se v důsledku rapidních a neadekvátních restriktivních finančních opatření zejména cenového a dotačního, ale i úvěrového a daňového charakteru, navíc při zachování monopolního postavení dodavatelského strojírenského, chemického, stavebního i krmivářského průmyslu a odběratelského zpracovatelského průmyslu stejně jako obchodu a při podcenění zvýšeného dovozu některých druhů potravin dostala do svízelné ekonomické situace se stěžejšími hospodářskými a finančními důsledky. To nakonec nejvýstižněji ilustrují předběžné statistické údaje² v průměru za tři čtvrtletí roku 1991, kdy se proti prosinci 1990 zvýšily maloobchodní ceny potravin o 28,0 % (maloobchodní ceny spotřebních průmyslových výrobků o 67,2 %, ceny externích průmyslových vstupů o 56,8 %), zatímco nákupní ceny zemědělských výrobků o pouhých 0,8 %. Zemědělství tak za stejné období vykazuje ztrátu ve výši přibližně 15 mld Kčs, přičemž zpracovatelský průmysl naopak dosahuje zisk kolem 15 mld Kčs. V roce 1990 činil zisk dosažený v čs. zemědělství téměř 10 mld Kčs (v roce 1989 přes 12 mld Kčs), zatímco zpracovatelský průmysl dosáhl necelých 5,9 mld Kčs.

Řešení zvláště relativní zemědělsko-potravinářské nadvýroby a dočasně zvýšených vnitřních odbytových potíží vývozem existujících přebytků naráží v důsledku převahy nad poptávkou na přebytkovost a nižší ceny na světovém agrárním trhu a tím i na nedostatek vhodných odbytišť. Vývoz je tudíž, zejména u základních agrárních komodit, zpravidla závislý na značných proexportních subvencích a stává se neefektivní (J e n í č e k 1991), případně je jeho možnost limitována nesolventností zainteresovaných dovozních zemí či je blokována embargem, jako je tomu například v případě Iráku.

KONCEPČNÍ AGRÁRNÍ POLITIKA - STABILIZAČNÍ FAKTOR REFORMNÍHO PROCESU V AGROKOMPLEXU

Soudobá tržní ekonomika, a tím spíše přechod k ní se neobejde bez předvídaté a účinné státní hospodářské politiky, která vedle ekonomické a sociální rozvojové strategie vytváří systémové, institucionální a legislativně právní předpoklady pro působení tržně peněžního mechanismu a navíc se aktivně uplatňuje a regulačně zasahuje do všech sfér ekonomiky, kde tržní systém z nejrůznějších důvodů selhává a plně nefunguje, resp. se opožděně „adaptuje“ a včas nereaguje.

1) Dlouhodobý předzásobovací a výrobní cyklus, biologický a sezónní charakter výroby, závislost na přírodních podmínkách a jejich variabilitě, vyšší podílové zastoupení pracovníků, nízká elasticita nabídky a poptávky po potravinách, deformovanost agrárního trhu apod.

2) Při průměrném růstu cen průmyslových výrobků o 74 % se ceny průmyslových hnojiv zvýšily o 59,7 %, chemických ochranných přípravků o 91,5 %, přívěsů a návěsů o 59,7 %, náhradních dílů o 99,8 %, strojů o 74,3 %, stavebnin o 70,0 %, zatímco ceny krmných směsí, osiv a sádí a PHM se výrazně nebo vůbec (nafta) nezměnily (údaje ČSÚ – Hospodářské noviny 16. a 22. 10. 1991)

Nezbytnou součástí státní hospodářské politiky je agrárně průmyslová politika (agrární politika³ a v rámci ní především zemědělská politika, respektující zvláštnosti a specifika zemědělské výroby a zemědělsko-potravinářského a nepotravinářského trhu v jejich makroekonomické a mikroekonomické podmíněnosti.

Z tohoto hlediska je nutné posuzovat agrární a v rámci ní zemědělskou politiku nikoli jako výraz partikulárních zájmů představovaných národními resortními ministerstvy, ale je nezbytné ji chápat jako soustavu dlouhodoběji koncipovaných strategických cílových záměrů a prostředků - ekonomických opatření a nástrojů k jejich dosažení.

Hlavním posláním a úlohou ministerstev zemědělství je podílet se aktivně na přípravě těchto rozhodnutí a po jejich přijetí agrární, resp. zemědělskou politiku ve vymezených sférách realizovat a zabezpečovat zpětnou vazbu, tj. analyzovat chování příslušných ekonomických (tržních) subjektů a signalizovat potřebu konkrétních zásobovacích, výrobních a odbytových změn konkrétní hospodářské politiky v jejím makroekonomickém i mikroekonomickém pojetí.

Má-li být takto chápáná agrární politika ve svém širším i užším pojetí skutečně koncepční, předvídavá a také účinná, musí se opírat o komplexně pojatý systémově a věcně koncipovaný agrární program, tedy rozvojový projekt vycházející z analýzy výchozí situace, vymezující (specifikující) odhadnutelná rizika, postupy a přístupy přechodného období a formulující strategické cíle agrokomplexu - výrobní, ekologickou a sociální rozvojovou strategii. Takto pojatý agrární program se tak stává základním východiskem pro formování agrární a v rámci ní i zemědělské politiky, která v závislosti na konkrétních podmínkách a místní i časové variabilitě nastalých situací přijímá patřičná rozhodnutí a opatření a vytváří tím žádoucí předpoklady k postupnému dosažení příslušných strategických cílů (Agrární program... 1991).

Předpokladem přitom je, aby zásady agrární politiky byly natolik transparentní, aby vedle vymezení rozvojové strategie vytvářely dostatečné systémové, institucionální a legislativně právní předpoklady akceptující státní regulační zásady slučitelné s tržním systémem, které nepotlačují obecně platné ekonomické principy (přístupy), a respektující přitom odvětvové zvláštnosti, zejména pak reprodukční specifika zemědělské výroby a vůbec doprovodné funkce zemědělství, zejména krajinotvorné, ekologické a sídelní.

AGRÁRNÍ PROGRAM JAKO VÝCHODISKO AGRÁRNĚ POLITICKÉ KONCEPCE

Neujasněnost a odlišné názory na pojetí a úplnost agrárního programu a potíže při jeho zdlouhavém vypracovávání, oddalovaném projednávání a nevyjasněnosti kolem jeho schvalování a přijetí nakonec poznamenaly a ztěžují i koncipování odpovídající proreformní hospodářské politiky v zemědělství a potravinářském i nepotravinářském průmyslu. Agrárně politická koncepce ve svém širším i užším pojetí však v dosavadní podobě ne zcela postihuje a v potřebné celistvosti i propojenosti řeší celou širší a hloubku problematiky spojené s přechodem jednotlivých odvětvových a v rámci nich podnikových článků agrokomplexu k tržní ekonomice (Návrh zásad... 1991).

Agrární program má z hlediska svého pojetí i koncepčního vymezení od skutečně akceptovatelného, operabilního a realizovatelného programu stále poměrně daleko. Namísto důkladné analýzy současného stavu a jeho příčin, jasných cílů dalšího vývoje a konkrétních postupů jak k nim dospět se tento dokument v řadě případů utápí

³⁾ V zahraniční odborné ekonomické literatuře vyjadřuje termín agrární (agrární politika, agrární trh, agrární výrobky, agrokomplex, agrobanka, agroprojekt apod.) zpravidla širší podmíněné vymezení; vedle zemědělství zahrnuje i sféru zemědělského zpracovatelského průmyslu, obchodu zemědělsko-potravinářskými i nepotravinářskými výrobky, stejně jako příslušné finanční, stavební i jiné instituce a organizace.

v opakování obecných pravd a vysvětlování nutnosti omezit zemědělsko-potravinářskou a nepotravinářskou produkci, ve zdůrazňování nezbytnosti privatizačního procesu, neodkladnosti zlepšování životního prostředí, vytváření a uchování krajiny a zvýrazňování dalších doprovodných funkcí zemědělství. Zemědělství však nezbytně požaduje rámcově vymezenou perspektivní koncepci, ze které by mohly zemědělské podniky vycházet při praktické rozvojové a podnikatelské činnosti. Agrární program by měl vedle výrobně ekonomické problematiky klást větší důraz i na konkrétnější možná řešení stěžejních sociálně ekonomických problémů, např.:

- co s téměř jednou třetinou přebytečných pracovníků v zemědělství;
- jak bude zajištěna rekvalifikace těch, kteří budou muset zemědělství opustit;
- jaké pracovní příležitosti budou vytvořeny na venkově;
- kdo převezme zejména po státních statcích, příp. i po družstvech některé sociální, resp. infrastrukturní aktivity, které pro venkov zajišťovaly (provoz jídelen, školek, zásobování, dopravu).

Zemědělství stěžuje samo vyřeší závažné ekologické problémy, do značné míry způsobené průmyslem ať již přímo (emise a odpady), anebo nepřímo (dodávky nekvalitních agrochemikálií, ekologicky nevhodná technika a technologie). A právě rozpracování a řešení ekologické problematiky v její širší podmíněnosti prakticky chybí. Bez jejího dořešení se jeví utopii i představa o rozšiřování alternativního zemědělství a výrobě ekologicky přijatelných a zdravotně nezávadných potravin.

Tyto i jiné kritické připomínky samozřejmě neznamenají, že agrární program i v té podobě, v jaké je dosud rozpracován a předložen, ve své podstatě nevytváří základní předpoklady pro řešení agrární problematiky v jejím užším i širším pojetí.

I když se na jeho dosavadní, zejména federální verzi mnohé v pozitivním smyslu změnilo, je ku škodě, že vedle národních ministerstev se na jeho zpracování nemohly dostatečně podílet i jiné zainteresované organizace (Českomoravská agrární unie, Rolnicko-družstevní svaz, Svaz statků, ale i široká zemědělská odborná veřejnost včetně aktivních soukromých rolníků). Jak se ukazuje, právě konfrontace názorů tomuto programu chybí patrně nejvíce; je proto žádoucí, aby byl i nadále přístupný dalším nezbytným korekcím, úpravám i změnám.

Uvedené okolnosti mají zvlášť negativní důsledky pro vytváření komplexně pojaté agrární politiky. Ta ne zcela transparentně odráží zejména současnou nepříznivou výrobně ekonomickou situaci a stávající problémy zemědělství, předurčené nejen minulým direktivním systémem a existencí státního a družstevního zemědělského sektoru. Nermalou měrou jsou navíc spojeny i s řadou současných problémů, ke kterým dochází právě při přechodu k tržní ekonomice v důsledku nedocení specifík zemědělské výroby a absence nezbytných, státní hospodářskou politikou usměrňovaných přechodových opatření. Negativní roli v této souvislosti sehrálo i přecenění možností trhu při zjevném podcenění monopolu dodavatelských a odběratelských odvětví i obchodu. Zvlášť kritické výhrady lze přitom vznést k váhavému postupu při vytváření odpovídajících zejména hospodářsko-právních předpokladů a přijímání příslušných hospodářských zákonů, které v nemalé míře brzdí a zpomalují reformní transformační proces jak v zemědělství, tak i v agrokomplexu a ekonomice jako celku (H u b á č e k 1991).

LIMITUJÍCÍ FAKTORY PŘECHODU AGROKOMPLEXU K TRŽNÍ EKONOMICE

Při přechodu k tržní ekonomice se agrokomplex a zejména pak zemědělství nachází ve velmi složité situaci, kterou lze charakterizovat:

- nerovnováhou deformovaného agrárního trhu s převážně relativní převahou nabídky nad poptávkou (nejde o nadprodukcii - rozsah výroby se nezvětšil), která se nejvýrazněji projevuje v chovu skotu (u hovězího masa a mléka a výrobků z nich);
- neexistencí tržního prostředí (převažuje monopolní postavení dodavatelského i zpracovatelského průmyslu vůči zemědělským podnikům);
- relativně vyšší nákladovostí zemědělské výroby, do značné míry podmíněnou vysokými cenami externích vstupů, které se i při současném výrazném snížení jejich spotřeby (až

- o 40 %) podílejí na celkových reprodukčních nákladech 65 - 75 % při výrazné diferencovanosti výrobové, podnikové i regionální;
- nezajištěnosti náhradního zaměstnání a pracovních příležitostí pro téměř jednu třetinu přebytečných pracovníků, zejména v odlehlých pohraničních zemědělských oblastech s minimální možností pracovního (rekvalifikačního) uplatnění a s tím spojenými možnými negativními sociálně ekonomickými důsledky a nepříznivými dopady na osídlení; v této souvislosti nelze opomíjet tu skutečnost, že jen za jediný rok (od 1.7.1990 do 1.7.1991) ubylo v čs. zemědělství vč. přidružené zemědělské i nezemědělské výroby více než 147 tis. pracovníků;
- neutěšenou finanční situací většiny zemědělských podniků;
- nevyjasněností transformačních procesů zejména pokud jde o řešení vlastnických forem a vztahů, podmíněných zpožděním legislativní úpravy vlastnických vztahů k půdě a k ostatnímu zemědělskému majetku, oddálením řešení transformace a přijetím problematického blokačního paragrafu;
- nekomplexností a prozatímností rozhodujících pravidel hospodaření (stanovením minimálních a maximálních, resp. garantovaných a internovaných cen, pravidel dotační politiky a tržní regulace, o kvotacích nemluvě);
- celkovým zpožděním realizace privatizačního a demonopolizačního procesu v ekonomice jako celku a s ním spojenou absencí konkurenčního prostředí;
- určitou nesousledností reformních postupů - kroků věcného, časového, kompetenčního, hospodářsko-právního charakteru a regulačních nástrojů.

Výslednicí předchozího direktivního systému a některých dosavadních potíží při realizaci ekonomické reformy je i současná krizová situace v zemědělství, do značné míry způsobená výraznou odbytovou krizí zemědělských výrobků vyvolanou rapidním poklesem vnitřní poptávky a zejména snížením spotřeby potravin v důsledku prudkého růstu jejich maloobchodních cen. Ke znatelnému zvýšení cen potravin (o 24,4 %) přitom došlo již v průběhu druhého pololetí roku 1990 (hlavně odstraněním záporné daně z obratu počátkem III. čtvrtletí, částečně devalvací resp. růstem cen vstupů ke konci IV. čtvrtletí a dále pak zvlášť výrazně zejména po uplatnění reformního liberalizačního procesu - liberalizace cen) od počátku ledna 1991 (K a r l í k 1991). Jen za tři čtvrtletí roku 1991 se fyzický objem prodeje potravin snížil o 29,0 % (v roce 1990 o 3,1 %) a maloobchodní ceny potravin se zvýšily o 28,0 %.

Po uvolnění regulace cen většiny základních potravinářských výrobků k 1. listopadu 1991 došlo k dalšímu výraznému zvyšování spotřebitelských cen potravin.

Podle šetření ČSÚ se v ČR maloobchodní ceny potravin k 5. 11. 1991 proti srpnu, kdy byly po lednové liberalizaci nejnižší, poměrně výrazně zvýšily - např. u mléka a mléčných výrobků od 6,9 do 25,3 %, konkrétně u plnotučného mléka o 22,0 %, u másla o 25,3 %, u bílého jogurtu o 17,1 %; u masa a masných výrobků od 6,8 do 34,3 %, konkrétně u zadního hovězího masa o 34,3 %, u vepřové pečeně o 9,4 %, u vajec o 25,0 % (Hospodářské noviny 11. 11. 1991).

Vše nasvědčuje tomu, že především u těch potravinářských výrobků (masných a mléčných), které jsou v důsledku růstu cen externích vstupů, stávajícího zvýšeného vývozu a neuvážených nejrůznějších tlaků na omezování produkčních kapacit zasaženy zvýšením cen nejvíce, dojde k následnému poklesu poptávky a k nežádoucímu snížení jejich spotřeby.

Odbytová krize je o to tíživější, že se nejvýrazněji a se značnými negativními ekonomickými důsledky projevuje právě v tržně rozhodujících odvětvích zemědělských podniků, zejména v chovu skotu (jatečný skot, mléko), který se ještě donedávna podílel na celkové tržní zemědělské produkci v průměru téměř 43 % a v podhorských oblastech dokonce až 80 %.

DŮSLEDKY RESTRIKTIVNÍ FINANČNÍ POLITIKY NA EKONOMIKU ZEMĚDĚLSKÝCH PODNIKŮ

Je nutné znovu zdůraznit, že výrobně ekonomické problémy zemědělských podniků jsou navíc přímo i nepřímo zapříčiněny striktní restriktivní finanční politikou, spojenou především s neúměrným omezením především výrobních dotací a subvencí, které se v roce 1991 proti roku 1990 celkově snížily téměř o jednu třetinu. V této souvislosti nelze opomíjet ani ty problémy, které vyplývají z nepřesného vymezení působnosti a platnosti garantovaných (intervenovaných) cen za vybrané zemědělské výrobky (potravinařská pšenice, žito, jatečný skot - býci, jalovice) a z nedořešení řady zejména realizačních problémů souvisejících se stanovením, zaměřením, fungováním a čerpáním fondu cenové regulace (federálního i republikových) a jeho využití k podpoře a subvencování vývozu.

Poklesem podílu dotací a subvencí na celkové úhradě z 34,8 % na 17,3 %, minimálně 20 % se řadí čs. zemědělství k nejméně intervenovaným v Evropě.

Přestože jednotlivé země ES, resp. OECD subvence do zemědělství začínají postupně snižovat, míra subvencování jejich zemědělství je dosud stále vysoká. Ve srovnání s rokem 1990, kdy se subvence podílely na celkové úhradě 35 %, mají v roce 1991 poklesnout o 2 až 5 % a dosáhnout tak 30 až 33 %.

Procentní podíl subvencí na celkové úhradě ve vybraných zemích v roce 1989 (údaje ÚVTIZ Praha):

ES	38	Kanada	35
Rakousko	44	Japonsko	72
Švédsko	47	Austrálie	10
Norsko	74	Nový Zéland	5
USA	27	Československo	33

I když je subvencování zemědělství té které země podmíněno odlišnými hospodářskopolitickými a sociálně ekonomickými cíli i prioritami sledovanými státní hospodářskou politikou, a také vyšší či nižší úrovní dosaženého ekonomického vývoje, lze vyvodit závěr, že v hospodářsky vyspělých zemích existuje podmíněná závislost mezi mírou subvencování zemědělských podniků; téměř zpravidla je více subvencováno zemědělství v zemích s nižší velikostí a méně v zemích s vyšší velikostí zemědělských podniků (H u b á č e k 1990).

Závažné v této souvislosti proto tedy je, že k redukčním opatřením dochází za podmínek, kdy ve srovnání s vyspělými tržními ekonomikami není dosud vytvořeno žádoucí tržní konkurenční prostředí a zemědělství je vystaveno bezohlednému chování monopolu průmyslových inputových odvětví a zpracovatelského průmyslu a nepřímo i obchodu, což nejvýstižněji ilustruje skutečnost, že ceny externích vstupů se od počátku roku 1991 zvýšily téměř o 57 %, zatímco nákupní ceny zemědělských výrobků jen stěží překročily úroveň roku 1990.

S ohledem na dlouhodobější předzásobovací a výrobní cyklus lze považovat za problematické i dosavadní stanovení podmínek pro poskytování provozního úvěru na trvale se obracející zásoby (TOZ). Nerespektování specifík reprodukčního procesu v zemědělství a setrvávání na nepřijatelných krátkodobých lhůtách splatnosti úvěrů při jejich běžné úrokové míře tak ekonomicky znevýhodňuje zemědělství a neúměrně nákladově zatěžuje zemědělské podniky.

V neposlední řadě sehrává negativní roli i doposud uplatňovaná daňová politika s nadměrným fiskálním zatížením, zejména pokud jde o 50% daň z mezd a odměn, která vzhledem k vyššímu podílovému zastoupení pracovníků zemědělskou výrobou relativně výrazně nákladově zatěžuje. Řešit je nutné i dosavadní destimulační působení daně z pozemků. Tyto i další okolnosti, stejně jako platební neschopnost odběratelů - to jsou hlavní

příčiny, které vedou ke stávajícímu hospodářskému stavu našeho zemědělství a k neutěšené hospodářské a finanční situaci většiny zemědělských podniků se závažnými nepříznivými ekonomickými i sociálními důsledky nejen pro ně samotné, ale i pro ekonomiku jako celek a zvláště pak pro spotřebitele potravin (Návrh zaměření ... 1991).

Za zvlášť problematické lze v této souvislosti považovat opatření federální vlády z 31. 10. 1991 k řešení finančních problémů zemědělských podniků, týkající se pozastavení splátek daně z mezd a odměn, snížení úrokové míry z úvěru na TOZ a odložení splátek úvěrů ně a snížení daně z příjmů soukromě hospodařících rolníků.

Vzhledem k tomu, že tato opatření jsou v podstatě z větší části zaměřena jen na dočasné (převážně dvouměsíční) odložení finančních závazků (do příštího roku), neutěšenou finanční situaci zemědělských podniků zásadně perspektivně neřeší (např. prodloužením splátek úvěru se do jisté míry anulují úrokové zvýhodnění). Jejich záměrem je především zmírnit a tak alespoň částečně zabránit stejně již stěžejší normálně řešitelné hospodářsko-finanční i sociálně ekonomické situaci v zemědělství, která v důsledku zvyšující se ztráty gradovala ve dvou posledních měsících roku 1991.

DOSAVIDNÍ PROBLÉMY REALIZACE EKONOMICKÉ REFORMY V AGROKOMPLEXU

Problémy spojené s uplatňovaným koncepčním pojetím, průběhem a postupem ekonomické reformy mají tyto dopady:

- V zemědělských podnicích dochází k nadměrnému poklesu zvláště externích vstupů (v letošním roce až o 40 %), hlavně agrotechniky a agrochemikálií, přičemž investiční činnost se v rámci agrokomplexu jako celku téměř zastavila.
- Především v zemědělství se nevytvářejí podmínky, v rámci nichž by byl trh schopen bez státních intervenčních (regulačních a stimulačních) zásahů dotačního, subvenčního, fiskálního a úvěrového charakteru vést k žádoucí diferenciaci podnikové sféry na podniky schopné nejen přežít, ale i dynamického rozvoje, a na podniky oprávněně odsouzené k zániku.
- Stav ohrožení zasahuje zejména celou podnikovou sféru a projevuje se ve vyčkávání až rezignaci většiny zemědělských podniků a nepodněcuje ani přední z nich k rozvojové podnikatelské aktivitě.
- Odbytová krize zemědělsko-potravinářských výrobků není způsobena nadvýrobou (zemědělská výroba se proti minulosti nezvýšila), jde pouze o relativní přebytkovost, ke které došlo v důsledku prudkého poliberalizačního zvýšení cen a výrazného poklesu poptávky a snížení spotřeby potravin.
- Snížení produkce některých zemědělských výrobků při současném zvýšení jejich vývozu začíná z hlediska uspokojení vnitřních potřeb již překračovat práh přijatelné únosnosti a v řadě regionů nejsou vždy v dostatečném množství k dispozici i některé základní zemědělsko-potravinářské výrobky (mléko a mléčné výrobky, některé druhy masa, drůbeže, vejce a také ovoce). Proto jakýkoliv přímý i nepřímý neuvážený paušální tlak na další snižování zemědělské výroby by mohl v ne příliš vzdálené perspektivě vyvolat případné závažné zásobovací problémy, navíc spojené s dalším zvyšováním cen potravin; není proto také v této souvislosti náhodou, že se již oficiálně jednoznačně neuvažuje o závažném snížení zemědělské výroby o 25 až 30 %, ale o střízlivějším, podstatně nižším poklesu v rozsahu 10 až 15 %.
- Bez naprosto radikálního řešení závažných hospodářských a finančních problémů může v zemědělství dojít k neřešitelné výrobně ekonomické situaci a zemědělské podniky budou stěžejší schopny ekonomicky přežít projevující se tíživé důsledky přechodného období, a to již vstupem do zapačatého nového hospodářského roku.

- Dosud vždy oddalovaná a se zpožděním přijímaná usnesení vlády, ať již předchozí (srpnové) opatření k uplatnění garantovaných intervenovaných cen vybraných zemědělských výrobků a ustavení fondů tržní regulace (federálního i republikových), stejně jako nedávné (říjnové) opatření k řešení ekonomické situace v zemědělství sice při vší problematičnosti (neujasněnosti a nedůslednosti) vedou k určitému nebo alespoň přechodnému řešení nahromaděných problémů nebo ke zmírnění napjaté hospodářské a finanční situace zemědělských podniků. Současné výrobně ekonomické problémy (zásobovací, odbytové, ekonomické, sociální) však ve své podmíněnosti plně, systematicky a funkčně zdaleka neřeší a neodstraňují, a ani řešit nemohou, protože kompetentní orgány jim ex ante ve svých rozhodnutích (pokud je vůbec činí) nepředcházejí a příslušnými dodatečnými opatřeními ex post nastalé problémy pouze zmírňují, resp. spíše jen korigují svá předchozí nepřiměřená a ne zcela dostatečná rozhodnutí v důsledku podcenění významu, úlohy a postavení zemědělství v ekonomice, nerespektování specifík zemědělské výroby a agrárního trhu, nereálného (neobjektivního) pohledu na vnitřní problematiku zemědělství a dosud neexistující přijatelné agrární strategické koncepce.

Literatura

- HUBÁČEK, J.: K nákladovosti československého zemědělství. Zeměd. Ekon., 36, 1990, č. 12, s. 955-968.
 HUBÁČEK, J.: Reformní aspekty transformačního procesu v APK. Národ. Hospod., 1991, č. 10, s. 25-32
 JENÍČEK, V.: Agrární politika v tržní ekonomice. Sbor. ČSAZ, 1991, č. 141
 KARLÍK, J.: Vnitřní a vnější aspekty přechodu agrárně potravinářského komplexu ČSFR na tržní mechanismus. Sbor. ČSAZ, 1991, č. 144
 Agrární program ČR. Praha, Český institut agrární politiky 1991.
 Návrh zaměření, principů a pravidel dotační politiky v APK ČR pro rok 1992. Praha, Český institut agrární politiky 1991.
 Návrh zásad hospodářské politiky vlády v zemědělství a potravinářském průmyslu. Venkov, 24. 9. 1991, s. 4-6

Došlo 12. 11. 1991

Ekonomické problémy reformního procesu v agrokomplexu

Zeměd. Ekon., 38, 1992, č. 1-2, s. 3 - 13. - lit. 7, res. čes., angl.

agrokomplex, ekonomická reforma, agrární program, agrární politika, fond tržní regulace, ceny, náklady, dotace, subvence, ztrátovost, ziskovost, teoretické pojednání

Dosavadní výrobně ekonomické, organizačně řídicí, vlastnické a velikostní uspořádání jednotlivých podnikových reprodukčních článků v agrokomplexu se z hlediska jeho vnitroodvětvového a mezio-dvětvového fungování vyznačuje řadou problémů, které snižují jeho produkčně ekonomický efekt a ztěžují přechod k tržní ekonomice. Neujasněnost a odlišné názory na pojetí agrárního programu a potíže při jeho vypracování, oddalovaném projednávání a nevyjasněnost kolem jeho schvalování a přijetí nakonec poznamenaly a znesnadňují i koncipování odpovídající proreformní hospodářské politiky v zemědělství a zpracovatelském průmyslu.

Agrárně politická koncepce dosud postrádá jasná vymezení výrobní, ekologické a sociální strategie a její odpovídající systémové, institucionální a legislativně právní předpoklady, konzistentní s pojetím ekonomické reformy. To vyžaduje přijetí takových hospodářských a politických opatření, která akceptují státní regulační zásahy slučitelné s tržním systémem a nepotlačují přitom obecně platné ekonomické principy při respektování zvláštností i specifík jednotlivých výrobních odvětví.

Po prudkém, zejména poliberalizačním růstu maloobchodních cen téměř o jednu třetinu (31,4%) a následném poklesu poptávky a snížení spotřeby potravin o více než jednu pětinu nutně dochází i k poměrnému útlumu výroby v potravinářském průmyslu, se všemi negativními výrobními, odbytovými i ekonomickými důsledky zvláště pro zemědělskou výrobu. V rámci agrokomplexu je to právě zemědělská prvovýroba, která je vzhledem ke svým specifickým reprodukčním podmínkám zejména při prudkém poklesu vnitřní poptávky výrobně ekonomicky postižena nejvýrazněji. V důsledku dlouhodobějšího biologického cyklu zejména v živočišné výrobě není schopna se krátkodobě pružně a plně vypořádat s existencí přebytku zemědělských výrobků. Jednoznačně a tudíž bez finanční újmy není schopna jednorázově řešit nastálé odbytové potíže snižováním výroby nebo změnou výrobního programu, a to často ani při snižování výrobních nákladů, a dokonce ani po výrazném snížení nákupních cen zemědělských výrobků. Řešení vnitřních odbytových potíží alespoň krátkodobějším zvýšením vývozu je limitováno nedostatkem vhodných odbytišť a neefektivní realizací většiny agrárních produktů. Pokud je vůbec akceptovatelné, k výraznějšímu vypořádání se s odbytovými potížemi za dané situace nevede.

Současná situace je za těchto podmínek o to složitější, že zemědělská výroba se v důsledku rapidních restriktivních finančních opatření, zejména prudkého snížení dotací o jednu třetinu (při poklesu jejich podílu na celkové úhradě z 34,8 % v roce 1990 na 17,3 %, minimálně až na 20 % v roce 1991), dostává do svízelné výrobně ekonomické situace se stěžejí řešitelnými hospodářskými a finančními důsledky. Navíc se tak děje při zachování monopolního postavení dodavatelského strojírenského, chemického, stavebního i krmivářského a odběratelského zpracovatelského průmyslu a při podcenění zvýšeného dovozu některých druhů potravin.

Nezáviděníhodné postavení zemědělských podniků nejvýstižněji ilustrují předběžné statistické údaje v průměru za tři čtvrtletí letošního roku, kdy se ceny externích průmyslových vstupů zvýšily o 56,8 %, maloobchodní ceny potravin o 28,0 %, zatímco nákupní ceny zemědělských výrobků vzrostly jen o pouhých 0,8 %. Zemědělství tak za stejné období vykazuje ztrátu ve výši přibližně 15 mld Kčs, přičemž zpracovatelský potravinářský průmysl naopak dosahuje zisku kolem 15 mld Kčs.

Problémy spojené s uplatňováním koncepčním pojetím, průběhem a postupem ekonomické reformy mají za následek, že:

- v zemědělských podnicích dochází k nadměrnému až varujícímu poklesu externích vstupů, investiční činnost se v zemědělství a agrokomplexu jako celku téměř zastavila;
- v zemědělství se nevytvářejí podmínky, v rámci nichž by byl trh schopen bez státních intervenčních (dotačních) zásahů plně fungovat;
- většina zemědělských podniků se nachází ve stavu vyčkávání až rezignace, a ani přední z nich nejsou podněcovány ke zvýšené rozvojové podnikatelské aktivitě;

- neuvážený tlak na snižování zemědělské produkce začíná již z hlediska uspokojování vnitřních potřeb překračovat práh přijatelné únosnosti a v řadě regionů se začíná projevovat určitý nedostatek základních potravinářských výrobků;
- bez vytvoření skutečného tržního konkurenčního prostředí agrární trh plně fungovat nemůže a zemědělství se bez státních intervenčních zásahů, zejména dotací (subvencí) neobejde.

Dosud vždy oddalovaná a se zpožděním přijímaná usnesení vlády k řešení výrobně ekonomické situace v zemědělství sice při vši problematičnosti vedou alespoň k určitému přechodnému řešení nahromaděných výrobně ekonomických problémů nebo ke zmírnění hospodářské a finanční situace, současné výrobně ekonomické potíže však ve své podmíněnosti plně, systematicky a funkčně zdaleka neřeší a ani řešit nemohou. To proto, že jim kompetentní orgány ve svých rozhodnutích či usneseních nepředchází a příslušnými dodatečnými opatřeními je pouze zmírňují, resp. spíše jen korigují svá předchozí nepřiměřená a ne zcela dostatečná rozhodnutí. A to v důsledku podcenění významu, úlohy a postavení zemědělství v ekonomice, nerespektování specifík zemědělské výroby a agrárního trhu, nereálného a neobjektivního pohledu na vnitřní problematiku zemědělství a dosud neexistující přijatelné agrární strategické koncepce, adekvátně tržní ekonomice a přiměřené reformnímu procesu.

HUBÁČEK J., Central national Economy Research Institute, Praha

Economic problems of the reform process in agro-complex

Zeměd. Ekon., 38, 1992, No. 1-2, pp. 3 - 13. - refs 7, summaries in cs, en

agrocomplex, economic reform, agrarian programme, agrarian policy, fund of market regulation, prices, costs, grants, subsidies, loss rate, profit rate, theoretical treatise

The present productional-economic, organizational-management, proprietorial and size arrangement of the individual components of enterprises within the process of reproduction in agrocomplex can be characterized, as far as its internal and inter-branch functions are concerned, by many problems which decrease its production and vaguenesses economic effectiveness and complicate transition to market economy. The unclarified and varied opinions connected with the agrarian programme, difficulties encountered during its processing, postponed discussions and connected with its approval and acceptance finally influenced and complicated also the formation of the corresponding pro-reform economic policy in agriculture and processing industry.

The agrarian and political conception still lacks a clearly defined productional, ecological and social strategy and the relevant systemic, institutional and legislative pre-requisites, consistent with the idea of economic reform. This requires adaption of the economic and political measures open for state regulation measures, compatible with the market system and not supressing the generally valid economic principles, at respecting the specificities of various productional branches. After the rapid, mainly after-liberalizational growth of retail prices almost by one third and the subsequent decrease of demand and consumption in foodstuffs for more than one fifth, a corresponding decrease in the production of food industry with all negative productional, consumption and economic effects has taken place, particularly as far as agricultural production is concerned. Within agrocomplex, it is mainly the agricultural prime production which is the most affected, because of its specific reproduction conditions, especially a sharp decrease of the consumption on home markets. Due to a longer biological cycle, mainly within the sphere of animal production, agricultural production is not capable to deal effectively with the surplus of agricultural product. It is not capable of solving the difficulties connected with the lowered demand through a decrease of production or through a change of production programme - often not even through lowered production costs, and not even through a significant decrease of purchase prices of agricultural products. The solution of the problems of home consumption through a short-term increase of export is limited by the shortage of suitable outlets and by the ineffective realization of most agrarian products. If acceptable at all, such solution ceratinly does not definitely resolve the problems connected with the market under the specific conditions.

The present situation is under these conditions even more complicated, as agricultural production is heading for a difficult production and economic stage, with the economic and financial results which it will be difficult to solve; this is a consequence of the rapid restrictive financial measures, mainly

a sharp decrease of subsidies by one third (at a decrease of their share in the overall compensation from 36.8 % down to 17.3% in the year 1991 rising to a minimum of 20% in the year 1991). Moreover, this is happening at the monopolistic position of the supplying machinery, chemical and construction as well as feeding and consumer-processing industry and at the undervaluation of the increased import of some type of foodstuffs.

The difficult position of agricultural enterprises is best illustrated by the relevant preliminary statistic data of this year, when prices of external industrial inputs increased by 56.8 %, retail prices of foodstuffs by 28.0 %, while purchase of agricultural products increased by mere 0.8 %. In this way, agriculture has encountered a loss of approximately 15 mld Kčs while the processing industry has on the contrary reached a profit of approximately 15 mld Kčs.

The problems connected with the applied conception, course and proceeding of the economic reform result in:

- excessive, almost alarming decrease of external inputs; the investment activity in agriculture and agrocomplex as a whole has almost stopped;
- within the sphere of agriculture, no possibilities are created for a full functioning of the market without the state intervention measures (subsidies);
- most agricultural enterprises are in stage of passivity, almost resignation, and even as far as the most active and advanced are concerned, no inputs for increased developmental entrepreneurial activities are provided or at hand;
- the impulsive and insufficiently considered pressure on a decrease of agricultural production has already started to exceed the threshold of acceptability and in many regions there already exists a shortage of basic foodstuffs.

The so far always postponed and with a considerable delay accepted decisions of the Government which should solve the present production difficulties connected with the economic situation in agriculture lead to a partial transitory solution of the accumulated problems of production and economy, or the alleviation of the economic and financial problems; however, the present production and economic difficulties cannot be solved through these measures fully and systematically. This is because these problems are not prevented by the relevant authorities; through the decisions and regulations and through the relevant supplementary measure, these problems are merely alleviated or, through these measures, the government merely corrects the preceding insufficient decisions. This is because the significance, tasks and positions of agriculture in the economy are undervalued; the specificity of agricultural production and agrarian market are not respected, and the assessment of internal problems in agriculture is not objective; moreover there has been so far no acceptable agrarian strategic conception, adequate for the market economy and for reform process.

Adresa autora:

Ing. Josef Hubáček, CSc., Ústřední ústav národohospodářského výzkumu, nám. Hrdinů 4, 140 13 Praha 4

AD_{eko} A.S. **VÝHODNÝ LEASING STROJŮ A ZAŘÍZENÍ NEJEN PRO ZAČÍNÁJÍCÍ PODNIKATELE**

ADEKO, a.s. Vám nabízí

- kapitálovou účast v jiných podnikatelských subjektech
- společné podnikání
- poradenskou, konzultační a zprostředkovatelskou činnost v oboru ekologie
- investorskou a investiční činnost
- řešení odbytových potíží výrobcům a obchodním organizacím formou leasingového financování

ADEKO, a.s.
Slezská 7
120 56 PRAHA 2
Tel.: 25 83 42
FAX: 20 72 29

AD_{eko} A.S.

Vo všeobecnosti je prijímaná myšlienka, že základom ekonomickej reformy v ČSFR je privatizácia, ktorá je vlastne premenou štátneho vlastníctva na vlastníctvo súkromné. Tvorcovia reformy pripúšťajú, že táto premena vlastníctva – tzv. transformácia vlastníckych vzťahov nie je samoučelná, ale je vlastne prostriedkom na dosiahnutie ekonomickej prospešnosti podnikov na podklade vlastníckeho vzťahu k výrobným prostriedkom. Je však nesporné, že ide aj o opatrenie politické, čo je zjavné hlavne z tej skutočnosti, že sme v ČSFR zvolili formu „rýchlej“ premeny vlastníckych vzťahov, teda je tu snaha do budúcich volieb transformovať veľký počet štátnych podnikov na súkromné.

Poľnohospodárstvo, aj keď to niektorí tvorcovia ekonomickej reformy neradi berú do úvahy, má svoje špecifiká, ktoré sa prejavujú aj v procese privatizácie.

DISKUSIA

Základné problémy transformácie v poľnohospodárstve vznikajú na podklade vlastníctva pôdy, tak ako to rieši existujúci zákon o pôde. Veľa polemík a rozporov, ale aj nejasností, ktoré vlastne v súčasnosti neumožňujú hladko vykonať proces privatizácie, spôsobuje i pripravovaný „transformačný zákon družstiev“.

Aj keď celá skupina projektantov a vykonávateľov procesu privatizácie neuznáva „špecifiká“ poľnohospodárstva dotýkajúce sa procesu privatizácie a snaží sa na poľnohospodárov použiť „jednotnú“ šablónu šitú na ostatné rezorty národného hospodárstva, ostáva nezvratným faktom, že oni existujú a nemožno ich ignorovať. Vyplývajú z existencie zákonného opatrenia, že pôda sa má prinavrátiť pôvodným vlastníkom, čo spôsobuje, že základný predpoklad možnosti podnikania v poľnohospodárstve je riešený obnovou výkonu vlastníckych práv k pôde.

Druhou príčinou, ktorá vytvára špecifiká transformácie v poľnohospodárstve je, že prevažná časť podnikateľských subjektov v poľnohospodárstve hospodári na družstevnom princípe, nejde teda o štátne podniky v pravom slova zmysle, ktoré by sa dali riešiť „jednotnou šablónou“ privatizácie. Súčasne je zrejmé, že nejde o pravé družstvá, ako ich pozná západná Európa, a preto treba nájsť cestu, ako ich premeniť na družstvá autentických vlastníkov. Celkom jednoznačne treba členstvo v družstve umožniť ľuďom, ktorí do družstva vložili pôdu, živý a mŕtvy inventár. Situáciu ešte k tomu komplikuje tá skutočnosť, že aj štátne podniky hospodáriace na pôde (ŠM) vo svojej terajšej podobe vznikli vo veľkej časti aj z majetku bývalých družstiev.

V súvislosti k týmto skutočnostiam sa nazdávame, že privatizácia v poľnohospodárstve by mala byť riešená na princípe:

- družstiev autentických vlastníkov,
- rodinných, resp. súkromných fariem,
- rôznych spoločností (akciových, obchodných, s ručením obmedzeným a pod.).

Hlavné problémy privatizačného procesu v poľnohospodárstve vidíme pritom ináč v ŠM a RD a preto navrhujeme u nich odlišné cesty privatizácie.

ŠTÁTNE PODNIKY HOSPODÁRIACE NA PÔDE

Na prvý pohľad by sa zdalo, že štátne podniky hospodáriace na pôde (ŠM) je možné transformovať bez problémov vypracovaním privatizačných projektov na právnych nástupcov, s ktorými uvažuje doporučovaný variant privatizačného projektu. Skutočnosť je však oveľa zložitejšia. Je tomu tak z toho dôvodu, že štátne majetky svoju hlavnú výrobnú činnosť na rozdiel od priemyselných podnikov vykonávajú na pôde, ktorú v historickom slede nadobuli prevzatím bývalých štátnych, resp. cukrovarníckych a cirkevných majetkov, majetkov prevzatých do tzv. nútenej správy konfiškátov (1945–1948) a prevzatím ľadom ležiacej pôdy, resp. pôdy odlahľých usadlostí. V priebehu 60. rokov sa pôdna základňa štátnych majetkov rozširovala o prebranie pôdy a majetku družstiev a súkromne hospodáriacich roľníkov, čo sa dialo prevažne na podklade politických opatrení.

Tieto závažné skutočnosti spôsobujú, že podstatnú úlohu v transformácii štátnych majetkov zohrajú majitelia pôdy.

Súčasnú zákonnú úpravu a vykonávaciu smernicu neriešia dostatočne problém prevzatého majetku bývalých družstiev. Ilustrujeme to nasledovným príkladom. Roľník vstúpil „dobrovoľne“ do JRD v roku 1950. Družstvo „úspešne“ hospodáril do roku 1960 a pôvodný majetok roľníka bol zveladený tak, že sa získali nové základné prostriedky. Po roku 1960 bolo JRD politickým opatrením včlenené do susedného ŠM, tzn. že majetok podľa súčasne platných právnych predpisov sa posudzuje ako štátny. Privatizáciou sa tento majetok dostane do rúk nástupníckych právnych subjektov (podľa zvolenej metódy akciová spoločnosť, obchodná spoločnosť, priamy predaj, verejná súťaž a pod.). To znamená, že pôvodný vlastník – roľník nemá nárok na vrátenie svojho pôvodného majetku, pretože neplatí naň reštitúcia, lebo do družstva vstúpil „dobrovoľne“ a spravidla „dobrovoľne“ sa družstvo včlenilo do štátneho majetku, teda nebude platiť ani transformačný zákon družstiev a nebude mať teda nárok ani na členské podiely.

O tom, že sa na tieto špecifické problémy štátnych podnikov hospodáriacich na pôde pozabudlo, svedčí aj vzorový privatizačný program, ktorý neuvažuje s možnosťou transformácie štátneho majetku na družstvo pôvodných vlastníkov. Naviac pripravovaný transformačný zákon družstiev môže ešte vniesť do tohto problému nové momenty tým, že bude deklarovať zásadu: „vlastníkovi pôdy prináleží aj podiel na majetku“.

Ďalší moment, ktorý by sa mal brať do úvahy pri privatizácii štátnych podnikov hospodáriacich na pôde, je ten, že by sa ňou malo predísť krachu vysoko koncentrovanej efektívnej výroby, spôsobenému prípadne tým, že by sa veľkovýroba najprv transformovala na najposlednejšieho vlastníka, ktorý by sa následne znovu združoval do väčších celkov. Ide o to, aby vlastníci, ktorí majú záujem o hospodárenie na pôde, ale nechcú súkromne hospodáriť, sa mohli priamo transformovať na družstvá pôvodných vlastníkov. Rozhodujúci vplyv v tomto procese má aj čas, pretože niektorým štátnym majetkom hrozí možnosť úpadku, resp. vyhlásenie bankrotu, čo by znamenalo, že by nemal kto vypracovať privatizačný program.

Vychádzajúc z uvedeného navrhujeme v privatizačných projektoch uplatniť tieto hospodársko-právne formy podnikania na pôde:

Družstvo pôvodných vlastníkov, resp. družstvo založené na princípoch podielníckeho vlastníctva

Transformáciu celého, alebo časti ŠM na družstvo pôvodných vlastníkov navrhujeme umožniť v tých prípadoch, ak prevažuje pôda bývalých družstiev, alebo ak časť pôdneho

fondu ŠM je odláhlá a tvorí ucelený celok (hospodárstvo, bývalé obecné družstvo) a v ňom taktiež je prevaha bývalého majetku družstva.

Ide vlastne o obdobu reštitúcie s tým, resp. v tom chápaní, že prevažná časť pôdy a ostatného majetku sa prinavrátia bývalým vlastníkom pôdy (resp. ich dedičom), ktorí sa rozhodli, že si vytvoria družstvo na princípoch podielníckeho vlastníctva. Je potrebné podotknúť, že doterajšie legislatívne úpravy a vykonávacie smernice, resp. predpisy o vypracovaní privatizačných projektov s touto alternatívou neuvažujú, MPVŽ SR by teda malo navrhnúť vláde SR, aby s využitím §53 Zákona 162/1990 Zb. aj s takouto možnosťou reálne uvažovalo. Pri tejto alternatíve navrhujeme, aby už pri vymedzení časti majetku, ktorá bude privatizovaná formou vzniku družstva autentických vlastníkov, resp. na princípoch podnikateľského vlastníctva sa od súčasného majetku štátneho podniku (vyčísleného bilančnou metódou) odpočítala výška vneseného majetku bývalých JRD, a to na podklade súvahy a výsledovky bývalého družstva ku dňu včlenenia družstevného majetku do ŠM vrátane pôdy ohodnotenej v súčasne platných cenách.

Tým zabezpečíme odčlenenie vneseného majetku družstva, resp. družstiev od štátneho majetku, čím zabránime, aby nedošlo k prevodu majetku bývalých družstiev (družstevníkov) do fondu národného majetku. V prípade, že družstvá sa včleňovali do štátneho majetku aj etapovite, t.j. v rôznych časových obdobiach, metodický postup sa opakuje za každé časové obdobie zvlášť.

Uvedeným postupom sa však nezohľadňuje zúročenie kapitálu a vloženého majetku družstiev od dňa včlenenia ku dňu transformácie ŠM, resp. vypracovania privatizačného projektu. Nazdávame sa, že pôsobenie vneseného kapitálu a pôdy je potrebné zohľadniť a k pôvodnému majetku družstiev pripočítať alikvótnu časť zo spoločne nadobudnutého majetku za obdobie od včlenenia ku dňu transformácie.

Pre tieto účely navrhujeme postupovať v zmysle zásad pripravovaného transformačného zákona družstiev a podiel zo spoločne nadobudnutého majetku vypočítať na základe ukazovateľov:

- výmera pôdy (poľnohospodárskej pôdy, ornej pôdy, redukované ha),
- prepočítaný počet pracovníkov,
- hodnota majetku.

Ukazovatele navrhujeme preto, že každý z faktorov (pôda, pracovná sila, kapitál) sa podieľal na tvorbe novovytvoreného majetku, súčasne sa týmto uplatňuje rovnaký princíp ako pri transformácii roľníckych družstiev. Prax delenia majetku družstiev v roku 1990/1991 na menšie celky ukázala, že najvhodnejším variantom je použitie priemerného počtu bodov vypočítaného z priemerného podielu jednotlivých ukazovateľov (spravidla ako ich aritmetický priemer).

Pre vznik družstva vlastníci musia splniť zákonné podmienky v zmysle zákona 162/90 Zb. (ustanovujúca členská schôdza, prijatie stanov, zvolenie orgánov, zápis do podnikového registra). Po odčlenení družstva (majetku bývalého družstva) je možné odporučiť privatizovať zvyškovú časť majetku takto:

- a) Prenajať ju novovzniknutému družstvu, a to postupným splácaním nájomného vo výške odpisov ZP do Fondu národného majetku. Pôdu prenájať za nájom vo výške:
za sady, vinice, chmeľnice	1,5 % z ceny pôdy
za ornú pôdu	1,5 % z ceny pôdy
za lúky a pasienky	1,0 % z ceny pôdy
za ostatné pozemky	0,5 % z ceny pôdy
- v prospech pôdneho fondu. Konkrétna výška nájomného sa môže upresniť medzi Pozemkovým fondom a budúcim užívateľom.
- b) Vytvoriť akciovú spoločnosť na pôde prenajatej od Pozemkového fondu.

- c) Prenajať pôdu súkromným podnikateľom, ktorí budú hospodáriť na pôde v zmysle doplnku zákona č. 105/1990 Zb., ktorý definuje súkromného roľníka.
- d) Ak je zvyšok tak malý, že sa na ňom neoplatí zakladať akciovú spoločnosť, previesť ho do majetku obce, ktorá s ním naloží podľa individuálnej situácii v obci.

Akciová spoločnosť

Vznik akciovej spoločnosti súkromných agropodnikateľov (bez účasti štátu) možno odporučiť v tých prípadoch, keď majetok hospodári v prevažnej miere na štátnej pôde, ktorá prejde do správy Pozemkového fondu.

Postupovať sa musí podľa zákona č. 92/1991 Zb. o podmienkach prevodu majetku štátu na iné osoby (zákon) s výnimkou, že pôda súkromná, resp. jej hodnota sa nestane súčasťou základného kapitálu. Akciová spoločnosť si dlhodobo prenajme pôdu na základe konkrétnej zmluvy, podliehajúcej registrácii štátnym notárstvom, za dohodnutý finančný prenájom. Výška nájomného bude vychádzať z ceny pôdy, pričom je možné prihliadať aj k polohovej rente. Takto vzniknutá akciová spoločnosť nároky prípadných súkromných vlastníkov pôdy bude uspokojovať, okrem možnosti navrátenia aj vydaním akcií za pôdu, pokiaľ súkromní vlastníci o takomto vysporiadaní uzavrú dohodu.

Majetok naďalej štátny

Táto forma ostane v prípadoch, kde nebude dostatočný záujem súkromných agropodnikateľov.

Spoločnosť s ručením obmedzeným, resp. rôzne obchodné spoločnosti

Privatizácia takouto formou prichádza do úvahy u vybraných činností (napr. veľkovýkrmňa, dielňa, stavebná činnosť, doprava a pod.), resp. u novo sa formujúcich aktivít s využitím základných prostriedkov štátneho majetku po uspokojení reštitučných nárokov s tým, že v privatizačnom projekte sa to zakotví ako priamy predaj časti majetku štátneho podniku.

Akciová spoločnosť s účasťou zahraničného kapitálu

Je možné uvažovať, resp. odporučiť privatizáciu aj takouto formou s podmienkou vyňatia pôdy, resp. jej hodnota zo základného kapitálu. Je treba počítať s tým, že zahraničný záujemca bude kláŕť podmienku na 50 % a vyššiu účasť kapitálu, resp. vlastníctva akcií, s čím odporúčame súhlasiť. Táto forma prichádza do úvahy najmä pri výrobe a spracovaní ovocia, zeleniny, hrozna, pri agroturistike, poľovníckej a rybárskej turistike s využitím plôch nevhodných na poľnohospodársku výrobu.

Priamy predaj formou verejnej dražby, verejnej súťaže

Táto forma privatizácie štátneho majetku sa bude spravidla dotýkať len častí, resp. jednotlivých menších prevádzkových jednotiek (pôdy, hospodárskych budov, maštálí, dielní, dopravných prostriedkov a ostatných mechanizmov a pod.).

Bezplatný prevod časti štátneho majetku na obec

V záujme podporenia obecných záujmov a využitia možností vzniku nových pracovných miest v obci je možné bezplatne odovzdať prostredníctvom Fondu národného majetku

SR obci tú časť zvyšku majetku štátu a základných fondov (budovy, prevádzky, závodná jedáleň, bytový fond a pod.), o ktorú nie je záujem na priamu privatizáciu, resp. zostala po obnovení formy družstevného majetku a je nevyužitá, ale obec by ju mohla po úpravách podnikateľsky využiť.

Postupný predaj ekonomickým prenájmom

Podobne ako privatizácia ŠM formou vzniku družstva pôvodných vlastníkov, ani privatizácia postupným predajom nie je umožnená súčasnými zákonnými úpravami. Sme toho názoru, že pre poľnohospodárstvo by to bola vhodná metóda privatizácie.

Táto forma privatizácie by sa mala využiť v štátnych majetkoch s prevahou štátnej pôdy, kde sú jednotlivé hospodárstva, resp. prevádzkové jednotky špecializované, s uceleným fondom. Ide o formu, ktorá umožňuje súčasným zamestnancom napr. konkurzným výberom stať sa súkromným podnikateľom na pôde aj pri nedostatku kapitálu a absencii vlastníctva pôdy.

Konkrétne ide o zmluvy o prenájme výrobných jednotiek vrátane pôdy s následným prevodom vlastníckeho práva. Výhodou tejto formy privatizácie štátnych majetkov je, že sa dáva prednosť potenciálnym vážnym záujemcom z radov pracovníkov, u ktorých je predpoklad dlhodobého podnikania na pôde. Ďalšou výhodou je, že infraštruktúra majetku neuvážene nezničí a je využitá nastupujúcimi nájomcami. Štátny majetok de jure zanikne, ale de facto sa zachovávajú jeho veľkovýrobné predpoklady k výrobe. Nájomcovia dôsledne využijú rezervy, pretože sa mení ich zamestnanecký vzťah k práci na vzťah vlastnícky.

Hlavné výhrady voči prenájomu ako metóde privatizácie sú proklamované v tom zmysle, že ide o formu financovania a nie o formu zmeny vlastníctva. Z praktického hľadiska podľa nášho názoru ide tak o formu financovania, ako aj o zmenu vlastníctva (po splatení nájmu a splátok). Nakoniec aj pri malej privatizácii, kde sa poskytuje bankový úver, je banka do doby jeho splatenia fakticky majiteľom privatizovaného majetku, hoci de jure je vlastníkom vydražiteľ. Obdobne vlastníkom prenajímaného majetku štátneho podniku hospodáriaceho na pôde až do doby splatenia by bol Fond národného majetku, pričom by mal aj príjmy z úrokov plynúcich z nájomnej zmluvy. Na základe takýchto úvah sa nazdávame, že by bolo vhodné umožniť majetok štátnych podnikov hospodáriacich na pôde, ktorý nie je taký atraktívny, ako v ostatných odvetviach národného hospodárstva, privatizovať aj metódou postupného splácania jeho hodnoty.

Považujeme za samozrejmé, že pri všetkých navrhovaných formách privatizácie ŠM sa prednostne uspokojia reštitučné nároky, ako aj to, že v praxi nebudú využité iba čisté formy horeuvedených podnikateľských aktivít, ale dôjde ku ich kombinácii.

ROĽNÍCKE DRUŽSTVÁ

Premena dnešných roľníckych družstiev na družstvá autentických vlastníkov by mala prebehnúť podľa nášho názoru na podklade valného zhromaždenia vlastníkov pôdy aktom ich rozhodnutia. Vychádzame z toho, že vo vyspelých krajinách obhospodarujú pôdu v drvivej väčšine práve majitelia pôdy, pretože akákoľvek odcudzenosť od toho základného výrobného prostriedku je škodlivá.

Transformácia družstiev, ktorá sa prejavuje zákonným opatrením, nie je teda podľa nášho názoru opatrením rovnocenným s priebehom transformácie v štátnych podnikoch smerujúcim k zefektívneniu výroby, ale iba obnovou pôvodných, vo svete uznávaných princípov družstevníctva, hlavne nezávislosti na štáte a dobrovoľnosti.

V samotnom procese transformácie družstiev je možné voľiť aj inú formu podnikania, a to založenú buď na princípe vlastníctva majetku, alebo na kapitálovej účasti, nevyklučuje

sa však, aby súčasné družstvo ostalo i po transformácii. Družstvo súčasne môže byť rozdelené na viac právnických osôb s rôznymi formami podnikania.

Úskalia tohto procesu, ktorý má družstvám prinavrátiť ich pôvodnú podobu a vlastníkom ich majetok, hlavne pôdu, sú rôzneho rázu a možno ich v hrubých črtách charakterizovať takto:

- Samotný proces transformácie nemusí priniesť zefektívnenie výroby, pretože je zdĺhavý, jeho prvotným cieľom je odškodnenie pôvodných vlastníkov.
- Nikde vo svete a ani u nás nie je enormný záujem o vloženie kapitálu do poľnohospodárstva, ktoré je málo výnosné.
- Proces transformácie prebieha v podmienkach zníženého dopytu po potravinách a poľnohospodárskych produktoch.
- Dlhotrvajúca druhotná zadlženosť družstiev vedie každoročne k znížovaniu kmeňového majetku.
- Vysoká úroková miera je pre poľnohospodárstvo, ktoré je charakterizované nízkou rentabilitou a rizikovosťou výroby, značnou nevýhodou.

Za tejto situácie ostáva podľa nášho názoru výrobcom poľnohospodárskych produktov (vlastníkom) jediná klasická cesta, a to zachovanie družstevníctva, teda združovanie kapitálu. Celkové zefektívnenie výroby a súčasne využitie výhod veľkovýroby je potom následne možné vnútornou privatizáciou družstiev, teda ekonomickým prenájmom, ktorý zabezpečuje zainteresovanosť na zefektívňovaní výroby jednak cez obnovu vlastníckych vzťahov, ale aj prostredníctvom zabezpečenia práce a vyššieho zárobku, resp. výnosu.

Aj tieto formy vnútornej privatizácie družstiev nie sú bez problémov. Napr. kým v nákladnej autodoprave a mechanizačných službách je motivácia podporená veľkým dopytom po službách aj mimo poľnohospodárstva, v RV a ŽV je motivácia iba z toho titulu, že pracovník (nájomca) nachádza pracovnú príležitosť.

Ďalším problémom je stanovenie výšky nájomného z dlhodobejšieho hľadiska. Pre nájomcu i prenajímateľa je výhodnejší dlhodobý prenájom, ale za súčasnej neujasnenej situácie na trhu potravín ani jeden z nich nemá potrebné informácie o budúcich možnostiach a tým aj o cene prenajatého objektu či rentabilite činnosti.

ZÁVER

Proces privatizácie v poľnohospodárstve má výrazné špecifiká, ktoré je treba rešpektovať, pokiaľ štát má záujem o zachovanie vidieckeho obyvateľstva a výrobu potravín z vlastných zdrojov. Tieto vyplývajú z legislatívneho riešenia zákona o pôde, existencie družstevného sektoru v predchádzajúcom období a z nižších efektov, resp. výnosnosti kapitálových vkladov do poľnohospodárskej výroby. Pôjde o to, aby sa v poľnohospodárstve neuplatňovala jednotná šablóna na proces privatizácie, ale aby sa vychádzalo zo zámeru zefektívniť výrobu. Konkrétne to znamená umožniť aj premenu štátnych majetkov na družstvá a možnosť ekonomického prenájmu s prípadným následným predajom ako jednu z foriem privatizácie.

Došlo 14.10.1991

Prístupy k privatizácii v poľnohospodárstve

Zeměd. Ekon., 38, 1992, č. 1-2, s. 15 - 22. - res. slov., angl.

privatizace, transformace, družstva vlastníků, rodinné farmy, akciové společnosti, ekonomický pronájem, teoretické pojednání

Základom ekonomickej reformy v ČSFR je privatizácia. Tvorcovia reformy pripúšťajú, že táto premena vlastníctva, tzv. transformácia vlastníckych vzťahov, nie je samoúčelná, ale je prostriedkom na dosiahnutie ekonomickej prospešnosti podnikov na podklade vlastníckeho vzťahu k výrobným prostriedkom. Poľnohospodárstvo, aj keď to niektorí tvorcovia ekonomickej reformy nechcú brať do úvahy, má svoje špecifiká, ktoré sa prejavajú aj v procese privatizácie. Základné problémy transformácie v poľnohospodárstve vyplývajú z legislatívneho riešenia zákona o pôde, z existencie družstevného sektoru v predchádzajúcich obdobiach a z nižších efektov, resp. výnosnosti kapitálových vkladov do poľnohospodárskej výroby.

V ďalšom vývoji pôjde o to, aby sa v poľnohospodárstve neuplatňovala jednotná šablóna v procese privatizácie podnikov, ale aby sa vychádzalo zo zámeru zefektívniť výrobu. Konkrétne to znamená umožniť premenu štátnych majetkov aj na družstvá autentických vlastníkov a umožnenie privatizácie prostredníctvom ekonomického prenájmu s následným predajom. Celý proces privatizácie v poľnohospodárstve je predurčený existenciou zákonného opatrenia, že pôda sa má prinavrátiť pôvodným vlastníkom, čo spôsobuje, že základný predpoklad možnosti podnikania v poľnohospodárstve je už určený obnovou výkonu vlastníckych práv k pôde.

V súvislosti s týmito skutočnosťami sa nazdávame, že privatizácia v poľnohospodárstve by mala byť riešená predovšetkým na princípe družstiev autentických vlastníkov, rodinných resp. súkromných fariem a rôznych spoločností (akciových, obchodných, s ručením obmedzeným a pod.).

Hlavné problémy privatizačného procesu v poľnohospodárstve vidíme pritom ináč v štátnych majetkoch a ináč v roľníckych družstvách, preto navrhujeme u nich odlišné cesty privatizácie. V štátnych majetkoch táto odlišnosť spočíva najmä v tom, že navrhujeme uprednostniť transformáciu na družstvá pôvodných vlastníkov, pričom do fondu národného majetku nevstupuje majetok „družstevný“. Transformácia družstiev, ktorá sa realizuje zákonným opatrením, nie je podľa nášho názoru rovnocenným procesom s transformáciou štátnych majetkov. V družstvách pôjde o obnovu pôvodných, vo svete uznávaných princípov družstevníctva, t.j. o nezávislosť na štáte a dobrovoľnosť, a to na základe reštitúcie a v štátnych majetkoch o prevod štátneho majetku na súkromnú bázu.

Celý proces má úskalia, ktoré vidíme v tom, že nikde vo svete a ani u nás nie je enormný záujem o vloženie kapitálu do poľnohospodárstva, ktoré je málo rentabilné, proces transformácie prebieha v podmienkach zníženého dopytu po potravinách a poľnohospodárskych produktoch a dlhotrvajúca druhotná zadlženosť roľníckych družstiev vedie k znižovaniu kmeňového majetku: prvotným cieľom transformácie v poľnohospodárstve je odškodnenie pôvodných vlastníkov pôdy, čo môže viesť k rozpadu prosperujúcich hospodárskych subjektov.

IŽÁKOVÁ V., Economic Research Institute of Agriculture and Food Production, Bratislava

Approaches to privatization in agriculture

Zeměd. Ekon., 38, 1992, No. 1-2, pp. 15 - 22. - summaries in sl, en

privatization, transformation, co-operatives of owners, family farms, joint-stock companies, economic leasing, theoretical treatise

Economic reform in Czechoslovakia is based on privatization. The authors of the reform admit that this transformation of ownership, change of relationships of ownership, is not of single purpose, but it is a way of reacting to reach economic prosperity of enterprises on the basis of ownership of means of production. Agriculture, though some authors of economic reform do not take it into account, has its specific features which will reflect in the process of privatization. The basic problems of transformation of agriculture follow from legislation in Act on Law, from existence of co-operative

sector in the past and from effects of little interest, or profitability of capital investments into agriculture. In future, it will be the case of agriculture not to apply a single matrix in the process of privatization of businesses, but this must be based on higher efficiency of production.

In concrete conditions, this means to enable the transformation of state enterprises and co-operative farm into co-operatives and to allow their privatization through economic leasing with subsequent selling. The whole process of privatization is predetermined by an existence of legal rules that the land is to be returned to previous owners. This results in the fact that a basis prerequisite of business activities in agriculture is given by the renewal of property rights to the land. In this connection we suppose that privatization in agriculture should be solved on the principle of authentic owners co-operatives, of family or private farms and different associations (joint-stock companies, commercial, limited liability companies, etc.). The basis problems of privatization process in agriculture we see differently in state enterprises and in co-operative farms. That is why we suggest to prefer transformation into co-operatives of former owners, whereas "co-operative" property does not enter into the fund of national assets. Transformation of co-operatives, accomplishing through legal rules, is not by our opinion an equivalent process to that of transformation of state farms. In co-operatives it will be the case of renewal of original principles recognized in the world, i.e. independence from state and voluntariness, namely on the basis of restitution claims and in the sphere of state assets of transfer of state assets to the private basis.

The whole process faces the problems associated with the fact that neither abroad nor in our country, there is no much interest for capital investments into agriculture, that is of a low profitability and prosperity. The process of transformation takes place in the conditions of reduced demand for good products and commodities long-continued secondary indebtedness of farm co-operatives leads to reducing the capital assets: the primary aim of transformation in agriculture is restitution of former land-owners, which can lead to the decay of prosperous economic subjects.

Adresa autorky:

Ing. Viera Ižáková, CSc., Výskumný ústav ekonomiky poľnohospodárstva a potravinárstva, Trenčianska 55, 824 80 Bratislava

Od roku 1949 byl vývoj v zemědělství (APK) charakteristický potlačováním individuálních forem hospodaření na půdě a jejich nahrazováním kolektivními formami hospodaření v JZD a státních statcích.

Ve sféře zpracování, nákupu a zásobování, peněžnictví a pojišťovnictví byly i organizace s dlouholetou družstevní tradicí beze zbytku postátněny a postupně z nich vytvořeny státní podniky oborového, stále více administrativně monopolního charakteru.

Kontinuita více než půlstoletého vývoje postupné integrace a intenzifikace výroby a mezipodnikových ekonomických vazeb, která v západních zemích pokračuje, byla zcela přerušena. Zákon o JZD (číslo 69/149 Sb.) a následně další akty právně umožnily:

- záměrně politicky likvidovat soukromě hospodařící rolníky (k 1.3.1949 bylo 1 507 064 zemědělských závodů s celkovou výměrou 7 319 759 ha z.p., tj. v průměru 4,86 ha z.p. na hospodářství),
- soustředit užívání půdy do státních podniků a JZD,
- likvidovat všechny formy soukromého družstevnictví (v roce 1946 působilo 7 872 družstev s 2 125 623 členy) administrativním převodem bez náhrady do státních organizačních služeb, zpracovatelského průmyslu a dalších.

Tento proces programového „zespolečenšování“ výroby byl východiskem tzv. socialistické přestavby vesnice. Umožnil postupně prohlubovat administrativní metody centrálního řízení v celém APK.

Intenzivně tomu napomáhal i vývoj ekonomické soustavy a zvláště dotační a subvenční politiky, která preferovala hledisko levných potravin a umožnila zcela přerušit ekonomické návaznosti výrobových vertikál od inputů přes prvovýrobu, zpracování až po obchod.

Čtyřicet let „socialistické přestavby“ zemědělství a celého APK bylo prováděno procesy centralizace, koncentrace a specializace výroby. Vzorem byla výrobně technologická řešení západních zemí. Hledělo se především na produktivitu živé práce. Nepřihlíželo se dostatečně k ekonomické efektivnosti a návratnosti investičních vkladů a vyvolaných provozních nákladů. Nebyla respektována ekonomika dopravy surovin ke zpracování, nemluvě již o ekologických důsledcích neuváženě vysokých, v technologických koncepcích nedotažených koncentracích výroby na všech stupních.

Étape administrativního slučování JZD (ale i statků) po roce 1972 vnesla do družstev řadu dalších negativ spojených nejen s vytvořením plošně nezvládnutelných celků s nežádoucími ekonomickými důsledky (zvýšení dopravních nákladů, nová nepotřebná investiční výstavba apod.). Ale měla i dopad na další podlomení vlastnických vztahů v družstvu, jejich podnikatelského charakteru a podnikatelské účasti družstevníků na výsledcích hospodaření družstva.

Rozsah a hloubka nežádoucích důsledků administrativně direktivního způsobu „plánování“ národního hospodářství spolu s aktuálními vnitřními a vnějšími vlivy vedou k hluboké nerovnováze hospodářského organismu, nevyjímaje výrobu potravin.

Odstranění těchto neduhů, které se rozvíjely a prohlubovaly v rámci ideologicky jednostranně, ale provázaně rozvíjeného systému, je nesmírně složitým, mnohoúrovňovým procesem s různým časovým horizontem.

Východisko lze hledat v několika základních ekonomicko – politických požadavcích:

- V plném rozsahu obnovit vlastnická práva k půdě, navrátit nebo odškodnit vyvlastněný a k půdě příslušející majetek a na tomto základě podpořit rozvoj soukromého hospodaření vlastníků půdy, kteří o to projeví zájem, a rozvoj soukromých společností hospodařících na půdě.
- V zemědělských družstvech obnovit princip soukromovlastnických podílů na majetku družstva, vyplývající z vlastnictví půdy, vloženého kapitálu a vynaložené práce.
- Transformovat státní podniky v APK (státní statky, organizace služeb, zpracování a zásobování) na privátní podnikatelské organizační formy především akciového, družstevního a jiného obchodního typu. Výjimečně a ve specifických podmínkách je zachovat jako státní podnik.
- Rozvíjet nové formy vertikální organizace podnikatelských a zájmových aktivit především výrokového a svépomocného typu.
- V celém kontextu transformačních procesů objektivně spojených s organizační a řídicí diverzifikací zachovat *racionální výrobní technologickou koncentraci*.
- Vnější ekonomické prostředí (státní hospodářskou politiku) orientovat na *stimulaci výrobců a restrukturalizaci výroby* v souladu s potřebami rozvoje trhu potravin i z pohledu perspektivní integrace s evropským trhem.

ZPŮSOB ŘEŠENÍ A DISKUSE

Obnovení vlastnických práv k půdě a přiznání nároku na majetek k ní vázaný se stalo hlavní myšlenkou legislativních opatření. Projevuje se to nejen v restitučních zákonech, ale i v zákoně o půdě a vlastnických vztazích i v přípravě Zákona o transformaci družstev.

Obnovení plnohodnotných soukromovlastnických práv k půdě a majetku a především jejich funkce při stabilizaci a rozvoji zemědělské výroby se stalo zdrojem svárů nejen z pohledu teoretického, ale především z hlediska politického.

40 let přestavby malovýroby na velkovýrobu a kardinální změny v sociálním postavení zemědělského výrobce je příliš dlouhé období, s příliš hlubokými dopady, než aby se mohlo opomenout. Za těchto 40 let se výrazně změnilo i postavení soukromého hospodáře v západních zemích, kde žádný proces kolektivizace a socializace neprobíhal. Proto nelze jednoduše navázat na rok 1948. I zemědělská družstva prošla několikaetapovým vývojem – od prvních let plné závislosti družstevníka na dosažených hospodářských výsledcích až ke ztrátě této ekonomické vazby včetně rozhodovacího práva v posledních dvou desetiletích. Postátnění družstev ve smyslu společné vlastnictví rovná se nevlastnictví se stalo skutkem.

Statisíce vlastníků zemědělské půdy, kteří mnohokrát ani nevědí, kde byla rodičovská pole, a se zemědělskou činností nemají nic společného, těžko mohou mít touhu na této půdě hospodařit. Mají ale touhu tento kapitál zhodnotit. Naproti tomu desetitisíce aktivních zemědělských pracovníků – členů družstev mají k zemědělskému kapitálu (půdě i živému inventáři) vztah aktivní ve smyslu existenčním.

Rozpor mezi pouhým vlastnictvím kapitálu (zde včetně půdy) jako zdroje renty a vlastnictvím majetku jako zdroje existence je základem současných nejistot na venkově a zvláště v družstvech.

Připoj... -li k této situaci nedostatek prvotního kapitálu pro individuální soukromé hospodaření a nechuť „velkého“ kapitálu (průmyslového, bankovního i zahraničního) vstoupit do dnes ekonomicky (celoevropsky) problémové prvovýroby, nelze se divit určité ztrátě aktivity a bezradnosti, která v zemědělství panuje. Zatím nejvýznamnější záklopkou proti odchodu nejschopnějších odborníků ze zemědělství je začínající „přetlak“ kvalifikace a zaměstnanecké nejistoty i v ostatních odvětvích národního hospodářství.

V zemědělských družstvech se dostává do povědomí, i když s určitým nežádoucím zpožděním, že skončila éra ochranné politiky státu nad výrobním podnikem a že naopak nastoupilo období charakterizované zásadami: Podnikateli, porad' si v příslušných vnějších podmínkách sám. Hledej jak z hospodářit výrobu, zlepšit její tržní výkonnost a jak zainteresovat člena družstva na zvelebování majetkového vlastnictví, jehož díl mu patří.

Odhlédneme-li od mnoha uvedených, ale i neuvedených problémů současného zemědělství, lze další existenci a vývoj zemědělských družstev bezprostředně spojit s procesem, který je označován jako proces transformace družstev do tržní ekonomiky. Jeho obsahem, podstatou, jsou především dvě stránky.

První je obnovení majetkových vlastnických podílů členů družstva na dosud společném majetku a uplatnění a využití podnikatelských aktivit členů ve vnitropodnikových ekonomických vazbách. Druhou je přehodnocení dosavadní výrobní, organizační a řídicí struktury v družstvu tak, aby se zvýšila tržnost (co je prodané je vyrobené) a ekonomičnost výroby (prodávat výhodněji).

Obnovení vlastnických podílů členů na majetku družstva je samostatnou otázkou plnou rozporů vyplývajících z jejich konstrukce.

Smyslem obnovení majetkových podílů členů je obnovení a rozvinutí ekonomické vazby mezi výrobcem (členem) a kapitálem, který jako výrobce konkrétně exploatuje a zhodnocuje. Zhodnocování kapitálu je zároveň pro vlastníka majetkového podílu zdrojem dodatečného příjmu formou dividendy použitelné nejen do spotřeby, ale i do další aktivní ekonomické činnosti nebo ke zvýšení vlastního majetkového podílu v družstvu.

Vlastní konstrukce podílového vlastnictví může být různá. Záleží na obecných podmínkách (ty vymezuje legislativa), ale i na konkrétních podmínkách v družstvu. Ať vychází konstrukce z větší či menší váhy restitučních nároků (půda, vložený živý a mrtvý inventář) nebo práce, vytvoří k určitému datu nový výchozí stav, do kterého se budou formovat i nové ekonomické vazby a vztahy v družstvu. V tomto smyslu je zdánlivě jedno, jak bylo výchozího stavu dosaženo.

Není ale jedno, kdo bude o dalším rozvoji družstva prakticky rozhodovat. Zda to bude výrobce – vlastník majetkového podílu (i vlastník restituovaný), nebo vlastník pouze restituovaný, jehož cílem není vyrábět, ale realizovat dividendu k osobní spotřebě nebo použití jako kapitálu v nezemědělské činnosti. Nová vlna technického rozvoje, která vyžaduje zvýšení produktivity práce a ekologizaci zemědělské výroby, by potřebovala více první typ vlastníka majetkového podílu.

Vymezení členského podílu je jedna otázka, druhá na ni navazující je způsob, zásady, jak lze s podílem nakládat – například dědičnost podílu, vyrovnání družstva s členem, který vystupuje z družstva, podmínky odprodeje podílu atd. O těchto podmínkách se musí rozhodovat na valné hromadě družstva.

Zemědělské družstvo lze považovat za typ vlastnictví, které je nejbližší soukromému. Člen neztrácí vlastnická práva k půdě a jeho majetkový podíl je konkrétním projevem jeho soukromého vlastnictví na majetku družstva. Neproměňuje se do jiné majetkové formy jako například u akciové společnosti.

Tyto stránky družstevníka – vlastníka napomáhají při tvorbě nové ekonomické vnitropodnikové soustavy, kterou nejplastičtěji vyjadřují vnitropodnikové ekonomické pro-

nájmy. V nich může družstevník jako člen a vlastník plně uplatnit i své podnikatelské schopnosti a aktivitu.

V současné době začíná být o podnikání na principu pronájmu značný zájem. Je tomu proto, že tato stará podnikatelská forma má některé specifické přednosti. Její zvláštnost spočívá v tom, že pronájem umožňuje podnikání s cizím majetkem a že tento způsob podnikání může fungovat v kombinaci se všemi ostatními formami vlastnictví. Jestliže totiž někdo chce podnikat, nebo je pod tlakem vznikajících tržních podmínek nucen podnikat a nemá dostatek vlastních prostředků, má v podstatě jen dvě možnosti:

- buď si sežene úvěr a za vypůjčené peníze si nakoupí, co k podnikání potřebuje, ale z vypůjčených peněz bude platit úrok, který z hlediska věřitele představuje jeho požadovaný výnos z hodnoty zapůjčeného kapitálu;
- nebo si vypůjčí resp. pronajme ty prostředky, se kterými chce podnikat, a za jejich pronájem bude obdobně platit nájemné, které také z hlediska pronajímatele představuje jeho požadovaný výnos z hodnoty pronajímaných prostředků.

Nájemce je tedy bezesporu skutečným podnikatelem, který podniká proto, že dosažený zisk je jeho majetkem. Samozřejmě po zaplacení nájemného, které je jeho finančním nákladem a daní. Kromě této ekonomické motivace má však pronájem ještě vlastnosti další, které v některých případech mohou být také důležité.

Osobní účast na výrobním procesu, na jeho racionalizaci, zvýšení kvality produkce atd. mu přináší vedle přímého osobního prospěchu i kapitálové jistoty vyplývající ze společné činnosti. Celek a části podnikatelské organizace by měly na těchto základech směřovat ke společnému hospodářskému zájmu. Jednota hospodářských zájmů částí a celku je dominující otázkou vlastní efektivnosti výroby moderního průmyslu i výroby potravin ve všech tržních ekonomikách. I přesto dochází k existenčnímu problému mnoha mamutích organismů v podmínkách ostré konkurence na světovém trhu. Zemědělské družstvo jako podnik středního typu má proti velkým podnikům určité výhody, jejichž využití je závislé i na realizaci druhé stránky transformace – jeho výrobní, organizační a řídicí struktury.

Přístup k výrobní, organizační a řídicí struktuře v podniku rozhoduje o ekonomičnosti a podnikatelské efektivnosti podnikové činnosti.

Po zkušenostech z minulých let, kdy tlak na vnitropodnikovou realnost a efektivnost byl minimální, se jeví jako základ úspěšné činnosti družstva plně samostatná vnitropodniková jednotka (provoz, hospodářství, stáj, dílna, střediska, služba apod.), která svým charakterem představuje více či méně specializovanou, ale v podstatě uzavřenou výrobně technologickou jednotku. Tyto jednotky se vytvářejí ze stávajících provozů družstva. Postupně se část pracovníků z těchto jednotek uvolní nebo převede na jiný program. Samostatnost jednotky vede k odstranění řídicích mezistupňů a k zjednodušení a zpřesnění evidence (ve vlastním zájmu), dochází ke značnému snížení „čistých“ TH pracovníků, ale i pracovníků obslužných činností (dílny). Vztahy mezi jednotkami se rozvíjejí na základě výrobní potřeby a ekonomické výhodnosti. Musí platit zásada, že svého hospodářského partnera si každý zvolí v družstvu i mimo ně sám.

Do této pozice se dostane i současné vedení (správa) družstva, které bude poskytovat svým jednotkám účelové služby (i za úplaty), hlavně činnosti společného zájmu, a zastupovat družstvo ve vnějších vztazích. O tom, o jaké pravomoce (kromě daných ze zákona) půjde, rozhodne představenstvo, respektive členská schůze.

Družstvo bude poskytovat svým jednotkám i cizím zákazníkům zejména služby pro vědeckotechnický rozvoj, marketinkové informace, právní, obchodní, ekonomické a finanční, sociální, kulturní a další služby a služby ve vzdělávání a kvalifikaci.

Do nového postavení se dostane i představenstvo, které se bude skládat především z členů s největšími členskými podíly. Většina vrcholových a odborných funkcí (tzn. hlavních techniků) ztratí své opodstatnění. Kvalifikované odborné rozhodování se přesune

do provozních jednotek bez mezistupňů. Poradním orgánem předsedy se stane odborná komise složená z vedoucích strukturních jednotek.

V řadě případů dojde i k tomu, že se samosprávné funkce oddělí od funkcí výkonných, podobně jako je tomu u akciových společností. Předseda a představenstvo pak nebudou řídit provozní operativu, ale budou řešit podnikatelskou strategii. Provoz potom bude řídit manažer profesionál, který ani nemusí být členem družstva.

Hospodaření každé vnitropodnikové jednotky na svůj účet brzy ověří jejich potřebu, ověří oprávněnost družstva jako formy vlastnictví i jako formy podnikání.

Při řešení organizačního uspořádání družstva nelze opomenout některé zásady:

- Navodit předpoklady pro jednoduchost a „průhlednost“ naturálních a ekonomických vazeb mezi útvary.
- Všude, kde to bude racionální, zachovat již existující technologicko-ekonomické celky.
- Organizační uspořádání nesmí omezit technický a ekonomický rozvoj útvarů a podniku jako celku.
- Hloubka dělby práce mezi útvary nesmí vyvolávat nárůst administrativy, vytvářet ekonomicky nesamostatné celky ani znemožňovat uplatnění zásluhovosti pracovníků na hospodářských výsledcích.
- Velikost organizačních jednotek by neměla klesnout pod ekonomicky racionální technologickou minimální koncentraci, tj. aby výrobně organizační jednotka byla schopna produkovat tržní produkt (meziprodukt) v rozsahu a kvalitě zaručující odbyt.

Důležité je i to, že organizační uspořádání musí brát ohled na možnosti řízení a na úroveň manažerských dovedností vedoucích pracovníků, které má družstvo k dispozici. Na radikální „experimenty“ s nepřipravenými pracovníky není vhodná ekonomická situace. Bude proto výhodnější dát přednost takovému řešení, které navodí dostatek změn pro dosažení cíle a zároveň poskytne možnost pro další postupný přechod do více vyhraněných poloh.

Značný problém, který se opět promítne do organizačního uspořádání podniku a do jeho řízení, bude tlak na racionální využívání pracovních sil. Dojde k výraznému poklesu potřeby trhu THP, budou uvolňováni pracovníci z RV, ŽV i z dílen. Systém ekonomických pronájmů může tento proces značně urychlit. Jejich další využití bude sice ve značné míře záviset na možnostech uplatnění i mimo zemědělské družstvo, ale především na podnikatelské aktivitě samotného družstva. Nepodaří-li se tento problém zvládnout alespoň částečně, může nezaměstnanost členů družstva vyvolat nežádoucí sociální, ba i politické důsledky.

Prosazení podnikatelských hledisek v organizačním uspořádání podniku a vysoká míra ekonomické samostatnosti jednotek přinese do řídicí práce některé zásadní změny:

- Bude třeba vypracovat jasná pracovní a ekonomická pravidla hospodaření včetně sankcí, stanovit zřetelné a stabilní podnikové cíle a vytyčit zásadu nadřazenosti vnitropodnikových potřeb nad dílčími vnějšími zájmy jednotlivých provozů.
- Stoupnou požadavky na integrační funkci řízení a na koncepční práce.
- U vrcholových pracovníků (předseda, ekonom) musí dojít k oproštění od operativního řízení ve prospěch koncepční práce.
- Pro přípravu zásadních celopodnikových koncepčních rozhodnutí bude účelné zřídit poradní orgán (sbor) předsedy; v něm mohou být zastoupeni i externisté ze škol, výzkumu, orgánů státní správy i předních zemědělských podniků.
- V operativním řízení se těžiště přesune do přípravy výroby a prací, zásadně se změní dosavadní systémy porad (značné omezení frekvence, perfektní příprava, konstruktivní přístup k problémům atd.).
- Vystane potřeba osvojit si podnikatelské formy řízení (management), to znamená vysoké pravomoci, podnikatelskou iniciativu, znalost trhu a konkurence, vyhledávání

příležitostí atd., a zejména přechod od řízení výroby a činností na řízení lidí (vytvořit prostor pro iniciativu a náležitě ji ocenit atd.).

- Kritériem úspěšnosti řídicí práce nebudou naturální výsledky výroby, ale ekonomické výsledky.
- Na ekonomickém úseku bude třeba založit a vybudovat nenákladný informační, evidenčně účetní a finanční servis pro vnitropodnikové útvary, který by postupně převzal funkci vnitropodnikové banky.

ZÁVĚRY

Transformační proces zemědělských družstev do podmínek tržní ekonomiky svou šíří a hloubkou změn, které vyžaduje, se zákonem o transformaci družstev dostává do polohy povinnosti vyplývající ze zákona.

Vůle družstevníků, kam až tento transformační proces dovést, se může v plném rozsahu uplatnit na valné hromadě, kde členové a další oprávněné osoby rozhodnou o předloženém transformačním projektu.

Po letech bude mít opět člen družstva možnost posoudit transformační projekt nejen jako vlastník, ale i jako podnikatel. Sám jako jednotlivec v rámci rozhodování valné hromady (co člen, to hlas) rozhodne ve funkci zakladatele s konečnou platností o budoucnosti své i družstva. Jak unese tíhu tohoto rozhodování?

Literatura

BUCHTA, S.: Regionálne aspekty privatizácie a vývoja družstiev na Slovensku. Zeměd. Ekon., 5, 1991, s. 337 - 345.

HUBÁČEK, J.: Reformní pojetí transformačních změn v APK. Ekon. Poľnohosp., 6, 1991, s. 193 - 195.

MACA, E. - JULÍNKOVÁ, I.: K vývojovým tendencím v zemědělských družstvech. Ekon. Poľnohosp., 4, 1991, s. 101 - 104.

PETRÁŠ, V.: Jak postupovat při dělení majetku zemědělských podniků. Ekon. Poľnohosp., 4, 1991, s. 115 - 116.

Došlo 3.10.1991

TRÁVNÍČEK Z. – LIPTÁK M., Výzkumný ústav ekonomiky zemědělství a výživy, Praha

Obnovení družstevních principů a vnitřní transformace zemědělských družstev

Zeměd. Ekon., 38, 1992, č. 1–2, s. 23 – 30. – lit. 4, res. čes., angl.

zemědělství, transformace, privatizace, rodinné farmy, teoretické pojednání

Od roku 1949 byl vývoj v československém zemědělství provázen záměrnou likvidací soukromých forem hospodaření na půdě, které byly nahrazovány kolektivními formami hospodaření v JZD a státních statcích. Přes 1,5 mil. soukromých zemědělských hospodářství (Ø výměra 4,86 ha z.p.) bylo nahrazeno cca 1 600 velkovýrobními podniky. Nové politické klima a demokratizace společnosti přináší plné obnovení soukromovlastnických práv, zvláště k půdě a majetku k ní vázanému.

Čtyřicetiletý vývoj k velkovýrobě, koncentraci a specializaci výroby přes mnohé nedostatky nelze opomenout. Proto přechod na tržní ekonomiku si při poměrně omezeném zájmu vlastníků půdy o soukromé hospodaření vyžádá hlubokou vnitřní transformaci v zemědělských družstvech. Ta spočívá nejen ve změnách jejich vnitřní organizační a řídicí struktury, která je často málo racionální, ale především ve změnách vnitropodnikových (vnitrodružstevních) vztahů, které se musí zaměřit na větší zainteresovanost členů na hospodářském výsledku družstva. Základní přístupy k těmto transformačním procesům jsou hlavní náplní našeho příspěvku.

Průměrná výměra zemědělského družstva vzrostla na více než 1 500 ha z.p., ale řada z nich hospodář i na výměrách větších než 3 000 ha.

V podmínkách dřívější zemědělské, v podstatě ochranné politiky to znamenalo i zbyrokratizování řídicího aparátu, přebytek nefunkčních technicko-hospodářských pracovníků. Proto transformační procesy v těchto družstevních podnicích by měly v nových podmínkách uplatnit několik zásad: navodit předpoklady pro jednoduchost a „průhlednost“ naturálních a ekonomických vazeb mezi útvary; všude, kde to bude racionální, zachovat již existující technologicko-ekonomické celky; organizační uspořádání nesmí omezit technický a ekonomický rozvoj útvarů a podniku jako celku; hloubka dělby práce mezi útvary nesmí vyvolat nárůst administrativy, vytvářet ekonomicky nesamostatné celky ani znemožňovat uplatnění zásluhovosti pracovníků na hospodářských výsledcích; velikost organizačních jednotek by neměla klesnout pod ekonomicky racionální technologickou minimální koncentraci, tj. aby výrobní organizační jednotka byla schopná produkovat tržní produkt (meziprodukt) v rozsahu a kvalitě zaručující odbyt.

Jsou to nové přístupy, které umožní, aby se dosažená koncentrace a specializace, které se blíží více americkému než evropskému zemědělství, neztratily, ale naopak aby se využilo jejich předností.

TRÁVNÍČEK Z. – LIPTÁK M., Economic Research Institute of Agriculture and Food, Praha

Renewal of co-operative principles and internal transformation of co-operative farms

Zeměd. Ekon., 38, 1992, No. 1–2, pp. 23 – 30. – refs 4, summaries in cs, en

agriculture, transformation, privatization, family farms, theoretical treatise

Since 1949 the development of the Czechoslovak agriculture was accompanied by intentional liquidation of private forms of farming on the soil, these were replaced by collective forms of farming in the co-operative and state farms. Over 1.5 million of private farms (average area of 4.86 ha of farm soil) were replaced by about 1,600 large-scale enterprises. New political climate of the society brings a full renewal of private-property rights, in particular to the soil and the property connected with it. 40-year development towards the large-scale production, along with concentration and specialization of production cannot be eliminated, despite its many failures. Therefore, the transfer to free market economy will require a profound internal transformation in farms at comparatively low interest of soil owners in private farming. This consists not only in the changes of its organizational and management structure (very often lacking rationality), but also in the changes of inter-enterprise (co-operative) relations which must concentrate on higher involvement of the members in economic results of the co-operative. Basic accesses to these transformations processes form the main theme of this contribution.

The average area of the co-operative farm increased to more than 1.500 ha of farm land, though many of them farm on area of more than 3.000 ha. In the conditions of the preceding, substantially protective agricultural policy this meant a beaurocratic managerial apparatus, an excess of non-functional technical and economic personnel. Transformation processes in these co-operative enterprise should therefore in new conditions apply several principles as follows: to prepare prerequisites for simplicity and „lucidity“ of natural and economic bonds among departments; wherever be possible to retain existing technological and economic units; organizational structures must not block the technical and economical development of departments and of enterprise as a whole; the extent of labour division among departments should not reflect in the growth of administrative personnel, to form economically dependent units and to obstruct the share of workers in economic result; the size of organizational units should not fall below economically rational technological minimum concentration, i.e. the production and organizational unit should be able to produce a market product (intermediate product) within the scope and quality ensuring the marketing.

These are new approaches which will enable not to loose a concentration and specialization obtained which is closer to an American than European agriculture, but on the contrary to use its advantages.

Adresa autorů:

Ing. Zdeněk Trávníček, CSc., ing. Miroslav Lipták, CSc., Výzkumný ústav ekonomiky zemědělství a výživy, Mánesova 75, 120 58 Praha 2

V procese transformácie slovenského poľnohospodárstva na trhovú hospodárstvo je privatizácia hospodárskych subjektov a podnikania kľúčovým faktorom. V poľnohospodárstve má realizáciu tohto zámeru vlastné špecifiká. Prvou z nich je formálno-právna existencia súkromného vlastníctva pôdy, kvantitatívna prevaha družstevnej formy hospodárenia (71% obhospodarovanej pôdy na Slovensku), koncentrácie výroby, ktorá na rozdiel od priemyslu nemá analógiu ani v jednom štáte EHS. Z tejto situácie pri existencii štátnych majetkov, potravinárskeho monopolu, poľnohospodárskych nákupných a zásobovacích podnikov a ostatných ústredne ministerstvom riadených štátnych podnikov, vyplýva aj široké rozpätie možných variantov privatizačnej transformácie, do ktorej možno v plnom rozsahu začleniť aj súkromné roľnícke hospodárstva, ale aj poľnohospodárstvo ako vedľajšiu pracovnú činnosť formou vedľajšieho zamestnania (part-time farming), družstvá ako združenia vlastníkov k spoločnému podnikaniu a tiež rôzne typy obchodných spoločností, účastinných spoločností a pod.

Z týchto pozícií, a to ako pre privatizačné formy podnikania v rámci poľnohospodárskych družstiev, tak pre samostatných podnikateľov na pôde v roľníctve je alfou a omegou predpoklad dosiahnutia priaznivej dôchodkovej situácie. Jej výška rozhoduje prakticky o tom, či sa potenciálny podnikateľ alebo kooperatívna skupina, napríklad v rámci roľníckeho družstva, rozhodne podnikáť, na akej výmere a veľkosti podniku a jeho výrobného zamerania. Preto projektovanie privatizačného podnikania sa stáva jedným z rozhodujúcich predpokladov pre rozvoj podnikateľských foriem v poľnohospodárstve. Navyše pri zakladaní hospodárstiev a vnútropodnikových podnikateľských jednotiek, pri kúpe techniky, pôdy a pri prenájmu, i pri zabezpečovaní úverov z banky je projekt dôchodkovej situácie podniku a jeho výnosnosti rozhodujúcim kritériom rozhodovania podnikateľa, ale aj banky na poskytnutie úveru.

MATERIÁL A DISKUSIA

Situácia v agropodnikaní na základe prieskumov uskutočnených VÚEPP v I. štvrtroku 1991 a poznatkov Združenia vlastníkov pôdy a agropodnikateľov nie je najpriaznivejšia. Od štruktúry agropodnikateľov totiž závisia aj formy projektovania ich činnosti a budúcich výnosov.

Najrýchlejší postup privátnych foriem je v roľníckych (poľnohospodárskych) družstvách. Tento proces je charakteristický tým, že v súčasnej dobe väčšina vedenia družstiev pristupuje k prenájmu výrobných prostriedkov a k odovzdávaniu určitých objektov, k povereniu vykonávania vytypovaných činností individuálnym podnikateľom, členom družstva alebo kooperatívneho združenia viacerých osôb, ale aj iným osobám mimo členského družstevného pracovného pomeru.

V začínaní súkromného podnikania na pôde je situácia horšia, a to v dôsledku toho, že podľa respondentov prieskumu prevláda empirická skúsenosť a sociálno-ekonomické

vplyvy, ktoré vedú k ich opatrníckemu a vyčkávaciemu prístupu. Tento rezervovaný postoj vyplýva z dominujúcej racionálnej úvahy o rizikách súkromného podnikania. Od súkromného hospodárenia zatiaľ respondentov odradzuje jednak vlastná subjektívna neistota, obavy z rizika a neúspechu vyvolané aj odbytovou krízou a hlavne nedostatok disponibilných prostriedkov na počiatočné investície (až 72,6% respondentov).

Poradie faktorov, ktoré odradzujú záujemcov o súkromné hospodárenie:

1. nedostatok finančných prostriedkov, a to aj často na vypracovanie ekonomického projektu dôchodkovej situácie
2. obavy z rizika a neúspechu
3. problémy s odbytom a nákupom vstupov
4. vysoké dane
5. neznalosť predpisov a problematické finančné a časovo náročné prekonávanie barier pre začatie súkromného podnikania
6. nedostatok skúseností a praxe v podnikaní
7. neochota vzdať sa výhod v súčasnom zamestnaní

Posledná príčina má mimoriadne závažné dôsledky a v značnej miere ovplyvňuje aj samotný proces vypracovania ekonomického projektu dôchodkovej situácie, vyčíslenia majetku a zabezpečenia úverov pre vlastné podnikanie. Prevažuje u mladých žien a manželiek agropodnikateľov, a to aj v rámci družstiev. Až v 46,5% prípadov manželky nesúhlasia s vlastnou pracovnou účasťou na začínajúcom gazdovstve. Dokonca sú prípady, že pri zotrvaní manžela na svojom gazdovskom zámere opúšťajú spoločnú domácnosť.

Pre tieto aspekty sa vyžaduje vo vypracovaní ekonomických projektov brať do úvahy aj ekonomicko-sociálne faktory, a to aj vo väzbe na rizikovosť súkromného podnikania (či už v družstve, alebo samostatne). V súčasnom období sa pre všetky formy agropodnikania zvyšuje neistota vo vývoji trhu, odbytu, cien produktov a zvyšujúcich sa cien vstupov. To znásobuje aj nepriaznivá politická klíma a názory niektorých politikov a smeruje v podstate k zníženiu ekonomického podnikateľského priestoru. Za hlavné brzdiace faktory pre privatizačné formy podnikania možno považovať vysoké úroky z úverov, neujasnené subvenčné a trhovo regulačné podmienky včítane kvotácií produkcie pri nedostatku vlastného kapitálu všetkých druhov podnikateľských subjektov. V tomto smere však aj ocenenie vlastných osobných zdrojov vychádza z vedomia, že osobné úspory sú hodnotené ako zdroje pre osobnú okamžitú a odloženú spotrebu (predovšetkým hľadisko manželiek) a nie ako zdroje pre podnikateľské investície.

V súčasnosti sa prejavuje najmä na dedine v rámci tzv. „malej privatizácie“ snaha o zvýšenie rodinného dôchodku o naturálne a finančné výnosy z prídomových hospodárstiev obhospodarovaných popri zamestnaní. Tento proces (podľa maďarských sociológov posedlačovanie) môže byť podhubím pre vznik a rozširovanie fariem a pre aktivizáciu súkromného kapitálu v budúcnosti, a to aj v rámci družstiev.

Uvedenú situáciu komplikujú aj problémy s materiálnotechnickým vybavením pre súkromné hospodárenie, ale aj pre nájom. Podľa prieskumu má zo začínajúcich súkromných hospodárov k dispozícii hospodárske budovy len 37%, traktor 20,3%, stroje na práce 20%, nákladné auto 5,2% začínajúcich poľnohospodárov.

Preklenutie nízkej stavebno-technickej a materiállovej vybavenosti začínajúcich poľnohospodárov by mohlo byť riešené poskytnutím časti zo strojového a stavebného fondu z dubiózneho majetku terajších veľkovýrobných podnikov ich transformovanými následovníkmi (odpredaj, prenájom) a tiež vytvorením rozvinutej kooperácie medzi nimi a privátnymi formami výroby. Na uvedené skutočnosti musí reagovať každý ekonomický projekt privátneho podnikania, pretože musí zodpovedať konkrétnym podmienkam daného podnikania. V tomto ponímaní za ekonomický projekt sa považuje vecno-naturálne a hodnotové vyjadrenie všetkých rozhodujúcich faktorov ovplyvňujúcich agropodnikanie a jeho dô-

chodkovú situáciu pre rozhodnutie o výrobnom zameraní a najvýnosnejšom smere agropodnikania ako aj voľbe vstupov, predaja produkcie a získavania, resp. ručenia kapitálu. Súčasťou ekonomického projektu sú aj hodnotovo vyčíslené a technicko-organizačne dokumentované návrhy riešení a racionalizácie výroby produkcie a technologicko-pracovných procesov.

DEFINÍCIA AGROPODNIKANIA A AGROPODNIKATEĽOV PRE ZAMERANIE EKONOMICKÉHO PROJEKTU

Ekonomický projekt musí obsahovať ako vnútorné, tak vonkajšie väzby na predmety činnosti, trhovú produkciu, výrobnú organizáciu a kapitál. Z toho dôvodu je nevyhnutné vychádzať zo súčasnej a predpokladanej situácie v členení agropodnikania a agropodnikateľov, pre ktorých sa aj spracovávajú diferencované ekonomické projekty agropodnikania so zreteľom na ich vnútornú a vonkajšiu diferenciáciu. Podľa materiálu MPVŽ SR „Návrh pokynov subvenčnej politiky v PPK SR v roku 1991 pre súkromne hospodáriacich roľníkov a agropodnikateľov“ pod pojmom „podnikateľský subjekt“ sa rozumie fyzická alebo právnická osoba, ktorá je zapísaná v podnikovom registri (§ 107), alebo podnikateľský subjekt, ktorý vykonáva podnikateľskú činnosť podľa zákona č. 105/1990 Zb. v súkromnom podnikaní občanov, resp. ak čistý dôchodok z tejto činnosti je minimálne 40 tis. Kčs ročne, resp. chová 2 VDJ hospodárskych zvierat alebo 6 oviec.

Vzhľadom na skutočnosť, že uvedené definície v plnom rozsahu nevystihujú špecifickosť podnikania v poľnohospodárstve, možno odporúčať nasledovné doplnenia:

Agropodnikanie je činnosť právnickej a fyzickej osoby, ktorá má z tejto činnosti dôchodok (príjem). Táto činnosť je zameraná na poľnohospodárstvo, výrobu a spracovanie potravín, obchod a trh s potravinami a inou produkciou nadväzujúcou na poľnohospodársku, lesnícku a potravinársku výrobu, oblasť služieb rôzneho druhu (napr. agroturistika) a inú pridruženú výrobu založenú na spracovaní a zhodnocovaní agroproduktu a využití pracovnej sily poľnohospodárov. Podľa druhu agropodnikania ich možno deliť na:

1. Individuálnych agropodnikateľov. Sú nimi fyzické a právnické osoby, ktoré samostatne (individuálne na princípe súkromného vlastníctva, prenájmu, zmlúv a dohôd) vykonávajú podnikateľskú činnosť v rámci agropodnikania. Do skupiny individuálnych agropodnikateľov patria:

- Agropodnikateľ s individuálnou kombinovanou činnosťou. Jeho hlavný zdroj obživy je z činnosti mimo rámec agropodnikania. Agropodnikanie predstavuje len doplnkovú činnosť a doplnkový zdroj obživy (dôchodku), alebo má samozásobiteľskú funkciu.
- Agropodnikateľ so samostatnou individuálnou činnosťou. Hlavný zdroj dôchodku (príjmu) je z jeho agropodnikania, ktoré vykonáva samostatne – individuálne, prípadne v rámci rodiny môže byť zamestnávateľom aj iných osôb.
- Agropodnikateľ s kombinovanou činnosťou. Časť hlavného zdroja dôchodku (príjmu) má z agropodnikania, ktoré vykonáva samostatne, ďalšiu časť dôchodku má z činnosti, ktorú vykonáva v rámci iného podnikateľského subjektu alebo korporácie (združenia, družstva, spoločnosti, konzorcia a pod.) v agropodnikaní.
- Agropodnikateľ s činnosťou v rámci korporácie. Všetok zdroj obživy (dôchodku, príjmu) je viazaný na agropodnikanie v rámci jednej alebo viacerých korporácií (družstva, spoločnosti s ručením obmedzeným a pod.). V rámci poľnohospodárskych (roľníckych) družstiev sú v súčasnosti dva typy týchto agropodnikateľov: Agropodnikateľ, ktorý v rámci nájmu (stroja, zariadenia, budovy, stavby, stáda hospodárskych zvierat) vystupuje ako súkromný podnikateľ v zmysle zák. č. 105/90 Zb., pričom všetky ekonomické a finančné záväzky a príjmy si obhospodaruje sám alebo prostredníctvom útvarov podnikateľského centra podniku, družstva a pod. Druhým typom je agropodnikateľ,

ktorý zostáva v plnom pracovnom pomere so záväzkami voči podniku (družstvu) v zmysle hospodárskeho zákonníka a zákonníka práce, iba jeho dôchodkovú časť podnik (družstvo) sleduje a vyhodnocuje samostatne na osobitom, napríklad sporožirovom účte.

2. Korporatívne agropodnikanie. Vykonávajú ho právnické osoby, ktoré z tejto činnosti majú hlavný zdroj dôchodku (príjmu). Toto podnikanie sa môže uskutočňovať v presne vymedzenej korporácii ako družstevných organizácií (poľnohospodárske, lesnícke, pasienkárské, odytové, zásobovacie družstvá) alebo obchodných spoločností, spoločných podnikov, spol. s r.o. a pod.

METODIKA ZOSTAVY EKONOMICKÉHO PROJEKTU PRE PRIVATIZAČNÉ AGROPODNIKANIE

Konštrukcia projektu musí v zásade vychádzať z nasledovných predpokladov:

- pre aký druh podnikateľského subjektu sa zostavuje (kvôli väzbám na iné subjekty a korporatívne vzťahy),
- pre dané výrobo-ekonomické podmienky a obdobie agropodnikania.

Ak ide o nový subjekt so začínajúcim agropodnikaním, a to bez ohľadu či ide o nájomcu napr. traktora, nákladného automobilu, mašale a pod. v rámci družstva, alebo typ farmára, musia sa v projekte vypracovať varianty dôchodkovej situácie:

- a) Štartovacie obdobie. V tomto období je dôchodok vysoko zaťažený investičnými, zriaďovacími nákladmi a úrokami pri nízkom efekte z výroby a činností s rôznymi nepredvídateľnými nákladmi a škodami do toho času, kým si celý proces podnikania podnikateľ neosvojí. U niektorých druhov výrobného zamerania môže toto obdobie presiahnuť až 2–3, dokonca 4 roky. Ide o typické podnikanie, napríklad spojené so založením sadu ovocných stromov a pod. V tomto období dôchodková situácia môže znamenať len 20–30 % jej plnej hodnoty, alebo aj mínusové položky,
- b) Obdobie prechodné. V tomto období sa znížia investičné vklady jednorazového charakteru a prechádza sa na normálny bežný výrobo-produkčný režim. Obdobie je charakteristické tým, že výnosy a dôchodok dosahujú 70–80 % plnej hodnoty.
- c) Obdobie plnej produkcie a dôchodkovosti. Je charakteristické bežným výrobným produkčno-zhodnocovacím rytmom. Projektové však musí byť vyhodnotené aj so zreteľom na výkyvy v odybe, výnosovosti, na zmeny a osciláciu cien a predpokladanej dĺžky obdobia s rovnomernou dôchodkovosťou.

Pre výrobo-ekonomické podmienky agropodnikania musí ekonomický projekt zohľadňovať:

- pôdno-ekonomickú skupinu, cenu pôdy, a to osobitne ornej a poľnohospodárskej pôdy a TTP;
- klimatický región a skutočné pôdne podmienky spolu s ich zásobenosťou živinami;
- veľkosť výrobného zámeru (počet ha, ks hospodárskych zvierat a pod.);
- východiskové parametre dosahovaných úrod, úžitkovosti, výnosovosti;
- väzby a zabezpečenie inputov (krmivá, služby, technika);
- odytové možnosti (komunikačné a vzdialenostné prepojenie);
- rozsah vlastného kapitálu a prenajatých výrobných a iných prostriedkov (pôda vlastná a prenajatá, stroje, zariadenia a ich prevádzkový stav);
- finančné a nákladové parametre (výška úrokov, dane, vlastné náklady):

- lokalizačné poplatky: u korporatívnych agropodnikateľov odvody napr. do rezervného fondu, náklady a ich podiely pre celopodnikovú réžiu na podnikateľské skupinové a celopodnikové investície a pod.).

Zásadne každý ekonomický projekt pre agropodnikanie musí byť zostavený viacvariantne. Je to z toho dôvodu, aby si každý agropodnikateľ mohol po vlastnej úvahe zvoliť ten variant, ktorý je pre neho z jeho vlastného pohľadu, možností a dispozície najvýhodnejší, pretože zodpovednosť za jeho realizáciu nesie sám.

Variantné modely rodinných fariem a doplnkového hospodárenia na pôde, vypracované ako typové vzory pre 53 možností agropodnikania (VÚEPP v roku 1990), ukázali pri ich aplikácii, že najvýhodnejšie kvôli prehľadu je ich tabuľkové členenie so zreteľom na projektovaný výrobný zámer.

1. **Disponibilná výrobná základňa:** mala by byť pre určený výrobný zámer usporiadaná pre 2 až 5 variantných možností s označením vlastná (v), alebo v nájme (n), resp. kúpa (k).

Obsahuje:

- výmeru poľnohospodárskej pôdy (ha), z toho ornej, lúk a pasienkov,
- osobitne výmeru zavlažovanej pôdy a pôdy v rekultivácii,
- ustajňovacie priestory (m^3) a ich technologické vybavenie,
- sklady pre objemové krmivá (m^3),
- zvieratá a ich nákup (ks),
- stroje a zariadenia (v, n) (tis. Kčs),
- traktory a iné samohybné stroje (v, n) (tis. Kčs),
- stroje na poľné práce (v, n) (tis. Kčs),
- dopravné prostriedky (tis. Kčs) atď.

2. **Produkcia:** uvádza sa pre varianty dané v disponibilnej základni, a to v mer-
ných jednotkách a hodnotove v tis. Kčs.

Obsahuje dve skupiny položiek:

- vlastnú produkciu tržnú a pre vlastnú a mimotržnú spotrebu,
- tržby z produkcie.

3. **Zabezpečenie výroby - produkcie.**

Obsahuje:

- potrebu pracovných síl (fyz. osoby),
- potrebu základného kapitálu (tis. Kčs),
- návratnosť investícií (r),
- náklady (tis. Kčs) na:
 - osivá, krmivá, hnojivá, energiu, PHM, údržbu a opravy,
 - stroje, budovy, stavby, nákup materiálu,
 - iné výdavky, práce cudzích, napr. strojové,
 - poisťné (osôb, majetku, strojov),
 - úroky z úverov,
 - nájomné (za pôdu, budovy, stroje),
 - dane a lokalizačné poplatky (z pozemkov, budov, iné),
 - nenahraditeľné škody (2-3%),
 - výdavky spolu.

4. **Dôchodková situácia** (tis. Kčs) obsahuje kalkulácie pre všetky uvedené varianty:

- tržieb,
- výdavkov spolu,
- hrubého dôchodku,

Výrob. zamer.	Ukazovateľ	1	2	3	4	5	Poznámka
1	ha	96	64	40	23	20	ovce
	ks HZ	500	340	220	110	55	
	ČD	243	115	58	143	36	
2	ha	15	10	22	12	7	ošúpané ¹⁾ prasnice ²⁾
	ks HZ	10 ²⁾	15 ²⁾	200 ¹⁾	100 ¹⁾	60 ¹⁾	
	ČD	64	46	120	84	34	
3	ha	8	3	6	10	-	vinohrad
	ČD	35	54	51	52	-	
4	ha	0,5	2	3	4	5	tabak
	ČD	36	85	134	193	249	
5	ha o.p.	0,2	0,5	1	1,5	x	skleníky
	m ²	295	660	1320	1750	x	
	ČD	32	60	70	80		
6	ha	25	10	5	3		dojnice
	ks HZ	25	10	3	3	x	
	ČD	151	63	41	16		
7	ha	33	17	7	4		výkrm byčkov
	ks HZ	50	25	10	5	x	
	ČD	148	68	33	12		

- 1 – rodinná farma s chovom oviec a pestovaním neskorých konzumných zemiakov v horskej a pod-horskej oblasti
- 2 – rodinná farma s chovom ošúpaných vo výkrme a prasníc v nížinnej oblasti
- 3 – vinohradnícky podnik v produkčnej vinohradníckej oblasti (výroba hrozna)
- 4 – súkromné hospodárstvo pre pestovanie tabaku
- 5 – rodinné zeleninárske hospodárstvo v nížinnej teplej oblasti
- 6 – rodinné hospodárstvo pre chov dojníc a odchov teliat v horskej oblasti
- ČD – čistý dôchodok (tis. Kčs)

- daní z príjmu,
- splátky úrokov z úveru,
- čistý dôchodok,
- subvencie.

Projektové vypracovanie vzorových projektov pre agropodnikanie v poľnohospodárstve v uvedených kalkulačných častiach ukázalo, že nie vždy veľkosť (napr. výmera pôdy) jednoznačne rozhoduje o najpriaznivejšej dôchodkovej situácii, ale hlavnými sú výrobné zameranie, predmety výkonov a ich rozsah, výška nákladových položiek a dosahovaný objem tržieb na objemy výroby a produkcie (tab.I).

P.č.	Ukazovateľ	Obsah ukazovateľa						
1	Činnosť	obrábanie a starostlivosť o kultúry, realizácia produkcie 1. alt. samostatne, 2. alt. cez podnikateľské centrum družstva						
2	Forma podnikania	1. alt.: súkromný prenájom so službami od 02 2. alt.: hektárnický systém napojený na 02 (RV)						
3	Zdroje príjmu	1. alt.: vlastný dôchodok 2. alt.: podiel na tržbách za realizovanú produkciu						
4	Potreba pracovníkov a profesia	agronóm-špecialista 1, pre výrobu, obchod agronóm sadov 1, skladník pre obhospodarovanie skladov a chemikálií pre RV 0,5, ekonomická účtovníčka 0,5, 10 robotníkov a 4 traktoristi pre alt. 2						
5	Technické vybavenie	traktory 3 ks, vinohrad. traktor Bolgar 2 ks, sklad chemikálií, poľné náradie, postrekovače 2 ks, kotúčové píly na sečkovanie						
6	Ročné výkony	mil.Kčs	plán (rok)	skutočnosť (čtvrťroky)				
			Kčs	I.	II.	III.	IV.	spolu
	Produkcja	t						
	Náklady	tis.Kčs						
	Realiz. produkcia	tis.Kčs						
	Odvoody	tis. Kčs						
	Čistý dôchodok (ČD)	tis.Kčs						
	ČD na 1 prac.	tis.Kčs						
7	Rentabilita	%						

Konštrukcia individuálne zostaveného ekonomického projektu musí zodpovedať výrobnno-ekonomickým podmienkam príslušného agropodnikateľa alebo skupiny podnikateľov. Pre typické podmienky agropodnikania v rámci družstevných korporácií sa osvedčilo pre zmluvné formy agropodnikania vypracovať zadávací protokol tzv. vnútro podnikateľskej jednotky (VPJ) podľa vzoru v tab.II.

Hmotná zainteresovanosť takejto podnikateľskej skupiny v rámci družstva na presne ohraničené výkony je na získaní čo najvyššieho objemu čistého dôchodku. Tento závisí od výkonov, produkcie a jej realizácie, sumy nákladov a odvodov. Postup je nasledovný: pre uvedený ukazovateľ sa určia plánované objemy a ich rozpis na štvrťroky. Skutočnosť sa vyhodnocuje štvrťročne, pričom príslušný objem dôchodku sa percentuálne rozpočíta ako záloha napríklad pre rastlinnú výrobu, ktorá má realizáciu produkcie v 3. a 4. štvrťroku.

Členovia podnikateľskej skupiny sú odmeňovaní tak, že pokiaľ pracujú v úkolovej mzde, dostanú mesačne zálohu vo výške 70–80 % plnej mzdy za splnenú úlohu na základe úkolového plnenia pracovných úloh a zbytok 30–20% sa im doučtuje na základe podielu pohyblivej časti mzdy pripadajúcej na 1 Kčs úkolovej mzdy. Podobný postup je v časovej

mzde, kde však namiesto množstva odvodeného výkonu vyjadreného v merných jednotkách sa kalkuluje s počtom odpracovaných hodín. Pre obidva prípady platí, pretože podnikateľská jednotka by nemala prekročiť počet 25 osôb, osobné mesačné vyhodnotenie angažovanosti a kvalitného prístupu daného člena skupiny jej vedúcim. Takýto systém umožňuje podstatne zjednodušiť a sprehľadniť odmeňovanie a priamu ekonomickú väzbu mzdy na množstvo a kvalite vykonanej práce.

Pre systém organizácie korporatívnych subjektov, najmä družstiev, a vedenie účtov jednotlivých podnikateľských skupín, resp. sporožirových účtov samostatných podnikateľov sa osvedčil tzv. derby systém, vedený príslušnou podnikovou bankou družstva. Založenie tohto systému v rámci poľnohospodárskych družstiev si vyžaduje vypracovať osobitný ekonomický projekt výrobo-organizačnej a riadiacej práce.

V praxi sa pre tieto účely osvedčil nasledovný postup projektovej prípravy:

- oboznámenie predstavenstva podniku a jeho členov so zámermi a výhodami tohto prístupu;
- spracovanie racionalizačnej časti projektu pre oblasti riadenia, potreby THP aj podľa funkcií a ich kumulácie, resp. zrušenia;
- potreby a kapacity služieb (opravárov, dielní, pomocných a obslužných činností);
- zostavy zadávacích protokolov pre činnosť vnútropodnikateľských jednotiek s racionalizáciou ich činností;
- návrh zmlúv na individuálny a skupinový nájom;
- zostavy vnútropodnikových racionalizovaných cien, a to osobitne pre kmeňových pracovníkov podniku a privatizovaných členov (nájomci alebo vlastníci napr. základných výrobných fondov);
- ustanovenie a výpočet majetkových členských podielov pri ohodnotení majetku substančnou a reálne tržnou hodnotou;
- založenie vnútropodnikateľských jednotiek a uzatvorenie s nimi hospodárskych zmlúv;
- založenie systému vnútropodnikovej evidencie financovania a zúčtovania výkonov týchto jednotiek aj cestou vnútropodnikovej banky a zjednodušenia;
- vypracovanie vecno-naturálnej časti projektu cestou racionalizácie na úsekoch technológie, úspor nákladov, materiálov, energií, PHM, zníženia strát, hospodárnosti a pod.

Pre skupinu individuálnych podnikateľov samostatného typu, ako aj pre vnútropodnikateľské jednotky korporácií možno v plnom rozsahu využiť počítačové programy vyvinuté na VUEPP (1991) pre tieto účely.

Počítačové spracovanie využíva pre I. fázu ekonomického projektu tzv. veľký model pre počítač EC 1055, ktorého upravená verzia umožňuje na základe rámcového zadania, množstva produkcie z ha, úžitkovosti a cien za mernú jednotku vypracovať:

- Návrhy plôch osevov plodín a ich percentuálne zastúpenie.
- Štruktúru plodín z aspektu agroklimatického regiónu a trhovej produkcie.
- Výmery špeciálnych plodín, TTP a krmovín vo väzbe na optimalizovanú štruktúru živočíšnej výroby.
- Stavby hospodárskych zvierat a ich vnútornú štruktúru podľa druhov a väzieb na rastlinnú výrobu pre zabezpečenie objemovými a jadrovými krmivami (tony a škrobové jednotky).
- Identifikáciu vyrobenej produkcie v merných jednotkách.
- Potrebu a využitie výrobných zdrojov pre optimalizované objemy výroby a produkcie vyjadrené vo fyzických osobách, potrebu strojových a stavebných fondov a investícií pre ich zakúpenie.
- Potrebu motorovej nafty a ostatnej energie.
- Potrebu dusíkatých, fosforečných a draselných hnojív, a to s členením na dodávky vlastných hnojív organických a zakúpenie priemyslových hnojív s výpočtom externých

vstupov pre hnojivá v pomere potreba RV, a produkcia ŽV. Uvedené hodnoty sa kalkulujú ako sumárne a podľa plodín a kategórií hospodárskych zvierat.

- Ekonomickú analýzu, ktorej sumárny tvar je založený na ekonomickej analýze hospodárskych zvierat v ŽV. Analýza obsahuje 21 položiek: tržby, tržby včítane subvenčných a dotačných príplatkov, materiálové náklady bez odpisov, odpisy, mzdové náklady, materiálové náklady spolu s odpismi, finančné náklady a náklady na opravy a údržbu s náhradnými dielmi, čistú produkciu, zisk s realizácie, náklady na udržiavanie, poistné majetku a úrody, nájomné za pôdu, za budovy, za stroje, dane z pozemkov, lokalizačné poplatky, škody, celkový príjem, daň z príjmu, úroky z úverov a čistý dôchodok.

Na základe I. fázy, ktorá môže v uvedenej zostave obsahovať niekoľko verzií, sa takto pripravený ekonomický projekt môže transformovať na ďalšie počítačové spracovanie cez osobné počítače rady PC, na ktoré na základe programu možno každú verziu projektu ďalej rozpracovať na jednotlivé varianty detailne podľa zostáv 1 až 4 a ich vnútorného členenia podľa zostavy ekonomického projektu.

VYUŽITIE

Z praktických komerčných aplikácií výpočtu a konštrukcií ekonomických projektov pre privatizačné formy agropodnikania vyplynuli nasledovné poznatky:

- a) Každé zadanie na projektové spracovanie si vyžaduje podrobnú obhliadku konkrétnych výrobných podmienok, areálu, stavu budov, strojov a zariadení na mieste podnikania.
- b) Vypracovanie situačných náčrtov a návrhov racionálneho rozmiestnenia výrobných objektov a komunikačných cestných spojov, odvoz produkcie a zásobovania krmivami, stielkami a pod.
- c) Vypracovanie návrhov na investičnú náročnosť, obsadenie objektov zvieratami a zabezpečenie výroby fyzickými osobami, na najvýhodnejšie spôsoby rekonštrukcie a úprav spravidla súkromným agropodnikateľom v rámci reštitúcií odovzdávaných zdevastovaných objektov.
- d) Prehodnotenie materiálovej náročnosti a úspornosti vo vybavení základnými, najmä strojovými fondami.
- e) Riešenie špeciálnych otázok vyvolaných potrebou plného využitia ZVF, ochranou územia, ak ide o nežiadúce ekologické vplyvy vyvolané prevádzkou; finalizáciu produkcie prvovýroby za využitia stavebných kapacít, napr. zriadením mliekárne na domáce mlieko a iných spracovateľských jednotiek, prípadne skladov a pod. Realizácia ekonomických projektov tohto charakteru napr. pre oblasť Dubnicka si vyžiadala včleniť do projektu kompletne ekologické ochranné riešenie, riešenie koncoviek veľkokapacitného objektu s tekutými exkrementami, prechod na výrobu a uskladnenie kvalitného maštalného hnoja a vyhodnotenie výroby cez naturálno-energetickú bilanciu. Pre súkromných farmárov (napr. P.B. zo Žitného Ostrova) si vyžiadalo riešiť a ekonomicky vyhodnotiť zásobovanie vodou s odporúčaním na vybudovanie vlastného vodného zdroja, zriadenie pastevného areálu, systému úspornej závlahy sádov a pod.

ZÁVER

Pri zmene podstaty vlastníckych vzťahov, zavádzania foriem privatizácie aj pre korporatívne podnikateľské subjekty je príprava a projektové vypracovanie programov racionálneho výrobného zamerania a dôchodkovej situácie jednou z kľúčových foriem pre rozhodovanie sa o ekonomicky účelnej forme agropodnikania. Komerčné využívanie vy-

vinutých metód ekonomického projektovania agropodnikania v rámci súčasne prebiehajúcich privatizačných procesov ukázalo, že bez počítačového programového vybavenia nie je možné tento proces zvládnuť. Navyiac sa vyžaduje univerzálne vybavenie a viacprofesná účasť spracovateľov projektu, pretože zadávateľ potrebuje mať projekt kompletne zostavený, s rozhodujúcimi možnosťami a racionalizačnými návrhmi na najekonomickejšiu, hospodárnu prevádzku a získanie dobrého dôchodku, a to aj so zreteľom na únosnosť vkladov, udržanie a vylepšovanie úrodnosti pôd a užitočnosti hospodárskych zvierat.

Špecifikácia výrobných vzťahov, väzieb a korporatívnej spolupráce musí v projektovej príprave tiež vychádzať z charakteristiky podnikateľského subjektu a zo skutočného poznania jeho výrobnno-ekonomického a podnikateľského priestoru.

Ekonomické projektovanie sa v tomto ponímaní stáva jedným z rozhodujúcich prvkov v rozvoji agropodnikania, merania jeho očakávanej dôchodkovosti, investičnej a úverovej politiky pri vytváraní aj určitého precedensu záruk pre úverové ústavy, banky a fondy subvenčnej politiky, že podnikateľský zámer je zdravý a životaschopný.

Došlo 24.10.1991

Ekonomické projektovanie agropodnikania v trhovej ekonomike pre procesy privatizácie

Zeměd. Ekon., 38, 1992, č. 1-2, s. 31 - 42. - 2 tab., res. slov., angl.

privatizace, podnikání, ekonomický projekt, počítačové zpracování

Práca sa zaoberá ekonomickým projektovaním agropodnikania v trhovej ekonomike pre procesy privatizácie. Obsahuje hodnotenie súčasného stavu a transformácie slovenského poľnohospodárstva na privatizačné formy podnikania hospodárskych subjektov. Vychádza z nevyhnutnej potreby projektovo vykalkulovať dôchodkovú situáciu pre rôzne smery, štruktúru a rozsah podnikateľských zámerov pre klasické a špecializované formy rastlinnej a živočíšnej výroby a jej zdrojového zabezpečenia.

V časti Materiál a diskusia je rozobratý proces vytvárania súkromných foriem agropodnikania, problémy, ktoré sú s tým spojené, a to aj so zreteľom na charakter a vplyv sociálno-ekonomických faktorov.

Pretože akákoľvek forma ekonomického projektovania musí zodpovedať právno-legislatívnej a organizačno-výrobnej charakteristike agropodnikateľov, práca v ďalšej časti uvádza podrobné definície agropodnikania a agropodnikateľov v poľnohospodárstve. Podľa druhu je agropodnikanie rozdelené do dvoch hlavných skupín, a to na individuálnych agropodnikateľov a korporatívne agropodnikanie. Individuálni agropodnikatelia sú charakterizovaní podľa špecifických odlišností, na ktoré nadväzuje aj priznanie subvenčných a dotačných podporných opatrení v piatich skupinách. Metodika zostavy ekonomického projektu vychádza z určitých predpokladov, a to druhu a charakteristiky podnikateľského subjektu a daných výrobných-ekonomických podmienok pre diferencované obdobie podnikania. Z tohto aspektu sa aj pre úroveň spracovania projektu rozlišujú tri obdobia: štartovacie, prechodné a obdobie plnej produkcie a dôchodkovosti. Pretože tvorba dôchodku, ale aj investičná náročnosť agropodnikania v týchto obdobiach je výrazná, musí ich, ak prichádzajú z aspektov výrobného zámeru do úvahy, projekt zohľadniť. Začlenenie výrobných-ekonomických podmienok pre agropodnikanie do projektu dáva predpoklad, že tento bude z týchto pozícií úplný a proporcionálne vyvážený, čo je aj požiadavkou jeho viacvariantnej zostavy.

Variantné modely ekonomických projektov rodinných fariem a doplnkového hospodárenia na pôde ukázali, že pre ich aplikáciu je najvhodnejšie tabuľkové spracovanie, ktoré sa člení na štyri časti: disponibilnú výrobnú základňu, produkciu, zabezpečenie výroby (produkcie) a dôchodkovú situáciu. Uvedené vzory a modely ekonomického projektovania možno v plnej miere využiť aj pre korporatívne agropodnikanie v rámci tzv. vnútropodnikových podnikateľských jednotiek a zmluvné nájomné formy agropodnikania. Práca uvádza spôsoby hmotnej zainteresovanosti členov podnikateľských jednotiek a zúčtovania ich dôchodkovosti formou zavedenia individuálnych sporozámlôvých účtov na báze podnikovej banky a využitia bankového derby systému.

Formy počítačového programového spracovania ekonomických projektov využívajú tzv. veľký model v upravenej verzii prostredníctvom veľkokapacitného počítača EC 1055 a osobných počítačov pre variantné rozpracovanie projektu z jeho základných verzí. Praktická aplikácia projektov ako v rámci podnikateľských jednotiek v roľníckych družstvách, tak pre individuálnych agropodnikateľov - farmárov ukázala, že nemožno sa obmedziť len na ekonomicko-hodnotové spracovanie projektu, ale zadávateľ vyžaduje jeho kompletnosť aj po vecno-naturálnej stránke, prepojenia výroby na finálnu produkciu, riešenie ekologických problémov a hospodárnosti, ale aj racionalizáciu štartovacieho stavu po stránke technicko-technologickej a organizačnej vo väzbe na ekonomické vyhodnotenie zníženia strát, nákladov a zvýšenia sumy čistého dôchodku.

Economic projects of agribusiness in free market economy for privatisation processes

Zeměd. Ekon., 38, 1992, No. 1-2, pp. 31 - 42. - 2 tabs, summaries in sl, en

privatization, business activities, economic project, processing by computers

The study deals with economic projecting of agribusiness in free market economy for privatization processes. It contains evaluation of the present situation and transformation of the Slovak agriculture into privatization form of business of economic entities. It is based on the inevitable need to calculate the situation in revenues for different fields, structure and range of business activities for traditional and specific forms of plant and animal production and raising the sources. The part Material and Discussion deals with an analysis of the process of creation of private forms of agribusiness associated with it, that is with respect to the character and the effect of social and economic factors.

As any form of economic projecting is to comply with legal legislative and organizational and production characteristics of agribusinessmen, the study further presents detailed definitions of agribusiness and agribusinessmen in agriculture. As to the kind, agribusiness can be classified in two main groups, that is individual agribusinessmen and corporative agribusiness. Individual businessmen can be characterized by specific differences, linked up with allotment of subsidies and allowances consisted of five groups. The methodology of elaboration of economic project is based on certain prerequisites, that is kind and characteristics of business entity and given production and economic conditions for differentiated period of business activity. In view of this aspect, the levels of elaborating the project are classified in three periods: starting, preliminary and final period of full production and revenue rate. As the formation of the revenue, together with investment demands of agribusiness in these period is marked, the project must take them into account if they are based on the aspects of production target. Incorporation of production and economic conditions of agribusiness into the project gives a prerequisites that this will be complete and proportionally balanced from these aspects, this being a prerequisite of its multivariant structure.

Variant models of economic project of family farms and supplementary farming on the soil manifested that a tabular treatment seems to be the most proper for their application. This can be divided into four parts such as:

available production basis, production, providing the production and revenue. Included models and patterns of economic projecting may be fully used also for corporative agribusiness within so-called company business units and contractory, leasing forms of agribusiness. The contribution presents these forms in the system of ordering records, ways of material interest of members of business units and settling their revenue rate in the form of individual giro accounts on the basis of enterprises bank and the use of bank-derby system.

Forms of program processing by computers of economic project use so-called great model in adjusted version of large-capacity EC 105 and personal computers for variant drawing up of the project from its basic versions. Practical application of projects both within the forms of business units in farm co-operatives and for individual agribusinessmen - farmers showed that one cannot be restrained only to economic-value processing of the project, because a customer requires its complexity in material-tied side, link-up of productions for final one, solution of ecological problems and economy, and also rationalization of starting condition as in technical and technological aspects, as in organizational one in link-with economic evaluation of reduced losses, costs and increased sums of net revenue.

Adresa autora:

Ing. Dezider Mo sn ý, CSc., Výskumný ústav ekonomiky poľnohospodárstva a potravinárstva, Trenčianska 55, 824 80 Bratislava

Hluboké demokratizační procesy ve společnosti se v hospodářské sféře projevují v podobě odstátnění, demonopolizace a privatizace. Vedle změn legislativních a ekonomických jsou zároveň bořeny dosavadní podnikové i nadpodnikové struktury. Jejich obnova, ovšem na zcela jiných principech a pro zcela odlišné podmínky, si vyžádá určitý čas. Podniky jsou stále ještě z hlediska nadpodnikových hierarchických vazeb ve fázi destrukce s odstředivou tendencí a do konstruktivní fáze teprve vstupují. Je to do značné míry ovlivněno i tím, že odlišnosti výrobních oborů, různorodost výrobních podmínek, vlastnických a organizačních forem i různost odborných a podnikatelských zájmů navozují tendence ke zdůrazňování právě těchto odlišností.

Promítá se sem i nemalé dědictví minulého direktivního řízení, které uměle od sebe oddělovalo to, co spolu odedávna tvořilo přirozený integrální celek (výrobci, služby, zpracovatelé, obchod, zemědělské peněžnictví a pojišťovnictví). Proto je nutné vyhledávat a vyzvedávat v agrokomplexu to, co je jeho subjektům společné a sjednocovat jejich úsilí k dosažení společných i individuálních cílů. Je to důležité nejen pro vytváření vzájemných naturálních a ekonomických vazeb, ale právě v současné tíživé situaci i pro jednotný postup při odstraňování všech legislativních a ekonomických bariér na tripartitní úrovni.

Takové problémy jako je dosavadní nepropojenost cenových okruhů, nedostatek objektivních informací o ekonomické situaci a stabilitě potenciálního partnera a rovněž absence legislativních pravidel a záruk pro případy majetkové újmy (ušlý zisk, majetkové vypořádání při bankrotu a pod.), ekonomická i organizační labilita celků vzniklých neekonomickými transformacemi a fúzemi, podnikatelská nezkušenost a obavy z podnikatelského rizika, nepřipravenost řídicích pracovníků (profesionální manažeři) apod. představují vážné překážky racionálního podnikatelského chování organizací. Nejednotné a nekoordinované úsilí jednotlivých podniků je nemůže odstranit.

To všechno jsou silné podněty, které podněcují ke hledání společných východisek a společného postupu.

STRUČNÝ PŘEHLED DOSAVADNÍHO VÝVOJE NADPODNIKOVÝCH VERTIKÁL V ZEMĚDĚLSTVÍ A POTRAVINÁŘSTVÍ

Problematika nadpodnikových vertikál má dvě relativně na sobě nezávislé roviny. První představuje vertikálu odvíjenou shora, tvořenou posloupností státních orgánů s výkonnou pravomocí ve vztahu k podnikatelským subjektům. Její hlavní funkcí je řízení a regulace.

Druhá rovina zahrnuje vertikály budované zdola, u nichž převažují funkce integrační a koordinační.

V jejich historickém vývoji se zřetelně rysují tři výrazná období, těsně spjatá s historickými změnami státoprávního uspořádání našich zemí. Pro vertikálu státního vlivu to však neplatí tak docela, protože si ve vztahu k zemědělství dlouho zachovávala osvědčené

uspořádání jako kontinuum. Hlavní příčinou byla stálá existence soukromého sektoru. Byla založena ve 2. polovině minulého století a odvíjela se po linii: ministerstvo zemědělství – zemské úřady – okresní a obecní úřady. Tento charakter byl převzat i do praxe bývalé ČSR a byl uplatňován nejen do roku 1948, ale i přes rok 1949 (kdy bylo zrušeno zemské zřízení a zavedeno krajské zřízení) až do roku 1960, kdy došlo k zásadním změnám. (Netýkalo se to ovšem potravinářského průmyslu, který byl na počátku padesátých let vyčleněn ze sféry lehkého průmyslu do samostatného resortu.)

V roce 1960 provedená úprava administrativního uspořádání státu vytvořila sice se změnami v řízení zemědělství časovou shodu, ale z hlediska vlivu na sledovanou strukturu je to událost nepodstatná. Mnohem důležitější bylo to, že až dosud nemělo ministerstvo zemědělství na zemědělské podniky přímý vliv, protože byly řízeny prostřednictvím národních výborů, tzn. přes resort ministerstva vnitra. Aby byl tento nedostatek z hlediska direktivního řízení odstraněn, byly pro uplatňování přímého vlivu ministerstva zemědělství zřízeny krajské a okresní výrobní zemědělské správy. Po krátkém období let 1968 až 1972, kdy z nich byl vytvořen administrativně logičtější nadstavbový orgán podnikové sféry v podobě okresních zemědělských sdružení, byl prakticky obnoven původní stav pod upraveným názvem krajská a okresní zemědělská správa (KZS, OZS).¹

Jejich pravomoc byla značně omezená a vztahovala se takřka výlučně na oblast rozpisu a kontroly plnění státního plánu. Rozhodování týkající se půdy, kultur, veterinární a rostlinolékařské péče, ochrany krajiny atd. zůstalo nadále v kompetenci národních výborů. Postupně však KZS a OZS strhly na sebe řadu funkcí a pravomocí, které z nich udělaly dominantní řídicí články. Jejich činnost byla ukončena k 31. 12. 1988. Krajské správy byly zcela zrušeny a okresní správy byly po redukci počtu pracovníků začleněny do organizační struktury ministerstev zemědělství ČR a SR v podobě územních (regionálních) odborů. Tím tedy praxe administrativních mezičlánků na vertikále státního vlivu zůstává zachována i v situaci, kdy svůj původní význam zcela ztratily.

Další změny na této vertikále proběhly v letech 1967 a 1968. Zatímco přechod k federativnímu uspořádání státu (1968) se projevil jen tím, že byl na vrcholové úrovni vsunut další mezičlánek a funkčně se prakticky nic nezměnilo, došlo předtím v roce 1967 ke změně zásadního významu. Byly sloučeny resorty zemědělství a potravinářského průmyslu do jednoho celku. K vzájemnému propojení útvarů obou ministerstev však nedošlo a původní rozštěpení řídicích vertikál zůstalo zachováno. K jejich propojení nedošlo na žádné nižší úrovni ani později, i když většina potravinářských odborů měla také krajské organizační uspořádání. Integrita vzájemných vazeb tak byla administrativně zohledněna pouze ve vrcholovém článku řízení, ale i tam byla velmi slabá.

Ve sféře vertikál vzešlých zdola byla situace odlišná. V jejich přirozeném vývoji můžeme sledovat dvě vývojové linie. První je spjata s rozvojem zemědělského družstevnictví² u nás, které od samého počátku integrovalo zemědělskou prvovýrobu se zpracovatelstvím, obchodem a peněžnictvím (později i s jinými aktivitami) do organických celků. Druhá linie, mnohem slabší a méně významná, byla vytvářena ve sféře potravinářských řemesel na bázi živnostenských družstev a svazů, které však měly většinou univerzální charakter. (Nelze je proto dost dobře samostatně sledovat a nejsou dále podrobněji rozvedeny.)

Příznacné pro počátek družstevnictví je to, že takřka souběžně se zakládáním jednotlivých družstev vznikaly družstevní centrály (ústředí), které těmito místními družstvy sloužily jako jejich peněžní, obchodní, organizační a později i revizní ústředí. Jestliže vůbec

¹⁾ zákon č. 37/72 Sb. o KZS a OZS

²⁾ Družstevní zákon z roku 1873, doplněný v roce 1903

prvními zemědělskými družstvy u nás byla Kampelička ve Rtyni v Podkrkonoší (1889) a družstevní mlékárna Palonín na Hané (1893), pak první družstevní centrála byla založena již v roce 1893 (Zentral-Verband der deutschen landwirtschaftlichen Genossenschaften Brno) a v rychlém sledu následovaly Verband der deutschen landwirtschaftlichen Genossenschaften in Opavě (1894), Ústřední jednota hospodářských družstev v Praze a Zentral – Verband der deutschen landwirtschaftlichen Genossenschaften v Praze (1896), Ústřední jednota českých hospodářských společenstev úvěrních v Brně (1897), Ústřední svaz českých hospodářských společenstev v Brně (1899), Jednota českých hospodářských společenstev v Opavě (1901) atd. Nakonec byla celá vertikála završena na dobrovolném základě v zájmové celoříšské organizaci „Der allgemeine Verband Landwirtschaftlicher Genossenschaften in Österreich“, která měla široce koncipované funkce – od zastupování svazů v zákonodárství a státní správě přes poradenství, podpůrnou činnost, urovnávání sporů, vydávání tisku atd. až po vyrovnávání svazových peněžních přebytků.

Na vzniku a rozvoji všech těchto ústředí a vrcholového „Všobecného svazu“ se vydatně podílela i c.k. rakousko-uherská vláda. To svědčí nejen o podpoře takovýchto aktivit, ale zejména o potřebě řešit vznikající problémy na odpovídající úrovni, o potřebě mít pro taková jednání reprezentativního a autoritativního partnera.

Po zániku Rakousko-Uherska nebyl vrcholový orgán do ČSR transformován. Jeho potřeba se však záhy ukázala, a proto byl obnoven v roce 1921 s názvem Centrokooperativ. Zpočátku sdružoval osm družstevních svazů a od roku 1925 12 svazů³. Mimo něj pak existovaly další samostatné svazové organizace, které se postupně stávaly jeho členy. V roce 1936 byly mimo již jen Svaz družstevního průmyslu bramborářského Republiky československé v Praze, Zemský lesní svaz v zemi Moravskoslezské v Brně a Bund der Deutschen landwirtschaftlichen Genossenschaftsverbände v Praze.

Následující období 1939–1945 znamenalo útlum v činnosti nadpodnikových vertikál jednak v důsledku organizačních opatření těsně před okupací, jednak pod vlivem direktivního válečného hospodářství.

Ještě před okupací byla zjednodušena síť ústředních družstev tak, že veškerou činnost:

- a) obchodních ústředí převzala:
 - v Čechách Kooperativa,
 - na Moravě a ve Slezsku Moragro;
- b) všech ostatních družstevních svazů převzala:
 - v Čechách Ústřední jednota hospodářských družstev (ÚJHD),
 - na Moravě a ve Slezsku Brnosvaz.

Jejich vrcholové zastřešení nadále reprezentoval Centrokooperativ, který byl v roce 1942 nahrazen Ústředním svazem zemědělských družstev pro Čechy a Moravu. Oba ústřední svazy, tj. ÚJHD a Brnosvaz, byly přitom zrušeny a jejich dosavadní činnost organizační, finanční a revizní přešla na:

- Peněžní ústředí úvěrních družstev v Praze,
- Peněžní ústředí úvěrních družstev v Brně,
- Svaz zemědělských družstev pro Čechy,
- Svaz zemědělských družstev na Moravě.

Výsledkem tedy bylo, že:

- byla oddělena družstva úvěrní od neúvěrních;
- zachovaná obchodní ústředí družstev Kooperativa a Moragro se stala obchodními ústředími pouze pro družstva skladištní;

³) Přehled o struktuře ústředních družstev je uveden na s. 46.

- obchodní stránka ostatních výrobních družstev byla podřízena nově vytvořeným obchodním svazům:
 - Svaz pro mléko, máslo, vejce a tuky (Mlékosvaz),
 - Svaz pro hospodaření obilím (Obilosvaz),
 - Svaz pro brambory, škrob a líh (Bramborosvaz),
 - Svaz pro dobytek, maso a ryby (Masosvaz),
 - Svaz pro cukr a řepu,
 - Svaz pro ovoce a zeleninu atd;
- všechna zemědělská družstva byla ze zákona povinna stát se členem jednoho ze svazů;
- peněžní zemská ústředí byla napojena přímo na říšskou banku.

Touto reorganizací získala okupační správa přesnou kontrolu celého zemědělského družstevnictví a jeho přímou vazbu u na hospodářství říše.

Hned po osvobození došlo k dalším zásadním změnám. Již v předmnichovské republice uplatňovaný požadavek KSČ na sjednocení veškerého družstevnictví byl zahrnut do Košického vládního programu, a tak již v červenci 1945⁴ bylo rozhodnuto o návrhu, kterým družstevnictví nenaváže na svoje předválečné přirozené struktury, nýbrž nadále se zcentralizuje. Bylo odsouhlaseno, aby se vrcholnou organizací sjednoceného družstevnictví stala Ústřední rada družstev a jí bylo podřízeno devět samostatných družstevních svazů:

- Svaz družstev pro povznesení zemědělské výroby,
- Svaz skladištních a příbuzných zemědělských družstev,
- Svaz družstev zemědělského průmyslu,
- Svaz úvěrních družstev (Kampelička a záložny),
- Svaz spotřebních družstev,
- Svaz výrobních a pracovních družstev,
- Svaz živnostenských družstev,
- Svaz bytových družstev,
- Svaz společenských a kulturních domů.

Struktura ústředních družstev sdružených v Centrokooperativu (stav v roce 1936):

1. Ústřední jednota hospodářských družstev v Praze, s obchodními centrály:
 - Agrosol, akciová zemědělská tržební a průmyslová společnost v Praze
 - Kooperativa, nákupní jednota hospodářských družstev v Praze
 - Družstvo hospodářských lihovarů pro prodej líhu v Praze
 - Obchodní společnost mlékařských družstev v Praze
 - Centrolen, lnářská nákupní, výrobní a úvěrní jednota v Praze
 - Svaz sušarů čekanky a řepy v ČSR v Praze
 - Zemka, zemědělské podniky pro zpeněžení a zužitkování dobytka a zvěře v Praze
 - Ves, velkoobchodní elektrotechnická akciová společnost v Praze;
 - Zemědělský svaz pro zpeněžování dobytka v Praze
 - Družka, společnost pro obchod potřebami zemědělskými a pro domácnost v Praze
 - Centrozelina, nákupní a prodejní svaz družstev zelinářských, bramborářských, zahradnických a ovocnářských v Praze
2. Svaz hospodářských družstev československých v Praze, s obchodní centrálou:
 - Hospodářská družstevní jednota v Praze
3. Zentral-Verband der deutschen landwirtschaftlichen Genossenschaften Böhmens v Praze, s obchodními centrály:
 - Gesellschaft der landwirtschaftlichen Genossenschaften für Warenhandel und Erzeugung v Praze
 - Verband deutscher Molkereien und Milchwirte in Böhmen v Praze
 - Molkereiprodukten, Verkaufs-Genossenschaften v Děčíně
4. Ústřední svaz českých hospodářských družstev v ČSR v Brně, s obchodními centrály:

⁴) Plenární schůze družstevníků při paritním zastoupení družstevníků – členů všech politických stran.

- Moragro, obchodní ústředí hospodářských družstev v Brně
 Moravský svaz pro obchod dobyt看 a masem v Brně
 Ústředí moravských družstevních mlékáren v Brně
5. Ústřední jednota českých hospodářských společenstev úvěrních v Brně, s obchodní centrálou:
 Jednota hospodářských družstev v Brně
 6. Zentral-Verband der deutschen landwirtschaftlichen Genossenschaften Mährens, Schlesiens und der Slowakei v Brně, s obchodními centrály:
 Bezugs- und Verwertungszentrale v Brně
 Mährisch-schleisische Molkereiproduktenverkaufsgenossenschaft v Brně
 Verband deutscher Molkereien und Milchgenossenschaften für Mähren und Schlesien v Brně
 7. Jednota českých hospodářských společenstev v Opavě, s obchodní centrálou:
 Centrální hospodářské skladiště v Opavě
 8. Zentral-Verband der deutschen landwirtschaftlichen Genossenschaften v Opavě, s obchodními centrály:
 Landwirtschaftliche Warenzentrale v Opavě
 Deutscher Zweckverband der Elektrizitäts-Werke und Stromverbraucher Mährens und Schlesiens v Krnově
 9. Związek spółdzielni Polskich v Českém Těšíně, s obchodní centrálou:
 Spółka rolniczo-handlowa „Ziemia“ v Českém Těšíně
 10. Ústřední družstvo v Bratislavě, s obchodními centrály:
 Krajinský pôdohospodársky zväz pre speňažovanie a obchod s hospodárskym zvieractvom a živočíšnymi výrobkami na Slovensku v Bratislave
 Slovenské dobytkárske družstvo v Košiciach
 Zväz hospodárskych družstiev a verejných skladišť na Slovensku v Bratislave
 Hanza, družstevná centrála v Galante
 Nupod, nákupná ústredňa potravných družstiev v Bratislave
 11. Sváz rolnických vzájomných pokladnic v Bratislave.
 12. Zemský družstevní svaz v Užhorodě, s obchodní centrálou:
 Obchodní jednota hospodářských družstev v Užhorodě

Realizace tohoto návrhu předpokládala zákonnou úpravu, a proto staré družstevní svazy fungovaly dále s tím, že budou zlikvidovány po schválení osnovy zákona. Ten pro značné výhrady však přijat nebyl. Tak byla Ústřední rada družstev uzákoněna až v červenci 1948. Poté následovala v rychlém sledu řada kroků, které znamenaly praktickou likvidaci dosavadních nadpodnikových struktur.

V prosinci 1948 byla vládou zřízena Ústředí pro hospodaření se zemědělskými výrobky (ÚHZV), která byla pověřena výkupem všech zemědělských výrobků a produktů jejich zpracování. Zároveň byly zrušeny všechny družstevní obchodní ústředny (Koopera-tiva, Moragro, Zemka, Peruť atd.). Dosavadní nákupní, prodejní a ostatní zpracovatelsko-výrobní družstva (mlékárenská, mlýnská apod.) se stala výkonným orgánem ÚHZV, což prakticky znamenalo úlohu přímého orgánu státu. Později byla tato „družstva“ úplně zlikvidována a stala se součástí aparátu státních organizací. Úvěrní družstva zanikla zříze-ním Státní banky československé v roce 1950, kdy se stala přímou součástí státního peněžnictví.

Zákon č. 69/49 Sb. o jednotných zemědělských družstvech učinil konec všem ostat-ním různým formám zemědělských družstev a zavedl jednu univerzální formu. I když přechod na ni byl formálně velmi snadný a jednoduchý, výsledkem bylo, že v polovině roku 1945⁵ bylo z původního počtu 7 737 družstev založeno (převedeno) pouze 1 157 JZD.

S tím, vyjma zájmových svazů (pěstitelů, chovatelů, včelařů atd.), zanikly i všechny podnikové vertikály, které si zemědělství a potravinářství v minulosti vybudovalo. Teprve s odstupem dvaceti let v roce 1969 byl založen Svaz družstevních rolníků, který však neměl charakter družstevní centrály, ale odborového svazu. Existující zájmové svazy byly ve své činnosti značně omezeny a z hlediska prosazování potřeb a zájmů agrokomplexu měly jen okrajový význam.

⁵⁾ Zákon o JZD byl schválen 23. února 1949.

Obor	Stav 1984-1988		Stav k		
	forma	podniků/závodů	1.1.1989	1.1.1990	1.10.1990
Mlékárenský průmysl	koncern	7/77	7	8	13
Drůbežářský průmysl	koncern	8/40 + 7 úč.	8	8	14
Cukrovarnický průmysl	koncern	6/58 + 4 úč.	6	7	15
Pivovary a sladovny	koncern	12/88	12	13	18
Tukový průmysl	koncern	8/11 + 3 úč.	8	7	7
Masný průmysl	koncern	10/43 + 3 úč.	10	11	44
Mlýnský a pekárenský průmysl	trast	2/2	2	9	10
Konzervárny a lihovary	koncern	7/58 + 4 úč.	7	10	16
Škrobárny	ob. podnik	1/9	1	1	1
Mrazírny	ob. podnik	1/22	1	1	1
Tabákový průmysl	ob. podnik	1/6	1	1	1
Čokoládovny	ob. podnik	1/15	1	1	1
Strojbal	ob. podnik	1/10	1	1	4
Vitana	-	-	-	1	1
Alima	-	-	-	1	1
Celkem		65/448	65	80	147

Nadpodnikové vertikály budované zdola v oblasti zemědělských služeb a potravinářského průmyslu jsou spjaty s procesem koncentrace výroby a s prohlubováním státního direktivního systému řízení. Základní motivace pro jejich vznik a rozvoj nebyla v potřebách a zájmech podniků, ale v potřebě snadného rozpisu úkolů státního plánu a kontroly jeho plnění. To postupně vedlo až k vytvoření celooborových seskupení monopolního charakteru v podobě oborových podniků, koncernů a trastů. Jejich generální ředitelství plnila především funkci převodního článku státního systému řízení a role reprezentanta oborových zájmů a potřeb byla pod tlakem státní plánovací disciplíny silně potlačena. S ústupem od direktivního řízení v průběhu let 1988–1989 jako nadbytečné mezičlánky postupně zanikaly. Průběh tohoto procesu v potravinářském průmyslu ČR ilustruje tab. I.

SOUČASNÝ STAV NADPODNIKOVÝCH STRUKTUR V AGROKOMPLEXU

Struktura vertikály státního vlivu v agrokomplexu je nyní velmi jednoduchá. Tvoří ji federální ministerstvo hospodářství (jeho divize zemědělství a výživy), národní ministerstvo zemědělství a jeho regionální odbory.⁶ Vzhledem k tomu, že regionální odbory jsou nedílnou součástí ministerstva, netvoří ze strukturálního hlediska žádný hierarchický stupeň. Ten mezi sebou nevytvářejí ani ministerstva a tak je celá vertikála redukována de facto na jeden stupeň.

⁶⁾ V ČR je na 75 okresů 29 a ve SR jich je 36, tzn. v každém okrese.

Pro vertikály vyrůstající zdola se se změnou politicko-hospodářské situace otevřel široký prostor. Jejich obraz však dosud stále nese pečeť minulosti. V celé struktuře naprosto převládají výrobové, zájmové, odborové a ostatní svazy a sdružení, které svým charakterem znamenají vždy jen určitou výše celku. Navzájem nejsou propojeny, jejich činnost není koordinována a nemá jednotící nebo integrační charakter. Širší rozměr mají pouze odborové svazy Českomoravský rolníkodružstevní svaz a Svaz agropotravinářského průmyslu. Vesměs jsou budovány na základě administrativního členění státu (okres-ústředí) a občas jen v rozměru jednotlivých zemí (Čechy, Morava a Slezsko).

Celkově bylo k 31. 3. 1991 registrováno v ČR 70 svazů, sdružení a společností s působností v agrokomplexu, z toho s orientací na oblast rostlinné výroby 16, na oblast živočišné výroby 25 a ostatních 29. Je to na jedné straně široké spektrum, ale na druhé straně je to tříšť, která má sice hluboké zázemí a obrovský potenciál, ale řešit globální problémy současné složité hospodářské situace nedokáže. Podniky procházejí obdobím rozpadu na menší celky, připravují se na transformaci a jsou pod značným ekonomickým tlakem, který v nejednom případě nabývá existenčních rozměrů. V takovéto situaci je stále silněji pocítována potřeba sjednotit se v názorech, postupu a v úsilí o jejich uplatnění, potřeba vybudovat řízený trh a účinně překlenout současné informační vakuum, potřeba poskytovat podnikatelské praxi kvalifikované poradenské služby, pomoc při restrukturalizaci pracovníků atd.

Přehled výrobových, zájmových a ostatních svazů v agrokomplexu ČR k 31. 3. 1991:

1. Svaz pěstitelů cukrovky Čech
2. Svaz pěstitelů cukrovky regionu Moravy a Slezska
3. Svaz pěstitelů a zpracovatelů léčivých rostlin PELERO
4. Svaz pěstitelů a zpracovatelů brambor
5. Družstvo pro pěstování, zpracování a prodej chmele
6. Svaz pěstitelů sladovnického ječmene
7. Svaz pěstitelů a zpracovatelů olejnin
8. Lnářský svaz
9. Československá společnost pro orbu
10. Svaz pro ušlechtilá osiva a sadbu
11. Československý svaz pro kukurici
12. Svaz pěstitelů máku
13. Sdružení pěstitelů travních semen
14. Společnost pro zahradní a krajinářskou tvorbu – sekce Péče o dřeviny
15. Zelinářská unie
16. Zahradnické kooperační sdružení
17. Unie chovu hospodářských zvířat
18. Svaz chovatelů prasat v Čechách a na Moravě
19. Svaz chovatelů drůbeže v České republice
20. Českomoravský svaz výrobců a zpracovatelů drůbeže a vajec
21. Český svaz chovatelů masného skotu
22. Svaz chovatelů koní
23. Svaz společných podniků zemědělství a výživy Čech a Moravy
24. Svaz chovatelů černostrakatého skotu v ČR
25. Svaz společných podniků pro živočišnou výrobu
26. Svaz chovatelů českého strakatého skotu
27. Svaz chovatelů jerseykého skotu
28. Svaz chovatelů ovcí a koz v Čechách
29. Svaz chovatelů ovcí a koz na Moravě a Slezsku
30. Čs. svaz souseděných chovů koní
31. Svaz chovatelů anglického plnokrevníka
32. Sdružení chovatelů hospodářských zvířat pro Severočeskou oblast
33. Sdružení středočeských chovatelů hospodářských zvířat
34. Sdružení západočeských chovatelů hospodářských zvířat
35. Sdružení jihočeských chovatelů hospodářských zvířat
36. Sdružení východočeských chovatelů hospodářských zvířat
37. Sdružení jihomoravských chovatelů
38. Sdružení severomoravských chovatelů

39. Sdružení chovatelů Havlíčkův Brod
40. Asociace svazů chovatelů koní
41. Svaz hospodářských družstev
42. Svaz hospodářských družstev v ČR
43. Sdružení soukromých zemědělců Čech, Moravy a Slezska
44. Jihomoravská asociace zemědělských družstev
45. Sdružení soukromých podnikatelů v zemědělství
46. Česká zemědělská společnost
47. Čs. sdružení pivo, slad, nealko
48. NATURVITA Svaz producentů a zpracovatelů biopotravin
49. Sdružení výrobců zemědělské techniky – AGRIA a.s.
50. Služby technického rozvoje, obchodu, marketing
51. Sdružení výrobců bionafty
52. Moravsko-slezské sdružení produktivních včelařů
53. Agrobanka
54. Českomoravský svaz zemědělského zásobování a nákupu
55. Jihočeský družstevní svaz množitelů osiv a sádí
56. P a CO Komerce
57. Odborový svaz pracovníků dřevozpracujícího průmyslu, lesního a vodního hospodářství
58. Odborový svaz pracovníků zemědělství a výživy Čech a Moravy
59. Odborový svaz pracovníků potravinářského průmyslu
60. Český myslivecký svaz
61. Český rybářský svaz
62. Český svaz včelařů
63. Český zahrádkářský svaz
64. Český svaz chovatelů
65. Svaz agropotravinářského průmyslu
66. Svaz řezníků
67. Podnikatelský svaz masného průmyslu řezníků a uzenářů Čech, Moravy a Slezska
68. Svaz statků
69. Českomoravský rolnický družstevní svaz
70. Svaz vlastníků půdy v ČR

Takovéto úkoly může zvládnout pouze široce koncipovaná instituce zastřešujícího typu, která bude všechny uvedené struktury integrovat do vyššího celku, která bude koordinovat jejich činnost a která bude navenek naplňovat funkci kvalifikovaného kompetentního reprezentanta. Tato role v zahraničí přísluší agrárním komorám.

Na základě právě uvedených potřeb a pro dosažení pokroku v řešení legislativních, ekonomických, sociálních a dalších problémů byly i u nás založeny agrárně potravinářské komory. Protože však dosud nemají potřebný právní základ (stále chybí zákon o agrárních potravinářských a lesnických komorách), nemohou se pohnout z místa, nemohou se vybavit ani technicky, ani personálně a řádně plnit své poslání.

Přitom přípravné práce již v polovině roku 1990 dosáhly stavu, kdy byly vytvořeny základy agropotravinářských komor v každém okrese ČR a bylo založeno ústředí v podobě Českomoravské agrární unie a Českomoravské potravinářské unie. Zároveň byly zpracovány a ke schválení předloženy návrhy potřebných dokumentů (zákon o agrárních, potravinářských a lesnických komorách, stanovy, jednací řád atd.), ale tyto procesy probíhají příliš pomalu a zdlouhavě.

ZÁVĚR

Z hlediska potřeb a zájmů podnikové sféry bylo v oblasti nadpodnikových struktur dosaženo řady pozitivních výsledků. Především v zájmové a výrokové oblasti se nadpodnikové vertikály rozrůstají. Zároveň došlo úsilí o koordinaci a integraci činnosti podniků a svazů svého naplnění v podobě ustanovení agrárně potravinářských komor a jejich vrcholného orgánu Českomoravské agrární a potravinářské unie. Tím byl učiněn nejen krok

k řešení problémů uvnitř agrokomplexu, ale zároveň důležitý vstřícný krok ve vztahu k vládě a parlamentu.

Na druhé straně zůstává však řada nejasností a problémů, které tyto pozitivní momenty značně handicapují. Je to především dosavadní rozpačitý přístup vládních orgánů a parlamentu k otázkám agrárních komor, který nasvědčuje tomu, že tyto instituce dosud nepochopily potřebu vrcholového reprezentativního orgánu i pro vlastní činnost a tripartitní jednání. Zatím je patrná snaha řešit problémy na úrovni vlád jednáním „mezi sebou“ s využitím stanovisek některých názorových skupin, které však nemají žádné zmocnění kompetentního reprezentanta. V tom se skrývá nebezpečí, že v případě narůstání ekonomických potíží bude silit tendence řešit problémy „shora“, provázená neochotou předat kompetence ze státních orgánů na relativně nezávislý orgán podnikové sféry – unii. Žádná iniciativa zdola však nemůže nahradit nedostatek vstřícnosti shora. Nejde jen o rychlejší postup v legislativě (přijetí zákona o agrárně potravinářských komorách), účast na financování rozvoje a fungování komor, ale zejména o využívání zpětných informačních vazeb, o navázání konstruktivního dialogu pro rychlejší řešení existujících i vznikajících problémů.

Dalším nedostatkem současnosti (byť zřejmě dočasným) je „dvouhlavost“ vertikály agrárně potravinářských komor. Organizace v regionech jsou jednotné, ale ústředí je rozštěpeno (Českomoravská agrární unie a Českomoravská potravinářská unie). Je to pozůstatek živelného vývoje, který již ztrácí své racionální opodstatnění. Setrvat v této dichotomii by znamenalo tříštění sil, poziční nevýhodu v jednáních a nebezpečí konzervace separatismu.

Závažným problémem je i to, že zůstává retardován rozvoj vertikál, které by propojovaly podnikatelskou iniciativu prvovýroby se zpracovateli (a eventuálně i obchodem) kapitálově i organizačně do vyšších funkčních celků. Lze však očekávat, že s průběhem transformačních procesů se právě tato oblast dostane do pohybu a do popředí zájmu.

Celkově je zřejmé, že celá oblast nadpodnikových struktur agrokomplexu se stále ještě dotváří, upřesňuje svůj funkční profil a kompetenční rozpětí. Jejich význam poroste s rozvojem trhu a podnikatelské iniciativy v agrokomplexu a s dobudováním ostatních demokratických struktur ve společnosti. Klíčovou roli v tomto dění budou zcela objektivně hrát agrárně potravinářské komory. Jejich rychlé dobudování je proto významově nejdůležitější.

Literatura

- ŠPIRK, L.: Zemědělské družstevnictví v kapitalistické a lidové demokratické ČSR. Praha, SNPL 1959
ŠPIRK, L. a kol.: Třicet let rozvoje zemědělství a potravinářského průmyslu v ČSSR. Praha, MZVŽ ČSR 1975.
VÁVRA, V. a kol.: Vlastnické a organizační formy v APK při přechodu na tržní ekonomiku. [Závěrečná zpráva.] Praha, VÚEZVŽ 1990
VYLETAL, B. a kol.: Účinnost změn v organizačních a řídicích strukturách ZPoK v podmínkách působení nového hospodářského mechanismu. [Závěrečná zpráva.] Praha, VÚEZVŽ 1989.

Došlo 8. 10. 1991

Vliv a rozvoj nadpodnikových struktur v agrokomplexu

Zeměd. Ekon., 38, 1992, č. 1-2, s. 43 - 53. - 1 tab., lit. 4, res. čes., angl.

struktury nadpodnikové, struktury agrokomplexu, komory agrárně potravinářské, teoretické pojednání

Problematika nadpodnikových vertikál má dvě relativně na sobě nezávislé roviny. První představuje vertikálu odvíjenou shora, tvořenou posloupností státních orgánů s výkonnou pravomocí ve vztahu k podnikatelským subjektům. Její hlavní funkcí je řízení a regulace. Druhá rovina zahrnuje vertikály budované zdola, u nichž převažují funkce integrační a koordinační. V jejich historickém vývoji se zřetelně rysují tři výrazná období, těsně spjatá s historickými změnami státoprávního uspořádání našich zemí a se změnami společensko-hospodářského systému.

Vertikála státního vlivu si od 2. poloviny minulého století přes všechny změny ve státní správě (1918 vznik ČSR, 1939 okupační správa, 1949 zavedení krajského zřízení) až do roku 1960 zachovala osvědčenou strukturu: ministerstvo zemědělství - zemské úřady - okresní a obecní úřady. Poté následovala řada zásadních změn vyvolaných především potřebami centrálního řízení (vznik krajských a okresních zemědělských správ, spojení resortů zemědělství a potravinářství), méně pak potřebami státoprávními (vznik federace).

Vertikály odvíjené zdola mají přirozené vývojové kontinuum od konce minulého století do začátku 40. let. Charakteristické pro toto období je to, že nadpodnikové struktury měly družstevní formu a že zároveň s rozvojem družstev byly zakládány družstevní centrály (ústředí), které kromě řady služeb měly výraznou integrační funkci. Jejím dovršením se stala ještě v rakousko-uherské monarchii celostátní organizace. Po vzniku ČSR nebyl tento orgán sice do nového státu transformován, ale jeho potřeba si vyžádala jeho obnovu již v roce 1921.

Období okupace přineslo řadu změn, které vedly k podřízení celého zemědělského družstevnictví okupační správě.

Po válce, zejména pak po roce 1948, následovalo v rychlém sledu několik změn, které znamenaly zánik téměř všech nadpodnikových vertikál, které si zemědělství a potravinářství v minulosti vybudovalo.

V současné době procházejí nadpodnikové struktury v agrárně potravinářském komplexu (APK) obdobím renesance. K 31. 3. 1990 bylo v České republice registrováno 70 svazů, sdružení a společenství s působností v APK. Je to na jedné straně široké spektrum, ale na druhé straně je to tříšť, která má sice hluboké zázemí, ale globální problémy současné složité hospodářské situace řešit nedokáže. Stále silněji je pocítována potřeba sjednotit se v názorech, postupu a v úsilí o jejich uplatnění. Na základě těchto potřeb a pro dosažení pokroku v řešení legislativních, ekonomických, sociálních a dalších problémů byly založeny agrárně potravinářské komory. Protože však dosud nemají potřebný právní základ, nemohou se plně technicky ani personálně vybavit a řádně plnit své poslání.

Je zřejmé, že celá oblast nadpodnikových struktur se ještě dotváří, upřesňuje svůj funkční profil a kompetenční rozpětí. Jejich význam poroste s rozvojem trhu a podnikatelské iniciativy v APK. Klíčovou roli v tomto dění budou zcela objektivně hrát agrárně potravinářské komory. Jejich rychlé dobudování je proto významově nejdůležitější.

VÁVRA V., Research Institute of Economics of Agriculture and Food Production, Praha

The effect and development of above-company structures within agro-food production complex

Zeměd. Ekon., 38, 1992 (1-2), pp. 43 - 53. - 1 tab., refs 4, summaries in cs, en

above-company structures, agro-food production complex structures, agro-food commodity boards

Problems of above-company verticals consist of two relatively independent levels. The first one represents a vertical developed from above, formed by succession of state authorities with executive competence in relationship to business entities. Its main function consists in management and control. The second level of the vertical is formed from below, characterized by integrating and co-ordinating

functions. In their historical background, there are three marked periods, closely connected with historical changes of constitutional law of our countries and with that of social and economic systems. The vertical of the effect of state maintained from the second half of last century, despite all changes of constitutional law (foundation of the Czechoslovak Republic in 1918, 1939 - occupying forces, 1949 - establishment of regional administration) till 1960 its traditional structure: Ministry of Agriculture - regional offices - district and municipal offices. This was followed by a number of principal changes caused mainly by needs of the central management (foundation of regional and district agricultural administrations, connection of spheres of agriculture and food production) and less by the needs of constitutional law (organization of federal republic).

Verticals developing from below have a natural continuance from the end of the last century to the early 1940s. A characteristic feature of this period is that above-enterprise structures were of co-operative form and simultaneously with it, co-operative centres have been founded, which except a number of services, they an integrating function. It was completed still in the Austria-Hungary Monarchy of the whole-empire organization. After foundation of the Czechoslovak Republic, this body was not incorporated into new state, but the need for its renewal appeared not later than in 1921. The period of occupancy brought a lot of changes leading to subordination of the overall agricultural co-operative management to the enemy-held administration.

After the World War II, in particular after 1948, several changes occurred, resulting in finishing almost all above-enterprise verticals, which were built by agriculture and food industry in the past.

At present, above-enterprise structures undertake the phase of renaissance within the agro-food production complex (APK). By 31. 3. 1990 there were registered 70 unions, associations and communities acting within APK in the Czech Republic. It is a wide scale, on one hand, but on the other, it is a confusion of deep roots, but not able of solving the global problems of complex economic situation. There is a need to unite in opinions, procedures and efforts to apply them. On the basis of these needs and to gain a progress in solution of legislative, economic, social and other problems, agro-food commodity boards were established. As they have no legal bases until now, they cannot be fully staffed and fulfil their mission.

It is evident that the whole sphere of above-enterprise structures is still in the progress, its profile and competence span being formed. Their importance is growing and will grow with the market development and business activities in agro-food complex. The key role in this process will belong to the commodity boards. Their fast completion is therefore of the highest importance.

Adresa autora:

Ing. Vojtěch Vávra, CSc., Výzkumný ústav ekonomiky zemědělství a výživy, Mánesova 75, 120 58 Praha 2

**Upozorňujeme čtenáře a zájemce
o odbornou zemědělskou literaturu,**

že Ústav vědeckotechnických informací pro zemědělství ve spolupráci se zemědělským nakladatelstvím Brázda vydává

**NAUČNÝ SLOVNÍK ZEMĚDĚLSKÝ
13. díl (písmeno Z)**

Publikace je posledním dílem zemědělské encyklopedie, vyjde v rozsahu asi 700 stran, předpokládaná cena je 190 Kčs.

Vzhledem k tomu, že stálým odběratelům nebude poslední díl slovníku avizován, je třeba si zajistit objednávky na adrese:

**Ústav vědeckotechnických informací pro zemědělství
oddělení Naučného slovníku a terminologie
Slezská 7
120 56 Praha 2**

Prebiehajúca ekonomická reforma sledujúca transformáciu doteraz direktívno-administratívne riadenej ekonomiky na fungujúce trhovú hospodárstvo zahŕňa aj naše potravinové hospodárstvo. Pre rad špecifických podmienok, ktorými sa poľnohospodárska a potravinárska výroba odlišujú od ostatných výrobných činností, ako sú účasť prírodných faktorov, biologický charakter výrobného procesu, sezónnosť výroby, diferenciácia pôdno-ekologických podmienok a ďalšie, sa aj agropotravinárske trhy odlišujú od iných spotrebných trhov.

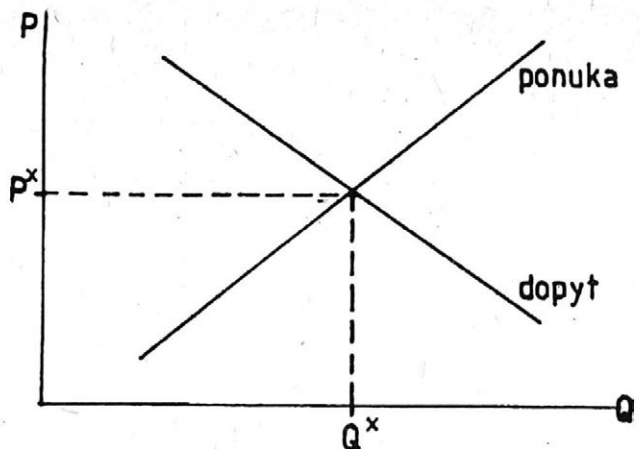
Agropotravinárske trhy sa vyznačujú určitými špecifikami, čo podmieňuje metódy ich štúdia i chovanie trhových subjektov, ktoré na nich pôsobia. V nadväznosti na náš predchádzajúci príspevok (Grznár 1991) a s využitím poznatkov z krajín s vyspelou trhovou ekonomikou sa v ďalšom pokúšame o charakteristiku štruktúry a podmienok fungovania agropotravinárskych trhov.

ŠTRUKTÚRA AGROPOTRAVINÁRSKÝCH TRHOV

V trhovej ekonomike je trh miestom stretávania sa záujmov výrobcov a spotrebiteľov produktov a služieb. Záujem ná kupcu (spotrebiteľa) o kúpu výrobku alebo služby je dôkazom označenia jej spoločenskej užitočnosti a akceptovanie trhovej ceny uznaním miery úhrady výrobných a distribučných nákladov. Keďže trhovú cenu alebo cenu trhovej rovnováhy je podmienená reláciami ponuky a dopytu, nemusí na jednej strane pokrývať individuálne náklady každého výrobcu a na druhej strane nemusí byť prijateľná pre každého kupujúceho. Vytváranie trhovej rovnováhy je preto sprevádzané ekonomickým tlakom na výrobcov i spotrebiteľov k racionálnemu chovaniu. Tvrdí postihuje výrobcov, ktorým cena nepokrýva náklady, i spotrebiteľov, ktorých dôchodky limitujú objem i štruktúru nákupov.

Agropotravinárske trhy majú však vzhľadom na charakter na nich obiehajúcich produktov určité zvláštnosti. predovšetkým počet produktov je obmedzenejší, stupeň ich diferenciácie je menší a väčšinou sú určené k bezprostrednej alebo časovo posunutej spotrebe. Agropotravinárske trhy sa obvykle rozdeľujú na dve zložky. Na trh poľnohospodársky, kde sa realizujú poľnohospodárske produkty určené k priamej spotrebe v čerstvom stave alebo po jednoduchej úprave. Tieto produkty sú heterogénne a s výnimkou zrnín nie sú spôsobilé k dlhšiemu skladovaniu. Na agropriemyselnom trhu sa realizujú produkty potravinárskeho priemyslu, ktoré sú skladovateľné, homogénne, označené značkou výrobcu. Agropriemyselné trhy majú tendencie sa rozširovať na úkor poľnohospodárskych trhov. V krajinách ES spotreba agropriemyselných výrobkov predstavuje 70–90% spotreby potravín (Malassis 1986).

K ďalšej charakteristike potravinárskych trhov, ktorá je potrebná k vysvetleniu formovania cien, patrí ich identifikácia podľa produktov, smerov spracovania, účastníkov potravinárskych sietí a metód regulácie. Produkt vystupuje ako jeden zo základných prvkov identifikácie trhov. Napríklad produkt hovädzí dobytok prechádza od poľnohospodárskeho

podniku, ktorý je jeho výrobcou, cez mäso priemysel, ktorý ho pripravuje do predaja v maloobchode alebo spracúva na mäsové výrobky. Tieto sa môžu skladovať, predávať či exportovať. Na každom stupni produkčnej reťaze vznikajú náklady. Vzťahy medzi jednotlivými článkami tejto reťaze nie sú len trhové, ale aj organické, podmienené charakterom produktu. Všetci zúčastnení sa podieľajú na formovaní trhovej hodnoty produktu hodnotou pridanou spracovaním. Do reťaze jednotlivých produktov vstupujú vo vyspelých trhových ekonomikách aj ďalšie zložky, ako sú verejná správa, ktorá riadi a reguluje chod miestnych či národných trhov, súkromné organizácie a iniciatívy, ako sú zväzy výrobcov, odbory, organizácie pre ochranu spotrebiteľov a podobne.

Štruktúra trhu je ďalej určená stupňom súťaže, ktorá na trhu existuje. Táto závisí od počtu a množstva kupujúcich a predávajúcich a od rozsahu diferenciacie produktov. Tieto sú ovplyvnené podstatou produktu, produkčnou funkciou výrobcu a chovaním konzumenta.

Teória klasifikuje trh do štyroch skupín (R o u x 1985):

- dokonalá (čistá) súťaž,
- dokonalý (čistý) monopol,
- monopolistická súťaž,
- oligopol.

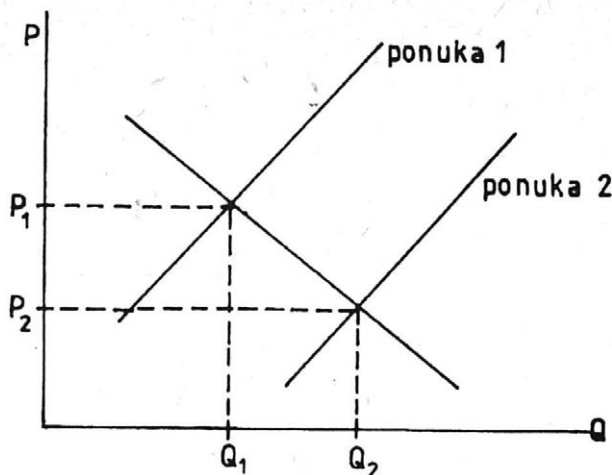
Dokonalá čistá súťaž sa považuje v teórii za užitočnú abstrakciu. Vymedzujú ju nasledujúce hypotézy:

- Na trhu pôsobí veľký počet predávajúcich a kupujúcich a žiadny individuálny výrobca nemôže ovplyvniť trhovú cenu. V anglosaskej literatúre je výrobca označovaný ako „price taker“. Každý výrobca vyrába len malú časť produkcie a každý spotrebiteľ nakupuje len malú časť ponúkaných množstiev.
- Na trhu sa uplatňujú len homogénne produkty, teda každý ponúka rovnaký, alebo podobný produkt.
- Existuje voľný vstup do odvetvia
- Funguje transparentnosť, t.j. každý má k dispozícii potrebné informácie o cenách, nákladoch, kvalite.

V reálnom svete sú tieto podmienky narušené radom obmedzení a trh voľnej súťaže je transformovaný na ďalšie štruktúrne typy.

Rovnovážna cena sa pri voľnej súťaži vytvára na priesečníku ponuky a dopytu (obr. 1).

Jednotlivý podnik predáva obmedzené množstvo produkcie Q za cenu P^x a objem jeho trhovej produkcie predstavuje $RT=Q \cdot P^x$. Keď chce podnik maximalizovať svoj zisk,

ide so svojou ponukou dovtedy, kým jeho marginálny náklad sa rovná trhovej cene ($C_m = P^*$). Krátkodobu môže svoju ponuku meniť intenzívnejším využitím zdrojov. V dlhšom období sú všetky výrobné zdroje podniku v pohybe, realizujú sa investície a do odvetvia môžu vstupovať nové podniky s cieľom realizovať zisk. Ak sa dopyt nemení, ďalší výrobcovia s vyššou ponukou spôsobia pád cien (obr. 2).

Ponuka jednotlivého výrobcu sa môže udržať len dotiaľ, kým priemerné náklady na jednotku nie sú väčšie ako nová trhová cena P_2 . Pravda, v tomto bode už nedosahuje zisk a nemôže produkovať trvale.

Hypotézy čistého trhu sú narušané tým, že homogenita produktov je nahrádzaná ich diferenciáciou. Voľnosť vstupu do odvetvia je limitovaná rastúcou finančnou náročnosťou a rastúcou mierou minimálnej kapacity životaschopného podniku.

Poľnohospodárske trhy u nás i vo vyspelých krajinách sú charakterizované veľkým počtom výrobcov, ale malým počtom odberateľov produkcie. S výnimkou niektorých špecifik lokálnych trhov nemôžu výrobcovia ovplyvňovať trhové ceny svojich produktov. Takýmito výnimkami môžu byť producenti značkových vín alebo krajových špecialít, ktorí svoje komparatívne výhody môžu uplatniť v ovplyvňovaní ceny. Proti pestrej vlastníckej i veľkostnej štruktúre výrobcov poľnohospodárskych produktov u nás stojí malý počet odberateľov ich produkcie, a preto sa neuplatňujú pravidlá trhu voľnej súťaže. Platí to aj pre trh agropriemyselných výrobkov. Produkuje ich niekoľko výrobcov, voči ktorým stojí masa domácností ako konzumentov potravín.

Istou abstrakciou je aj trh typu čistého monopolu, na ktorom jeden výrobca ponúka produkt, ktorý nemá substitút a má veľa spotrebiteľov. Monopol má vlastnú cenovú politiku, je „price maker“. Príčinou vzniku monopolu je ovládanie suroviny alebo technologickej inovácie, ktorú iný podnik nemá. Aj u monopolu platí, že krátkodobú rovnováhu dosahuje, keď sa hraničný príjem rovná hraničným nákladom a cene produkcie. Výška ceny, ktorú monopol môže udržovať, závisí od krivky dopytu. Pred vstupom iných konkurentov do odvetvia sa monopol bráni aj znížením ceny, pričom kalkuluje, že cenová strata sa vyrovná rastom odbytu:

$$(P_1 - P_2) \cdot Q_2 = (Q_2 - Q_1) \cdot P_2$$

Monopol môže uplatňovať rôzne postupy cenovej diskriminácie – napr. že rovnaký produkt predáva za rôzne ceny na rôznych lokálnych trhoch, znižuje cenu pri kúpe väčších množstiev, alebo pružne mení cenu pre rôzne segmenty trhu. Prirodzený monopol existuje

v tých odvetviach, kde sú vysoké fixné náklady a vstup ďalších podnikov je veľmi náročný až nežiadúci (napríklad výroba elektrickej energie s infraštruktúrou, plynu a pod.). Preto tieto odvetvia sú vo väčšine krajín v rukách štátu.

V agropotravinárstve boli v direktívno-administratívnom systéme značne monopolizované všetky odvetvia potravinárskeho priemyslu pri silnej centralizácii riadiacich štruktúr. V procese demonopolizácie a transformácie vlastníctva dochádza ku rastu počtu účastníkov trhu na strane dopytu, čo privedie k monopolistickej súťaži, ktorá je známa v krajinách s vyspelou trhovou ekonomikou. Výhody monopolného postavenia však môže využívať aj poľnohospodársky a potravinársky výrobca, ktorý operuje na lokálne uzatvorenom trhu (napr. pekáreň alebo cukráreň v stredisku zimných športov, kde pôsobí len sám).

Keďže monopol je menej efektívny ako podnik s konkurenciou, má sklony k nehospodárnosti a vyvoláva transfer dôchodkov spotrebiteľov k výrobcovi, býva väčšinou pod štátnou kontrolou, respektíve jeho vytváranie zabraňujú protitrustové zákony a ochrana voľnej súťaže.

Monopolná súťaž vzniká tak, že v určitom odvetví pôsobí nie jedna, ale niekoľko firiem, a preto dochádza ku konkurencii. Firmy vyrábajú substituovateľné produkty a majú určitú kontrolu nad cenami.

Teória monopolnej súťaže obsahuje dve odlišnosti oproti dokonalej konkurencii (P a p a s 1979). Podniky rozhodujú nezávisle od ostatných, keď niektorý zmení cenu, iný ju zmeniť nemusí. Je viac podnikov, ktoré vyrábajú ten istý produkt, ale neplatí predpoklad homogenity a firmy sú schopné diferenciaciou svojich produktov sa odlišiť od ostatných. Efekt od diferenciacie narúša dokonalú elasticitu dopytovej krivky. Podniky si konkurujú značkou svojich výrobkov, podporovanou aktívnou reklamou a marketingovou politikou. Takto vzniká preferenčný dopyt, ktorý je základom stratégie výrobcov.

Poľnohospodárske produkty sa určitým spôsobom tiež diferencujú – napr. podľa druhov (jablká), miesta produkcie či technológie spracovania. O výrobnú značku prebieha v monopolnej konkurencii boj. Napríklad vo Francúzsku odbytové družstvá usilujú svoje výrobky finalizovať a predávať pod značkou (napr. vína), pretože obchodník pri nákupe od výrobcov pri predaji dá výrobku svoju značku a nechá si ju zaplatiť. Práve úsilie o účasť na finalizácii a predaji výrobkov je základom rozmachu družstevníctva v západnej Európe (Malassis a Padilla 1986).

V monopolnej konkurencii je však cena rozdielna nielen podľa značiek, ale aj podľa kategórie zákazníka. Segmentácia sa realizuje podľa preferencií jednotlivých skupín zákazníkov napríklad výrobky cereálnej výživy určené mladým spotrebiteľom, pričom sa poskytujú cenové zľavy, a pod.

V konkurencii monopolov podnik, ktorý chce zväčšiť svoj podiel na trhu, môže tak urobiť len na úkor iných podnikov. Takýto cieľ patrí medzi najčastejšie strategické zámery firiem. To môže dosiahnuť dodatočnými nákladmi na inováciu produktov, reklamu, zvýšenie kvality, koncentráciou výroby, ale tak, aby tieto dodatočné náklady boli uhradené dodatočnými príjmami zo zvýšeného predaja.

Oligopolná štruktúra trhu sa vyznačuje tým, že štruktúru odvetvia zabezpečuje malý počet podnikov. Podniky sú jeden od druhého nezávislé, ale svojím chovaním sa navzájom ovplyvňujú. Keďže o množstvách predaja rozhoduje kúpyschopný dopyt, prebieha konkurencia v cenách. Problém je, ako odhadnúť dopyt, keď podnik zmení cenu. Rast ceny môže viesť k poklesu odbytu a k odchodu časti zákazníkov k inej firme, ale vzhľadom na preferenciu značky spotrebiteľmi nemusí byť tento prechod dramatický. Závisí to od stupňa diferenciacie produktu. Pokles ceny vyvoláva zníženie predaja u iných výrobcov, čo núti konkurenciu znížiť cenu a môže viesť k cenovej vojne.

Časť poľnohospodárskych trhov možno tiež označiť ako trhy oligopolné. Je to prípad, keď vystupuje na jednej strane veľa predávajúcich a na druhej strane málo kupujúcich. Také sú trhy so zeleninou a ovocím. Dopyt je predstavený maloobchodom a sprostredkovateľmi, ktorí kontrolujú značnú časť trhu. Cena vzniká rokovaním medzi týmito skupinami, odráža

konjunktúru trhu a silu zúčastnených. Nákupcovia väčšinou prispôbujú ceny cenám lídrov – najsilnejších účastníkov trhu. Iným prípadom oligopolnej trhovej stratégie je potlačenie konkurencie dohodami o kvótach, geografickom rozdelení trhov a pod. V niektorých krajinách však protimonopolné zákonodarstvo takéto dohody zakazuje ako obmedzovanie konkurencie (napr. v USA).

Agropotravinárske trhy v ČSFR v súčasnosti prechádzajú transformáciou direktívne riadenej ekonomiky. Prirodzený proces vytvárania adekvátnych trhových štruktúr je spomaľovaný transformačnými procesmi u samotných subjektov trhu, predovšetkým výrobcov poľnohospodárskych surovín a potravín, a zmenami agropotravinárskej politiky štátu. Cenová liberalizácia, devalvácia koruny a odbytové ťažkosti spolu s obmedzením dotácií vyvolávajú najmä u poľnohospodárskych prvovýrobcov názor, že trh nefunguje. Na druhej strane i u domácností ako konečných spotrebiteľov sa vytvára názor, že vznik trhu potravín má zaplatiť vyššími cenami finálny spotrebiteľ. Súčasné problémy vytvárania trhu potravín pochopiteľne ovplyvňujú aj jeho fungovanie.

FUNGOVANIE AGROPOTRAVINÁRSKÝCH TRHOV

Poznatky z krajín s vyspelou trhovou ekonomikou potvrdzujú, že fungovanie agropotravinárskych trhov na rozdiel od iných spotrebných trhov sa vyznačujú radom špecifik. Uvedme heslovite aspoň najdôležitejšie.

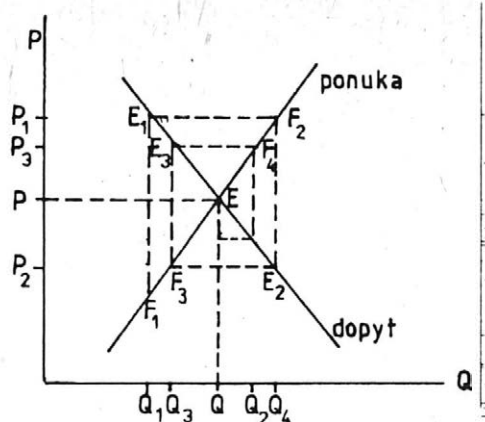
1. Potraviny a teda i poľnohospodárske suroviny sú základnou podmienkou života každého obyvateľa a každý štát usiluje, aby tieto boli každému prístupné.

2. Spotreba potravín je podmienená individuálnou hranicou fyziologickej nasýtenosti, ktorá limituje tempo rastu spotreby potravín. Uplatňuje sa tu zákon nemeckého štatistika E. Engela, podľa ktorého s rastom dôchodkov relatívne klesajú tzv. nevyhnutné výdavky (potraviny), zatiaľ čo rastú výdavky na luxusné a pololuxusné výrobky a služby. Jeho pôsobnosť možno dokumentovať na príklade krajín OECD, v ktorých podiel výdavkov na potraviny v štatistike rodinných rozpočtov poklesol z 36% v roku 1959 na 21% v roku 1981. Ročné tempo rastu výdavkov na potraviny sa v rovnakom období znížilo z 3,1% na 2% (Malassis a Padilla 1986). Vo väčšine rozvinutých krajín rastie dopyt po poľnohospodárskych produktoch približne tak, ako rastie obyvateľstvo. Je známe, že v ČSFR mala spotreba potravín dynamickú tendenciu. Odporúčanú dennú dávku energetickej hodnoty potravín na obyvateľa (11 640 kJ) sme prekročili už v roku 1982 a v roku 1988 dosahovala 13 502 kJ. Nedosahuje sa v spotrebe bielkovín a vitamínu C a problémová je aj štruktúrna skladba spotreby potravín. Vysoká spotreba potravín bola aj výrazom disproporcií v ponuke spotrebných nepotravinárskych produktov.

3. Ponuka poľnohospodárskych výrobkov sa vyznačuje istou variabilitou, ktorá je dôsledkom vplyvu počasia, škodcov a chorôb. Keďže dopyt takýmto zmenám nepodlieha, výsledkom je i variabilita trhových cien. Vytváranie trhovej rovnováhy má vzhľadom na charakter reprodukčných cyklov poľnohospodárskych odvetví dlhší časový horizont. Tento jav sa vysvetľuje tzv. dynamickou pavučinovou sieťou (Roux 1989) – obr. 3.

Keď sa rovnováha dosiahnutá pri cene P a množstve Q z nejakých príčin naruší (neúroda, choroby zvierat a pod.), výroba (ponuka) poklesne na Q_1 , pričom cena sa ustáli na úrovni P_1 v bode E_1 , čo je podstatne vyššie ako bola predchádzajúca cena. Vysoká cena vyvolá zvýšenie ponuky prípadne i importom na F_2 . Tejto nezodpovedá objem dopytu, a preto sa cena ustáli na P_2 . Manažéri na farmách preto plánujú nižšiu výrobu a ponuka klesne na F_3 a množstvo Q_3 . Fluktuáciou ponuky a dopytu sa systém postupne vracia do pôvodnej rovnováhy E .

4. Cena konečnej produkcie potravín sa formuje postupom suroviny pozdž potravinovej reťaze, pričom každý jej účastník sa na nej podieľa váhou svojej participácie alebo svojej momentálnej trhovej sily. Vo vyspelých ekonomikách je podiel samotného poľno-

hospodárstva na cene potravín okolo 20–30% a u vysokopriemyselných produktoch len okolo 10%. Všeobecne ceny finálnej produkcie rastú rýchlejšie než predajné ceny poľnohospodárskej suroviny.

Pre fungovanie agropotravinárskych trhov je príznačné ich členenie na trhy poľnohospodárskych výrobkov realizovaných v čerstvom stave alebo po rýchlom prvotnom spracovaní, na trhy poľnohospodárskych surovín a na trhy priemyselne vyrábaných potravín. Neuvažujeme s tržmi poľnohospodárskeho inputu, ktoré nezačleňujeme do agropotravinárskych trhov.

Uvedené trhy reálne fungujú v určitej jednote a sú navzájom prepojené. To pravda neznamena, že ponuková a dopytová zložka nepôsobia pri určitej miere autonómnosti, čo platí najmä pre obdobie prechodu na trhovú ekonomiku. To pochopiteľne môže vyvolať isté disproporcie a relatívne pomalé vytváranie trhovej rovnováhy vzhľadom na rozpornosť záujmov účastníkov trhu.

Poľnohospodárski výrobcovia usilujú o maximálne predajné ceny svojich výrobkov, keďže usilujú o maximalizáciu ziskov, a ceny ich vstupov vystupujú ako externý neovplyvniteľný náklad. Vzhľadom na charakter svojej výroby majú menšie možnosti na diferenciáciu produktov a monopolné správanie. Spracovatelia poľnohospodárskej suroviny usilujú o čo najnižšie ceny nakupovaných produktov, keďže sú rozhodujúcou položkou ich nákladov a podmieňujú výšku zisku i kapitálovú rentabilitu. Konzumenti potravín majú záujem o nízke ceny, ale obchodníci nie sú ochotní predávať potraviny bez možnosti realizovať zisk. V snahe otupiť objektívne pôsobiace protichodné záujmy účastníkov trhu potravín zasahuje štát rôznou formou do jeho fungovania v krajinách s trhovou ekonomikou.

O tom, či agropotravinárske trhy efektívne fungujú, možno sa presvedčiť:

- stupňom rovnováhy ponuky a dopytu a úrovňou cien (vyčíslením prebytkov produkcie alebo chýbajúcich množstiev),
- vzťahom výrobných a spotrebiteľských cien
- vývojom zisku v obchode s potravinárskymi produktami.

K charakteristike trhu patrí jeho dynamickosť, pohyby vo vývoji ponuky a dopytu a v cenových reláciách. Každý subjekt trhu sa preto musí zaujímať o faktory, ktoré stoja v pozadí tejto dynamiky, a mať vo variante svojho konania varianty adekvátne vyvíjajúcej sa situácii.

K základným mieram dynamiky trhu patrí pružnosť dopytu a ponuky vzhľadom na ceny. Cenová elasticita dopytu, respektíve vplyv zmeny cien na dopyt sa meria vzťahom:

$$E_c = \frac{\Delta X}{X} : \frac{\Delta p}{p} = \frac{\Delta X}{\Delta X} \cdot \frac{p}{X}$$

alebo po prechode na hraničné hodnoty

$$E_c = \frac{dx}{dp} \cdot \frac{p}{x}$$

kde: x – množstvo dopytovaného produktu
 p – cena za jednotku

Uskutočnená liberalizácia cien a odstránenie zápornej dane z obratu vyvolali u nás veľký cenový pohyb. Ceny potravín v januári 1991 sa oproti decembru 1990 zvýšili o 31,4%, pričom k najvýraznejšiemu zvýšeniu došlo u produktov chovu hovädzieho dobytká (o 40 až 87%). Zvýšenie maloobchodných cien sa týkalo najmä hovädzieho mäsa, mlieka a mliečnych výrobkov. Spotreba mlieka klesla o 20–30%, podobne hovädzieho mäsa a mliečnych výrobkov. Teda preukázala sa vysoká cenová pružnosť dopytu, ktorá však vo vyspelých krajinách nie je typická. Skôr naopak, empirické výskumy hovoria o nepružnosti dopytu vzhľadom na ceny. Napríklad dlhodobá cenová elasticita dopytu vo Francúzsku u mlieka má hodnotu – 0,1, u hovädzieho mäsa – 0,6, masla 0,09 (Malassis 1974), potraviny spolu – 0,38 (Roux 1989). Cenová zmena mala skokovitý charakter a prirodzene vyvolala bariéru individuálnej spotrebe, ktorá zostáva, i keď v ďalších mesiacoch roku 1991 sa spotrebiteľské ceny ustálili, resp. mierne poklesli.

Rast spotrebiteľských cien potravín je však sprevádzaný relatívnou stabilitou cien platených výrobcom – nákupných cien. Na prvovýrobu tak dopadli súčasne dva vonkajšie tlaky – zníženie odbytu a stagnácia predajných cien pri raste cien inputu. Index nakupovaných priemyslových výrobkov oproti roku 1990 vzrástol o 69,7% a stavebných prác o 45%. Adaptácia prvovýrobného sektora na trhovú mechanizmus preto prebieha v zložitých podmienkach. Vzhľadom na nižšiu mobilitu prostriedkov a dlhší horizont adaptácie v odvetviach s dlhším výrobným cyklom sa podniková sféra i pri využití všetkých možností nákladovej racionalizácie dostáva do ťažkej ekonomickej situácie. Na druhej strane zmenená situácia v odbyte umožňuje nastoľovať riešenie problémov ekologickej zťaženosti vidieckeho prostredia poľnohospodárskou výrobou, využívania marginálnych podmienok i štruktúrnych zmien vo výrobe potravín. Je to východisko pre zvýšenie efektívnosti a konkurencieschopnosti nášho potravinového hospodárstva, vyžaduje si však cieľavedomé štátne zásahy.

Zdrojom dynamiky dopytu je aj jeho dôchodková pružnosť. Táto sa meria obdobne:

$$E_c = \frac{\Delta Q}{Q} : \frac{\Delta Y}{Y} = \frac{\Delta Q}{\Delta Y} \cdot \frac{Y}{Q}$$

kde: Q – množstvo nakupovaného produktu
 Y – dôchodok spotrebiteľov

Výdavky na potraviny predstavujú len časť celkových výdavkov, ktorá smerom k silnejším dôchodkovým skupinám klesá. Elasticita dopytu vzhľadom na dôchodky je u rôznych produktov diferencovaná. Vo vyspelých krajinách sa nízka pružnosť vykazuje u chleba, zemiakov a strukovín, dopyt po ktorých pri raste dôchodkov klesá. Pozitívna pružnosť je u živočíšnych produktov. U nás je sledovanie cenovej a dôchodkovej pružnosti dopytu len v začiatkoch, ale vzhľadom na prebiehajúcu restriktciu vo finančných zdrojoch vykazujú dôchodky len nízku dynamiku a nie sú impulzom pre rast dopytu po potravinách.

Formovanie ponuky poľnohospodárskej produkcie sa vyznačuje tiež zníženou pružnosťou na ceny. Spôsobuje to časové rozlíšenie medzi cenou a ponúkanou produkciou, ktoré u väčšiny produktov predstavuje rok a viac. Je však zrejmé, že keď výrobcovia zvýšia ponuku určitého výrobku nad kapacity kúpyschopného dopytu, môže dôjsť k značnému poklesu jeho predajných cien, čo ohrozuje ekonomickú situáciu výrobcov. Preto rôzne formy štátnej regulácie (produkčné kvóty, sociálne poistenie a i.) sa zakladajú práve na poznatkoch o nízkej pružnosti dopytu. Tým sa predchádza tomu, aby spontánny cenový vývoj založený na ponuke a dopyte neviedol ku kríze producentov i potravinového trhu.

Z hľadiska súčasného stupňa rovnováhy ponuky a dopytu na trhu poľnohospodárskych výrobkov a potravín možno konštatovať, že existuje prebytok produkcie, ktorý nenachádza príslušný dopyt. Preto trh plne nefunguje a vyžaduje si nevyhnutné štátne zásahy. Tieto by mali riešiť spôsoby použitia či exportu prebytkov a regulovania ponuky v najbližšom období i do perspektívy.

Podniková sféra musí zo súčasnej situácie vyvodiť závery o nutnosti adaptácie objemu a štruktúry svojej ponuky zmeneným podmienkam. Okrem zníženia ponuky v odvetviach, ktoré sa dostávajú do útlmu, musí odhaľovať nové možnosti modifikácie ponuky smerom ku kvalite, zdravotnej nezávadnosti, novým trhovým segmentom, finálnej úprave a podobne.

Ďalším indikátorom fungovania trhu je vzťah výrobných a spotrebiteľských cien. Vzhľadom na rozhodujúce miesto spracovateľov v súčasnej reťazi výroby potravín vo vyspelých krajinách sa cena, ktorá je platená poľnohospodárskym výrobcom považuje za reziduál určený vzťahom:

$$P_p = P_v - (c + d)$$

kde: P_p – cena platená producentom
 P_v – predajná cena distribútora alebo obchodu
 c – náklady spracovania (vrátanie zisku spracovateľa)
 d – distribučné náklady (vrátanie zisku distribútora)

Poľnohospodárske a potravinárske výrobky sa u nás vymieňajú za trhové ceny, ktoré nikto neurčuje, a stanovujú sa dohodou predávajúceho a kupujúceho. Poľnohospodárski výrobcovia pripravujú svoje plány na ďalší rok podľa cien bežného roka, ktoré však v ďalšom roku už nemusia platiť. Nestálosť cien je zdrojom neistoty poľnohospodárskych producentov a problémom v prispôbovaní ponuky dopytu. Preto vo väčšine krajín s trhovou ekonomikou je súčasťou agrárnej politiky systém určitých cenových garancií hlavných produktov, ktoré sa uplatňujú, keď trhovú cenu klesne pod stanovenú hranicu. U nás by túto funkciu mal plniť fond trhovej regulácie, ktorý predpokladá nákup produkcie presahujúcej dopyt za garantované ceny a jej ponúknutie na trhu pri prevahe dopytu v záujme zníženia trhovej ceny.

Poľnohospodársky výrobca môže u niektorých produktov uplatniť stratégiu, že svoju produkciu nepredá po zbere, ale uskladní a vyčká priaznivú cenovú zmenu v neskoršom období. Teda očakáva, že produkciu v množstve Q nepredá v období t_0 za cenu p_0 , ale až v období t_1 za cenu p_1 . Jej množstvo už bude len $Q(1 - \alpha)$, kde α je koeficient udávajúci podiel strát. Očakáva sa teda dodatočný peňažný príjem vo výške

$$M = Qp_1(1 - \alpha) - Qp_0$$

Aby operácia bola úspešná, M musí byť vyššie ako dodatočné náklady na vytvorené zásoby, ktorých súčasťou je aj úrok.

Z hľadiska cenových indikátorov fungovania trhu dochádza k istému paradoxnému javu. Prechod na trhové ceny a pokles dopytu sa prejavil v podnikoch poľnohospodárskej

prvovýroby v období 1. štvrťroku 1991 vykázaním straty, ale potravinárske organizácie vykázali zisk 6 144 mil. Kčs s nárastom oproti predchádzajúcemu roku 534% (B u r e š o - v á , 1991). pritom objem výkonov sa zvýšil len málo a náklady sú pod úrovňou minulého roka. Vo fungujúcom trhu potravín by mal tento vývoj doprevádzať pokles cien, ktorý je však veľmi nízky. Môže to byť dôsledkom monopolného chovania týchto podnikov a zámerného udržiavania vyšších odbytových cien, ktorý udržiava dopyt na nižšej úrovni. Podobné tendencie môžu vznikať aj v obchode, kde však privatizácia postupne rozširuje trhové súťaž.

Na fungujúcich potravinárskych trhoch je typické, že „spostredkovateľ“ (spracovateľský priemysel a distributor) útočí ako na výrobcu, tak aj na spotrebiteľa. Podiel ceny výrobcu na maloobchodnej cene potravín stále klesá, čo je dôsledkom rastu nákladov na spracovanie, balenie a energiu.

V USA v roku 1985 bol napríklad podiel ceny výrobcu na maloobchodnej cene u obilovín a pekárskeho výrobku 10%, mäsových výrobkov 45%, mliečnych výrobkov 45%, tukov a olejov 26%, hydiny a vajec 53% a ovocia a zeleniny 24% (T r u e t t et. al. 1987). Pre trhy s poľnohospodárskymi produktami je typická snaha k organizovaniu priamych vzťahov medzi výrobou a spracovaním, čomu napomáha aj rozvoj kooperácie a integrácie, pričom ako integrátor vystupujú často veľké obchodné domy. Obchodné operácie sa realizujú ako burzové obchody. Všeobecnou tendenciou agropotravinárskych trhov je substitúcia tradičných trhov s prítomnosťou tovaru tržmi abstraktnými, kde agentami sú výrobcovia zastúpení družstvami, sprostredkovatelia a veľkoobchodníci. Svojím spôsobom je na takýchto trhoch obmedzená sloboda konania účastníkov, ktorú predpokladá čistý trh. Limituje ju ekonomická sila skupín i podnikov, ktoré na trhu pôsobia.

Fungovanie agropotravinárskych trhov je podmienené radom ovplyvňujúcich činiteľov. Je zrejmé, že vytváranie trhového mechanizmu predstavuje určitý proces postupných zmien, ktoré si vyžadujú cieľavedomé usmerňovanie a vytváranie podmienok, ktoré urýchlila adaptáciu účastníkov trhu na jeho mechanizmy. Špecifické danosti potravinových trhov by tak ako je to vo vyspelých trhových ekonomikách mali byť rešpektované aj u nás pri realizovaní ekonomickej reformy.

ZÁVER

Štruktúru a fungovanie považujeme za hlavné znaky trhového mechanizmu. Agropotravinárske trhy sa vyznačujú radom špecifik, ktoré ovplyvňujú ako štruktúru trhov, tak aj proces ich fungovania. Pre charakteristiku štruktúry trhov sú rozhodujúce identifikácia podľa produktov, účastníkov, metód regulácie a typu prebiehajúcej súťaže. Pre fungovanie trhu sú rozhodujúce cenová a dôchodková pružnosť dopytu a trhová sila zúčastnených.

- BUREŠOVÁ, M.: Výživu národa nelze podcenit. Hospod. Nov., 1991, č. 35
GRZNÁR, M.: Trhový mechanizmus a podmienky rovnováhy v potravinovom hospodárstve: Zeměd. Ekon., 37, 1991, č. 1
MALASSIS, L.: Economie agroalimentaire I. Paris, Cujas 1974
MALASSIS, L. – PADILLA, M.: Economie agroalimentaire III. Paris, Cujas 1986
PAPPAS, I. L. a i.: Managerial economics. St. Louis, CBS College Publishing 1979
ROUX, D.: Analyse économique et gestion de l'entreprise I. Dunod, Economie 1989.
TRUETT, L. a i.: Microeconomics. St. Luis, Mosby College Publishing 1987

Došlo 2. 10. 1991

GRZNÁR M.: Vysoká škola ekonomická, Bratislava

Transformačné procesy v potravinovom hospodárstve a vytváranie agropotravinárskych trhov

Zeměd. Ekon., 38, 1992, č. 1–2, s. 55 – 66. – 3 grafy, lit. 7, res. slov., angl.

agropotravinárske trhy, transformace, struktura trhů, fungování trhů, nabídka a poptávka, tržní ceny, teoretické pojednání

Prebiehajúca ekonomická reforma sledujúca transformáciu direktívne riadeného hospodárstva na fungujúcu trhovú ekonomiku predpokladá vytvorenie efektívneho agropotravinárskeho trhu. Agropotravinárske trhy vzhľadom na charakter na nich obiehajúcich výrobkov majú určité zvláštnosti. Počet produktov je obmedzenejší, stupeň ich diferenciácie je menší a sú väčšinou určené k bezprostrednej spotrebe. Fungujúce agropotravinárske trhy sa delia na trhy poľnohospodárske, kde sa realizujú produkty určené k priamej spotrebe v čerstvom stave a poľnohospodárske suroviny, a na trhy agropriemyselné, kde sa realizujú skladovateľné a relatívne homogénne výrobky potravinárskeho priemyslu.

Štruktúra agropotravinárskych trhov je určená stupňom súťaže, ktorá na trhu existuje. Táto závisí od počtu a veľkosti kupujúcich a predávajúcich a od rozsahu diferenciácie produktov. Teória klasifikuje trhy do štyroch skupín: dokonalá súťaž, dokonalý monopol, monopolistická súťaž a oligopol. Dokonalú súťaž možno považovať za teoretickú abstrakciu, ktorá umožňuje vysvetliť vytváranie rovnovážnej ceny a dynamiku ponuky a dopytu (obr. 1 a 2).

V direktívno administratívnom systéme boli značne monopolizované všetky odvetvia potravinárskeho priemyslu, ktoré úplne ovládali miestne a regionálne trhy. V procese demonopolizácie a transformácie vlastníctva dochádza k rastu počtu účastníkov a vytvárajú sa podmienky pre súťaž výrobcov, ktorá by mala viesť k znižovaniu predajných cien, k rastu kvality produktov a k rýchlejšej inovácii sortimentu.

Cenová liberalizácia, devalvácia koruny a dopytová bariéra vyvolaná rastom spotrebiteľských cien spolu s obmedzením subvencií vyvolávajú u poľnohospodárskych prvovýrobcov názor, že agropotravinársky trh nefunguje. Na druhej strane u domácností ako u konečných spotrebiteľov sa vytvára názor, že vznik trhu potravín má zaplatiť vyššími cenami spotrebiteľ. Sú to však znaky prechodného obdobia, v ktorom dochádza v vytváraní agropotravinárskych trhov.

Medzi špecifiká agropotravinárskych trhov patrí skutočnosť, že potraviny sú základnou podmienkou života ľudí a každý štát usiluje, aby boli každému prístupné. Spotreba potravín je podmienená individuálnou hranicou fyziologickej nasýtenosti a zákonom spotreby E. Engela. Vo vyspelých krajinách rastie dopyt po potravinách približne tak, ako rastie obyvateľstvo, čo je menej než umožňuje súčasný produkčný potenciál poľnohospodárstva vyprodukovať. Preto do regulácie ponuky vstupuje rôznymi nástrojmi štát (kvotáciou odfytu, subvencovaním pri nevyužívaní pôdy a pod.).

Ku špecifikám ponuky v potravinárstve patrí istá variabilita spôsobovaná vplyvom počasia, chorôb a škodcami. Vytváranie trhovej rovnováhy má vzhľadom na charakter reprodukčných cyklov poľnohospodárskych odvetví dlhší časový horizont (obr. 3).

Otom, či agropotravinárske trhy efektívne fungujú, možno sa presvedčiť pomocou takých indikátorov, ako sú stupeň rovnováhy ponuky a dopytu, vzťah výrobných a spotrebiteľských cien a vývoj zisku v obchode s potravinárskymi produktami.

Cenová a dôchodková pružnosť dopytu na fungujúcom trhu potravín je pomerne nízka. Cenová liberalizácia zvýšila ceny potravín o vyše 30% (najmä u mlieka a mliečnych výrobkov a hovädzieho mäsa) a spotreba týchto produktov klesla o temer rovnaké percento. Pritom ceny poľnohospodárskeho inputu vzrástli o 40 - 60 %. Adaptácia prvovýrobného sektora na trhovú mechanizmus preto prebieha v zložitých podmienkach. Vzhľadom na súčasné zníženie subvencií a nižšiu mobilitu prostriedkov sa tento sektor dostal do ťažkej ekonomickej situácie. Na druhej strane zníženie dopytu umožňuje nastoľovať riešenie problémov ekologickej zaťaženia vidieka, využívania marginálnych podmienok i potrebných štruktúrnych zmien v poľnohospodárskej i potravinárskej výrobe.

Cenové indikátory fungovania trhu ukazujú i ďalšie paradoxné javy. Zatiaľ čo v I. štvrtroku 1991 vykazuje prvovýrobný sektor stratu, potravinárske podniky vykazujú zisk s nárastom oproti rovnakému obdobiu roku 1990 o 534 %. Podobne rastie zisk obchodných organizácií. Môže to byť dôsledok monopolného správania sa týchto organizácií, kde proces privatizácie a demonopolizácie iba začína.

GRZNÁR M., University of Economics, Bratislava

Transformation processes in food production management and formation of agro-food production markets

Zeměd. Ekon., 38, 1992, No. 1-2, pp. 55 - 66. - 3 graphs, refs. 7, summaries in cs, en

agro-food markets, transformation, structure of markets, functioning of markets, supply and demand, market prices, theoretical treatise

The economic reform in progress having as a goal the transformation of directly managed economy to well-acting free-market economy, it anticipates the formation of efficient agro-food market. Agro-food markets in view of the character of products on them have some special peculiarities. The number of products is more limited, the degree of differentiation is lower and mostly they are intended for immediate consumption. Well-acting agro-food markets are divided in agricultural markets, with commodities intended for direct consumption in fresh state and agricultural raws, and agro-industrial markets with storable and relatively homogenous products of food industry.

The structure of agro-food markets is conditioned by the degree of competition existing on market. This depends on the number and size of buyers and sellers and on the range of differentiation of the products. The theory classifies the markets in four groups as follows: perfect competition, perfect monopoly, monopolistic competition and oligopoly. The perfect competition can be regarded as a theoretical abstraction enabling to explain the formation of balanced price and dynamics of demand and supply (Figs 1 and 2).

In directive and administrative system all branches of food industry were highly monopolized. These controlled all local and regional markets. In the process of demonopolization and transformation of the ownership, the number of participants grows and the conditions for competition of producers are formed, which should lead to drop of selling prices, growth in quality of products and to faster innovation of assortment.

Price liberation, devaluation of the crown and demand barrier induced by the growth of consumer prices together with limiting the subsidies bring in agricultural primary producers an opinion that agro-food market does not work well. On the other side, in households as in final consumers prevails the opinion that the formation of the food market is to be paid by higher consumer prices. These are, however, the features of the transition period when agro-food markets are formed.

Among specificities of agro-food markets there is a fact that food represents a basic condition of human life and each country attempts to make it available to everybody. The food consumption is conditioned by individual boundary of physical satiety and the law of consumption by E. Engel. In developed countries, the demand for food grows in approximately the same rate in which the population grows which means less than a production potential of agriculture enables to produce. That is why the state enters in the regulation of demand by means of various tools (contingencies of market, subsidies when the land is not exploited etc.).

One of the specificities of the supply of food production is a certain variability caused by weather conditions, diseases and pests. The formation of market balance is in view of reproduction cycles of agriculture of longer time period (Fig. 3).

How efficiently the agro-food markets work, one can see by such indicators, as the degree of balance of supply and demand, relationship of production and consumer prices and the development of profit on the food products market.

Price and revenue flexibility of the demand on wellworking market is comparatively low. Price liberalization increased prices of food products by more than 30 % (in particular of milk and milk products and beef) and consumption of these products fell by almost the same per cent. At the same time, prices of agricultural input rose by 40–60 per cent. To adapt primary-production sector to the free market mechanism, takes place in complex conditions. With respect to present decrease in subsidies and lower mobility of finance, this sector faces a heavy economic situation. On the other side, the decrease in demand enables to propose the solution of problems associated with ecological loading of rural regions, utilization of marginal conditions and necessary structures of changes as well, in the agricultural and food productions.

Price indicators of market functioning indicate also other paradoxical phenomena. Whereas in the first quarter of the year 1991 the primary-production sector presents a loss, food-producing companies state profit growing in comparison with the same period of the year 1990 by 534 %. With commercial organizations the stration is similar. This may be a result of monopolistic behaviour of these organizations, when the process of privatization and demonopolization is only at the beginning.

Adresa autora:

Prof. Ing. Miroslav Grznár, DrSc., Vysoká škola ekonomická, ul. Odbojárov 10, 886 33 Bratislava

Především v období transformačních a privatizačních procesů je stále aktuálnější možnost hospodařit s pronajatým majetkem a realizovat tak jednu z možných forem podnikatelské aktivity na úseku zemědělství.

Článek si klade za cíl vysvětlit některé obecné zásady uplatnění ekonomického a podnikatelského pronájmu současně s upozorněním na všechna rizika i výhody tohoto způsobu podnikání.

EKONOMICKÝ PRONÁJEM – HOSPODAŘENÍ NA VLASTNÍ ÚČET

Přechod od plánovaného hospodářství na tržní ekonomiku si zákonitě vynutí radikální změny v systému vnitropodnikové ekonomiky každého podniku. V praxi to mimo jiné znamená především přechod od vyhodnocování ekonomické situace podniku na základě odchylek od stanoveného plánu k úsilí maximalizovat ekonomický výsledek – tj. zisk podniku. Vzhledem k tomu, že tento výsledek je v podstatě vytvářen součtem ekonomických výsledků jednotlivých provozů, logicky se nabízí řešení stavět ekonomiku podniku na samostatném hospodaření jednotlivých výrobních jednotek.

Podstata tohoto řešení spočívá ve vytvoření situace, kdy výrobní jednotka resp. provoz je svěřen nebo pronajat pracovnímu kolektivu, případně i jednotlivci s podnikatelskými záměry, který hospodáří na vlastní účet. Podmínkou je dodržení pravidla, že hospodářský výsledek, tj. vykázaný zisk takovéto jednotky, je majetkem „nájemce“, resp. toho, komu byla výrobní jednotka svěřena. Protože se jedná o pronájem, je samozřejmé, že nájemce platí podniku nájem a navíc pro něj platí stejné povinnosti jako pro ostatní vnitropodnikové útvary. Pro tento ekonomický systém se vžil název „ekonomický pronájem“ na rozdíl od pronájmu „podnikatelského“, kterým bývá označován stav, kdy nájemce má statut podnikatele (soukromého podnikatele nebo obchodní společnosti).

Je možné konstatovat, že pro vnitropodnikový, tedy ekonomický pronájem platí stejná pravidla jako pro pronájem skutečný, tj. podnikatelský. Rozdíly spočívají především ve statutu nájemce a v mechanismu jeho ekonomické motivace. Jedná se tedy o tato pravidla:

- Mezi ekonomickým nájemcem a podnikem zůstává zachován pracovněprávní vztah. To znamená, že dohoda o ekonomickém pronájmu je součástí pracovní smlouvy nájemce nebo ji přímo nahrazuje.
- Nájemce se svěřeným majetkem zůstává součástí podniku a vytváří tedy vnitropodnikový útvar. Proto je třeba v rámci vnitropodnikových pravidel nebo v rámci dohody o ekonomickém pronájmu vymezit jeho postavení ve vnitřní organizační struktuře podniku.

Pokud se týká vlastního ekonomického mechanismu vnitropodnikového „ekonomického pronájmu“, je možno na základě získaných praktických zkušeností doporučit úpravu ekonomických pravidel týkajících se hospodářských středisek takto:

- Na účet výrobní jednotky svěřené do ekonomického pronájmu by nabíhaly veškeré její tržby a zároveň i veškeré vynaložené náklady včetně nákladů na vedení agend a řídicí práce, a to formou vzájemné fakturace mezi nájemcem a pronajímatelem. Metodiku vnitropodnikového účetnictví je třeba upravit tak, aby hospodářský výsledek provozu svěřeného do vnitropodnikového pronájmu tvořila pohyblivá, resp. výsledková složka mzdy (odměny) kolektivu hospodařícího na vlastní účet.
- Výplata nákladové složky mezd, resp. odměn by byla prováděna zálohově s ročním vyúčtováním. Tyto náklady bývají obvykle čerpány na úrovni stanovených norem obsluhy nebo na úrovni jejich kalkulace. Je však nezbytné, aby si v dohodě o ekonomickém pronájmu pronajímatel, tj. organizace vymínila, že v případě nepříznivých ekonomických výsledků pronajatého provozu je oprávněna výši průběžně čerpaných odměn úměrně snížit. Některé zemědělské podniky uplatňují v dohodách o ekonomickém pronájmu podmínku, že nájemce může čerpat zálohově vyplácené odměny maximálně do výše aktivního salda svého účtu. To znamená, že na tyto náklady odmítá organizace poskytovat nájemci úvěr.
- Pravidla pro odměňování by v plné míře respektovala podnikatelský charakter ekonomického pronájmu. Jedná se především o to zohlednit odpovědnost a tíži podnikatelského rizika vedoucího kolektivu, který hospodáří na vlastní účet. Zejména u větších provozů je třeba počítat s tím, že celková výše odměny vedoucího bude i několikanásobně vyšší než odměna řadových pracovníků. Dále je třeba v tomto případě respektovat podnikatelskou funkci vedoucího i pokud se týká stanovení výše odměny pro jednotlivé pracovníky kolektivu pracujícího na principu ekonomického pronájmu. To znamená, že diferenciaci těchto odměn spadá výhradně do jeho pravomoci.
- Ekonomické nástroje resp. daňové povinnosti by byly vůči kolektivům pracujícím na principu ekonomického pronájmu uplatňovány diferencovaně, úměrně vzhledem k jejich ekonomickým možnostem. Pokud se jedná o provoz, jehož ekonomika nemůže výrazně výsledky podniku ovlivnit, je možné výjimečně upustit jak od mzdové regulace, tak případně i od dalších daňových povinností. V opačném případě pak statut ekonomického nájemce jako vnitropodnikového útvaru umožňuje i jeho větší daňové zatížení, než stanoví obecně závazné předpisy. Praktické zkušenosti potvrzují, že při uplatňování ekonomických nástrojů vůči kolektivům hospodařícím na vlastní účet působí problémy uplatnění pravidel mzdové regulace v těch případech, kdy podnikatelská činnost přináší ekonomickému nájemci podstatně vyšší efekt, než umožňují předpisy pro mzdovou regulaci vyplatit bez sankčního odvodu.

Pro organizaci je převedení podnikové ekonomiky na principy ekonomického pronájmu přitažlivé zejména z toho důvodu, že při zachování organizační a ekonomické celistvosti podniku (což v případě zemědělských podniků zároveň znamená zachování charakteru a výhod zemědělské velkovýroby) umožňuje bezprostřední působení tržních podmínek až na úroveň nejnižších článků řízení, většinou přímo na jednotlivé pracovní kolektivy. Na rozdíl od dřívějšího převažujícího odvětvového způsobu řízení, ve kterém podnikatelské činnosti byly soustředěny pouze v úzkém kruhu vedoucích podnikových pracovníků, plošné uplatnění ekonomického pronájmu v rámci podniku rozšiřuje počet pracovníků bezprostředně hmotně zainteresovaných na tom, do jaké míry se výrobky a služby podniku uplatní na trhu, což podstatně zvyšuje celkový rozsah podnikatelské aktivity organizace. Bezprostřední tlak trhu nutí také jednotlivé ekonomické nájemce chovat se co nejracionálněji.

Na rozdíl od podnikatelského pronájmu, při kterém má nájemce obvykle statut soukromého podnikatele a je vůči pronajímateli vázán pouze ekonomickými vztahy, zachování pracovněprávního vztahu v případě ekonomického pronájmu a organizační začlenění pronajatého provozu v rámci vnitropodnikové organizace umožňuje podniku účinně ovlivňovat chování ekonomického nájemce i kontrolu nad tím, jak nájemce, resp. pracovní

kollektiv hospodařící na vlastní účet zachází se svěřeným majetkem. Ekonomický pronájem umožňuje také podniku operativně řešit výrobní i ekonomické problémy jednotlivých provozů hospodařících na vlastní účet, vč. poskytování úvěrů, výjimečně i přechodných dotací do hospodářských výsledků výrobních jednotek, které se dostaly do ekonomických potíží.

Je však třeba mít na zřeteli, že přechod zemědělských podniků, jejichž řízení i ekonomika dosud fungují na principu odvětvového řízení, k plošnému uplatnění systému hospodaření výrobních jednotek na vlastní účet znamená pro ně zásadní změnu nejen v ekonomice a systému odměňování, ale i v organizaci a hierarchii řídicích pracovníků podniku. Těžiště přesunu v ekonomice spočívá v přechodu od vyhodnocování souhrnných výsledků jednotlivých výrobních úseků k vybudování soustavy přesných výrobních kalkulací, které jsou nezbytným základem pro vytvoření vnitropodnikových ceníků výrobků, prací a služeb poskytovaných si vzájemně jednotlivými podnikovými útvary. Praktické zkušenosti potvrzují, že plošné zavádění ekonomického pronájmu bez kvalitních vnitropodnikových cen přináší riziko značného přelévání zisku mezi vnitropodnikovými jednotkami. Ve sféře hmotné stimulace pak dochází k výraznému posunu od tradičních mzdových forem používaných v rámci dosud platné mzdové soustavy ZEÚMS, pro kterou je charakteristická vazba mezi výkonem a odměnou, směrem k přímé závislosti mezi odměnou a ekonomickým výsledkem činnosti pracovního kolektivu.

Plošné uplatnění pravidel ekonomického pronájmu v zemědělském podniku si zákonitě vynutí přechod na dvoustupňový systém řízení, ve kterém jednotlivé provozy hospodařící na vlastní účet jsou přímo napojeny na řídicí centrum, které pro ně zároveň vykonává činnosti a služby, jež je účelné v rámci podniku centralizovat. Také zde dochází k ekonomizaci vzájemných vztahů, to znamená, že řídicí centrum účtuje své výkony podřízeným provozům. Praktické zkušenosti ukazují, že přechod na dvoustupňový způsob řízení se dotkne především pracovníků ve vyšších a středně technických funkcích, jejich těžiště práce se přesune do výrobních provozů. Je také třeba počítat s tím, že dojde k výrazné úspoře počtu pracovníků.

Pro nájemce je tento způsob podnikání zajímavý především tím, že mu umožňuje ověřit si svoje podnikatelské schopnosti bez rizika bankrotu. Při ekonomické úspěšnosti má samozřejmě možnost jednat s podnikem o zrušení pracovněprávního vztahu, tj. o přechodu na podnikatelský pronájem, ve kterém bude mít statut soukromého podnikatele, a nebo, půjde-li o kolektivního nájemce, statut obchodní společnosti.

Pokud se týká vlastního sestavení smlouvy o ekonomickém pronájmu, resp. hospodaření na vlastní účet, pak praktické zkušenosti potvrzují, že je možno postupovat obdobně jako při zpracování jakékoliv jiné smlouvy. Znamená to především:

- Dohodnout se na rozsahu svěřeného majetku, jeho ocenění a době životnosti. Při ekonomickém pronájmu zemědělského provozu na delší období je možné využít rozpočtení ceny pronajatých prostředků na dohodnutou dobu k hmotné zainteresovanosti nájemce na prodloužení doby životnosti svěřeného majetku.
- Dohodnout se na předmětu činnosti a způsobu využití výrobní jednotky svěřené do ekonomického pronájmu.
- Dohodnout se o povinnostech podniku a ekonomického nájemce při údržbě a péči o svěřený majetek
- Alespoň rámcově si vyjasnit podmínky potřebné pro zabezpečení vstupů, tj. materiálů a služeb potřebných pro provoz předaný do ekonomického pronájmu, pokud se týká jejich množství, případně rozsahu, sortimentu, kvality a cen.
- Obdobně si vyjasnit možnosti a způsoby prodeje vyráběné produkce.
- Dohodnout se na jednotlivých ekonomických vztazích, zejména na výši nájemného, včetně míry a způsobu uplatnění ekonomických nástrojů ze strany organizace. Jestliže dochází k ekonomickému pronájmu více výrobních jednotek, je možné tyto podmínky

včetně pravidel hmotné zainteresovanosti stanovit jednotně pro tyto provozy v rámci vnitropodnikových ekonomických pravidel. Toto řešení výrazně zjednodušuje text dohod o ekonomickém pronájmu. Dále je možno na základě dosavadních zkušeností doporučit formulovat v rámci nájemních smluv pouze „pravidla hry“ a konkrétní ekonomické ukazatele, např. výši nájemného apod., uvádět jako přílohy nájemní smlouvy. Toto řešení umožňuje měnit ekonomické podmínky beze změny vlastní dohody o pronájmu.

Někdy je možné se setkat s názorem, že ekonomický pronájem je totožný s dřívějším chozrasčotem, propagovaným v období plánované ekonomiky. I když některé prvky (zejména vnitropodnikový ekonomický aparát) jsou oběma systémům společné, je zřejmé, že se zde jedná o nepochopení podstaty věci. Funkce dřívějšího chozrasčotu spočívala ve vyhodnocování odchylek při plnění plánu a na základě vykázaných výsledků byly obvykle prostřednictvím normativů přidělovány pracovním kolektivům mzdové prostředky. Z hlediska pracovníka zde tedy neexistovala přímá vazba mezi úspěšností práce, výrobků a služeb na trhu a ekonomickým výsledkem. Vytvoření tohoto přímého vztahu je právě smyslem ekonomického pronájmu, při kterém část mezd či odměn (většinou se jedná o podstatnou část) je tvořena přímo tržbami přesahujícími vynaložené náklady (včetně daňových a dalších finančních povinností).

Zvažujeme-li možnost uplatnění ekonomického pronájmu v zemědělské výrobě, je třeba brát v úvahu především univerzálnost tohoto systému a možnost jeho přizpůsobení místním podmínkám. Tato pružnost je dána smluvní podstatou pronájmu, a proto je možné očekávat, že ekonomický pronájem přežije období privatizace i transformace zemědělských podniků a získá si v podmínkách tržní ekonomiky trvalé uplatnění.

PODNIKATELSKÝ PRONÁJEM – PERSPEKTIVNÍ ZPŮSOB PODNIKATELSKÉ AKTIVITY

Účel a smysl soukromého podnikání s pronajatým majetkem

V současné době začíná být o podnikání na principu pronájmu značný zájem. Je tomu tak proto, že tato stará podnikatelská forma má některé specifické přednosti. Její zvláštnost spočívá v tom, že pronájem umožňuje podnikání s cizím majetkem a že způsob podnikání může fungovat v kombinaci se všemi ostatními formami vlastnictví. Jestliže totiž někdo chce podnikat nebo je pod tlakem vznikajících tržních podmínek nucen podnikat a nemá dostatek vlastních prostředků, má v podstatě jen dvě možnosti, jak problém řešit:

- buď si sežene úvěr a za vypůjčené peníze si nakoupí, co k podnikání potřebuje, ale za vypůjčené peníze bude platit úrok, který z hlediska věřitele představuje jeho požadovaný výnos z hodnoty zapůjčeného kapitálu;
- nebo si vypůjčí, resp. pronajme přímo ty prostředky, se kterými chce podnikat, a za jejich pronájem bude obdobně platit nájemné, které z hlediska pronajímatele představuje jeho požadovaný výnos z hodnoty pronajímaných prostředků.

V praxi samozřejmě oba způsoby probíhají obvykle souběžně, protože nájemce si zpravidla ke dni převzetí pronajímaného prostředku otevírá úvěr, neboť potřebuje peníze na odkoupení zásob, rozpracované výroby apod. Často také potřebuje překlenovací úvěr na dobu, než si fakturaci vytvoří na běžném účtu svoje vlastní prostředky.

Nájemce je tedy bezesporu skutečným podnikatelem, který podniká proto, že dosažený zisk je jeho majetkem. Samozřejmě po zaplacení nájemného, které je jeho finančním nákladem a daní. Kromě této ekonomické motivace má však pronájem ještě vlastnosti další,

kteřé v některých případech mohou být také důležité. Jde především o to, že pronájem je založen na ekonomickém vztahu mezi vlastníkem – pronajímatelem a nájemcem, prostřednictvím kterého se pronajímatel podílí na nájemcově zisku. Zároveň je třeba počítat s tím, že v případě nájemcova podnikatelského neúspěchu může tento neúspěch dopadnout také na pronajímatele – to znamená, že se pronajímatel podílí na podnikatelském riziku nájemce. V některých případech může být významná i skutečnost, že podnikání na základě pronájmu zakládá určitou obecnou tendenci ke stagnaci technického rozvoje. Je-li totiž nájemce motivován na maximalizaci zisku, nelze od něj očekávat, že si tento zisk bude podstatně snižovat investováním do cizího (pronajatého) majetku. Eliminování takového nežádoucího stavu lze dosáhnout určitými podmínkami při sestavování nájemních smluv.

Je zřejmé, že nynější zájem zemědělských podniků o pronájem svých provozů má naprosto racionální příčiny:

- Za hlavní příčinu tohoto zájmu je možno považovat současnou nepříznivou ekonomickou situací zemědělských podniků, které si od pronájmu svých provozů slibují zlepšení ekonomiky v období zbývajícím do jejich privatizace, resp. transformace. Zde je však třeba mít na paměti, že efekty vyplývající z ekonomické motivace pronájmu se u zemědělských provozů mohou výrazněji projevit až v delším časovém období.
- V mnoha případech pronájem zemědělských provozů umožňuje nájemci „únik“ do výhodných daňových podmínek platných pro drobné podnikatele. Zvláště výhodné je toto podnikání s takovými provozy či provozovnami, které nevyžadují rozsáhlé vstupy pro zabezpečení výroby a služeb. To znamená, že v takovýchto případech není třeba pro zabezpečení provozu velký úvěr, a také dopady vyplývající z povinnosti drobného podnikatele nakupovat vstupy (až na výjimky) za ceny včetně daně z obrátu nejsou v tomto případě tak výrazné.
- V současných, většinou nepříznivých ekonomických podmínkách zemědělských podniků je forma podnikatelského pronájmu vhodných provozů výhodná i pro zemědělskou organizaci, která tímto způsobem ušetří na odvodech z mezd a způsobu regulace tvorby mzdových prostředků.
- Výhodou pro nájemce při této formě podnikatelského pronájmu v družstevním sektoru je možnost zachování členství v zemědělském družstvu se všemi atributy při zrušení pracovněprávního vztahu s organizací.

Jakým způsobem realizovat pronájem

Porovnáme-li různé případy podnikání s pronajatými prostředky, na první pohled zjišťujeme, že každý případ má svoji specifikou, rozdílné nároky na kvalifikaci, ale často i na povahové vlastnosti nájemce, a že každá nájemní smlouva resp. dohoda o pronájmu je unikátem a že ji tedy nelze beze zbytku použít pro jiný případ pronájmu. Provádíme-li však rozbor jednotlivých případů ze systémového hlediska, zjišťujeme, že vlastně všichni zájemci o tento způsob podnikání hledají odpovědi na stejné otázky, řeší stejné problémy a tato řešení jsou pak formulována v jednotlivých nájemních smlouvách. Jestliže se tyto problémy zobecní a zařadí do logických souvislostí, vzniká určité obecné vodítko, jak má zájemce o podnikání na základě pronájmu postupovat, aby si udělal kvalifikovaný názor, zda provoz, o jehož pronájmu uvažuje, je pro tento způsob podnikání vhodný a zda by stálo či nestálo za to se o podnikání s tímto pronajatým majetkem pokusit.

Ze zmíněného rozboru především vyplývá, že k tomu, aby pronájem měl smysl a mohl fungovat, musí být splněny dvě základní podmínky:

1. Především je to zmíněná reálná naděje na dosažení zisku. V současné době však podniky uvažují o pronájmu provozů či provozoven, které jsou ztrátové. V tomto případě se obvykle dosažení zisku přenechává nájemci jako jeho podnikatelské riziko. V případě

pronájmu zemědělských provozů je však zřejmé, že nájemce není schopen v současné době ekonomický obraz pronajímaného provozu radikálně změnit. Problém zpravidla řeší stanovením minimálního nájemného, často ne úrovní odpisů pronajímaných prostředků.

2. Dostatečný podnikatelský prostor, který je v případě pronájmu podmíněn určitou mírou samostatnosti pronajímaného provozu po stránce výrobně technické, organizační i ekonomické.

Podniky často uvažují o pronájmu provozů či provozoven, které z výrobně technického hlediska tvoří součást technologického procesu nebo přímo část technologické linky. V tomto případě však nedostatek výrobně technické samostatnosti může vyvolat problémy v důsledku změny majetkoprávního postavení pronajaté části technického procesu, která se tak může dostat vůči ostatním výrobním článkům do výlučného, tzn. monopolního postavení, a nebo naopak. Jako názorný příklad vytvoření monopolního vztahu je možné uvést situaci, kdy si pronajímatel na nájemci kravína vymíní, že bude krmiva odebírat výlučně z jeho centrální výroby krmiv. Je zřejmé, že vznik monopolního vztahu zde objektivně vytváří předpoklady pro nátlak, někdy i pro vydírání. Ekonomická samostatnost je pak podmíněna možností vyjádřit vstupy a výstupy pronajímaného provozu v peněžních jednotkách, protože jenom tak je možno vyjádřit výsledek podnikatelské činnosti nájemce.

Dále ze zmíněného rozboru vyplývá, že uvažuje-li někdo o podnikání na principu pronájmu, a to ať z hlediska nájemce, nebo pronajímatele, narazí zákonitě na tři skupiny otázek, na které si musí najít odpověď a jejichž řešení se bezprostředně projeví ve formulaci nájemní smlouvy, resp. dohody o pronájmu:

- soubor otázek týkajících se posouzení rizik spojených s tímto způsobem podnikání,
- soubor otázek souvisejících se zabezpečením provozu pronajímaného majetku
- otázky týkající se pravidel hry, na kterých se nájemce a pronajímatel musí dohodnout, která musí respektovat a podle nich se chovat.

Pokud se týká první skupiny otázek – rizik spojených s podnikáním na principu pronájmu – je třeba zvažovat a pokud možno minimalizovat zejména tato rizika:

- riziko uplatnění se na trhu,
- riziko vzniku škod na pronajatém majetku,
- riziko vzniku sporů mezi nájemcem a pronajímatelem.

Posouzení rizika uplatnění se na trhu spočívá v podstatě ve hledání odpovědi na otázku, zda se nájemce uplatní na trhu do té míry, aby se mohl ekonomicky rozvíjet. V současné době vysokého přetlaku zemědělských produktů na trhu potravin se jedná v podstatě o existenční problém každého zemědělského podniku. Je zřejmé, že dosavadní podnikatelské úspěchy soukromých podnikatelů, tj. nájemců zemědělských provozů, jsou do značné míry ovlivněny preferencí nákupu jejich produkce, a proto je třeba počítat s tím, že v souvislosti s privatizací, resp. transformací zemědělských podniků se bude tato preference postupně snižovat. Bude potom záležet na osobní schopnosti umět se prosadit v silně konkurenčním prostředí na trhu vyráběných produktů.

Pokud se týká rizika vzniku škod, praxe potvrzuje, že je třeba krýt se především pojištěním. Existují však možnosti poškození pronajatého majetku, jež pojistit nelze. Jedná se především o škody vznikající zkrácením životnosti pronajatých prostředků v důsledku nedbalého zacházení a nedostatečné údržby.

Dosavadní praxe potvrzuje krytí tohoto rizika v zásadě dvojím způsobem:

- Složením kauce, resp. jejím postupným vytvářením do předem dohodnuté výše. Tato částka může sloužit zároveň jako rizikový fond nájemce
- Stanovením doby životnosti jednotlivých pronajímaných výrobních prostředků zároveň s jejich oceněním. Dohodnutá cena je pak rozpočítaná formou odpisů na stanovenou

dobu životnosti a tím se vytváří hmotná zainteresovanost nájemce na prodloužení doby životnosti pronajatého majetku.

V případě pronájmu družstevního majetku družstevníkovi je možné uvažovat o tom, že by roli kauce mohl sehrát členský podíl družstevníka. Lze uvažovat i o možnosti zahrnout hodnotu členského podílu do hodnoty pronajímaného majetku. V tomto případě by pak nájemce platil nájemné jen z té části, která by přesahovala hodnotu členského podílu nájemce.

Riziko vzniku sporů je pro tento způsob podnikání významné ze dvou důvodů:

- Vznik sporů mezi oběma partnery – pronajimatelem a nájemcem – ohrožuje samotnou podstatu podnikání na principu pronájmu.
- Vzhledem k tomu, že při pronájmu zemědělských provozů se jedná o pronájem značných hodnot, je třeba brát v úvahu, že soudní poplatky se v tomto případě počítají procenty ze sporné částky. Předpokládáme-li, že takovýto spor proběhne všemi soudními instancemi, mohou pak samotné soudní poplatky dosáhnout výše, která může být pro některou ze sporných stran ekonomickým problémem.

Praktické zkušenosti potvrzují, že právě toto riziko vzniku sporů je možné výrazně minimalizovat tím, že si oba budoucí partneři – jak nájemce, tak i pronajímatel – dostatečně podrobně ujasní skupinu otázek týkajících se zabezpečení provozu pronajímaného majetku.

U většiny pronajímaných zemědělských provozů dochází při pronájmu především ke změně majetkoprávního postavení pronajatého provozu, ale jeho výrobně technické vazby na bezprostřední okolí zůstávají obvykle zachovány. Proto je užitečné si při úvahách o pronájmu zemědělského provozu vyjasnit, které výrobně technické i ekonomické vazby mezi nájemcem a pronajimatelem budou existovat i nadále. Jedná se zejména o tyto vazby:

- rozsah pronajímaného majetku a jeho ocenění;
- údržbu a péči o pronajaté prostředky;
- postup při odkoupení zásob, rozpracované výroby, DKP apod.;
- podmínky zabezpečení materiálových dodávek a služeb v sortimentu, množství, kvalitě a ceně;
- možnosti a způsob prodeje vybrané produkce a případné problémy související s převzetím obchodních závazků pronajímatele;
- jednotlivé ekonomické vztahy;
- poskytování služeb apod.

Je zřejmé, že pokud si oba partneři ujasní problematiku uvažovaného pronájmu zemědělského provozu, objasní si zároveň i zmíněná pravidla hry, která musí obě strany respektovat. Z hlediska řešení problematiky lze pak tato pravidla rozdělit do dvou skupin, a to na pravidla:

- organizační, která obsahují např. ustanovení, za jakých podmínek je možno nájemní smlouvu měnit, za jakých podmínek nájemní smlouva skončí svoji platnost, jakým způsobem se pak bude pronajatý majetek vracet zpátky nájemci, co se stane, jestliže některá strana smlouvu poruší atd.;
- ekonomická, jejíž jádrem je otázka stanovení výše nájemného a povinnost nájemce toto nájemné platit. Záleží na konkrétních podmínkách a vzájemných dohodách obou partnerů, jakou konstrukci výpočtu nájemného zvolí při jeho oboustranném akceptování.

V této oblasti je při uzavření nájemní smlouvy nutné vyřešit vztah nájemce, kterým se stává často jeden z bývalých zaměstnanců, k ostatním pracovníkům, kteří ve stávajících zařízeních pracovali.

Prvním problémem, kterým je nutno se zabývat, je snížení stavu o nadbytečné pracovníky. Obvykle to provede pronajímatel, který se všemi pracovníky rozváže pracovní poměr, a nový nájemce uzavře smlouvu pouze s těmi, s nimiž chce provádět svoji podnikatelskou činnost.

Druhým závažným úkolem, před kterým nájemce stojí, je tvorba takového systému hmotné zainteresovanosti všech účastníků, který by odstranil dosavadní nivelizaci v odměňování. Znamená to na jedné straně, že nájemce bude zainteresován na výši čistého zisku, který spolu se svými zaměstnanci dokáže vytvořit, a na druhé straně se zásadně mění vztah zaměstnanců k zaměstnavateli. V prvé řadě za současné situace v zemědělství, kdy na trhu je a bude nadbytek pracovních sil, se tento nájemce často stává jediným zdrojem zaměstnání. Je to tedy on a nikdo jiný, kdo jim bude v zásadě určovat mzdové formy a výši jejich výdělků, pochopitelně při dodržení některých obecných ustanovení, jako je výše minimální mzdy, některé příplatky apod.

Stávající pracovníci se budou většinou setkávat i s tím, že na těchto provozech nebude odborová organizace a často si ji jejich zaměstnavatel ani nebude přát. Zvolené mzdové formy se budou vyznačovat zejména jednoduchostí, často při omezení podílu normované práce na jedné straně a na druhé straně v růstu podílů jednoduchých cílových odměn za předem stanovenou práci, které stanoví sám nájemce.

Zkušenosti z praxe ukazují, že při omezení počtu stávajících pracovníků jsou předpoklady pro růst odměn pracovníků, ovšem za podmínky, že zaměstnanec pracuje přesně podle pokynů na různých pracích, třeba neodpovídajících jeho tzv. kvalifikaci, a je plně využita jeho stanovená pracovní doba. V některých případech není striktně požadováno dodržování pracovní doby, ale odměna je stanovena v závislosti na předem stanovených a kvalitně vykonaných pracovních činnostech.

Kromě těchto forem volí někteří nájemci spojení své zainteresovanosti na výši zisku se zainteresovaností svých zaměstnanců. Tato forma se jeví jako perspektivní, neboť do určité míry spojuje zájmy nájemce se zájmy zaměstnanců, Tzn. dobrým hospodařením si zabezpečit možnost vyšších výdělků.

PRONÁJEM A PRIVATIZACE

V souvislosti s hledáním cest k privatizaci resp. transformaci zemědělských podniků zákonitě vznikne otázka, jak by bylo možné k řešení tohoto problému využít princip pronájmu. Je nutno počítat s tím, že nájemce, ať už zemědělského nebo i nezemědělského majetku, pokud bude ve svém podnikání úspěšný, projeví zájem o získání pronajatého majetku do svého vlastnictví.

Při zavádění možnosti privatizace pronajatého majetku přichází v úvahu následující alternativy:

- Přímý odkup v rámci privatizačního procesu. Je zřejmé, že se jedná o nejjednodušší, a proto také nejschůdnější řešení. Přesto však je nutné předpokládat, že vzhledem ke kapitálovým možnostem většiny pracovníků v zemědělství se tento způsob privatizace bude vyskytovat spíše ojediněle.
- Odkoupení na splátky. Jedná se o řešení podobné pronájmu s tím rozdílem, že podnikatel se v tomto případě stává na rozdíl od nájemce vlastníkem majetku, na kterém podniká.

- Odkupování pronajatého majetku po částech v předem dohodnutých lhůtách. Jedná se o řešení, které je možné snadno kombinovat s pronájmem. Tento princip je často používán i při pouhém pronájmu zemědělských provozů, kdy si nájemce postupně odkupuje zvířata, zásoby krmiv apod.
- Leasing. Jedná se o způsob privatizace pronajatých zemědělských provozů, o který zřejmě bude, vzhledem ke kapitálovým možnostem pracovníků v zemědělství, největší zájem. Nájemce v tomto případě privatizuje pronajatý zemědělský provoz tím způsobem, že spolu s nájemným splácí kupní cenu pronajatého majetku.

Uvedené možnosti privatizace pronajatého majetku platí obecně a zákonné předpisy týkající se privatizace jmenovitě žádnou z těchto možností nevylučují. Zpracovatel privatizačního, resp. transformačního projektu zemědělského podniku může tedy navrhnout takovou alternativu privatizace pronajatého majetku, která má vyhovovat jeho specifickým podmínkám. Podmínkou realizace je však schválení privatizačního (transformačního) projektu příslušnými orgány.

ZÁKLADNÍ INFORMACE K NÁJEMNÍ SMLOUVĚ O PODNIKATELSKÉM PRONÁJMU

1. Nájemcem se stává fyzická osoba, která bude veškeré daně související s nájemní činností odvádět státu.
2. Postavení nájemce k pronajímateli bude ve smlouvě vymezeno v těchto hlavních bodech:
 - převzatý majetek, který je ve vlastnictví pronajímatele, bude nájemce udržovat minimálně ve vymezeném rozsahu na jedné straně a na druhé straně bez souhlasu pronajímatele nesmí provádět takové zásahy, které by měnily jeho podstatu nebo způsob využití;
 - nájemce umožní pronajímateli kontrolu plnění všech podmínek stanovených nájemní smlouvou;
 - nájemce bude platit v daných lhůtách předem stanovené nájemné;
 - nájemce zváží možnost povinně vytvářet vlastní rizikový fond sloužící jako kauce.
3. Postavení pronajímatele bude založeno na těchto hlavních zásadách:
 - nájemné bude stanoveno tak, aby zajišťovalo po dané době minimálně prostou reprodukci formou odčerpání odpisů včetně případné valorizace a aby se pronajímatel úměrně podílel na předpokládaném zisku nájemce (je možno zvážit diferencované nájemné v jednotlivých letech);
 - pronajímatel poskytne v souvislosti s nedostatkem finančních prostředků nájemci úvěr na převzetí zásob;
 - pronajímatel se bude podílet svými prostředky na předem vymezených rozsáhlých opravách, haváriích či rekonstrukci objektu.
4. **Problematika předání majetku**
 - a) Veškerý majetek, tj. základní prostředky, bude předmětem předávacího protokolu, kde kromě pořizovacích a zůstatkových cen bude uvedena tzv. odhadní cena, která vyjadřuje tržní hodnotu tohoto prostředku a která bude formou odpisů vstupovat do nákladů nájemce. Bude určena předpokládaná doba životnosti a za tuto dobu její hodnotu nájemce uhradí provozovateli. Majetek nemající žádnou zůstatkovou hodnotu se tudíž stejným způsobem ocení. Platí, že tyto prostředky jsou trvale ve vlastnictví pronajímatele.
 - b) Předané DKP se uvedeným způsobem ocení a nájemce je uhradí způsobem dohodnutým ve smlouvě.

- c) Krmiva a ostatní materiál nájemce odkoupí dnem převzetí majetku. Pokud nemá vlastní finanční prostředky, je to nutno řešit úvěrem prostřednictvím nájemce s určenou lhůtou splatnosti a vyšší úroků.
 - d) Vzhledem k tomu, že současná cena dojnic a březích jalovic neodpovídá tržní ceně, je nutné provést ocenění ke dni předání s postupným splácením. Toto pak navrhnout do privatizačního projektu.
 - e) Problém pachtovného i meliorací řešit v souvislosti s vydáním zákona o půdě.
5. **Vyřazování pronajatého majetku**
– Při vyřazování pronajatého majetku je nutné ve smlouvě zakotvit zásadu, že pokud dojde k vyřazení základního prostředku, který není ještě ze své nové ceny plně odepsán do nákladů nájemce, hradí nájemce v době jeho vyřazení ze svých nákladů celou jeho zbytkovou hodnotu. V opačném případě, bude-li již plně odepsán a nájemci slouží, neúčtují se mu žádné odpisy do nákladů nebo se mu odpisy sníží. Pořizování nových základních prostředků je věcí nájemce či dohody o účasti pronajímatele.
6. **Problematika garancí za pronajatý majetek**
Vzhledem k tomu, že pronajatý majetek dosahuje vysokých finančních hodnot a nájemci v době uzavření smlouvy nemají dostatek prostředků na složení odpovídající kauce, je nutné tento problém řešit těmito způsoby:
a) Povinným pojištěním základních prostředků, eventuálně i ostatního materiálu. Rozsah a výši tohoto pojištění určí nájemce a je plně uhrazeno pronajímatelem. Ostatní pojištění je věcí nájemce.
b) Povinným vytvářením rizikového fondu ze zisku nájemce do předem dohodnuté výše. Tento fond bude uložen u pronajímatele a nájemce jej bez souhlasu pronajímatele nemůže použít.
7. **Problematika udržování objektů a velkých technologických celků**
Jedním ze zásadních problémů je stanovit míru odpovědnosti za tento svěřený majetek. Vychází se z toho, že budovy, event. technologie v nich jsou různě opotřebené a je nutné určit zásady, o co se musí starat nájemce a co řeší pronajímatel. Bude nutné stanovit, jaké celky, resp. opravy bude financovat nájemce. Je nutné to v příloze nájemní smlouvy na zcela konkrétních příkladech specifikovat. Určit sankce za porušení těchto podmínek ze strany nájemce.
8. **Délka nájemní smlouvy**
Aby platila zásada, že nájemce se ke svěřenému majetku bude chovat zhruba stejně jako k vlastnímu, je výhodné uzavírat smlouvy dlouhodobé, u nichž se může projevit hospodárnost se svěřeným majetkem (základními prostředky). Minimální doba je pět let. V případě vázání dotací na délku hospodaření je tato minimální doba devět let.
9. **Problematika stanovení nájemného**
Platí zásada, že předem stanovené nájemné bude nájemce platit v dohodnutých termínech. Výše nájemného představují náklady pronajímatele na odpisy základních prostředků (viz problematika v úvodu), musí být řešena diferencovaně pro jednotlivá léta a upřesňována v souvislosti s vyřazením a pořizováním nových základních prostředků a s valorizací.

ZÁVĚR

Po všech zkušenostech z praxe se ukazuje, že zemědělské organizace i po své transformaci mohou využít způsobu pronájmu jako osvědčené formy podnikatelské aktivity.

Ekonomická motivace nájemce zaručuje zvýšenou efektivnost hospodaření a při dobře postavené nájemní smlouvě je pro pronajímatele (příp. vlastníka) i nájemce přínosem.

Došlo 26. 9. 1991

KLAPKOVÁ H. a kol., Výzkumný ústav ekonomiky zemědělství a výživy, Praha

Pronájem zemědělského majetku jako jedna z forem podnikání v nových ekonomických podmínkách

Zeměd. Ekon., 38, 1992, č. 1–2, s. 67 – 78. – res. čes., angl.

podnikání, tržní vztahy, pronájem vnitropodnikový, pronájem přímý, teoretické pojednání

Článek přináší širší zemědělské veřejnosti určitou orientaci při realizaci forem podnikatelské aktivity prostřednictvím pronájmů části zemědělských provozů. Formu podnikání s pronajatým majetkem chápou autoři jako aktivizaci snah o soukromé podnikání za situace, kdy vlastní kapitál chybí a s finančními úvěry bývá zpravidla problém. Kromě toho hospodaření na propachtovaném majetku je formou hospodaření, která má především na úseku zemědělství v našich podmínkách již předválečnou tradici.

Je třeba rozlišovat mezi tzv. vnitropodnikovým (ekonomickým) pronájmem a pronájmem přímým. Vnitropodnikový pronájem představuje zdokonalenou formu vnitropodnikového řízení, pronajatý útvar (provoz) hospodáří na tzv. vlastní účet a na rozdíl od kdysi proklamovaného systému chozrasčotních jednotek sleduje nájemce místo plánovaných ukazatelů na svém účtu skutečný výsledek (výnosy – náklady). Důležité je, že při tomto způsobu pronájmu sice je vystavena kompletní nájemní smlouva, ale pracovník zůstává v pracovněprávním vztahu s původní organizací, v případě členů ZD je i nadále členem družstva. Je zde vytvořen prostor pro určité uplatnění podnikatelské aktivity a současně silný tlak na snižování nákladovosti a zvyšování výkonnosti. Svým způsobem je to podnikání „na nečisto“, protože riziko z podnikání je úměrně nižší v souvislosti s uvedeným charakterem této formy.

Forma podnikání na principu podnikatelského pronájmu obsahuje všechny znaky vlastní podnikatelské zdatnosti, nájemce přestává být v pracovněprávním vztahu s pronajímatelem, u členů ZD zůstává členství pouze z titulu vnesených vkladů. Tento způsob podnikatelské aktivity umožňuje výhledově realizovat plně privatizační formu, tak jak to bude umožněno legislativou. V každém případě nese nájemce vlastní riziko ze své podnikatelské činnosti a pronajímateli je přisouzeno právo kontroly nad pronajatým majetkem, což je zakotveno ve smlouvě.

Smluvní podstata každého typu pronájmu v sobě obsahuje prvky tržního mechanismu, je založena výlučně na tržních vztazích a lze důvodně očekávat, že forma pronájmů si najde i po transformaci organizací v privatizačním projektu své trvalé uplatnění.

KLAPKOVÁ H. et al., Economic Research Institute of Agriculture and Food, Praha

Leasing of agricultural property as one of the forms of business activities in new economic conditions

Zeměd. Ekon., 38, 1992, No. 1–2, pp. 67 – 78. – summaries in cs, en

business activities, free market relations, inter-company leasing, direct leasing, theoretical treatise

The study informs the wide agricultural public about certain orientation in the implementation of some forms of the business activities by means of leasing of parts of agricultural production units. The form of business activity with leased property is meant by authors as activation of efforts and private business activity in the situation when there is a lack of capital and many problems arise in connection with financial credits. Besides, management of property is a form of farming of long, pre-war tradition based in our conditions.

It is necessary to differentiate between so-called inter-company (economic) leasing and direct leasing. Inter-company leasing represents more advanced form of the company management, the leased unit works on so-called own account and on the contrary to previously proclaimed system of cost-accounting in a self-supporting units, the lessee pursues an actual result (income – costs) instead of planned indicators in his account. In this way of leasing, there is a complete lease agreement, while the worker is still in legal labour relations with former organization, in the case of the member of Co-operative Farms he stays the member of the co-operative. There is some space left for certain application of business activities and at the same time, a strong pressure exerted on reduction of cost rate and increase in performance. In some way, it is a business activity done in a rough version, as the risk associated with it is proportionally lower owing to the said character of this form.

The form of business based on the business leasing comprises all traits of proper business efficiency, the lessee is no more in legal and labour relations to the lessor, the members of co-operative farms have maintained their membership only because of their deposits. This way of business activities allows to implement in future fully the privatized form, as this shall be provided by legislation. In each case, the lessee bears a major risk for his business activities and the lessor has only a right of control over the leased property, it being comprised in the contract.

The contractual principle of each type of leasing includes of the components of free market economy, is based exclusively on market relations and it may be expected that the form of leasings will find its permanent place in the privatization process after transformation of organizations.

Adresa autorů:

Ing. Hana Klápková, CSc. a kol., Výzkumný ústav ekonomiky zemědělství a výživy,
Mánesova 75, 120 58 Praha 2

MODELOVÁ VÝCHODISKA

Podstatou agroturistiky (AT) je kombinace soukromého zemědělského faremního podnikání se speciální turistikou odpovídající zájmu zejména zahraničních turistů (obvykle tzv. středního stavu) o pobyt v kultivovaném přírodním prostředí a atraktivním venkovském prostoru.

AT je v řadě zemí západní Evropy již dlouhodobě rozvíjena. Přináší majitelům rodinných farem značný zisk a podporuje jejich podnikatelskou stabilitu a prosperitu. Její rozvoj je přímo i nepřímo podporován státem a zájmovými institucemi a často je i legislativně upravena.

Ze současných zkušeností vyspělých zemí evropského regionu lze význam AT charakterizovat takto:

- přispívá k ekonomické stabilitě rodinných farem a k využití jejich potencionálů,
- poskytuje vhodné pracovní příležitosti pro ženy a mladou generaci rekrutující se z rodinných farem,
- umožňuje racionální využívání místních potravinových a surovinových zdrojů a pracovních kapacit,
- přispívá ke zvyšování úrovně životního prostředí a současně k racionálnímu využívání přírodních zdrojů,
- působí příznivě proti vážné migraci venkovského obyvatelstva z venkovského prostředí,
- přispívá významně ke zvyšování a funkčnímu rozvíjení venkovských infrastruktur.

Uvedený nesporně příznivý a v zásadě nezastupitelný vliv je zřejmě účelné a perspektivní ocenit i ve vztahu k podmínkám ČSFR, a to zvláště pro podporu rozvoje, stability a prosperity nově zakládaných rodinných farem. Za reálné lze považovat, že minimálně 50 % venkovských regionů v ČSFR je v zásadě vhodných pro AT, event. ekologicky kombinovanou turistiku.

ČSFR má takřka jedinečné možnosti pro rozvoj AT, a to:

- celkovým kulturně sociálním rázem značné části regionů,
- potenciálními a částečně i okamžitě využitelnými kapacitami pro účely AT,
- schopností poskytovat za určitých podmínek i ze strany nově vznikajících soukromých podnikatelských subjektů široké spektrum služeb a event. doplňkových programů na atraktivní úrovni,
- značnou hustotu historických, kulturních a dalších zajímavostí účelně využitelných pro AT,

- výhodnou polohou řady regionů prakticky na křižovatce středoevropských turistických směrů.

Vhodně a cílevědomě poskytované služby zemědělských rodinných farem v AT mohou mít značný význam podnikatelský, neboť umožní:

- efektivně využít disponibilní zdroje a kapacity,
- získat nezanedbatelné finanční prostředky (včetně devizových) a tím upevnit podnikatelskou stabilitu a prosperitu farmy,
- poskytnout pracovní příležitosti, popř. plně využít pracovní potenciál rodiny farmáře,
- ovlivnit příznivě vztah podnikatele k problematice hygieny, životního prostředí a společenské komunikace.

Služby, které by měla rodinná farma v rámci AT poskytovat, lze rozčlenit takto:

Služby ubytovací

Základním požadavkem je solidní standard: na nízký standard či provizoria nebude zahraniční, avšak ani skromnější tuzemský turista reagovat.

Pro inspiraci uvádíme, že rakouská praxe člení ubytování na farmách do čtyř kategorií s příslušnou cenovou diferenciací v ATS (Urlaub Bauernhof 1991/92):

	mimo sezónu	v sezóně
Komfortní pokoj se sprchou (vanou) a WC	230–400	240–460
Pokoj se sprchou, WC na chodbě	200–290	220–310
Standardní pokoj se studenou a teplou vodou, sprcha a WC na chodbě	190–270	200–270
Prázdninový byt se sprchou nebo vanou, WC, kuchyní nebo kuchyňským koutem	550–750	600–800

Ceny se rozumí za osobu a den s polopenzí. Jednolůžkový pokoj se účtuje s příplatkem 30 až 60 ATS. V zimní sezóně činí příplatek 50 až 80 ATS. Ceny za ubytování při krátkém pobytu jsou o 15 až 20 ATS vyšší než při týdenním ubytování. Výrazně zvýhodněno je ubytování dětí do 15 let na přistýlkách, děti do tří let jsou v pokoji rodičů ubytovány zdarma.

Služby stravovací

Poskytují se následující stravovací služby:

- snídaně,
- polopenze (snídaně, večeře),
- plná penze (snídaně, oběd, večeře).

Preferuje se tradiční domácí strava ze surovin, které poskytuje farma (drůbež, maso, vejce, mléko, zelenina, ovoce apod.). Alkoholické nápoje hradí host zvlášť.

Nadějnou možností pro rodinné farmy je poskytovat hostům (pochopitelně za vyšší ceny) potraviny alternativní a ekologicky zcela čisté.

Služby komunikační a zprostředkované

- farma má telefonní spojení,
- farma má jednoduchý garážovací prostor pod uzavřením,
- farma za úhradu zajišťuje dopravu z veřejných dopravních stanic na místa ubytování a zpět,

- farma zprostředkovává zdravotní službu, opravárenskou službu apod. ve spolupráci s příslušnými živnostenskými podnikateli.

Služby doplňkové

Doplňkové služby využitelné event. v kooperaci s dalšími podnikateli či vhodnými partnery lze orientačně a inspiračně vymezit takto:

- vytvoření malé campové jednotky standardního vybavení (WC, voda, elektrická přípojka) s event. poskytováním stravovacích a dalších služeb,
- vytyčení atraktivních turistických tras s event. doprovodem člena rodiny farmáře,
- zprostředkování účasti hostů na krajových a místních kulinářských a folklórních akcích (hody, posvícení, poutě),
- zprostředkování loveckých a rybářských akcí,
- jízda a vyučování jízdě na koni, v bryčce, sport v areálu farmy (plavání, míčové hry, zimní sporty),
- zprostředkování návštěv vinných sklepů, pivovarů, potravinářských výroben (spojeno s degustací).

Konkrétní rodinná farma musí uvážlivě zvolit spektrum poskytovaných služeb (zvláště doplňkových) podle svých možností a efektivnosti. Základem však jsou vždy kvalitní služby ubytovací a stravovací.

Pro zajímavost je dále uvedeno, co zahrnuje týdenní dovolená na rodinné farmě v Tyrolsku (Urlaub am Bauernhof):

- 7 noclehů v příslušné ubytovací kategorii,
- bohatá selská snídaně (polopenze, plná penze),
- pozdravný přípitek podle volby hosta,
- informační rozhovor v den příchodu hosta a prospekty o místě pobytu a jeho okolí,
- prohlídka domu a hospodářství,
- krajový drobný dárek pro hosta při odchodu.

K efektivnímu zabezpečování uvedených služeb je třeba navázat na činnost turistických kanceláří, neboť farma samotná nemá prostředky k zajištění propagace, reklamy, k získávání hostů nábořem a vedení komunikace se zahraničím. K těmto činnostem lze využít dalších speciálních institucí a organizací včetně bank.

MODELOVÁ ČÁST PROJEKTU

Diverzifikace zemědělské prvovýroby směrem k AT má určitá obecná východiska (podnikatelská, organizační, ekonomická, marketinková apod.).

Vlastní aplikace však vyvolává potřebu řady modifikací, která ovlivňuje:

- velikost podnikatelských subjektů,
- výrobní a jiné podnikatelské podmínky,
- atraktivita přírodního, kulturního a historického prostředí,
- ekonomický a organizační potenciál budoucího či současného subjektu.

Uvedené modifikace je nezbytné vždy zohlednit. Pro podporu popsaných záměrů však může být užitečné vypracovat simulovaný model rodinné farmy orientované podnikatelsky na AT, který by se mohl stát základem pro aplikační postupy v různých výchozích podmínkách.

Konfigurace modelové rodinné farmy

Rodinná farma se nachází v předhůří Českého lesa nebo Šumavy v regionu vymezeném linií: Tachov, Domažlice, Klatovy, Sušice, Strakonice, Vimperk, Prachatice, Český Krumlov. Region je komunikačně snadno dostupný, a to i pro zahraničního návštěvníka.

Farma disponuje:

- 87 ha orné půdy v bramborářské výrobní oblasti – PES 25 (z toho 54 ha vlastní půdní držby, 33 ha pronajaté půdy)
- 12 ha luk a pastvin (z toho 9 ha vlastní držby, 3 ha pronajatých luk)
- 0,5 ha ovocného sadu (vlastní)
- 0,5 ha vodní plochy (rybník na pstruhovém potoce – vlastní)
- 4 ha jehličnatého lesa (dospělé stromy, mladé porosty – vlastní)

Celkem má farma k dispozici 100 ha zemědělské půdy a 4 ha lesa.

Hospodaření na farmě bylo zahájeno v hospodářských budovách (stáje, stodoly, kůlny) na relativně dobré úrovni (dřívější jednotka organizace práce družstva). Obytné prostory jsou rovněž na relativně dobré úrovni a byly obývány dvěma zemědělskými rodinami. Tyto hospodářské a obytné budovy obdržel farmář (dříve pracující v družstvu) na základě zákona o půdě z roku 1991 a restitučních pravidel.

Hospodaření bylo zahájeno s následující základní skladbou plodin: pšenice ozimá, ječmen jarní, brambory, krmná řepa, píce. Ovocný sad je v produkčním stáří. Bude vyžadovat postupnou obnovu zvláště peckovin a bobulovin. V katastru farmy je menší vhodná výměra půdy (cca 1 ha) pro pěstování zeleniny s možností závlivky z přírodního zdroje (neznečištěného).

Skladba hospodářských zvířat: 60 ks skotu, z toho 40 krav (strojní dojení a mléčnice), 16 prasat (1 prasnice), 2 polotěžké koně (vhodné k tahu, v zimním období k práci v lese vlastním i cizím i k jízdě), slepice, krůty, husy, kachny, králíci, včelstva. Rybník bude nutné osadit bílou rybou.

Strojový park získal farmář částečně převodem od dřívějšího uživatele (družstva), částečně zakoupil na úvěr a částečně pronajímá od poskytovatelů služeb, a to na konkrétní práce nebo formou leasingu. Farmář vlastní novější osobní auto a Terra-systém.

Finanční situace farmáře je napjatá. Úspory vyčerpal na drobné adaptace, pořízení drobného inventáře a zvířat. Úvěr se splatností pět let ve výši 0,5 mil. Kčs s 15% úrokem využil k pořízení strojů.

Pracovní kapacita rodiny farmáře:

- farmář
- žena farmáře
- nejstarší syn (17 let), hodlá setrvat na farmě
- starší dcera (16 let), studentka, pravidelná výpomoc (0,3 plné pracovní kapacity)
- mladší dcera (15 let), učnice zahradnictví, sezónní výpomoc (0,2 plné pracovní kapacity)

V pracovní kapacitě rodiny farmáře (celkem 3,5 pracovní síly) je potenciální rezerva. Farma má poloautomatické telefonní spojení.

Diverzifikace podnikatelské orientace na agroturistiku

Všeobecné výchozí podmínky:

Farma se nachází v malebném předhůří horského masívu. Je v typické české krajině (střídání polí, luk, lesů, vodních ploch, mírná a střední pachorkatina).

Farma je umístěna na okraji malé vesnice s dobrou komunikační přístupností. Ve vesnici je základní infrastruktura: malá samoobsluha, privátní řeznictví, privátní pekařství, privátní hostinec (který však vaří teplá jídla pouze na objednávku), autobusová zastávka. Újezdní obec s pestřejší infrastrukturou (pošta, zdravotní služba, policejní služebna, železniční stanice, obchodní síť, komunální služby, církevní služby) je vzdálena 5 km.

Podnikatelské podmínky pro AT:

Stavebně technické úpravy

- Po úpravě nebytových prostor a bývalé přístavby pro důchodce lze získat kapacitu jednoho třílůžkového a čtyři dvoulůžkových pokojů. V třílůžkovém pokoji sprcha a WC, pro ostatní sprcha a WC společné na chodbě. Ubytovací prostory je nutné vybavit ústředním topením (navázat na původní systém, silnější příkon)

Projektové náklady:	200 000 Kčs
– Prohloubení a celkové zvýšení kapacity studny a septiku	
Projektové náklady:	30 000 Kčs
– Instalace satelitního televizního systému	
Projektové náklady:	30 000 Kčs
– Výstavba lehkého garážového prostoru	
Projektové náklady:	40 000 Kčs
– Úprava a vybavení kuchyně, skladu potravin a jídelny	
Projektové náklady:	40 000 Kčs
– Úprava ohrad pro jednoduchý sport, volejbalové hřiště a travnaté pláže u rybníka (vlastní dřevo)	
Projektové náklady:	10 000 Kčs
Celkové projektové náklady:	350 000 Kčs

Po provedení uvedených stavebně technických úprav a doplňků může být ihned zahájeno poskytování AT služeb.

Stavebně technické akce budou provedeny jednorázově v mimosezónním období.

Personální problematika

- K turistickému podnikání bude využita disponibilní pracovní kapacita rodiny farmáře v rozsahu 1,5 trvalé pracovní síly. Tato kapacita vyhovuje očekávané frekvenci turistické klientely při plném sezónním obsazení ubytovací kapacity. Celá pracovní kapacita farmy je vhodně využívána v zemědělství a v AT.
- Farmář registruje u okresního úřadu podnikání v oblasti ubytování a občerstvení. Registraci dokládá vedle běžných dokumentů hygienickým atestem farmy a zdravotními průkazy celé rodiny.
- Žena farmáře absoluuje v zimním období krátkodobý rekvalifikační kurs pro kuchaře. Na tomto základě rozšíří registraci na stravování.
- Syn farmáře zahájí studium německého (popřípadě anglického) jazyka.

Předpokládané rekvalifikační náklady: 10 000 Kčs

Zdrojová problematika AT

Vlastní zdroje:

- potraviny (později alternativní)
 - drůbež, ryby, králíci

- vepřové maso z vlastních porážek (včetně uzeného a domácích klobás)
- mléko
- ovoce
- zelenina
- med
- mouka z vlastního obilí, luštěniny apod.
- provoz domácího koupaliště, jezdeckví a kočárových jízd, sportovní lov ryb, míčové hry, zimní sporty
- domácí porážky s degustacemi výrobků vlastní výroby (při jejich úpravě možnost využití vlastního dřeva)
- doprovod turistů na turistických trasách v blízkém okolí
- doprava turistů na nádraží a zpět

Domácí práce vykonávají členové rodiny (praní lůžkovin apod.).

Externí zdroje:

- pečivo ze soukromé pekárny
- ostatní obchodní potřeby z obchodní sítě ve střediskové obci
- kooperativní účast na speciálních akcích organizovaných pro turisty regionálním sdružením podnikatelů v AT (později)

Předpoklady úspěšnosti podnikání na základě swot-analýzy

Silné stránky farmy:

- atraktivní prostředí
- schopní, zaujatí a pracovití lidé
- cílevědomý přístup a organizační zdatnost farmáře
- vlastní potravinová základna včetně alternativní (později)
- sportovní a zájmové atraktivity pro turisty v létě i v zimě
- solidní infrastruktura újezdu
- komunikační dostupnost

Slabé stránky farmy:

- současná vstupní zadluženost farmy
- nutnost zásadnějších rekonstrukcí ubytovacích a dalších zařízení
- nedostatek finančních prostředků a neschůdnost využití dalšího úvěru
- nutnost lokálních ekologických opatření
- profesionální nepřipravenost farmářovy rodiny pro poskytování turistických služeb na úrovni (včetně jazykové)
- absence propagačních, reklamních a dalších nezbytných komunikací farmy

Příležitosti farmy z okolí:

- možnost využití přírodních, historických a kulturních podmínek regionu, atraktivních pro turisty
- zájem domácích i zahraničních turistů o region (tradiční vyhledávání lokalit regionu městskými návštěvníky k trávení dovolené)
- možnost zprostředkovaného získání zkušenosti v agroturistice z vyspělých zemí Evropy
- možnost urychlené rekvalifikace členů rodiny farmáře
- potenciální možnost získání dotace na rozvoj agroturistiky s ekologicky příznivými důsledky a dotace na rekvalifikace

Rizika farmy z okolí:

- potenciálně nepříznivý ekonomický vývoj, ovlivňující i turistickou aktivitu (viz Perský záliv 1991)
- nedostatečně včasné zvládnutí všech uvedených podmínek a předpokladů rodinou farmáře (např. i z nenadálých zdravotních důvodů)
- přetrvávající nebo opožděná existence synergických efektů podmiňující úspěšnost podnikání v AT

Pozitivní východiska rodinné farmy převažují, pokud by se podařilo vyřešit současné finanční problémy. Silné stránky by bylo možné dále rozvíjet, slabé stránky eliminovat cílevědomou prací a úsilím rodiny farmáře. Využití příležitostí by upevnilo stabilitu a prosperitu farmy se všemi příznivými důsledky. Rizika jsou nepravděpodobná; pokud existují, jde o rizika podnikání v tržním prostředí běžná.

Synergická kritéria

Hledání synergického efektu (tj. propojení lidských zdrojů a komunit do akceschopných systémů) obvykle podmiňuje úspěšnost a efektivnost i nadějných a perspektivních záměrů.

Není jisté náhodné, že např. v marketinkové koncepci rakouské AT (1991) je nedostatek synergického efektu považován za slabou stránku dosavadního systému, a to i při celkové úspěšnosti AT.

Udává se, že zde z těchto důvodů existuje:

- jen 10 % farem zapojených do AT,
- nutnost výhledově zapojit 7 500 usedlostí do AT,
- nutnost zvýšit využití i současných kapacit, neboť tzv. plně obsazené dny v roce činily jen:
 - u živností 104 dny,
 - na farmách 54 dny,
 - průměrně 93 dny.

Dosažení synergického efektu, který umožní spolehlivou úspěšnost podnikání rodinných farem v AT, je schematicky znázorněno na obr. 1 (využito zahraničních zkušeností).

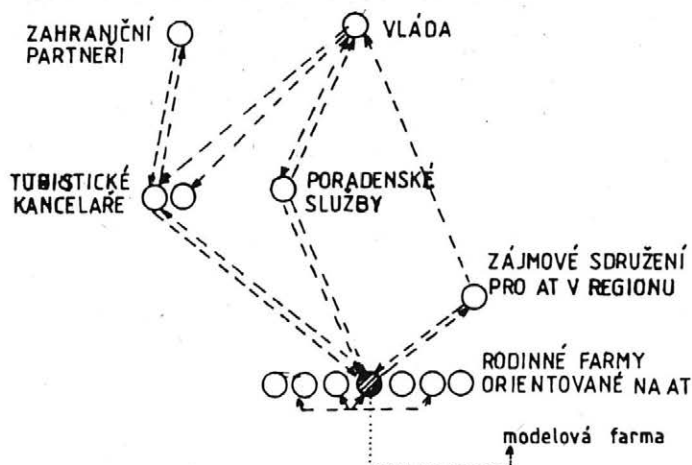
Pro existenci zájmového sdružení pro AT lze hledat inspiraci např. v Rakousku, kde v každé spolkové zemi je založeno sdružení pro agroturistiku a od 1.5.1991 působí celorakouské sdružení pro AT se sídlem ve Vídni.

Poradenskou službu pro AT lze rozvinout při vysokých školách zemědělských v Praze a v Brně. VŠZ v Praze již toto poradenství zahájila.

Marketinková koncepce a strategie

AT nelze v podmínkách tržní ekonomiky úspěšně rozvíjet bez odpovídající marketinkové koncepce a strategie. Tvzení lze podložit opět zkušenostmi z vyspělých zemí. Např. rakouská marketinková koncepce má následující základní strukturu:

- a) všeobecná východiska a systematika
- b) zvláštní marketinkové nástroje (výzkum trhu, turisticko-politické a odborné příležitosti, turistické marketinkové informace, komunikační a kreativní plánování, formy a obsah, logistika)
- c) propagace a reklama, nábor klientely
- d) koncentrace marketinkových opatření:
 - podpora odbytu, kooperace, přímý marketink, bonitační východiska apod.
 - public relations

VLÁDA:

- vytváří legislativní podmínky pro úspěšnou AT
- uplatňuje příznivé regulační nástroje pro průřezové turistické kanceláře
- dotuje částečně (např. 30%) činnost poradenských služeb

TURISTICKÉ KANCELÁŘE:

- zajišťují pro rodinné farmy nábor tuzemské a zahraniční klientely
- komunikují se zahraničními partnery
- provádějí marketink AT
- zajišťují propagaci a reklamu
- poskytují další specifické služby (vše za dohodnutý podíl na zisku nebo jinou vhodnou formou úhrady)

ZÁJMOVÉ SDRUŽENÍ PRO AT:

- sdružují na bázi dobrovolnosti farmáře orientované na AT v regionu nebo na vyšší úrovni
- iniciuje vládu k podpůrným, regulačním a dalším výhodným opatřením
- vyvolává a podněcuje kooperační sdružování farmářů k dosahování vyšší úrovně a efektivnosti AT

RODINNÁ FARMA:

- poskytuje kvalitní služby AT
- využívá účelně všech funkčních služeb pro spolehlivé a efektivní podnikání v agroturistice
- kooperuje s ostatními rodinnými farmami při organizování náročnějších, zejména doplňkových akcí v AT
- zvelebují prostředí farmy, zvyšují kvalitu služeb a vyhledávají iniciativně další možnost i AT služeb (alternativní potraviny, účast na výstavbě sdruženého kempu apod.)

1. Schéma fungujícího systému – Diagram of working system

- zvláštní projekty

Na formulovanou globální marketinkovou koncepci navazuje marketinková etapová strategie a v aplikační rovině diferencovaný marketinkový mix.

Je pochopitelné, že uvedené problémy nemůže v žádném případě individuálně zvládnout majitel rodinné farmy. Na druhé straně je však zcela nezbytné, aby marketinkovou koncepcí pochopil a ztotožnil se s její podstatou a nástroji, neboť jde o jednu ze základních podmínek úspěšnosti v agroturistickém podnikání.

Není jisté náhodné, že se problematika AT vyučuje např. v Rakousku a Švýcarsku na zemědělských odborných školách.

Lze předpokládat, že marketinkovou koncepci a strategii AT budou v podmínkách ČSFR vytvářet a zajišťovat společně profesionální turistické kanceláře a zájmová sdružení pro AT.

APLIKAČNÍ ČÁST PROJEKTU

Ekonomická kritéria zemědělského podnikání

Ekonomické chování modelové rodinné farmy na úseku zemědělského podnikání není z úsporných důvodů detailně analyzováno. Z metodického hlediska nejde o složitý problém. Lze pouze doporučit, aby pro rodinné farmy bylo urychleně vypracováno jako doporučené jednoduché sledování jejího ekonomického chování, např. podle systému uplatňovaného v Nizozemí.

Tento jednoduchý faremní evidenční systém tvoří aktiva, pasíva, čisté jmění, výnosy a náklady, které se zachycují ve třech klíčových výkazech. Aktiva, pasíva a čisté jmění jsou třemi součástmi rozvahy (přehled vlastních zdrojů), výnosy a náklady jsou dvěma základními prvky výsledovky (výkaz zisku/ztráty) a časový průběh příjmů a výdajů je zachycen ve výkazu tvorby pohotových finančních prostředků (přehled zdrojů a jejich využití).

Pro účely podstaty projektu je rozhodující, zda majitel rodinné farmy bude mít k dispozici vlastní, či vypůjčené finanční zdroje pro zahájení podnikání v AT.

Východiska:

- Majitel vyčerpal všechny vlastní finanční zdroje (úspory) při uvádění rodinné farmy do provozu.
- Majitel, jak bylo vpředu uvedeno, zatížil rodinnou farmu úvěrem ve výši 0,5 mil. Kčs se splatností na 5 let a při 15% úroku (tzn. v podstatě 100 tis. Kčs ročně k umořování úvěru a 75 tis. Kčs na úhradu úroku, tj. celkem 175 000 Kčs již první rok).
- Při úvaze příjmů z prodeje výrobků (za normální odbytové situace na trhu) z rostlinné a živočišné výroby, propočtených na 1 ha ve výši 10 000 Kčs, a při úhradě veškerých výrobních nákladů (včetně režijních, daní, pojištění apod., avšak bez zápočtu pracovní síly a umořování úvěru) ve výši 8 000 Kčs na 1 ha činí zůstatek 2 000 Kčs na 1 ha, tj. celkem 200 000 Kčs.
- Po odpočtu umořované částky ve výši 175 000 Kčs činí čistý zisk ze zemědělské výroby celkem 25 000 Kčs. K tomu lze připočítat odhadovaný čistý zisk z těžby dřeva (část ročního etátu) ve výši cca 8 000 Kčs a čistý zisk u prací (lesní práce, doprava pro občany) ve výši 10 000 Kčs.
- Celkově má rodina k dispozici 43 000 Kčs za rok a současně zajištěnou odpovídající úroveň samozásobováním (potraviny, část paliva v celkové odhadnuté výši 30 000 Kčs za rok).

Předpokládaný čistý zisk umožní za uvedených okolností rodině farmáře krýt rozhodující položky životních nákladů (včetně nákladů spojených se studiem dětí, běžných zdravotních nákladů apod.).

Neumožní však:

- během umořování úvěru reprodukci výrobních prostředků, pokud by nedošlo k dalšímu úvěrovému zatížení ve 2. polovině úvěrové lhůty;
- rozvinout podnikatelsky zajímavý záměr účasti rodinné farmy na AT z vlastních prostředků;
- podstoupit riziko dalšího poměrně vysokého úvěru ze značným úrokem.

Východiska:

- a) Zahájení podnikání v AT na farmě by vyžadovalo:
- v investičních nákladech celkem 350 000 Kčs
 - v nákladech na rekvalifikaci 10 000 Kčs
- b) Očekávaný přínos farmy z AT podle uvedeného záměru lze vykalkulovat s přihlédnutím k rakouským relacím. Kalkulace je provedena pro tuzemského turistu (využití ubytovací kapacity 90 dní, z toho 60 v sezónách, s polopenzí):

Třílůžkový pokoj (kategorie A)		
	v sezóně	mimo sezónu
osoba/den	200 Kčs	150 Kčs
celkem za 60 dní à 3 osoby	36 000 Kčs	-
celkem za 30 dní à 3 osoby	-	13 500 Kčs
Čtyři dvoulůžkové pokoje (kategorie B)		
	v sezóně	mimo sezónu
osoba/den	150 Kčs	110 Kčs
celkem za 60 dní à 8 osob	72 000 Kčs	-
celkem za 50 dní à 8 osob	-	26 400 Kčs
Celkový příjem za ubytování s polopenzí	147 900 Kčs	
Náklady (ø denní náklady na den a osobu 80 Kčs ; stravování, ubytovací režie, otop, opotřebení zařízení apod.)	79 200 Kčs	
Zisk	68 700 Kčs	
Zisk z poskytnutých doplňkových služeb cca	10 000 Kčs	
Celkem zisk	78 400 Kčs	

Pokud by služeb AT využívala zahraniční klientela, lze za současných podmínek počítat se zvýšením zisku (za předpokladu 50% obsazení kapacit zahraničním zákazníkem se zvýšením zisku cca o 30 %). Celkový zisk z AT bude v tomto případě činit 101 920 Kčs (23 520 Kčs navíc).

Celkový roční zisk farmy bude za uvedených předpokladů činit:

– zisk ze zemědělské výroby, těžby dřeva a služeb pro cizí	43 000 Kčs
Od této částky je nutné odečíst zdroje farmy spotřebované na místě a zahrnuté do příjmů z AT (u samostatně posuzované zemědělské výroby jsou zahrnuty do prodaného zboží) a to v odhadované výši	
	10 000 Kčs
mezisoučet	33 000 Kčs
– zisk z AT a souvisejících služeb za reálného předpokladu zahraniční klientely	101 920 Kčs
Celkem	134 920 Kčs

Jak je patrné z propočtů, zisk z AT výrazně zlepšuje ekonomickou situaci rodinné farmy. Umožňuje:

- zajistit srovnatelnou sociální úroveň a jeho rodiny (i když počet odpracovaných hodin denně je výrazně vyšší než průměr v národním hospodářství),

- rychleji umorit získaný úvěr a rychleji využít event. další úvěr pro zvelebení farmy a dotváření podmínek pro AT,
- zahájit alespoň pomalou reprodukci výrobních kapacit.

ZÁVĚR

Spojení faremní zemědělské výroby s agroturistikou je nesporně atraktivní podnikatelskou činností, ale zároveň činností složitou a náročnou, jak je doloženo v uvedeném modelovém projektu. Pouze výjimečně bude totiž mít začínající podnikatel na rodinné farmě dostatek prostředků nebo možnost získat úvěr, aby mohl začít podnikat současně v zemědělské výrobě a v AT.

Pro překlenutí počátečního nedostatku finančních prostředků je vhodné:

- Poskytnout začínajícím podnikatelům na rodinných farmách, kteří usilují i o současné rozvinutí AT (ve vhodných a perspektivních regionech) dotací. Rozhodnutí se bude opírat o projekt, který předloží podnikatel regionálnímu orgánu MZe ČR. Ve sledovaném modelovém projektu by dotace na investiční akce pro AT činila celkem 350 000 Kčs.
- Poskytnout dotaci ve výši 10 000 Kčs určenou pro rekvalifikaci rodiny farmáře pro účely AT. Rozhodnutí opírat rovněž o zmíněný projekt.

Předpoklady využití projektu

1. krok:

Posouzení modelového projektu MZe ČR.

2. krok:

V případě kladného přijetí projektu včetně doporučené dotační podpory rozvoje AT na zakládaných rodinných farmách seznámit s modelovým projektem příslušný podnikatelský svaz a zájmové organizace, seznámit s možnostmi zemědělskou podnikatelskou veřejnost a stanovit podmínky, při jejichž respektování se podnikatelé mohou ucházet o dotační podporu v AT.

3. krok:

Posoudit projekty předložené soukromými podnikateli MZe ČR a rozhodnout o rozsahu a působnosti dotační podpory záměrů v AT.

4. krok:

Podporovat vytváření poradenských středisek, která budou poskytovat služby v přípravě projektu i v jejich praktické realizaci.

Literatura

- HRON, J. a kol.: Základy managementu v zemědělství. Hradec Králové, Agroengineering 1991.
SLABÝ, A. a kol.: Projekt založení zemědělské turistické kanceláře Ekotour. Praha, VŠZ 1988.
Urlaub am Bauernhof. Tiroler Bauern. Preise 1991/92.

Došlo 20.8.1991

Modelový projekt rodinné farmy s kombinovanou podnikatelskou orientací na agroturistiku

Zeměd. Ekon., 38, 1992, č. 1–2, s. 79 – 90. – 1 graf, lit.3, res. čes., angl.

rodinné farmy, agroturistika, modelový projekt

Modelový projekt rodinné farmy orientované na agroturistiku naznačuje jednu z možností, jak využít zdroje v zemědělství, prozatím nedostatečně využívané, a jak jejich využívání podřídít ekonomickým a ekologickým kritériím. V projektu je využito zkušeností zemí západní Evropy, kde je agroturistika již dlouhodobě rozvíjena. Přináší majitelům rodinných farem značný zisk a podporuje jejich podnikatelskou stabilitu a prosperitu. Její rozvoj je přímo i nepřímo podporován státem a zájmovými institucemi a často je i legislativně upraven.

Předmětem modelového projektu je rodinná farma o výměře 100 ha zemědělské půdy a 4 ha lesa, umístěná v atraktivním prostředí jihozápadních Čech. Její zdrojová situace je v projektu detailně popsána a zhodnocena s využitím metody SWOT-analýzy. K zajištění spolehlivosti úspěšného podnikání je třeba využít synergického efektu dosažitelného začleněním farmy do fungujícího systému, v němž významnou roli hrají: vláda, poradenské firmy, zahraniční partneři, turistické kanceláře, regionální zájmová sdružení i ostatní rodinné farmy orientované na agroturistiku. Marketinkové koncepce a strategie je podřízena ekonomickým kritériím zemědělského i agroturistického podnikání. Rámcová kalkulace projekt konkretizuje a zesiluje jeho návodný charakter. Aplikace projektu v praxi je podmíněna účastí státu, která by se měla projevit nejen v uvažované dotační politice, ale i v podpoře poradenství.

HRON J. – SLABÝ A., University of Agriculture, Praha

Model project of family farm with combined business orientation to agrotourism

Zeměd. Ekon., 38, 1992, No. 1–2, pp. 79 – 90. – 1 graph, refs 3, summaries in cs, en

family farm, agrotourism, model project

Model project of a family farm orientated to agrotourism indicates one of the possibilities how to utilize the sources of agriculture, not fully used until now, and how to subordinate their utilization to economic and ecological criteria. The project utilizes the experiences of the West-European countries, where agrotourism is highly developed. This brings to the owners of family farms a high profit and supports their business activities and stability. Its development is directly and indirectly supported by the state and public bodies and very frequently has legal bases.

The subject of the model project is a family farm of the acreage 100 hectares of farm land and 4 hectares of forest, situated in some attractive region of South-western Bohemia. Its source situation is described in the project in details and evaluated using the analytical method SWOT. To provide reliability of successful business, it is necessary to use the synergic effect available by incorporation of the farm into functioning system where a significant role is played by: government, consulting companies, foreign partners, travel agencies, regional interest associations and other family farms oriented on tourism. Marketing concept and strategy are subordinate to economic criteria of agricultural and agrotourist business.

A general calculation concretizes the project and promotes its instructional character. An introduction of the project into the practice is conditioned by the participation of the state which should manifest itself not only in the well - proportioned subsidy policy, but byt also in supporting the consultancy.

Adresa autorů:

Prof. ing. Jan H r o n , DrSc., prof. ing. Alois Slabý, CSc., Vysoká škola zemědělská, 165 21 Praha 6 - Suchbátka

Přechod na tržní hospodářství vytváří pro zemědělské podniky nové ekonomické prostředí, které vyžaduje nové pohledy na ekonomické výsledky podniku a změnu v jeho ekonomickém rozhodování. Zvyšuje se existenční závislost zemědělských podniků na tvorbě vlastních zdrojů a zhoršuje se přístup zemědělských podniků k volným prostředkům (zdrojům).

Základními prvky úvěrové politiky peněžních ústavů se staly omezené finanční zdroje, vysoké úrokové sazby a změny v postupu banky při uzavírání aktivních a pasivních úvěrových operací.

Hlavním podkladem pro posouzení bonity klienta banky při uzavírání aktivních a pasivních úvěrových operací se stala analýza jeho finanční a důchodové situace. Za bonitního klienta (klienta vhodného k úvěrování) se považuje takový zemědělský podnik, který prokáže tyto skutečnosti:

- a) Tvorba finančních zdrojů, resp. užití materiálových hodnot zajišťuje návratnost úvěrů v potřebném čase s odpovídajícím úrokem.
- b) Podnik dosahuje příznivé výsledky v hospodaření a na základě zpracovaných koncepcí lze očekávat, že toto hospodaření bude příznivě pokračovat i v příštích letech.

Podle směrnic pro poskytování úvěrů jsou zemědělské podniky při žádosti o poskytování úvěru povinny dokladovat svoji finanční situaci přehledem o tvorbě a použití finančních zdrojů.

V závislosti na těchto změnách se v ekonomické analýze zemědělských podniků posiluje význam finanční analýzy podniku jako souhrnného hodnocení hospodářské situace podniku z hlediska jeho jmění, tvorby nových zdrojů a odbytových a platebních schopností.

LITERÁRNÍ PŘEHLED

Finanční analýze zemědělského podniku nebyla u nás v minulosti věnována velká pozornost. Dostatečné úvěry s nízkými úrokovými sazbami, jednorázové odepisování dluhů zemědělským podnikům a četné dotace vedly k tomu, že zemědělské podniky výrazně nepocitovaly závislost mezi vytvořenými finančními prostředky a platební schopností či zadlužením podniku. Proto také úvahy o finanční analýze se odbyvaly převážně mimo okruh zemědělských ekonomů.

Obecnými principy finančního rozhodování se začal zabývat Š á d a (1970). V y s u š í l a M a c í k (1975) a K i s l i n g e r o v á a S y n e k (1988) upozorňují, že v administrativně direktivní soustavě řízení byly rozborů orientovány ke dvěma okruhům problémů – jak plnil podnik rozepsané ukazatele plánu a jaké jsou výsledky ve sledovaném období. Zdůrazňují, že řízení podniku v podmínkách tržní ekonomiky si mj. vyžádá metodické prohloubení finanční analýzy. Autoři navrhuji deset finančních ukazatelů a pokoušejí se definovat obor jejich příznivého vývoje. Likviditou podniků a jejím využitím v rozboru

finanční situace podniku na konci sedmdesátých let se zabývá Husák (1978). Bonitu úvěrových subjektů a využití ukazatelů likvidity při poskytování úvěrů řeší Hanek (1989) a Schmol (1990). Doležal (1991) a Schroll (1991) shrnují poznatky k uvedené problematice ze západoevropských států.

Práce z let 1988 a 1989 nabývají konkrétnější podoby a je možné na ně navázat při formulování současných požadavků na finanční analýzu podniku.

FINANČNÍ ANALÝZA ZEMĚDĚLSKÉHO PODNIKU

Finanční analýza poskytuje základní informace pro rozhodování podniku o budoucím vývoji jeho finančních zdrojů, slouží jako podklad pro rozhodování banky při poskytování krátkodobých i dlouhodobých úvěrů a pro státní orgány při uplatňování subvencí a jiných ekonomických nástrojů.

Finanční analýza zemědělského podniku zahrnuje:

1. sledování objemu a struktury majetku (aktiv) a kapitálu (pasív),
2. souhrnnou analýzu tvorby a použití vlastních finančních zdrojů,
3. analýzu platební schopnosti a likvidity podniku,
4. analýzu tržní efektivity.

Sledování objemu a struktury majetku a kapitálu

Podkladem pro sledování objemu a struktury majetku a kapitálu je účetní výkaz ÚČ 2A 02 Rozvaha hospodářských organizací. Rozvaha je typem srovnávací povahy, v níž jsou uváděny sestavy rozvahových položek aktiv a pasív na počátku a na konci roku.

Rozvaha je základním účetním výkazem v systému podnikového výkaznictví v naší republice i v západoevropských státech.

Strukturu majetku (aktiv) a kapitálu (pasív) v řadě západoevropských zemí vyjadřuje tab. I.

Pro rok 1990 (resp. 1991) je vzhledem ke struktuře rozvahy hospodářských organizací užitečné pro sledování struktury majetku a kapitálu našich zemědělských podniků používat

I. Struktura majetku (aktiv) a kapitálu (pasív) v % - Structure of the property (assets) and capital (liabilities) in %

Aktiva		Pasíva	
Investiční prostředky	65,3	Základní kapitál	33
Finanční investice a dlouhodobé půjčky	10,7	Zákonné a zvláštní rezervy	27
Zásoby	8,4	Rezervy	11
Pohledávky	6,5	Dlouhodobé závazky	12
Peněžní prostředky	7,2	Krátkodobé závazky	13
Přechodná aktiva	1,9	Přechodná pasíva a zisk	4
Aktiva celkem	100	Pasíva celkem	100

upravenou tabulku (tab. II).

Z porovnání obou tabulek vyplývají některé rozdíly v hodnocení struktury rozvahy u nás a v západoevropských zemích.

V zahraničí nerozlišují mezi investičními a základními prostředky, ale investiční prostředky se člení na movité a nemovité investiční prostředky. K movitým investičním prostředkům patří i nehmotná práva, tj. patenty, licence, aktivovaná cena podniku, hodnota firemní značky a good-will.

Finanční investice tvoří cenné papíry, akcie, účasti a majetkové vklady v jiných společnostech.

Na straně pasív je odlišně vykazována struktura vlastního kapitálu. Vlastní kapitál je tvořen provozním kapitálem a druhotnými rezervami. K nim patří rezervy na výdaje investiční povahy, oprávky k investičním prostředkům, oprávky k pohledávkám a ostatní zdroje, které jsou podobné vlastnímu kapitálu. Provozní kapitál se dále člení na základní kapitál a zákonem stanovené a dobrovolné rezervy, které zabezpečují zdroje na generální opravy investic, na nákup investičních prostředků a na nepředvídané ztráty.

Výrazné je na straně pasív i rozdělení celkových závazků podniku na závazky krátkodobé, které jsou splatné do čtyř roků, a závazky dlouhodobé s dobou splatnosti nad čtyři roky.

Analýza změn rozvahy

Porovnáním stavů rozvahy na počátku a na konci roku se získávají rozdíly, které charakterizují vývoj příslušné aktivní nebo pasívní rozvahové položky. Růst strany aktiv znamená růst podnikového majetku. Strana pasív obsahuje finanční zdroje podniku, resp. finanční krytí majetku. Vztah majetku (aktiv) a kapitálu (pasív) v rozvaze je vždy vyrovnaný. Důležitý je však poměr:

- a) mezi vlastními a cizími zdroji,
- b) mezi krátkodobými potřebami a krátkodobými zdroji a mezi dlouhodobými potřebami a dlouhodobými zdroji.

Pro hodnocení poměru mezi vlastními a cizími zdroji používáme ukazatele finanční samostatnosti a majetkového krytí. K posuzování poměru mezi potřebami a zdroji z hlediska času se používají ukazatele podnikové likvidity.

Mezi ukazatele majetkového krytí a finanční samostatnosti podniku patří:

- a) Ukazatele finanční samostatnosti podniku. K nim patří především míra finanční samostatnosti, která se vypočítá ze vztahů:

$$\text{míra finanční samostatnosti (MFS)} = \frac{\text{vlastní kapitál}}{\text{aktiva celkem}}$$

Čím je hodnota uvedeného ukazatele vyšší, tím vyššího stupně finanční samostatnosti podnik dosahuje. Absolutní finanční samostatnost podniku by nastala v případě, že koeficient finanční samostatnosti by byl roven jedné.

Dalším navrhovaným ukazatelem je koeficient finanční samostatnosti:

$$\text{koef. finanční samostatnosti (KFS)} = \frac{\text{vlastní kapitál}}{\text{cizí kapitál}}$$

- b) Ukazatele zadluženosti podniku jsou doplňující k ukazatelům finanční samostatnosti podniku. K nim patří míra zadluženosti podniku (ukazatel věřitelského rizika) a koeficient zadluženosti. Míra zadluženosti podniku je doplňujícím ukazatelem k míře finanční samostatnosti a koeficient zadluženosti je doplňujícím ukazatelem ke koeficientu finanční samostatnosti podniku.

$$\text{míra zadluženosti (MZ)} = \frac{\text{cizí kapitál}}{\text{aktiva celkem}}$$

II. Struktura majetku (aktiv) a kapitálu (pasív) v tis. Kčs a v % – Structure of the property (assets) and capital (liabilities) in KCS and in %

Aktiva	Rozvaha 1990	Základní období v tis. Kčs v %		Srovnávané období v tis. Kčs v %		Rozdíl v tis. Kčs v bodech	
Základní a investiční prostředky	ř. 16	112 539,59	32,72	118 815,85	32,81	6 276,26	0,09
Peníze, ceniny, vklady a účasti	ř. 32	5 141,44	1,49	3 130,17	0,87	-2 011,27	-0,62
Pohledávky a jiné podobné zúčtování	ř. 42	22 740,87	6,62	49 224,34	13,59	26 483,47	6,97
Ostatní oběžné prostředky	ř. 46	0	0	0	0	0	0
Zásoby celkem	ř. 47	203 552,65	59,17	166 555,97	46,00	-36 966,68	-13,17
Náklady příštích období	ř. 48	0	0	0	0	0	0
Překročení rozdělení HV z minulých let	ř. 50	0	0	0	0	0	0
Odvody a přírůby běžného roku	ř. 51	0	0	24 387,20	6,73	24 387,20	6,73
Celkem	ř. 52	343 944,55	100	362 113,53	100	18 168,98	0
Základní a investiční prostředky celkem	ř. 16	112 589,59	32,71	118 815,85	32,81	6 276,26	0,09
Oběžné prostředky celkem	ř. 49	231 404,96	67,29	218 910,48	60,45	-12 494,48	-6,83
Odvody a přírůby běžného roku	ř. 51	0	0	24 387,20	6,74	24 387,20	6,74

Pasíva	Rozvaha 1990	Základní období v tis. Kčs v %		Srovnávané období v tis. Kčs v %		Rozdíl, v tis. Kčs v bodech	
Zdroje základních prostředků a investic	ř. 70	13 462,66	32,99	19 825,13	33,09	6 362,47	0,10
Základní jmění	ř. 71	0	0	0	0	0	0
Vydané obligace	ř. 72	0	0	0	0	0	0
Obrátový fond	ř. 73	21 303,11	6,19	21 405,49	5,91	102,38	-0,28
Ostatní fondy a časové rozlišení	ř. 78	6 266,06	1,82	3 845,12	1,06	-2 420,94	-0,76
Stálá pasíva	ř. 84	13 315,86	3,87	36 832,42	10,17	23 516,56	6,30
Provozní úvěry	ř. 85	89 074,90	54,97	55 678,50	42,99	-33 396,40	-11,98
Ostatní zdroje a krytí oběžných prostředků	ř. 102	521,96	0,16	139,67	0,04	-382,29	-0,12
Nerozdělený zisk minulých let	ř. 103	0	0	0	0	0	0
Dotace a subvence	ř. 104	0	0	21,97	0,01	21,97	0,01
Zisk běžného roku	ř. 105	0	0	24 365,23	6,73	24 365,23	6,73
Celkem	ř. 106	343 944,55	100	362 113,53	100	18 168,98	0

$$\text{koeficient zadluženosti (KZ)} = \frac{\text{cizí kapitál}}{\text{vlastní kapitál}}$$

Mezi uvedenými ukazateli platí tyto vztahy:

$$\begin{aligned} MFS + MZ &= 1 \\ KFS &= KZ^{-1} \\ MFS &= 1 + KFS^{-1} \\ MFS^{-1} &= 1 + KZ \end{aligned}$$

Při hodnocení zadluženosti podniku by bylo vhodnější poměřovat účetní hodnotu cizího kapitálu s tržní (aktuální) cenou podniku. Zjistit tržní cenu podniku je v daný okamžik nemožné. Rozdíl mezi nominální hodnotou vlastního kapitálu a tržní cenou podniku je tvořen hodnotou nehmotných aktiv. Ta se ve chvíli, kdy se podnik dostane do obtíží, rychle snižuje. Z tohoto důvodu zpravidla vlastní kapitál ve jmenovateli ukazatele nahrazujeme rozdílem vlastního kapitálu a nehmotných aktiv.

Rozbor struktury úvěrového zadlužení je třeba provádět především ve vztahu k požadavkům na splatnost jednotlivých druhů úvěru a k možnostem tvorby zdrojů.

c) Pro vyjádření podrobnějšího majetkového krytí používáme ukazatel krytí investičního majetku. Vyjadřuje míru krytí základních a investičních prostředků vlastními a dlouhodobými cizími zdroji:

$$\text{ukazatel krytí investičních prostředků} = \frac{\text{vlastní kapitál} + \text{dlouhodobý cizí kapitál}}{\text{základní prostředky a investice}}$$

Jako doplňující lze použít ukazatel krytí investičního majetku vlastním kapitálem:

$$\text{ukazatel krytí investičních prostředků} = \frac{\text{vlastní kapitál}}{\text{vlastním kapitálem}} = \frac{\text{vlastní kapitál}}{\text{základní prostředky a investice}}$$

d) Ukazatele úrokového krytí. Součástí dlouhodobé finanční stability podniku je také posouzení finančních důsledků jeho zadluženosti. Zadluženost zatěžuje finanční hospodaření podniku jednak úhradou úroků z cizích zdrojů, jednak povinností splatit dluh ve stanoveném termínu.

Vliv zadluženosti na finanční hospodaření podniku hodnotíme pomocí ukazatelů úrokového krytí a úrokového zatížení, což jsou reciproké hodnoty.

Ukazatele úrokového krytí jsou konstruovány na dvou rozdílných principech:

$$\text{úrokové krytí (I)} = \frac{\text{zisk} + \text{placené úroky}}{\text{placené úroky}}$$

$$\text{úrokové krytí (II)} = \frac{\text{zisk} + \text{odpisy}}{\text{placené úroky}}$$

Ukazatel úrokového krytí vychází z poměru placených úroků a celkových efektů, tj. efektů vlastního kapitálu – zisku – a efektu cizího kapitálu – placenými úroky. Druhý ukazatel úrokového krytí by měl vycházet z veličiny toku čistého peněžního příjmu, kde vedle zisku a placených úroků by měly být odpisy a jiné náklady na výrobu, které nevyvolávají pohyb peněz.

Při podrobnějším posuzování míry zadluženosti podniku je třeba vzít v úvahu, že jednotlivé položky cizích zdrojů se mění nejen objemově, ale i strukturálně.

Míra zadluženosti podniku je odrazem úspěšnosti či neúspěšnosti tvorby vlastních finančních zdrojů a upevňování finanční stability podniku. Zároveň musí odrážet zásady finanční soustavy a poptávku na finančním trhu. Vysoká zadluženost podniku může být při malé poptávce na finančním trhu a v důsledku toho nízké úrokové sazbě zdrojem efektivního rozvoje podniku. Naproti tomu při vysoké poptávce na finančním trhu a tím vysoké úrokové sazbě je vysoká míra zadluženosti výrazem hospodářské nestability a finančních potíží.

Důvodem racionální zadluženosti podniku mohou být i jiné příčiny, jako například udržení si pozic na trhu, nezbytná inovace výrobního programu atd.

Pro ekonomické hodnocení je vždy rozhodující vztah mezi mírou zisku a úrokovou mírou. Je-li míra zisku vyšší než úroková míra, je úvěr ekonomicky efektivní, v opačném případě nikoli.

Analýza tvorby a použití vlastních finančních zdrojů

Analýzu tvorby vlastních finančních zdrojů lze provádět na dvou úrovních:

- a) jako analýzu zisku a jeho použití,
- b) jako analýzu Cash Flow (čistého peněžního příjmu) a jeho použití.

Podklady pro obě úrovně hodnocení obsahuje vedle rozvahy účetní výkaz Úč 1 a 12 Výsledovka. Od součtů celkových výkonů ve výsledovce, cenových rozdílů vývozu a mimořádných výkonů se odečtou celkové náklady a výsledek je bilanční zisk (bilanční ztráta) běžného roku. Pro vlastní potřebu podniku používáme disponibilní zisk (ztrátu), který je rozdílem mezi bilančním ziskem (ztrátou) a odvody daní a dávek placených ze zisku, vyplacenými dividendami a splátkami půjček úvěrů. Čistý peněžní příjem sestává ze zisku a tvorby vlastních zdrojů, které jsou zahrnovány do nákladů.

Při stávající metodice účetní evidence a financování tvoří čistý peněžní příjem bilanční zisk, odpisy základních prostředků a předmětů postupné spotřeby, jiné náklady, které nevyvolávají pohyb peněz (např. rezerva mzdy za dovolenou), a výnosy, které nevyvolávají pohyb peněz (čerpání rezervních fondů). Také čistý peněžní příjem sledujeme na dvou úrovních, a to jako vytvořený čistý peněžní příjem a disponibilní čistý peněžní příjem. Disponibilní čistý peněžní příjem pak vychází z disponibilního zisku.

Analýza tvorby a použití vlastních finančních zdrojů se provádí:

- a) z hlediska faktorů ovlivňujících tvorbu finančního zisku a čistého příjmu,
- b) z hlediska disponibilní,
- c) z hlediska použití.

Analýza tvorby vlastních finančních zdrojů

Ukazatele tvorby vlastních finančních zdrojů poměřují bilanční zisk, resp. čistý peněžní příjem k vlastnímu kapitálu, resp. k pasívům celkem (vlastnímu i cizímu kapitálu). Vyjadřují, jaký podíl vlastního či celkového kapitálu je každým rokem obnovován. recipkové hodnoty (míry samofinancování) pak vyjadřují dobu, za kterou by teoreticky došlo k obměně kapitálu z vlastních zdrojů.

Používané ukazatele tvorby vlastních finančních zdrojů uvádí tab. III.

Ukazatele na bázi vlastního kapitálu	Ukazatele na bázi celkového kapitálu	Ukazatele na bázi celkového kapitálu
Efektivnost vlastního kapitálu $\frac{\text{čistý peněžní příjem}}{\text{vlastní kapitál}}$	Efektivnost celkového kapitálu $\frac{\text{čistý peněžní příjem} + \text{placené úroky}}{\text{pasíva celkem}}$	Míra zisku $\frac{\text{bilanční zisk}}{\text{pasíva celkem}}$
Výnosnost k vlastnímu kapitálu $\frac{\text{čistý peněžní příjem}}{\text{výkony}}$	Výnosnost k celkovému kapitálu $\frac{\text{čistý peněžní příjem} + \text{placené úroky}}{\text{výkony}}$	Výnosnost $\frac{\text{bilanční zisk}}{\text{výkony}}$
Rychlost obratu vlastního kapitálu $\frac{\text{výkony}}{\text{vlastní kapitál}}$	Rychlost obratu celkového kapitálu $\frac{\text{výkony}}{\text{pasíva celkem}}$	Rychlost obratu celkového kapitálu $\frac{\text{výkony}}{\text{pasíva celkem}}$
Doba samoregulace vlastního kapitálu $\frac{\text{vlastní kapitál}}{\text{čistý peněžní příjem}}$	Doba samoregulace celkového kapitálu $\frac{\text{pasíva celkem}}{\text{čistý peněžní příjem} + \text{placené úroky}}$	Doba samoregulace celkového kapitálu ze zisku $\frac{\text{pasíva celkem}}{\text{bilanční zisk}}$

Analýza disponibilní vlastních finančních zdrojů

V analýze disponibilní vlastních finančních zdrojů (zisku a čistého peněžního příjmu) používáme tři typů ukazatelů:

a) Ukazatele odvodového zatížení bilančního zisku (čistého peněžního příjmu):

$$\text{odvodové zatížení zisku } OZ(Z) = \frac{\text{odvody ze zisku}}{\text{bilanční zisk}}$$

$$\text{odvodové zatížení čistého peněžního příjmu } OZ(CF) = \frac{\text{odvody ze zisku resp. plus odvody z odpisů}}{\text{čistý peněžní příjem}}$$

Míra odvodového zatížení podniku vypovídá o podílu všech odvodů, které podnik musí uhrazovat přímo ze zisku, tedy odvodu, které nejsou zahrnovány do vlastních nákladů ani jimi nejsou kráceny tržby podniku.

b) Ukazatele míry disponibilní bilančního zisku (čistého peněžního příjmu)

$$\text{míra disponibilní bilančního zisku } MZ(Z) = \frac{\text{disponibilní peněžní zisk}}{\text{bilanční zisk}}$$

$$\text{míra disponibilní čistého peněžního příjmu } MD(CF) = \frac{\text{disponibilní čistý peněžní příjem}}{\text{vytvořený čistý peněžní příjem}}$$

Pro ukazatele odvodového zatížení a míry disponibilní platí vztahy:

$$MD(Z) = 1 - OZ(Z)$$

$$MD(CF) = 1 - OZ(CF)$$

Míra disponibility bilančního zisku v procentech uvádí, kolik Kčs zisku lze použít pro vlastní potřeby podniku ze 100 Kčs bilančního zisku. Významné je posouzení dynamiky míry disponibility bilančního zisku (čistého peněžního příjmu) ve vztahu k objemu výkonů podniku. Nezávislost míry disponibility na výkonech podniku umožňuje s rostoucími výkony proporcionálně zvyšovat i objem disponibilního zisku. V případě, že s rostoucím objemem výkonů roste odvodové zatížení zisku, je třeba vyhodnotit užitečnost zvyšování objemu výkonů z hlediska dynamiky disponibilního zisku a stanovit jejich optimální velikost.

c) Multiplikátor disponibilního zisku (čistého peněžního příjmu):

$$\text{multiplikátor disponibilního zisku } Mult(Z) = \frac{1}{1 - OZ(Z)}$$

$$\text{multiplikátor disponibilního čistého peněžního příjmu } MULT(CF) = \frac{1}{1 - OZ(CF)}$$

Multiplikátor disponibilního zisku vyjadřuje, kolik musí zemědělský podnik vyprodukovat bilančního zisku, aby získal 1 Kčs disponibilního zisku.

Ukazatelů disponibility vlastních finančních zdrojů je třeba používat i pro korekci zisku při hodnocení vlivu hlavních faktorů výrobního procesu na objem zisku.

Analýza použití finančních zdrojů podniku

Významnou složkou finanční analýzy je zabezpečení rozvojových potřeb podniku. Vliv rozvojových potřeb podniku na finanční zabezpečení je vyjádřen v bilanci rozvojových potřeb podniku a jejich krytí, která musí být provázána s bilancí finančních zdrojů a jejich rozdělení.

Bilance rozvojových potřeb podniku a jejich krytí

I. Potřeby

- realizace investic a základních prostředků
 - budovy a stavby
 - stroje a zařízení
- technický rozvoj
- přírůstek oběžných prostředků
- splátky investičních úvěrů
- splátky provozních úvěrů
- prostředky na hmotnou stimulaci
- ostatní potřeby

II. Zdroje

- vlastní finanční zdroje
- dotace a subvence
- změna stavu úvěrů
- ostatní zdroje

Bilance finančních zdrojů a jejich rozdělení

I. Tvorba finančních zdrojů

- vlastní zdroje

- bilanční zisk z vnitřní ekonomiky a zahraničního obchodu
- odpisy základních prostředků a předmětů postupné spotřeby
- ostatní vnitřní zdroje
- b) změna stavu stálých pasív
- c) dotace a subvence
- d) změna stavu úvěrů
 - investiční
 - provozní
- e) ostatní cizí zdroje (půjčky od jiných organizací, vydané obligace, půjčky od jiných podniků)

II. Užití finančních zdrojů

- a) vztah ke státnímu rozpočtu a finančním orgánům
 - daň ze zisku
 - regulační odvody
- b) disponibilní finanční zdroje
 - k úhradě úroků
 - příděly do rezervního fondu
 - příděly do ostatních fondů
 - příděly do fondu hmotné stimulace
 - splátky úvěrů
 - přírůstek aktiv nekrytý fondy

Poměr vlastních finančních zdrojů k celkovým rozvojovým potřebám podniku vyjadřuje míra samofinancování potřeb rozvoje podniku. Vysoká míra samofinancování potřeb rozvoje podniku znamená menší zatížení hospodaření podniku úroky, na druhé straně však snižuje možnost rychleji rozšiřovat hospodářskou činnost pomocí úvěrových zdrojů. Optimální míra samofinancování závisí tedy nejen na dynamice vlastních finančních zdrojů, ale i na poptávce po peněžních prostředcích a dynamice úrokové míry.

Analýza platební schopnosti a likvidity podniku

Podnik má svůj majetek z hlediska koloběhu hospodářských prostředků vyjádřen ve formě základních prostředků, materiálu, rozpracované výroby, hotových výrobků, peněžních prostředků a dalších. Může se stát, že výše majetku podniku je velmi značná, přesto podnik nemůže dostát svým závazkům. Je to proto, že majetek je v nelikvidním stavu, což znamená, že podnik nemá v daném okamžiku dostatek pohotových peněžních prostředků. Pro posouzení tohoto stavu zavádíme pojem likvidita podniku.

Likviditou (z latinského *liqueor* – plynulost) rozumíme pohotovost, se kterou je možné uvolnit majetek podniku a tím získat potřebné peněžní (finanční) prostředky. Z tohoto hlediska mají nejvyšší likviditu hotové peníze, nižší likviditu mají pohledávky za odběrateli a nejnižší likviditu mají základní a investiční prostředky.

Význam zkoumání likvidity

Vyjadřování likvidity prostředků podniku má svůj význam především:

- a) V e f i n a n č n í a n a l ý z e p o d n i k u . Rozdílná likvidita prostředků ovlivňuje výši pohotových prostředků podniku na splácení pohledávek, změnu výrobního programu, možnost pohotově reagovat na potřeby trhu vhodným investováním prostředků či zapůjčením prostředků jiným organizacím.
- b) V t e o r i i ú r o k ů . Výše úroků je vlastně odměna věřitele, který se zřekl určitého stupně likvidity svých prostředků. Vztah mezi hotovými penězi a vklady s rozdílnou úrokovou mírou vyjadřuje tzv. funkce majetkové poptávky po penězích, označovaná také jako funkce preference likvidity. Vysoká poptávka po penězích a omezená nabídka vede ke zvyšování úrokové míry, naopak nízká poptávka po penězích snižuje výši úrokové míry.

Pro praktické využívání kategorie likvidity má klíčový význam nalezení optimálního vztahu mezi snahou podniku dosahovat rentability a udržovat racionální likviditu svého majetku. Aby mohl výrobní proces v zemědělském podniku probíhat nerušeně, musí podnik udržovat určitou část svých aktiv v likvidní formě, tj. jako peněžní prostředky a krátkodobé pohledávky. Tyto nejlíživější prostředky v hotovosti nebo uložené na bankovních účtech přinášejí zpravidla nízký úrok.

Mezi likviditou podniku a mírou rentability (resp. mírou zisku) podniku existuje tedy nepřímá závislost. Čím vyššího stupně likvidity zemědělský podnik dosahuje, tím je zpravidla nižší zúročení jeho prostředků. Vysoká rentabilita výroby vyžaduje použití převážné části prostředků ve výrobním procesu a tím vylučuje zachování jejich vysoké likvidity.

Zisková motivace podniku z hlediska využívání prostředků je však silnější než snaha po likviditě těchto prostředků, což vede podniky k ochotě umisťovat peněžní zdroje do méně likvidních forem. Velmi často se podniky spoléhají na to, že případný nedostatek peněžních prostředků bude vyrovnán na peněžním trhu. I z tohoto hlediska je třeba pohlížet na likviditu podniku jako na pojem relativní.

Racionální likvidita podniku nepoměřuje pouze rentabilitu výroby ve srovnání se ztrátami, které podnik musí podstoupit vlivem nepřiměřené likvidity prostředků, ale do uvedeného poměřování je nezbytné zakalkulovat i možnosti získat volné peněžní prostředky na peněžním trhu.

Kategorie podnikové likvidity

Kategorie podnikové likvidity představují rozdělení aktiv podniku na stupně (třídy) podle jejich účasti v koloběhu hospodářských prostředků podniku vzhledem k jejich pohotovostní přeměně v peněžní prostředky. Z tohoto hlediska lze rozeznávat čtyři stupně likvidnosti prostředků:

1. Bezprostředně (okamžitě) likvidní prostředky

- a) primární – k nim náleží peněžní prostředky v hotovosti, peníze na cestě, šeky, vklady v peněžních ústavech bez výpovědní lhůty a ostatní vklady na požádání;
- b) sekundární – k nim patří pohledávky, které mají základ v dodavatelsko-odběratelských vztazích (obvykle do jednoho roku splatnosti), směnečné pohledávky a některé dluhy cenných papírů, v určitém smyslu lze mezi okamžitě likvidní prostředky zahrnout i nevyčerpanou část úvěrových prostředků.

2. Krátkodobé likvidní prostředky

K nim patří zbývající oběžné prostředky, náklady příštích období, nedokončená výroba z titulu investic ve vlastní režii.

3. Dlouhodobě likvidní prostředky

Jde o prostředky, u nichž nastává návratnost do výchozí peněžní formy v časovém období delším než jeden výrobní cyklus. Náleží sem všechny základní a investiční prostředky a pohledávky za snížené investiční prostředky. Z první oblasti sem náleží prostředky nezařazené mezi bezprostředně a krátkodobě likvidní.

Návratnost závazků

Míra pohotovosti peněžních prostředků (jejich likvidity) musí odpovídat požadavkům úhrady (splatnosti) cizích prostředků, tzv. návratnosti hodnoty. Požadavky na návratnost hodnoty vyplývají jednak ze směny a rozdělování a jednak z úvěrování podniku. Podobně jako rozděluje aktiva podle jejich likvidnosti, rozděluje i cizí hodnotu podle návratnosti, tj. kdy může nebo kdy má být vrácena majiteli.

Může tedy mít:

- okamžitou návratnost,
- krátkodobou návratnost,
- dlouhodobou návratnost.

Okamžitá návratnost vyplývá převážně ze vztahů vzniklých při směně a rozdělování mezi podnikem a jinými organizacemi. Mezi dobou vzniku závazku a jeho úhradou uplyne určitý čas, který vyplývá z pravidel bezhotovostního platebního styku a z technických možností zúčtování. Doba úhrady je vymezena předpisy. Mezi závazky okamžitě návratné patří zúčtování daní podniku, zúčtování nemocenského pojištění a závazky podniku vyplývající z dodávek výrobků, prací a služeb.

Krátkodobá návratnost se u zemědělských podniků týká krátkodobých závazků vyplývajících především z poskytnutí sezónních či jiných krátkodobých úvěrů, závazků vůči obyvatelstvu a splatné finanční výpomoci.

Dlouhodobá návratnost je dána především dlouhodobými úvěry především investičního charakteru, investičními podíly a jinými dlouhodobými vklady cizích organizací.

Ukazatele likvidity

Ukazatele likvidity vyjadřují vztah (poměr) mezi likvidností hospodářských prostředků a požadavkem na návratnost jejich zdrojů. Shodně s klasifikací likvidity hospodářských prostředků a návratností hodnoty rozdělujeme ukazatele likvidity na:

- likviditu okamžitou (pokladní likvidita),
- likviditu pohotovou,
- likviditu běžnou,
- likviditu celkovou (všeobecnou).

Okamžitá likvidita vyjadřuje v podstatě platební schopnost podniku k určitému dni.

Výpočet:
$$\frac{\text{primární bezprostředně likvidní prostředky}}{\text{závazky okamžitě návratné}}$$

V uvedeném ukazateli se někdy závazky okamžitě návratné omezují jen na bezprostředně splatné dluhy.

Stabilní příliš vysoké krytí závazků okamžitě návratných bezprostředně likviditními prostředky není pro podnik příliš vhodné. Na druhé straně pohotové prostředky přispívají k vyšší pružnosti podnikání, ale přinášejí i minimální nebo žádný výnos. Za uspokojivou můžeme považovat úroveň pohotové likvidity ve výši 0,9 - 1,1.

Pohotová likvidita se v praxi označuje jako acid test (zkouška kyselinou) nebo quick test (rychlý poměrový ukazatel).

Výpočet:
$$\frac{\text{bezprostředně likvidní prostředky (okamžitě i krátkodobě)}}{\text{závazky okamžitě návratné}}$$

Běžná likvidita vyjadřuje platební schopnost v rámci výrobního cyklu, tj. v podstatě v rámci kalendářního roku.

Výpočet:
$$\frac{\text{bezprostředně a krátkodobé likvidní prostředky}}{\text{závazky okamžitě a krátkodobě návratné}}$$

Hodnota tohoto ukazatele informuje o potenciálním zajištění odpovídajících zdrojů pro obnovu výrobního procesu. Podnik s vysokým podílem zásob bude obvykle z hlediska běžné likvidity prostředků v horší situaci než podnik s nízkým podílem zásob na oběžných prostředcích.

V západoevropských státech se zpravidla do pohotové likvidity nezahrnují pohledávky po lhůtě splatnosti, což souvisí s vytvářením rezervy na nedobytné pohledávky.

Úroveň tohoto ukazatele závisí na konkrétním odvětví národního hospodářství, na výrobním programu a na dalších vnějších faktorech. Rámcově lze vymezit příznivou hodnotu tohoto ukazatele ve výši 1,0 - 1,5. Větší vypovídající schopnost než absolutní úroveň tohoto ukazatele má jeho srovnání v čase, které signalizuje zlepšování nebo zhoršování finanční situace podniku.

Celková likvidita vyjadřuje zajištění návratnosti cizích zdrojů za podnik celkem.

$$\text{Výpočet: } \frac{\text{protředky bezprostředně krátkodobě a dlouhodobě likvidní}}{\text{závazky okamžitě, krátkodobě a dlouhodobě likvidní}}$$

Celková likvidita vyjadřuje nejsouhrnnější finanční vztah podniku k vnějšku

Hodnocení ukazatelů likvidity

Z porovnávání ukazatelů vyplývá, že pro hodnocení je rozhodující rovnováha mezi krátkodobě likvidními prostředky a krátkodobě likvidními závazky, jakož i rovnováha mezi dlouhodobě likvidními prostředky a dlouhodobě likvidními závazky. Tím je dána i optimální hodnota ukazatelů likvidity, která by měla být rovná jedné. Odchytky od této hodnoty znamenají narušení rovnováhy a nutnost použití dlouhodobých zdrojů financování na krytí krátkodobých potřeb a naopak. Navíc rozdílná disponibilita jednotlivých zdrojů zhoršuje platební schopnost podniku a vyvolává finanční potíže. Proto je třeba, aby potřeby podniku byly kryty z takových zdrojů, které mají stejný charakter.

Pro mezipodnikové srovnání je kromě uvedených ukazatelů užitečné vyjádřit podíl okamžitě likvidních prostředků a krátkodobě návratných závazků na celkovém jmění podniku. K tomu lze použít tyto dva ukazatele:

$$\text{podíl okamžitě likvidních prostředků} = \frac{\text{okamžitě likvidní prostředky}}{\text{aktiva celkem}}$$

$$\text{podíl krátkodobě návratných závazků} = \frac{\text{krátkodobě návratné závazky}}{\text{pasiva celkem}}$$

Ukazatele platební schopnosti

Platební schopnost podniku se vyjadřuje pomocí dvou ukazatelů:

- a) solventnost podniku z čistého peněžního příjmu

$$\text{Výpočet: } \frac{\text{čistý peněžní příjem}}{\text{cizí kapitál} - \text{okamžitě likvidní prostředky}}$$

Ukazatel vyjadřuje schopnost placení krátkodobých a dlouhodobých závazků (cizího kapitálu) z čistého peněžního příjmu. Při jeho výpočtu se uvažují „čisté závazky“, tzn. od součtu dlouhodobého a krátkodobého cizího kapitálu se odečte úhrn okamžitě likvidních

prostředků. Čím vyšší je hodnota tohoto ukazatele, tím větší je schopnost podniku splatit své závazky. Je žádoucí, aby hodnota tohoto ukazatele neklesla pod 30 %.

- b) Druhý ukazatel vyjadřuje, za jak dlouho je podnik schopen uhradit své závazky. Jedná se o převrácenou hodnotu prvního ukazatele:

$$\text{doba splacení v letech} = \frac{\text{cizí kapitál} - \text{okamžitě likvidní prostředky}}{\text{čistý peněžní příjem}}$$

ZÁVĚR

Nové ekonomické prostředí zvyšuje závislost zemědělských podniků na tvorbě vlastních zdrojů a zhoršuje přístup k volným finančním prostředkům. V závislosti na těchto změnách se zvyšuje význam finanční analýzy podniku.

Finanční analýza podniku zahrnuje:

- a) sledování objemu a struktury aktiv a pasív podniku,
- b) souhrnnou analýzu tvorby a použití vlastních finančních zdrojů,
- c) analýzu platební schopnosti a likvidity podniku,
- d) analýzu tržní efektivity.

Navržený model ukazatelů finanční analýzy podniku je vícekritériálním pyramido-vým modelem s uspořádanou soustavou ukazatelů, která umožňuje vyhodnotit jednotlivé vlivy na celkovou finanční situaci podniku. Nesourodství jednotlivých ukazatelů však vyžaduje používat pro komplexní posouzení finanční situace podniku některou z vícekritériálních metod hodnocení.

Literatura

- DVOŘÁK, J.: Analýza finanční situace podniku. Účetnictví, 1991, č. 6.
HANEK, K.: Přístupy k aplikaci likvidity v bankovní soustavě. [Interní příručka.] Praha, SBČS 1989.
HUSÁK, O.: Likvidita a její využití v rozboru finanční situace podniku. Ekon. Polnosp., 1978, č. 3 a 4.
KISLINGEROVÁ, E. – SYNEK, M.: Nástin finanční analýzy v přestavbě hospodářského mechanismu. Finance a úvěr, 1988, č. 6.
KISLINGEROVÁ, E. – SYNEK, M.: K rozborům hospodaření je třeba přistupovat nově. Podnik. Organ., 1989, č. 7.
ŠÁDA, V.: Strategie a taktika v podnikové praxi. Praha 1970.
SCHROLL, R.: Prosazování likvidity podniku v podmínkách tržního hospodářství. Účetnictví, 1991, č. 6.
SCHMOLL, A.: Theorie und Praxis der Kreditprüfung unter besonderer Berücksichtigung der Klein und Mittelbetriebe. 1990.
VYSUŠIL, J. – MACÍK, K.: Financování podniku. Praha, ČVUT 1975.

Došlo 1.4.1991

Finanční analýza zemědělského podniku

Zeměd. Ekon., 38, 1992, č. 1-2, s. 91 - 104. - 3 tab., lit. 9, res. čes., angl.

zemědělský podnik, analýza finanční, míra zadlužení, disponibilita vlastních finančních zdrojů, odvodové zatížení zisku, odvodové zatížení čistého peněžního příjmu

Přechod k tržnímu hospodářství zvyšuje existenční závislost zemědělských podniků na tvorbě vlastních zdrojů a zhoršuje přístup těchto podniků k volným finančním prostředkům.

V souvislosti s tím vzrůstá význam finanční analýzy zemědělského podniku, která zahrnuje sledování objemu a struktury majetku (aktiv) a kapitálu (pasív), souhrnnou analýzu tvorby a použití vlastních finančních zdrojů, analýzu platební schopnosti a likvidity podniku a analýzu tržní efektivity. Sledování objemu a struktury majetku vychází z rozvahy zemědělských podniků, v níž hodnotíme především poměr mezi vlastními a cizími zdroji, vztah mezi krátkodobými (resp. dlouhodobými) potřebami s krátkodobými (resp. dlouhodobými) zdroji. Jako ukazatelů majetkového krytí se používá míry finanční samostatnosti podniku a míry zadluženosti. Analýza tvorby a použití vlastních finančních zdrojů hodnotí faktory ovlivňující vlastní finanční zdroje, disponibilitu a použití těchto zdrojů. Analýza platební schopnosti a likvidity podniku se zabývá ukazateli okamžité, krátkodobé a dlouhodobé likvidity podniku a vztahem mezi ukazateli likvidity podniku. Navržený systém ukazatelů umožňuje účinně provádět kontrolu finanční situace podniku a hodnotit její změny.

STŘELEČEK, F., University of Agriculture, České Budějovice

Financial analysis of agricultural enterprise

Zeměd. Ekon., 38, 1991, No. 1-2, pp. 91 - 104. - 3 tabs, refs 9, summaries in cs, en.

agricultural enterprise, financial analysis, level of debts, net own financial resources before tax, tax load of profit, tax load of net income

Transition to the market economy increases the subsistence dependence of enterprises on the production of own resources and makes the access of these enterprises to free financial means worse. In this connection there could be seen an increase of the significance of financial analysis of agricultural enterprises which includes the volume and structure review of assets (assets) and capital (liabilities), the comprehensive analysis of production and use of own financial resources, enterprise payability and liquidity analysis, and market effectiveness analysis. The review of assets volume and structure proceeds from the balance of agricultural enterprises, where the ratio of own and other resources, relation between short-term (or long-term) needs and short-term (or long-term) resources are evaluated predominantly. As the indicators of assets cover, measure of financial independence of enterprise and level of debts are used. The analysis of production and use of own financial resources evaluates the factors which influence the own financial resources, net own financial resources before tax and the use of these resources. The analysis of enterprise payability and liquidity deals with the indicators of immediate, short-term and long-term enterprise liquidity and the relation of enterprise liquidity and profitability parameters. The proposed system of indicators enables to carry out the revision of enterprise financial situation effectively and to evaluate its changes.

Adresa autora:

Doc. ing. František Střeleček, CSc., Vysoká škola zemědělská, Studentská 13, 370 05, České Budějovice

Transformace ekonomiky v ČSFR na podmínky tržního hospodářství zahrnuje veškeré sféry společenské struktury.

Základní podmínkou pro uskutečňované změny je obnova vlastnických práv a podnikatelských funkcí v tržním hospodářství.

Proto také proces transformace našeho zemědělství na systém soukromovlastnických vztahů je základním opatřením řešícím minulé deformace, bude též znamenat tvorbu vzájemných kapitálových vazeb a propojení. Především produkční, obchodní a jiné aktivity budou rozvíjeny v souladu s objektivními potřebami danými fungováním nového způsobu vertikálního řešení agrokomplexu.

Ze současných možností a postupu transformace budou vznikat v různém poměru samozásobitelská hospodářství, rodinné farmy, zemědělská družstva, družstevní a obchodní společnosti a akciové společnosti. Ve specifických podmínkách může být uplatněna i forma veřejně prospěšných podniků.

Dosavadní stupeň vývoje zemědělské výroby a jeho specifika budou v rámci privatizace znamenat tvorbu pestré struktury zemědělských organizací, od malých a úzce specializovaných až po velké agrokombináty.

Rodinná farma je v systému podnikatelských forem v zemědělské výrobě základním činitelem. K žádoucí konkurenceschopnosti musí mít i určitou velikost, danou místními podmínkami.

Realizovat obnovu vlastnických vztahů a práv k půdě bude nesmírně náročná záležitost, původní počet vlastníků (1,51 mil. v roce 1948) se v průběhu 40 let děděním rozrostl na odhadovaných 4 mil. nástupců, z nichž však pouze méně než desetina pracuje v zemědělství.

Vybudovat rodinné farmy je nákladné, přednost v tomto ohledu by měly mít projekty, od kterých by se požadovala vlastní životaschopnost. Určitou ilustraci lze získat rozбором vybraných parametrů v zemích ES.

RODINNÉ FARMY V ES

Soukromá neboli rodinná farma je v zemích ES základním typem zemědělského podniku, který je charakterizován pracovní účastí majitele a členů jeho rodiny. Též je obvyklá účast nájemných sil (Rottová 1991). Procesy koncentrace a specializace zemědělské výroby v demokratických zemích postupují relativně pomalu, ovšem soustavně. Celkový počet zemědělských podniků se v zemích ES snížil za období 1975 až 1987 z 9,305 mil. (z toho 7,597 mil. zemědělských podniků s výměrou vyšší než 1 ha) na 8,644 mil. podniků (6,930 mil. podniků nad 1 ha) a představuje snížení o 7,1 % (resp. o 8,8 % u podniků nad 1 ha). Z těchto údajů je zřejmé, že denně zaniklo v ES cca 151 podniků (popř. 152 podniků nad 1 ha). Na tomto počtu průměrně denně zaniklých podniků se SRN podílela 30,3 % a Francie 43,8 %.

Lze konstatovat, že počty zemědělských podniků ve většině zemí vykazují pokles, vyjma Itálie a Řecka, kde naopak došlo k nárůstu o 1 % a o 11 %. Pokles počtu podniků též znamená růst plošné výměry, užší specializaci s růstem koncentrace. Do jisté míry jsou dostupné údaje při pozorování zkresleny velkým počtem všech podniků. Hospodářský význam a objektivní životaschopnost je do určité míry dána plošnou velikostí podniku. Započtením všech podniků byla v zemích ES vykázána v roce 1987 průměrná velikost podniku 13,3 ha z.p.; při započtení větších než 1 ha 16,5 ha z.p. V kategorii podniků nad 50 ha z.p. je 6,8 % všech podniků, které však hospodaří na 49 % půdního fondu.

Na druhé straně 49 % všech podniků je ve velikostní kategorii 1 až 5 ha a jejich podíl na celkové ploše zemědělské půdy nepřesahuje 7,1 %.

Nejvyšší průměrnou velikost zemědělského podniku vykazuje Velká Británie, a to 64,4 ha z.p.; ale hlavní těžiště výroby je ve skupině velkých farem (tj. nad 50 ha z.p.). Ty tvoří 82,8 % celkového půdního fondu. Z toho lze odvodit, že průměrná velikost rodinné farmy ve Velké Británii ve skupině velkých podniků dosáhla 171 ha zemědělské půdy. Naproti tomu v jižních státech je průměrná velikost ovlivněna především vyšší náročností a pohybuje se kolem 5 ha (Řecko 4 ha, Portugalsko 5,2 ha, Itálie 5,64 ha).

PRACOVNÍ SÍLY A VLASTNICTVÍ

V důsledku rozvoje produktivity práce dochází k postupnému poklesu počtu pracovních sil. Tento trend je zvláště patrný v severních zemích. V roce 1987 připadlo v průměru zemí ES na 1 zemědělský podnik 2,05 stálého pracovníka (např. v Belgii 1,58 a ve Velké Británii 2,84). jako extrémní se jeví srovnání podle zemědělské půdy obhospodařované jedním pracovníkem, a to od Portugalska (3,4 ha/prac.) v korelaci s hrubým důchodem na pracovníka (Portugalsko 6,1 tis. DEM /prac., V. Británie 68,6 tis DEM/prac.).

Celkový počet 17,7 mil. fyzických pracovníků je ze 48 % tvořen vlastníky podniků, podíl ostatních příslušníků rodiny se průměrně pohybuje kolem 45 %, zhruba 7 % představuje počet stálých nájemných pracovníků. Celkový výkon sezónně najatých pracovních sil zvyšuje počet pracovních sil o 8 %.

Rodinná farma je tvořena ze 65 % vlastní „dědičnou“ půdou, zbytek je najímán. Vysoká cena půdy a další ekonomické vlivy způsobují postupný nárůst propachtované půdy.

V zemích ES se doposud nepodařilo vyřešit vztah mezi účelnou velikostí zemědělského podniku a jeho úživností. Úživnost lze charakterizovat jako výkonnost soukromého podniku, která zabezpečí průměrný životní standard majitele a členů jeho rodiny bez nutnosti ekonomické aktivity v jiných oborech. Problém je závažný, neboť 72,9 % majitelů zemědělských podniků v zemích ES je ekonomicky nuceno pracovat mimo svůj podnik.

RODINNÁ FARMA A ČSFR

Na základě zákona č. 229/91 Sb. je stanovena maximální restituce na 150 ha zemědělské půdy. Před rokem 1948 z celkového počtu 1,51 mil. zemědělských podniků zaujímala skupina podniků ve velikosti nad 100 ha velmi nízký podíl. Vzhledem k tomu, že výhradní hospodaření na rodinné farmě je do jisté míry rizikové, lze rizika vcelku úspěšně eliminovat vyšším rozsahem výroby.

Je však nutné si uvědomit, že velikost 100 až 150 ha není rozhodně konečnou hranicí. Obrovským problémem vyspělých západních zemí je přetrvávající roztržičnost výroby a dlouhodobý proces plošné koncentrace. Např. v bývalé NSR poklesl počet hospodářství z 1 647 tis. v roce 1949 na 649 tis. v roce 1989 (tj. o milion hospodářství). Avšak výrobním

záměrům, možnostem, vytvořené infrastruktury apod., by v prostoru bývalé NSR postačilo méně než 50 tis. hospodářství s průměrnou velikostí 250 ha.

V tomto ohledu lze současnou velikost našich podniků, i když ji bylo dosaženo násilnou cestou, z celosvětového měřítka označit jako jistý klad, s nímž může naše zemědělství v budoucnu zajistit jak vnitřní, tak i vnější konkurenceschopnost.

Na druhé straně naše zemědělství potřebuje, aby určitý podíl výroby (cca 8 až 15 %) byl zajišťován prostřednictvím rodinných farem (především v horských a podhorských oblastech), kde by v důsledku výrobní i nevýrobní aktivity představovaly stabilizující prvek jak v osídlení, tak i v tvorbě krajiny. Další významná skupina farem by se podílela na rozšiřování sortimentu nabídky v příměstských oblastech i s tím předpokladem, že v prvo-počátku malí výrobci budou jen s obtížemi nalézat své uplatnění v dosud přetrvávajícím monopolu výkupu, zpracovatelů apod.

Hlavní záměry, které spočívají v dynamickém rozvoji soukromých aktivit v zemědělské výrobě, lze v ČSFR realizovat jenom tehdy, bude-li podnik zděděn, či bez dalších nákladů darován. V ostatních případech je pro vznik nového podniku nutná 100% státní dotace.

Jestliže hodnota podniku bude oceněna současnými průměrnými cenami, nelze ji vůbec ze zemědělské výroby splatit. Např. podnik o výměře 30 až 50 ha vyžaduje v prvo-počátku investovat do minimálního vybavení cca 3,8 mil. Kčs, z toho 1,5 mil. Kčs do budov a staveb, 0,3 mil. Kčs do nutných komunikací a 0,2 mil. Kčs do výběru základního stáda. Celkový investiční náklad doplní cena zemědělské půdy, v tomto případě 2–4 mil. Kčs. V současné době by bylo dosti obtížné podobný podnik pronajmout, zvláště když už 2% nájem by převýšil zisk podniku. Obdobné výsledky a propočty uvádějí Holub (1990) a Liška (1990).

Budoucnost malých zemědělských podniků bude závislá na vývoji domácích nákupních cen a vývoji cen produkčně technologických vstupů. Ceny inputů – tuzemských průmyslových výrobků a služeb – odpovídají současnému obchodnímu kursu 18 Kčs/DEM, zatímco současné ceny zemědělských produktů odpovídají zhruba poloviční cenové úrovni, konkrétně 7,50 Kčs/DEM (41,6 %) u pšenice, 7,70 Kčs/DEM (42,7 %) u mléka a 6,90 Kčs/DEM (38,3 %) u vepřového masa.

ZÁKLADNÍ HOSPODÁŘSKÉ MODEL Y A MINIMÁLNÍ VELIKOST RODINNÉ FARMY VÝHRADNĚ ZAMĚŘENÉ NA ROSTLINNOU VÝROBU

Výrobní struktura bude odrazem odborné úrovně majitele, jeho všeobecných možností a dovedností a vlastního výrobního záměru. Základní nutností je zajistit fungování osevního postupu, jehož struktura musí umožňovat kompromisní řešení mezi:

- vhodným střídáním plodin
- maximálním podílem tržních plodin,
- maximálním podílem možné konverze tržních plodin,
- optimálním obsahem a uchováním energie v plodinách a výrobcích.

Výrobní program by měl být soukromému podnikateli licenčně schválen jen za předpokladu splnění těchto omezujících podmínek:

1. minimální podíl víceletých pícein 10 - 15 %,
2. maximální podíl obilovin 50 - 60 %,
3. maximální podíl okopanin 33 %.

Výsledky výpočtů, které budou dále uvedeny, jsou podloženy fondem pracovní doby, počtem aktivních a příležitostných zaměstnanců, potřebou vlastní práce a služeb, výrobním

I. Návrh optimální výrobní struktury a ekonomická úspěšnost soukromého podniku hospodařícího v nejúrodnějších oblastech – Draft of optimum production structure and economic prosperity of private enterprise farming in the best productive regions

1	2	3	4	5	6	7	8
Obiloviny	60	35	21,0	927	26,5	145,8	480,9
Víceleté pícniny	20	45	9,0	397	8,8	316,8	53,9
Okopaniny	15	220	33,0	1456	6,6	264,0	211,2
Ostatní	5	100	5,0	220	2,2	-	-
Celkem			68,0	3000	44,1		746,0

Maximální produkce	746,0 tis. Kčs
ø dlouhodobá produkce	600,0 tis. Kčs
Mzdové náklady	80,0 tis. Kčs
Ostatní náklady	490,0 tis. Kčs

ø hrubý zisk 30,0 tis. Kčs

Pramen: vlastní propočty

zaměřením a dalšími vlivy. Předpokládá se, že podnik byl zděděn, darován nebo bezplatně převeden na soukromého vlastníka.

Z tab. I až III vyplývá velikost podniku, kterou stačí vlastník obhospodařit v různých podmínkách, a jeho ekonomický výsledek.

V tab. I až III znamená číslo sloupce:

- 1 – Struktura osevu - hlavní skupiny plodin
- 2 – Zastoupení plodin v osevním postupu (v %)
- 3 – Předpokládaná potřeba pracovního času (h/ha)
- 4 – Součin sl. 2 a sl. 3/100
- 5 – Potřeba pracovního času pro skupiny plodin (h)
(vyjádřená součinem ze sl. 4 a konstantou vzniklou z podílu zadaného celkového pracovního fondu se součinem sl. 4)
- 6 – Plocha (ha) podle pěstovaných plodin - součet (limitující velikost podniku)
- 7 – Celkový objem produkce podle odpovídajících výnosů (t)
- 8 – Hodnota produkce RV v tis. Kčs

II. Návrh optimální výrobní struktury a ekonomická úspěšnost soukromého podniku hospodařícího v průměrných podmínkách - Draft of optimum production structure and economic prosperity of a private enterprise farming in average conditions

1	2	3	4	5	6	7	8
Obiloviny	52	35	18,2	1103	31,5	151,2	498,9
Víceleté pícniny	17	45	7,7	467	10,4	416,0	70,7
Okopaniny	8	220	17,6	1066	4,8	96,0	192,0
TTP	20	15	3,0	182	12,1	363,0	61,7
Ostatní	3	100	3,0	182	1,8	-	-
Celkem			49,5	3000	60,6		823,3

Maximální produkce	823,3 tis. Kčs
ø dlouhodobá produkce	590,0 tis. Kčs
Mzdové náklady	75,0 tis. Kčs
Ostatní náklady	500,0 tis. Kčs

ø hrubý zisk 15,0 tis. Kčs

Pramen: vlastní propočty

III. Návrh optimální výrobní struktury a ekonomická úspěšnost soukromého podniku hospodařícího v podprůměrných podmínkách – Draft of optimum production struction and economic prosperity of a private enterprise farming in bellow-average conditions

1	2	3	4	5	6	7	8
Obiloviny	10	35	3,5	436	12,5	37,5	123,8
Víceleté pícniny	10	45	4,5	560	12,5	475,0	80,8
Okopaniny	2	220	4,4	548	2,5	50,0	100,0
TTP	78	15	11,7	1456	97,12	-	495,4
Celkem			24,1	3000	124,6		800

Maximální produkce	800 tis. Kčs
ø dlouhodobá produkce	520 tis. Kčs
Mzdové náklady	70 tis. Kčs
Ostatní náklady	440 tis. Kčs

ø hrubý zisk 10 tis. Kčs

Pramen: vlastní propočet

IV. Souhrnná relace mezi nutnou velikostí soukromého podniku, tvorbou hrubého zisku a maximálním průměrným platem vlastníka podniku - Summary relation among needed size of private enterprise, formation of gross profit and maximum average salary of the owner of enterprise

Podnik v oblasti	Velikost(ha)	ø hrubý zisk Kčs/ha	ø měsíční plat čistý (Kčs)
lepší	44,1	680,3	3 667,7
průměrné	60,6	247,5	3 458,3
podprůměrné	124,6	80,3	3 250,0

Pramen: vlastní propočet

Vzhledem k tomu, že soukromá výrobní aktivita je do určité míry schopna omežovat některé negativní vlivy přírodních podmínek, bylo by účelné modifikovat výrobní oblasti se zjednodušením, že podnik bude hospodařit:

- V nejúrodnějších oblastech (předpokládá se minimální zastoupení trvalých travních porostů - TTP), výrobní podmínky odpovídají kukuřičnému a řepařskému výrobnímu typu a okrajové části lepší bramborářské oblasti.
Soukromý podnik v těchto oblastech bude vykazovat pravděpodobně průměrné ukazatele uvedené v tab. I, které umožní vlastníkovvi a jeho rodině zabezpečit živobytí výhradně prací na svém hospodářství.
- V průměrných podmínkách (podíl TTP představuje cca 20 % ze zemědělské půdy), tato oblast by zahrnovala bramborářský výrobní typ a lepší podhorskou oblast (tab. II).
- V podprůměrných podmínkách (podíl TTP představuje cca 80 % z.p.) .Tyto podmínky charakterizuje horský výrobní typ (tab. III).

Výnosy a ocenění výroby jsou v propočtech vztaženy na průměrnou úroveň cen podle druhého čtvrtletí roku 1991. Z toho také vyplývá, že v důsledku poklesu cen zemědělských produktů byl provoz rodinné farmy dosti ohrožen.

Výsledky, které jsou uvedeny v tab I až IV, jsou dostatečným argumentem k tezi, že v současné době rodinné farmy výhradně zaměřené na rostlinnou produkci nemohou ekonomicky prosperovat. Vytvořený zisk nezaručuje ani prostou reprodukci základních

	ha	%
Výměra orné půdy	94	62,6
Výměra pastvin	42	28,0
Výměra luk	14	9,4
Výměra zemědělské půdy	150	100

prostředků. Ve výpočtech nebylo uvažováno s možnými potížemi (bariérami). Získané výsledky jsou v relaci s míněním široké veřejnosti - nerealizovat prodělečné činnosti.

HOSPODÁŘSKÝ MODEL RODINNÉ FARMY REALIZUJÍCÍ ZEMĚDĚLSKOU PRODUKCI V PRŮMĚRNÝCH PODMÍNKÁCH

Pro celkové posouzení úspěšnosti podnikání bylo použito modelové řešení provozu rodinné farmy, jejíž velikost je omezena výměrou 150 ha z.p.

V tab. V až XI jsou uvedeny vlastní propočty modelového řešení provozu rodinné farmy situované v průměrných podmínkách naší země a zabývající se průměrnou zemědělskou výrobou. Provoz modelové farmy by byl zajištěn pracovní účastí majitele, jeho manželky a jednoho dospělého člena rodiny majitele. K plánu poskytnutí rozsahu pracovní činnosti by bylo nutné trvale najmout další dvě pracovní síly. Vzhledem k tomu, že cenová úroveň naší zemědělské produkce není srovnatelná ani v evropském, ani ve světovém měřítku, není zemědělský privatizační program náležitě aktivován. problém se násobí naprostou neproporcionálností mezi vynaloženými prostředky a výší docilovaných zisků. Soukromý zemědělec je schopen obnovit svůj majetek ze zisku řádově za jedno století (téměř 73 let v uvedeném modelu).

VI. Struktura rostlinné výroby, výnosy plodin a základní ekonomické charakteristiky - Structure of crop production, crop yields and basic economic characteristics

Plodina	Výměra (ha)	Výnos (t/ha)	Produkce (t celkem)	Tržní produkce (tis. Kčs)	Spotřeba času (h)
Obiloviny	52	4,1	213,2	38,0	1 820
Víceleté pícniny	13	8,2 ^{*)}	106,6	-	585
Kukuřice na siláž	16	6,5 ^{*)}	104,9	-	800
Brambory	2	25,0	50,0	60,0	440
Řepka	4	2,8	11,2	67,0	140
Ost. pícniny	3	27,0	81,0	-	90
Ost. plochy	4	-	-	30,0	500
Louky	14	5,9 ^{*)}	82,6	-	280
Pastviny	42	4,7 ^{*)}	197,4	-	715
Celkem	150			195,0	5 370

^{*)} výnos v suchém stavu

VII. Živočišná výroba, počty chovaných zvířat a jejich přepočít na VDJ, základní užitkovost - Animal production, number of reared animals, their conversion to livestock units (VDJ), basic performance

Stavy zvířat	Počet ks	VDJ	Základní užitkovost
Dojnice	50	55	4500 l mléka
Telata	11	3,3,	
Mladý chovný skot	16	11,2,	
Březí jalovice	12	12,	
Žír skotu	33	23,3	
Skot celkem	122	104,8,	18 selat/rok
Prasnice	6	1,5	
Kanci	1	0,3,	
Selata	12	0,2,	
Předvýkrm	31	3,7,	
Výkrm	63	12,6	0,65 kg/den
Prasata celkem	113	18,3,	200 vajec/rok
Slepice	200		
Drůbeží brojler	1000		

VIII. Potřeba a zajištění objemných krmiv podle evropské krmné normy (EKN) - need and provision of bulk feeds according to the European feed standard (EKN)

Spotřeba tun sušiny	EKN t/rok	EKN rezerva 20 %	Výroba sušiny t	% krytí
Seno z TTP a víceletých píceňin	2,59	3,11,	386,6	101
104,8 VDJ skotu	271,4	325,9,		
123,1 VDJ skot + prasata	318,8	382,8		
Siláž		+25 %,	104	105
	0,709	0,89		
104,8 VDJ skotu	74,0	93,3,		
123,1 VDJ skot + prasata	87,3	109,6		

IX. Potřeba a zajištění jadrných krmiv - Need and provision of concentrates

Potřeba	Výroba	Normativ spotřeby kg/1(kg)	Potřeba t
Mléko	225 000 l	0,24	54
Chov skotu	26 280 KD	2,0	53
Vepřové maso	10 000 kg	3,6	36
Přídavek a odchov	115 ks	0,2 kg/KD	8
Vejce	40 000 ks	0,18	7
Drůbeží maso	2 000 kg	3,4	7
Jádro celkem			165

Potřeba pro krmný fond 165 t
Rezerva 15 % 25 t

Celková potřeba 190 t

Výrobek	Množství	Průměrná real. cena Kčs/Mj	Tržba tis. Kčs celkem
Mléko	210 tis. l	5,30	1 113
Hovězí maso	18 t ž. h.	16,50	237
Vepřové maso	10 t ž. h.	22,40	224
Vejce	35 tis. ks	1,25	44
Drůbeží maso	2 t ž. h.	19,00	38

Živočišná výroba celkem 1 716

Rostlinná výroba 195

Tržní produkce celkem 1 311

XI. Ekonomická úspěšnost a ocenění podniku - Economic prosperity and valuation of the enterprise

Počet zaměstnaných osob	5
Tržní produkce	1 911 tis. Kčs
Mzdové náklady	200 tis. Kčs
Materiálové náklady	800 tis. Kčs
Ostatní nákl. položky	575 tis. Kčs
Zisk celkem	336 tis. Kčs
Zisk na 1 ha z.p.	2 240 Kčs

Ocenění podniku:

Stroje a zařízení 3 100 tis. Kčs

Budovy a stavby 9 200 tis. Kčs

Komunikace, přípojky apod. 1 500 tis. Kčs

Základní stádo 1 600 tis. Kčs

Cena půdy ø 9 000 tis. Kčs

Celkem 24 400 tis. Kčs

Podnikatelé jiných výrobních oborů či služeb pro ekvivalentní srovnání životní úrovně vyjádřené ve mzdě jsou na tom nesrovnatelně lépe a navíc nejsou zatíženi vlastnictvím relativně neproduktivního majetku.

Srovnáním výsledků modelů farem, které by se zabývaly výhradní produkcí rostlinné výroby, i modelu plnohodnotné farmy lze dojít k závěrům, které jsou do jisté míry kontroverzní k úsilí, jež je transformaci našeho zemědělství věnováno.

ZÁVĚR

Ve vyspělých zemích ES je rodinná farma nejčastějším hospodářským subjektem. Z tamní statistiky vyplývá, že v těchto zemích zhruba 50 % všech podniků jsou podniky drobného charakteru (max. 5 ha z.p.), přičemž se podílí pouhými 7,1 % na celkové obdělávané půdě. Proces koncentrace půdy je v zemích ES pomalý a dlouhodobý, přesto lze uvést, že např. ve Velké Británii pokročil nejdále. Plná třetina tamnějších podniků hospodaří na ploše větší než 50 ha a obhospodařuje 82,8 % půdního fondu (průměrná

velikost ve skupině podniků nad 50 % ha činí 171 ha, avšak celková průměrná velikost 64 ha).

V důsledku jednostranného přechodu na soukromé a pronajímané farmy by se v blízké budoucnosti řešily krizové projevy jaké jsou zaznamenány např. v SRN (vysoká cena půdy, soustavný pokles nákupních cen, celkově nižší životní úroveň vlastníků a nájemců než je celkový průměr u ostatních skupin obyvatelstva, nezáměr dědiců pracovat na půdě, společensky vynucený plošný růst velikosti podniků).

Rozvíjet pouze malé soukromé farmy by bylo do jisté míry riskantní, i když existence těchto podniků je velmi nutná pro vytváření konkurenčního prostředí. Nejvýhodnější postup transformace našeho zemědělství lze spatřit v použitelné předloze transformačního pojetí bývalé NDR, na druhé straně je účelné rozvíjet zemědělské družstevnictví, případně kapitálové společnosti.

Dosavadní výsledky soukromého sektoru, který přežil kolektivizaci, socializaci atd., není možné důkladně analyzovat, neboť chybí základní evidence. Úroveň vybavenosti základními prostředky je velmi špatná, budovy a stavby jsou většinou zchátralé, mechanizační vybavení minimální, nezaručuje realizaci výrobních záměrů na patřičné úrovni (nelze dodržet požadavky na jakost technologickou i hygienickou). M i ž i č k o v á (1991) a Ž a l m a n o v á (1990) poukazují na předčasně fyzické a psychické opotřebení vlastníků zemědělských farem proti stejné věkové kategorii ostatní populace jako důsledek velmi namáhavé a neproduktivní ruční práce.

Na základě uvedených rozborů nelze očekávat, že by se rodinné farmy v ČSFR staly hlavním produkčním článkem. Soukromý vlastník půdy má ale zákonem zaručené právo této půdy využívat jako samostatný zemědělský podnikatel podle vlastních představ a má stejné možnosti jako družstevní a státní podniky (T r á v n í č e k a kol. 1991).

Literatura

- BARTOŠ, J.: Rodinné farmy základem. Hospod. Nov. 20. 6. 1991
HOLUB, B.: Studie rodinné farmy. [Studie.] Praha, VÚRV 1990
JAVŮRKOVÁ, J.: Československé zemědělství v mezinárodním srovnání. Praha, ÚVTIZ 1989.
LIŠKA, F.: Alternativní řešení rodinné farmy zaměřené na výrobu mléka. [Studie.] Praha, VÚRV 1990
MIŽÍČKOVÁ, L.: Postavenie a perspektíva samostatne hospodariacich roľníkov na Slovensku. Ekon. Poľnohosp., 1991, č. 4.
ROTOVÁ, A.: Struktura zemědělských podniků v ES a Rakousku. [Studie.] Praha, ÚVTIZ 1991.
TRÁVNÍČEK, Z. a kol.: Privatizace a transformace vlastnických vztahů. [Studie.] Praha, VÚEZVŽ 1991.
ŽALMANOVÁ, K.: Perspektívy chovu hovädzieho dobytku na rodinných farmách. Ekon. Poľnohosp., 1990, č. 2.

Došlo 1. 10. 1991

ZAVŘEL V., Výzkumný ústav ekonomiky zemědělství a výživy, Praha

Problematika, možnosti a budoucnost rodinných farem v československém zemědělství

Zeměd., Ekon., 38, 1992, č. 1–2, s. 105 – 114. – 11 tab., lit. 7, res. čes., angl.

rodinné farmy, transformace, privatizace, hospodářské modely, velikost podniku, výrobní zaměření

Transformace a privatizace zemědělských podniků by měla ve svém důsledku znamenat tvorbu pestré struktury zemědělských organizací. V širokém záběru budou zastoupeny kategorie počínající samozásobitelností a končící velkými agrokombináty. Jednotícím faktorem bude vlastnický vztah konkrétního podílníka ke konkrétnímu majetku.

I když rodinná farma je v zemích ES základním a nejčastějším hospodářským subjektem, je nutné pochopit, že ani v těchto vyspělých zemích není budoucnost rodinných farem pro zemědělskou výrobu rozhodující. K tomu, aby rodinné farmy obstály v tvrdých podmínkách tržní ekonomiky, musí mít určitou velikost a správné výrobní zaměření v daných podmínkách.

Vybudování a provoz rodinných farem je vysoce nákladná záležitost. K podpoře jejich vzniku je nutná 100% dotace. Hospodařit lze jen za předpokladu, že podnik je darován nebo zděděn, současné ceny zemědělských produktů se nepříznivě podílejí na důchodové pozici podniku a také podstatně ovlivňují možnosti dalšího nájmu či růstu podniku.

Problematická je obrovská potřeba základního kapitálu k tomu, aby bylo dosaženo i minimálního zisku. (V modelovém případě farmy o výměře 150 ha by základní kapitál představoval částku 24,4 mil. Kčs, roční zisk 336 tis. Kčs; tímto ziskem by se základní kapitál vrátil až za 73 let).

Zájmem společnosti by měla být transformace zemědělských podniků (převážně státních statků) v horských a podhorských oblastech na prosperující rodinné farmy. Tato transformace se ovšem neobejde bez značných státních dotací.

ZAVŘEL V., Economic Research Institute of Food and Agriculture, Praha

Problems, possibilities and future of family farms in the Czechoslovak agriculture

Zeměd. Ekon., 38, 1992, No. 1-2, pp. 105 - 114. - 11 tab, refs 7, summaries in cs, en

family farms, transformation, privatization, economic models, size of enterprise, production orientation

Transformation and privatization of farms should mean in this result the formation of different structure of agricultural organizations. In wide scale there will be represented all the categories beginning with self-suppliers up to the large-scale agrocombinates. The unifying factor will be the property right of the concrete holder to the concrete property.

Though the family farm in the European Communities countries is an essential and most usual economic entity, one has to understand that neither in these developed countries, the future of the family farms is not decisive for agricultural production. To acquit well in hard conditions of free market economy, the family farms must be of a certain size and a right production orientation in given production conditions.

Formation and operation of family farms is a very expensive matter. To support their origine - 100 % subsidies are needed. To manage a farm is possible only under prerequisite that the farm was given as a present or inherited, as present prices of commodities are infavourably participating in the position of revenues of the farm and affect notably the possibilities of further renting or the growth of the farm, A need of a basic capital to gain at least minimum profit is connected with a lot of problems. (The model farm of the area 150 ha would need the amount of 24.4 million crowns, a profit per year would be 336 thousand crowns; this profit would allow to return the capital not before 73 years.)

The transformation of agricultural enterprises (predominantly of state farms) in montane and submontane regions into prosperous family farms should be in the centre of attention of the society. This transformation cannot, however, be managed without state subsidies.

Adresa autora:

Ing. Václav Z a v ř e l, Výzkumný ústav ekonomiky zemědělství a výživy, Mánesova 75,
120 58 Praha 2

NĚKOLIK POZNÁMEK K DISKUSI O POVAZE ZEMĚDĚLSKÝCH DRUŽSTEV

Při jednání u kulatého stolu o otázkách zákonné úpravy majetkové restituce a transformace v zemědělství v průběhu měsíce ledna 1991 byly účastníky jednání společně formulovány zásady shrnující hlavní stanoviska federální vlády a jejích oponentů, představitelů organizace vlastníků půdy, k jednotlivým otázkám.¹ Zejména k důvodové zprávě k zásadě č. XVI byla přesně formulována jednotlivá stanoviska k hlavním otázkám. Varianta C zachycuje názor skupiny odpůrců vládního stanoviska, vyjádřeného ve variantě A. Autoři varianty C neustoupili od těchto svých názorů a prosazují je všude, kde mají možnost, i nadále. K nim se připojují i někteří další jejich stoupenci. Na druhé straně správnost jejich názorů jiní autoři popírají. Protože jde o důležité otázky mající pro další rozvoj zemědělství u nás přímo klíčový význam, považují za nutné zúčastnit se též této diskuse několika poznámkami. Postupně se vyjádřím k hlavním argumentům uvedeným ve variantě C důvodové zprávy.

Oddělená privatizace družstev by byla v rozporu s principy privatizace v celé ekonomice?

„V tomto bodě trvají zcela zásadní názorové rozdíly. Všeobecná shoda panuje pouze v tom, že družstva nikdo nechce rozbít.“

Varianta A vychází z názoru, že družstevní vlastnictví je formulováno v ústavě, je skutečností a stát nemá právo do něho jakkoli zasahovat.

Varianta B vychází jako varianta A z nedotknutelnosti družstevního vlastnictví, ale stanoví pravidla dělení družstevního majetku, aby se zabránilo spekulacím a diskriminaci některých skupin družstevníků.

Varianta C - zastánci vycházejí z toho, že privatizace v zemědělství musí být konzistentní s principy privatizace v celé ekonomice, přičemž oddělená privatizace družstev by byla s těmito principy v rozporu... Varianta A a B by znamenala, že by se členové družstva o „zbytek“ dělili dvakrát (jednou v družstvu, kde pracují, podruhé o státní majetek jako občané), ostatní jen jednou.“

Princip rovnosti je důležitým principem občanské společnosti, který je třeba zachovávat, aby šlo o demokratickou občanskou společnost. Nejde však o jakoukoliv rovnost. Jde o rovnost před zákonem v občanské demokratické společnosti. Jde o rovnost před zákonem, tj. o rovnost při praktickém uplatňování zákonů, kdy nemohou existovat skupiny privilegovaných a dále pak skupina ostatních obyvatel.

Správně proto zákon o podmínkách převodu majetku státu na jiné osoby (č. 92/91 Sb., nazývaný v praxi zákonem o velké privatizaci) říká v ust. § 24 naprosto jednoznačně:

¹⁾ Jde o varianty A, B, C důvodové zprávy k zásadě XVI návrhu zásad zákonné úpravy majetkové restituce a transformace v zemědělství, zpracované při jednáních u kulatého stolu dne 3.1., 10.1. a 22.1.1991. Zemědělské noviny 7.2.1991.

„Každý československý občan, který má trvalý pobyt na území České a Slovenské Federativní Republiky a který k datu vydání kupónů dovršil osmnáctý rok svého věku, má nárok na tyto kupóny.“

Zákonodárce jednoznačně vymezil, kdo má právo na kupóny, pomocí nichž se bude mimo jiné provádět privatizace majetku státu. Toto právo nemají všichni občané našeho státu, ale je tu dvoji omezení: a) jen ti, kteří mají trvalý pobyt na území ČSFR; b) ti, kteří dovršili osmnáctý rok svého věku (v obou případech se rozumí k datu vydání kupónů).

Přitom je lhostejné, zda tito občané jsou současně vlastníky nějakého jiného, tedy ne státního, ale soukromého majetku, nebo nikoliv. Mohou být vlastníky např. jakéhokoliv soukromého majetku (ať finančního nebo hmotného), nebo mohou být současně členy družstev a při přeměně těchto družstev na skutečná družstva dostanou podíl na dosud družstevním majetku, podíl přejde do jejich soukromého vlastnictví. Rozdíl je v tom, že v daném případě se má rozdělovat (privatizovat, tj. předat do soukromého vlastnictví) majetek státu a ne majetek soukromý nebo družstevní. Ani vlastníků soukromého majetku (který ho již má) nebude proti občanovi, který ho nemá, zvýhodněn, ani nebude zvýhodněn člen družstva, když dostane do soukromého vlastnictví z družstva svůj podíl.

Zákonitě nutno položit otázku: proč by se měl privatizovat majetek státu podle stejných principů, jako se bude provádět (a již provádí podle zákona č. 162/80 Sb.) transformace družstev, resp. opačně, transformace družstev podle stejných principů jako privatizace majetku státu? Jde přece o dva různé typy existujícího vlastnictví, proč by se tedy měly v jejich privatizaci a transformaci dělat podle stejných principů? Z čeho tento striktní požadavek vyplývá? Zřejmě jen z předem zaujatého subjektivního stanoviska a z ničeho objektivního.

Vždyť konečně ani privatizace majetku státu se nedělá podle stejných principů. tak např. malá privatizace se nedělá podle kupónů, ale jinými způsoby. Ani ti, kdo se mohou stát vlastníky majetku státu, nejsou v tomto případě vymezení zákonem stejně jako u kupónové privatizace. Majetek mohou nabyt fyzické osoby, které jsou státními občany, ale nemusí mít zde trvalý pobyt, mohou to být také osoby, které byly čs. státními občany po 25.2.1948, a mohou to být i právnické osoby, jejichž účastníky nebo společníky jsou výlučně tyto osoby. To jsou rozdíly z hlediska subjektů nabytí majetku státu. Také pokud jde o způsob nabytí majetku státu, jsou tu přirozené (jak jinak ani nemůže být) rozdíly. Malá privatizace nezná kupóny, ale zná prodej provozní jednotky ve veřejné dražbě (ve dvou formách: normální a tzv. holandský způsob). Vedle toho zná také prodej na základě kupní smlouvy.

Konečně ani tzv. velká privatizace se nebude provádět jen kupónovou metodou, ale i jinými způsoby, popsány v zákoně.

Čili požadavek: „Privatizace v zemědělství musí být konzistentní s principy privatizace v celé ekonomice, přičemž oddělená privatizace družstev by byla s těmito principy v rozporu...“ je jen subjektivní účelové přání autorů to teze a žádný objektivní základ nemá.

Družstevníci bez půdy by při vytváření podílů byli zvýhodněni proti lidem, kteří pracovali ve státním sektoru?

„...jde o tyto problémy, které by byly spojeny s realizací variant A a B – členové družstva, kteří do družstva nic nevložili, pouze tam pracovali, by byli zvýhodněni proti těm lidem, kteří pracovali ve státním sektoru, což odporuje ústavnímu principu rovnosti občanů.“²

²⁾ Důvodová zpráva k Návrhu zásad zákonné úpravy majetkové restituce a transformace v zemědělství, zpracovaná při jednáních u kulatého stolu dne 3.1., 10.1. a 22.1.1991. Zemědělské noviny 7.2.1991.

Stoupenci tohoto názoru by rádi zabránili tomu, aby členové zemědělských družstev, kteří do JZD vstoupili, aniž tam vložili nějakou půdu, se nějak podíleli na dělení majetku družstev na podíly, které mají členům připadnout do soukromého vlastnictví. Jsou toho názoru, že podílet na rozdělení majetku družstev se mají jen vlastníci, kteří do družstva vnesli půdu. To by podle nich ústavnímu principu rovnosti občanů neodporovalo, naopak bylo by to s ním v plném souladu.

Ve skutečnosti jde o něco zcela jiného. Původně rolníci při vstupu do JZD předávali svou půdu do obhospodařování družstvu. Členů bez jakékoliv půdy nebylo mnoho. Tomu odpovídala praxe rozdělování části důchodů družstva podle vnesené půdy, jak se to praktikovalo v JZD III. typu. S ukončením kolektivizace vznikla nová situace. Potřebovalo-li družstvo nového člena, muselo přijmout již jen člena bez půdy. Členové s půdou již nebyli k dispozici. Ke konci združstevňování také družstva přestala praktikovat rozdělování části celkových důchodů podle vložené půdy a rozdělovalo se již jen podle vykonané práce. Půda se v hospodaření družstva nijak neoceňovala a tak se vytvořila nová „rovnost“. Všichni členové byli v postavení, jako by združili jen svou práci. Pouze podle vykonané práce byli také odměňováni. Počet členů družstev se stále zmenšoval, tak jak původní členové přecházeli v důsledku vysokého věku do důchodu. Pokud bylo třeba je nahradit novými, mladými, přicházeli většinou již jen noví lidé bez půdy. Tak se postupně stalo, že v současné době je podle neoficiálních odhadů asi 25 % členů s půdou (většinou potomci původních členů) a asi 75 % členů bez půdy.

Mluvčí organizace vlastníků půdy – členů JZD i nečlenů, jejichž půda je však v užívání JZD – přicházejí s myšlenkou, že při přeměně JZD na skutečná družstva³ novými podílníky družstva, tedy majiteli nově vytvořených podílů z majetku družstva, by měli být pouze vlastníci půdy (resp. jejich potomci, na které bylo vlastnictví k pozemkům převedeno). Odůvodňují to tím, že nový, akumulovaný majetek JZD je především plodem půdy a ne práce.

V řadě případů již bylo v tisku přesvědčivě ukázáno, že odborně řečeno je to návrat k dávno ekonomickou vědou překonaným názorům fyziokratů ve Francii ve druhé polovině 17. století⁴, že „považovat půdu za jediný faktor tvorby majetku družstva je prostě neúnosné“⁵, že „faktorová analýza, která byla pro stanovení vlastnictví podílu použita západoněmeckými ekonomy, ukázala, že v průměru se na tvorbě hospodářského výsledku zemědělského podniku podílela půda, práce a kapitál v poměru 20 : 40 : 40“⁶ a že mezi poznatky ekonomické vědy patří také „poznatek o společném působení všech tří výrobních faktorů“⁷.

Nyní stoupenci tohoto zákona přidali, jak jsme uvedli, další „pádny“ argument: družstevníci bez půdy by prý byli zvýhodněni proti těm lidem, kteří pracovali ve státním sektoru, což prý odporuje ústavnímu principu rovnosti občanů.

Rovnost občanů před zákonem, zajištěna ústavou a ústavním zákonem „Listina lidských práv“, dává každému pracujícímu rovnou možnost, pokud se zajímá o práci v zemědělství, aby buď vstoupil do družstva, nebo se stal pracovníkem státního statku, a dnes již také aby hospodařil soukromě. Kdyby pracující byl zákonem nucen vstoupit je n do některého z těchto zaměstnání a do jiného ne, šlo by o porušení ústavně zaručené

3) Terminologie je zatím nejednotná, někdo mluví o transformaci družstev, jiný o přizpůsobování družstev, já často používám termín přeměna družstev na skutečná družstva.

4) Novodobí fyziokraté? Zemědělské noviny 16.1.1991.

5) D. Ch o m a : Neznalost, anebo nedobrá úmysl. ČMZN 12.6.1991.-

6) J. Š i l a r : Přizpůsobení zemědělských družstev tržním formám. ČMZN 10.7.1991.

7) V. K l a u s : Naši novodobí fyziokraté, Literární noviny 12.9.1991.

rovnosti občanů. Pokud však má možnost nastoupit do zaměstnání kam chce, dělá to o své vůli a dělá to s vědomím, že v tomto zaměstnání, např. ve státním statku, bude mít jistá práva a povinnosti, jiná než kdyby nastoupil do družstva jako jeho člen (kdyby byl za člena družstva přijat). Byl by pokaždé v jiném sociálně ekonomickém a právním postavení a z něho by mu také vyplývala určitá práva nyní při prováděné přeměně JZD na skutečná družstva, resp. při privatizaci státního statku, kde pracuje. Zatímco při transformaci družstva by mohl získat podle platných právních předpisů schválených FS podíl na majetku družstva do soukromého vlastnictví, při privatizaci státního statku např. přeměnou na akciovou společnost by mohl případně získat zaměstnanecké akcie (budou-li se zaměstnancům podle schváleného privatizačního projektu prodávat), nebo by si mohl sám, nebo spolu s některými jinými zaměstnanci statku část hospodářství pronajmout a vyrábět tam na svůj účet, jako se již nyní v praxi děje. Zkrátka zaměstnanec státního podniku a člen družstva jsou každý v jiném sociálně ekonomickém a právním postavení a nelze je vážně poměřovat a srovnávat a v nalezených rozdílech vidět porušení ústavně zaručeného principu občanské rovnosti.

Bylo JZD skutečným družstvem?

„O družstevním vlastnictví se může jednat pouze tam, kde jsou zachovány všechny jeho znaky (majetkové podíly, podíl na zisku i ztrátě, dobrovolnost členství), což v případě ČSFR není splněno a nelze se proto dovolávat ústavní ochrany, v krajním případě lze za družstevníky považovat ty, kteří tam vnesli vklad, nikoli ty, kteří tam pouze pracovali“⁸

K otázce majetkových podílů

Družstva, která existovala v Československu před vznikem JZD, byla založena na podílech. Každý, kdo se chtěl stát členem družstva, musel v družstvu složit určitou částku (příp. majetkový vklad v určité hodnotě). Tento vklad byl v jeho soukromém vlastnictví a družstvo jej hospodářsky využívalo. V družstvu se evidoval jako členský podíl člena družstva a členovi se k němu připisovalo jeho každoroční zúčtování, příp. se z něho kryla ztráta družstva, nedosáhlo-li se pozitivních hospodářských výsledků. Při vystoupení člena z družstva nebo při zániku družstva se podle podílů provádělo vyúčtování se členy.

V JZD se zpočátku – po dobu existence JZD III. typu – rozdělování důchodů družstva provádělo tak, že větší část důchodu družstva se mezi členy rozdělovala podle vykonané práce, menší část se rozdělovala podle sdružené půdy. Vložená půda se družstvem evidovala a tato evidence půdy sloužila za základ rozdělování části důchodů podle sdružené půdy. Ve skutečnosti tedy vložená půda byla jakýmsi podílem člena na celkovém majetku družstva. Ze starých družstev členů-podílníků tu tedy něco zůstalo. Tento stav trval od vzniku JZD zhruba do roku 1957/58.

Protože KSČ měla za cíl – i když to nikdy veřejně nevyhlásila – odstranit zcela soukromé vlastnictví k půdě, resp. provést ve vhodný moment její prohlášení za majetek všeho lidu, vytvářela k tomu podmínky i tím, že „doporučila“ družstvům III. typu přejít ke IV. typu a provádět rozdělování důchodů již jen podle vykonané práce a ne také podle rozsahu sdružené půdy, což se nepovažovalo za zcela socialistické.

Je nesporné, že toto byla skutečně deformace družstevnictví. Zůstává však otázka: přestalo být JZD kvůli tomu družstvem? Podle mého názoru nikoliv. K podrobnější argumentaci se ještě vrátím.

⁸⁾ Důvodová zpráva k Návrhu zásad zákonné úpravy majetkové restituce a transformace v zemědělství, zpracovaná při jednáních u kulatého stolu dne 3.1., 10.1. a 22.1.1991. Zemědělské noviny 7.2.1991.

Je skutečností, že ve stanovách JZD ani v příslušných zákonech o JZD a zemědělském družstevnictví se nikde neuvádělo výslovně nic o tom, že družstevník se podílí na zisku, příp. na ztrátě družstva. Avšak skutečnost byla jiná. Družstva po pokrytí svých věcných nákladů a povinností vůči státu a svým smluvním partnerům hospodařila se svým důchodem a ten se rozděloval podle konkrétních hospodářských výsledků. V případě dobrých hospodářských výsledků dosáhlo družstvo vysokého důchodu, v případě špatných výsledků byl důchod nízký, nebo dokonce žádný. Z důchodu se hradily především odměny za práci. Byly proto buď velké, nebo nízké.

Po zavedení tzv. pevných peněžních odměn v JZD (po roce 1960), kdy se během roku začala průběžně vyplácet odměna za práci v pevných částkách v penězích, se pak koncem roku dobré či špatné výsledky hospodaření daného družstva projevovaly v tzv. doplatecích, vyplácených začátkem příštího roku po výročních členských schůzích, na nichž bylo provedeno vyúčtování za předchozí rok. Podíl členů na zisku či ztrátě v družstvech tedy existoval v této podobě i v minulosti, i když v poněkud jiné formě. To nejpodstatnější, co v družstevnictví je a co činí z družstev družstva – závislost výše odměn členů daného družstva na celkových výsledcích hospodaření daného družstva – tu existovalo. To nelze popřít.

Pouze v krajních případech špatného hospodaření družstva stát – opět podle platné ideologie daného politického režimu – nenechával družstvo osudu a snažil se mu různým způsobem pomoci. Někdy to pomohlo, někdy ne. V tom případě většinou následovalo buď začlenění úpadkového družstva do lépe hospodařícího sousedního družstva, nebo jeho začlenění do státního statku. Poprvé až podle zákona č. 90/1988 Sb. o zemědělském družstevnictví se situace úpadkového družstva měla řešit jinak. Podle ust. § 18 cit. zákona se členská schůze mohla usnést, že družstvo zaniká pro „ztrátu schopnosti samostatně hospodařit“. Pak měla členská schůze ustanovit likvidátora, který měl připravit likvidaci družstva.

Možno tedy shrnout, že i v JZD se člen družstva podílel na zisku i ztrátě družstva, i když to nabývalo zčásti jiných než zcela klasických forem. Šlo o družstva fungující v rámci tzv. reálného socialismu, která byla tím poznamenána.

K otázce dobrovolnosti členství v JZD

Všimněme si nejdříve počátečních let vzniku JZD. Vznikala sice až po únoru 1948, po nastolení totalitního systému, obyvatelstvo však ještě v té době v určité míře politiku KSČ podporovalo. Zejména zemědělské obyvatelstvo podporovalo ve velké míře požadavek revize I. pozemkové reformy a novou pozemkovou reformu, poněvadž tato politika uspokojovala existující „hlad po půdě“ bezzemků, malých a drobných zemědělců. Současně tehdy KSČ i ústy svého předsedy Klementa Gottwalda rolníky ubezpečovala, že u nás nepůjdeme cestou kolektivizace a kolchozů. Výsledek byl, že KSČ celkově řečeno získala pro svou politiku široké vrstvy venkovského obyvatelstva.

Z této skutečnosti těžila i v době, kdy již změnila kurs a začala prosazovat vytváření JZD jako nové formy „socialistické“ velkovýroby. Ohromná část drobných a středních zemědělců, před nedávnem ještě zemědělských deputátníků, malých a drobných rolníků, jí uvěřila, vstupovala do JZD dobrovolně, ve víře, že dělají dobrou věc pro sebe i pro společnost. Většinou to byli lidé, kteří neměli sami velké, dlouholeté zkušenosti se samostatným podnikáním, ani u nich ještě nebyl zakořeněn vlastnický vztah k půdě a soukromému hospodaření. Tito lidé vytvořili na vesnicích atmosféru příznivou pro zakládání JZD. Obrovskou agitační a organizační práci v tomto směru uskutečnila i sama KSČ a místní státní orgány, které plně ovládala. Výsledek byl, že se zakládání JZD rozjelo a díky „všestranné podpoře“ KSČ a státu, již plně ovládaného KSČ, pokračovalo.

Tato politika se však brzy začínala setkávat s odporem ze strany rolníků s větší výměrou hospodářství a přidávali se k nim i menší rolníci. KSČ na to reagovala tak, že ekonomicky tlačila na tyto rolníky cestou zvýšeného rozpisu dodávkových povinností vůči státu a jinými způsoby, aby se od tohoto tlaku „osvobodili“ tím, že vstoupí do JZD. Avšak odpor rolníků i vládní snaha po jeho potlačení narůstaly, stát začal sahát po trestněprávních represích, začalo se argumentovat teorií zosťujícího se třídního boje a podle toho státní orgány zvyšovaly svůj tlak na rolníky nejrůznějšími způsoby. To se přirozeně neodehrávalo pouze na úseku zemědělství. Současně se tentýž boj uskutečňoval i v průmyslu, v živnostech a obchodě, kde se velkým tlakem politické moci, která nabyla charakteru totalitního režimu, prosazovala tzv. socializace.

V roce 1960 pak bylo vyhlášeno, že kolektivizace zemědělství je v podstatě dokončena. Ve vývoji JZD nastala nová etapa. Nebylo již koho „přesvědčovat“ ke vstupu do JZD. Vysoké i střední školy chrlily však současně své nové absolventy a ty bylo třeba někam umístit. Absolventům se do JZD příliš nechťelo, hledali různé příležitosti, jak tomu uniknout. Měnila se však sama JZD, od prvních velmi špatných výsledků se mnohá družstva propracovávala k lepším výsledkům a tak se vytvářely podmínky pro ochotnější „zapojování“ mladých absolventů škol do zemědělských družstev. Ke konci 60. let se již průměrná úroveň srovnatelných odměn za práci v zemědělství a v průmyslu víceméně začala vyrovnávat a mladí lidé do družstev již vstupovali ochotněji a začali se v těchto JZD velmi dobře uplatňovat. Pozice těchto mladých lidí se pak v dalším vývoji v JZD stále více upevňovaly a tito lidé do JZD vstupovali a tam pracovali již dobrovolně a našli tam velmi dobré životní uplatnění. Z mnohých z nich vyrostli dobří vedoucí pracovníci.

Proto, když nyní bylo dvěma zákony připravenými vládou národního porozumění (zákon č. 114/90 Sb. a zákon č. 162/90 Sb.) umožněno, aby každý, kdo chce, mohl z JZD odejít a vzít si půdu k opětnému soukromému hospodaření, využilo této možnosti jen velmi málo členů JZD. Za rok 1990 se počet soukromých zemědělských podniků zvýšil pouze o 8 355 podniků, z toho ve velikostní skupině nad 2 ha zemědělské půdy o 563 podniků⁹. Přes skutečnou zásadní změnu politického režimu v naší zemi po 17. listopadu 1989 žádný masový odchod rolníků z JZD nenastal. Členové družstev jsou nyní členy těchto organizací zcela dobrovolně, na základě svého vlastního rozhodnutí.

V současné době nelze argumentovat tím, že JZD nejsou družstvy proto, že nebyla při jejich zakládání dodržována zásada dobrovolnosti. Jak jsme mohli jen stručně ukázat, vývoj od roku 1949 do roku 1960 byl složitější, a po roce 1960, zejména od konce 60. let nelze příliš tvrdit, že noví členové vstupovali do JZD pod nátlakem. Tím spíše v současné době (polovina roku 1991), kdy se o dalších osudech zemědělských družstev znovu začíná jednat ve FS ČSFR, nelze říci, že by členové byli v JZD drženi proti své vůli.

Došlo k setřetí ekonomických rozdílů mezi JZD a státními statky?

„Domníváme se, že současná družstva (tedy zemědělská družstva od roku 1975) žádnými družstvy opravdu nejsou... Zemědělská družstva se postupně přestala lišit od státních podniků, družstevníci se stávali stále více zaměstnanci... Stírání rozdílů mezi družstvy a státními statky bylo záměrem politiky KSČ, kdy se předpokládalo, že družstevní vlastnictví přeroste ve formu vyšší, to jest státní.“¹⁰

Autor má pravdu v tom, že stírání rozdílů mezi družstvy a státními statky bylo záměrem politiky KSČ, kdy se předpokládalo, že družstevní vlastnictví přeroste ve formu

⁹⁾ Bulletin FSÚ č. 1/91, s. A 20.

¹⁰⁾ J. Novák v ČMZN 24.7.1991.

vyšší, to jest státní, resp. že obě vlastnictví se sblíží tak, že vznikne nová forma vlastnictví. KSČ si tento úkol – sblížování dvou forem vlastnictví – skutečně stanovila za cíl své politiky. A také značný kus cesty v tomto směru ušla. Dosáhla však tohoto cíle? Sama KSČ splnění tohoto cíle nikdy nekonstatovala. Ani v roce 1988, tedy těsně před 17. listopadem 1989, kdy vypracovala a přijala nový – v pořadí již čtvrtý – zákon o zemědělském družstevnictví (č. 90/88 Sb.), netvrdila, že tohoto cíle dosáhla, Přijala proto další zákon o zemědělských družstvech. Ani v ideové preambuli tohoto zákona se o tomto svém cíli nezmiňovala, naopak považovala za nutné zdůraznit, na čem je zemědělské družstevnictví založeno: na zásadách dobrovolnosti, rovnosti, družstevní demokracie, včetně socialistické samosprávy, utváření jednoty zájmů členů se zájmy jednotného zemědělského družstva a celé společnosti, plánovitosti, ochrany majetku v socialistickém vlastnictví. A i když na těchto zásadách je mnoho čistě ideologického nánosu, přesto tyto formulace odrážejí poznání KSČ a uznání skutečnosti, že JZD jsou družstva. Stejně tak ust. § 1 odst. 1 cit. zákona jednoznačně říká, že družstvo je dobrovolným sdružením členů k provozování zemědělství, jakož i potravinářské výroby i jiné činnosti a svou podnikatelskou činnost provozuje v souladu se státním plánem, zásadou úplného chozrasčotu a zásadou družstevní demokracie.

Samozřejmě, takto to viděla KSČ, ale když odstraníme ideologickou roušku, ve které je vše zabaleno, zůstane nám skutečnost, že je to sdružení členů k provozování určitého předmětu činnosti, kdy při své podnikatelské činnosti se řídí zásadou „úplného chozrasčotu“, tj. že ji provádí na svůj účet a riziko, jinak řečeno, že výsledky práce celého daného kolektivu (družstva) se odrážejí v celkových výsledcích družstva, na nichž je závislé jak krytí hmotných nákladů, tak i výše odměn a zisku tohoto kolektivu.

V tomto zákoně se také říká, že družstvo „svou podnikatelskou činnost provozuje v souladu se státním plánem“. To nebyla jen ideologická fráze. To byla realita. Celou soustavou přímých i nepřímých nástrojů centrálního řízení stát činnost družstva podřizoval plnění úkolů státního plánu. Že se mu to plně nepodařilo, je jiná věc, ale byla to skutečnost. A tato družstva řídil stát podstatně jinak než státní podniky, a v tomto „jinak“ bylo uznání reálné existence družstva. Každý, kdo jen trochu je seznámen s tehdejšími řízením státních podniků a JZD, dobře ví, že ve vztahu k družstvům se počet rozepisovaných úkolů státního plánu postupně (zejména v 80. letech) zužoval proti ukazatelům ve vztahu ke státním podnikům.

Jak je však dobře známo, při zkoumání konkrétních jevů nemůžeme jen vycházet z toho, co si společnost, resp. její vedoucí politická síla, KSČ, sama o těchto jevech myslela a hlásala, ale musíme vycházet ze zkoumání objektivní skutečnosti.

Máme-li zkoumat otázku, zda tu kolektivní vlastnictví v případě JZD či ZD je, či není, musíme vycházet z toho, jak se toto vlastnictví subjektům tohoto vlastnictví realizovalo. Přitom zjistíme, že rolníci své výrobní prostředky sdružily (způsob sdružování byl přirozeně silně ovlivněn existencí totalitního režimu, za něhož se uskutečňoval), pracovali společně a výsledky jejich hospodaření patřily jim (kolektivu) a rozdělovány byly podle rozhodnutí členské schůze jen mezi členy tohoto kolektivu, po odečtení toho, co se muselo odvést státu jako daně a různé odvody.

Přirozeně jiná věc byly proporce tohoto rozdělování. Ty byly silně ovlivněny nástroji, jež byly v rukou státu. Tak např. v prvním období, kdy se prováděl transfer prostředků ze zemědělství ve prospěch rozvoje těžkého průmyslu a ceny zemědělských výrobků byly nízké, zůstalo i na odměny za práci členům málo. Ale to neznamená, že proto to byla tehdy družstva, a když tato politika odčerpávání prostředků ze zemědělství se omezila a družstva dosáhla prakticky stejných, v řadě případů i vyšších odměn za práci, než se platilo v průmyslu nebo ve státních statcích, to družstva již přestala být a stala se ve skutečnosti státním podnikem. V roce 1960 úroveň odměn v JZD na jednoho pracovníka (v přepočtu na „brutto“) představovala jen 62,5 % celostátní úrovně mezd. Do

roku 1975 se zvýšila na 95,4 %. V roce 1980 se rovnala 100 %, v roce 1985 již představovala 107,3 % a v roce 1989 113,9 % celostátní úrovně mezd.¹¹ K vyrovnání odměn a posléze k převýšení úrovně odměn v JZD nad celostátní úroveň mezd přispělo také to, že JZD, právě pod vlivem postupného uvolňování ze sevření státu, které si svým tlakem prosadila, se ukázala jako daleko životaschopnější podnikatelská forma v zemědělství než státní podniky.

Skutečnost, že daný kolektiv hospodařil, tj. sám vynakládal ze svých prostředků náklady na výrobu a sám také realizoval své příjmy, nacházela svůj výraz v zisku daného družstva. Družstvo hospodařilo na svůj účet, a proto také samo realizovalo svůj zisk. Každý kolektiv měl svůj konkrétní zisk, který se lišil svou velikostí od zisku každého jiného kolektivu. A rozdíly byly dost podstatné, závisely na celé řadě faktorů hospodaření každého daného kolektivu.

V roce 1970 v ČR zisk jednoho průměrného družstevního kolektivu v přepočtu na 1 ha obhospodařované půdy činil 1 506 Kčs. V podprůměrných zemědělských družstvech představoval jen 715 Kčs, zatímco v nadprůměrných JZD 2 694 Kčs.¹² Vezmeme-li zisk v průměrných JZD za 100 %, pak v podprůměrných JZD představoval jen 47 % průměrného zisku, zatímco v nadprůměrných JZD to bylo 179 %. Každé JZD tedy v roce 1970 dosahovalo podstatně jiných výsledků, vyjádřených v úrovni zisku v přepočtu na 1 ha. To se nezměnilo ani v následujících letech, v období do roku 1990 (tab.I).

I. Porovnání úrovně zisku na 1 ha zemědělské půdy v JZD ČR

Rok	Průměrná JZD	Podprůměrná JZD	Nadprůměrná JZD
1970	100	47	179
1975	100	44	180
1980	100	27	165
1985	100	50	145
1990	100	62	147

Pramen: Havlíček J.: Zpracování základních ukazatelů za JZD ČR. Praha, VÚEZVz 1991.

I v celém období od roku 1970 do r. 1990 JZD pracovala jako družstva a každý daný kolektiv realizoval jiný svůj konkrétní zisk. Průkaznější by bylo přirozeně členění JZD podle výše zisku na 1 ha, to by ukázalo větší variabilitu, ale v tomto členění nejsou údaje k dispozici. I tak se uvedený závěr potvrzuje.

Různé výsledky hospodaření jednotlivých kolektivů se projevují také v různé výši odměn za práci. Obecně platí, že čím jsou tyto celkové výsledky daného družstva lepší, tím je také úroveň vyplácených odměn vyšší a opačně. Je to vidět na stejném souboru JZD (tab. II).

Tato tabulka uvedený závěr potvrzuje, ale současně je vidět, že velké rozdíly tu mezi uvedenými skupinami nejsou. Tendence držet ve všech JZD víceméně vyrovnanou úroveň odměn je výsledkem několika faktorů. Především je to rovnostářství, které bylo v reálném socialismu v celém národním hospodářství hluboce zakořeněno. Vyznávala je jak vedení družstev, tak řadoví členové. Bylo ale fakticky prosazováno, přes různé opačné proklamace, i vedením státu, oficiální politikou. Zde docházelo fakticky ke shodě. Přitom se tato

¹¹⁾ Podle údajů statistických ročenek.

¹²⁾ JZD jsou roztríděna na průměrná, podprůměrná a nadprůměrná podle ukazatele hrubého důchodu (sníženého o diferenciální příplatky) na 1 ha z. p.

II. Porovnání úrovně odměn v přepočtu na 1 pracovníka v ZD ČR

Rok	Průměrná JZD	Podprůměrná JZD	Nadprůměrná JZD
1970	100	91	111
1975	100	91	103
1980	100	97	102
1985	100	97	102
1990	100	96	103

Pramen: Halvříček J.: Zpracování základních ukazatelů za ZD ČR. Praha, VÚEZVž 1991.

III. Index růstu odměn v přepočtu na 1 pracovníka v ZD ČR

Rok	Průměrná JZD	Podprůměrná JZD	Nadprůměrná JZD
1970	100,0	100,0	100,0
1975	136,5	136,6	126,0
1980	161,8	172,6	148,5
1985	185,4	198,7	170,2
1990	218,0	230,0	203,4

Pramen: Halvříček J.: Zpracování základních ukazatelů za ZD ČR. Praha, VÚEZVž 1991.

tendence projevovala i při dosti silném absolutním růstu těchto odměn ve všech skupinách JZD (tab. III).

K vyrovnávání výše odměn docházelo tím, že rychleji rostly odměny v podprůměrných JZD a pomaleji v nadprůměrných JZD. Opačně tomu zřejmě bylo u přidělu zisku na další investování družstev. Zde se tendence k vyrovnání úrovně odměn ve všech JZD prokazuje, ale je to jen tendence. Neznamená to, že ve všech konkrétních JZD byla v posledních 20 letech odměna stejná.

Člen družstva byl členem pouze na papíře?

„Statut družstva a postavení jeho členů jako družstevníků se zachovaly jen na papíře.“¹³⁾

To naopak jsou jenom slova, jen tvrzení na papíře, nemající žádný reálný obsah.

Ve skutečnosti každé existující družstvo existuje zcela reálně. Je to reálně existující skupina lidí, která je přesně vymezena počtem konkrétních lidí pracujících s výrobními prostředky, jež patří jen této skupině lidí, a na půdě, kterou má tato skupina právo obdělávat.

Přesné vymezení (právní i ekonomické) družstva, jeho statutu jako družstva v souladu s právním řádem, všech práv a povinností jeho členů, stejně jako práva a povinnosti jeho samosprávných orgánů atd. obsahují jeho stanovy, schválené kvalifikovaným způsobem členy družstva na členské schůzi.

Stanovy vycházejí ze zákona. Posledním zákonem, který upravoval závazně všechny základní otázky vzniku a práce družstev, byl v předlistopadovém období zákon č. 90/88 Sb. Nyní je v platnosti zákon č. 162/90 Sb. a zřejmě již od počátku roku 1992 bude takovým

¹³⁾ J. Novák v ČMZN 24.7.1991.

zákonným předpisem pro družstva obchodní zákoník. Je přirozené, že mezi těmito právními normami je a bude rozdíl. Každý z nich odpovídá, resp. bude odpovídat jiným sociálně ekonomickým podmínkám, v nichž družstva existují a pracují. Zákon č. 90/88 Sb. a všechny ostatní předcházející zákony o zemědělském družstevnictví (zákon č. 69/49 Sb., zákon č. 49/59 Sb., zákon č. 122/75 Sb.) upravovaly postavení družstev.

Odlišné postavení státních podniků upravovaly jiné právní normy a také vycházely z existence totalitního režimu. Totalitní režim myšlenku družstev, starou v našich podmínkách již více než sto let, využil, resp. zneužil k provedení socializace zemědělství, a samozřejmě principy družstevnictví, na nichž družstevnictví v podmínkách soukromého tržního hospodářství spočívalo, si zčásti upravil podle svých ideologických představ. Stále však šlo o principy družstevnictví.

Zákon č. 162/90 Sb. přijatý v květnu 1990 vyjadřoval již zásadně nové podmínky, které se v naší společnosti po 17.11.1989 rozvíjely, i když je vyjadřoval ještě neúplně. Obchodní zákoník po svém přijetí parlamentem bude již plně vyjadřovat postavení družstev v nových podmínkách tržní výroby.

Jsou to tedy zákony, které upravují postavení družstev ve společnosti a z nich vycházejí stanovy družstev. To jsou reality, podle nichž se závazně řídí reálný život družstev i jednotlivých družstevníků. Zákony samy pak mají své zakotvení v ústavě, v základním zákoně státu. Kromě toho po 17.11.1989 k tomu přibyla také Listina základních práv a svobod, schválena jako ústavní zákon FS ČSFR dne 9.1.1991. Ta zajišťuje v čl. 20 všem občanům „právo svobodně se sdružovat ve spolcích a společnostech a jiných sdruženích“, tedy včetně sdružování v družstvech, a v článku 27 také všem občanům „právo svobodně se sdružovat s jinými na ochranu svých hospodářských a sociálních práv“, tedy včetně sdružování v družstvech.

Postavení družstev a družstevníků je tedy v našem právním řádu dostatečně upraveno a tato úprava také skýtá družstvům a jejich členům patřičnou ochranu, tedy včetně ochrany soudní. Každý člen družstva i družstvo jako celek má právo obrátit se v případě potřeby s žádostí o poskytnutí ochrany na příslušný soud nebo prokuraturu a tato ochrana mu bude poskytnuta. Statut družstva a postavení jeho členů jako družstevníků se tedy nezachovávaly a zachovávají jen na papíře.

Z á v ě r

Od té doby, co se začalo v naší veřejnosti diskutovat o tzv. zákoně o půdě, diskutuje se také o těch nejzákladnějších otázkách bytí či nebytí JZD, resp. zemědělských družstev. Někteří autoři sice říkají, že nechtějí rozbít zemědělská družstva, ale z jejich politického a ideologického přístupu to vyplývá. Zemědělská družstva jsou pro ně produktem reálného socialismu, a proto také spolu s reálným socialismem musí podle nich zaniknout.

Tito autoři buď nevidí, nebo nechtějí vidět, že zemědělská družstva poté, co se přemění na skutečná družstva (tj. vytvoří podíly v soukromém vlastnictví jednotlivých členů a půda zůstane v jejich reálném soukromém vlastnictví), se vlastně principiálně nebudou lišit od současných západoevropských a našich předtotalitních družstev (od roku 1873 do vydání zákona o JZD v roce 1949). Odlišovat se budou pouze předmetem své činnosti – výrobou zemědělských produktů (vedle jejich nákupu, zpracování, prodeje, včetně zahraničního obchodu těmito produkty). To je však rozdíl pouze v technické stránce věci – v předmětu společné činnosti členů družstva a ne ve společenské stránce věci. Družstvo bude založeno na základě sdružení půdy (v soukromém vlastnictví), kapitálu – podílů (v soukromém vlastnictví) a osobní práce vlastníků. Každý člen bude mít možnost nakládat se svým soukromým vlastnictvím podle své svobodné vůle na podkladě příslušných ustanovení novelizovaného občanského zákoníku, tj. bude mít možnost svůj podíl si z družstva vybrat, převést jej na jiného (včetně

svých dědiců), vstoupit s ním do jiného družstva, nebo jej ponechat v daném družstvu, pokud bude přesvědčen, že je to pro něho výhodné.

Tomu, kdo tuto společenskou stránku družstva přeměněného na skutečné družstvo nevidí, nebo nechce vidět, tomu zůstávají před očima stále jen ty stránky JZD, které měly svůj pramen v ideologii a praxi totalitního systému, tj. porušování principu dobrovolnosti, neexistence podílů, členové bez půdy, neexistence institutu ručení za hospodářské výsledky družstva, sbližování dvou forem vlastnictví apod. Tím byla družstva v praxi deformována. Nyní však jde o to zbavit se těchto deformací a přeměnit zemědělská družstva opět ve skutečná družstva.

S o u h r n

Při přípravě zákona č. 229/1991 Sb. o restitucích v zemědělství se vytvořila skupina představitelů vlastníků půdy, která hájila zájmy svých členů a přitom svá stanoviska zformulovala především jako variantu C v důvodové zprávě k zásadě č. XVI dokumentu přijatého při politickém jednání u kulatého stolu v lednu 1991. Toto stanovisko je v rozporu se stanoviskem federální vlády. O těchto otázkách se nyní v tisku diskutuje. Autor tohoto článku v rámci diskuse vyslovuje a zdůvodňuje své osobní stanovisko.

Nesouhlasí především se stanoviskem představitelů pozemkových vlastníků, že oddělená privatizace v družstvech by byla v rozporu s principy privatizace v celé ekonomice. Autor polemizuje také s názorem, že družstevníci bez půdy by při vytváření podílů v zemědělských družstvech byli zvýhodněni proti lidem pracujícím ve státním sektoru. Členské podíly mají prý získat pouze vlastníci půdy, neboť majetek zemědělských družstev je prý plodem pouze půdy a ne práce. Podle autora jde o návrat k fyziokratickým názorům, které jsou ekonomickou vědou dávno překonány poznatkem o společném působení všech tří výrobních faktorů – půdy, práce a kapitálu.

Klíčovou otázkou je povaha zemědělských družstev za totality i v současnosti. Autor dochází k závěru, že přes deformace zemědělských družstev vyvolané totalitním politickým režimem zemědělská družstva zůstala družstvy. Hájí proto také názor, že ekonomické rozdíly mezi zemědělskými družstvy a státními statky se plně nesetřely a zůstávají. Závěrem autor polemizuje s názorem, že člen zemědělského družstva byl členem pouze na papíře a ne ve skutečnosti.

Doc. JUDr. Jiří Karlík, CSc.

K ŠEDESÁTINÁM ING. BOHUMILA PROUZY, CSc.

Počátkem letošního roku se zařadil mezi šedesátníky ing. Bohumil Prouza, CSc., ředitel Českého institutu agrární ekonomiky.

Narodil se 2. 1. 1932 v Červeném Kostelci, po maturitě studoval na Vysoké škole ekonomické (obor zemědělská ekonomika) v Praze, studium úspěšně ukončil v roce 1956. Na přelomu padesátých a šedesátých let absolvoval v oboru ekonomika zemědělství aspiranturu v SSSR. V roce 1965 byl na půlroční odborné stáži ve Francii. V témže roce získal za svoji odbornou činnost cenu ČSAV.

Po absolvování studia na VŠE pracoval jako řadový pracovník na ministerstvu zemědělství, po návratu z aspirantury jako vědecký pracovník Ekonomického ústavu ČSAV (1962 - 1966), v letech 1967 - 1970 byl ředitelem odboru na MZVŽ, po vyloučení z KSČ a po propuštění ze zaměstnání našel práci na mistr koňského hospodářství (později jako pracovník VTR) v Drubežářských závodech Xaverov, koncem sedmdesátých let začal pracovat na ředitelství Podniku racionalizace řízení a výpočetní techniky, odkud v roce 1981 přešel do Ústavu racionalizace řízení a práce (nynější Český institut agrární ekonomiky), kde působil jako odborný pracovník. V roce 1990 byl jmenován ředitelem tohoto institutu.

Potud strohá základní biografická fakta. Za nimi se skrývá bohatý, mnohdy dramatický osud člověka, jehož posláním se stala neúnavná a kvalifikovaná služba rozvoji našeho zemědělství. Uplatnit plně toto své životní poslání mu však bylo umožněno pouze ve dvou obdobích: v šedesátých letech a po listopadu 1989. V těchto obdobích byl prakticky u všeho významného, co podstatně měnilo podobu zemědělství a celého agrokomplexu.

V šedesátých letech se výrazně podílel na přípravě a uskutečnění ekonomické reformy, která byla založena na podstatném omezení centrálních administrativních příkazů, na uvolnění prostoru pro působení tržních mechanismů a na výrazném posílení ekonomické samostatnosti podniků, a která, přes krátkost času, který jí byl vymezen, znamenala pozitivní kvalitativní skok v rozvoji jak celého národního hospodářství, tak zejména zemědělství. Ing. Prouza byl jedním z vůdčích pracovníků týmu, který ekonomickou reformu zemědělství připravoval a svoji vlastní badatelskou pozornost soustřeďoval zejména na otázky nového ocenění úlohy a postavení zemědělství v národním hospodářství a na teoretickou i hospodářsko-politickou formulaci podmínek a forem posílení podnikatelských funkcí zemědělských podniků, především družstev.

Po listopadu 1989 využil svých zkušeností z účasti na přípravě a realizaci ekonomické reformy a významně se podílel na zpracování koncepce přechodu agrárně potravinářského komplexu na tržní ekonomiku a na tvorbě Agrárního programu ČR. Specifickou pozornost věnuje problematice agrární hospodářské politiky, zejména pak v oblasti nové subvenční politiky v agrokomplexu.

Avšak ani v onom vynuceném mezidobí, které představovalo ve skutečnosti plně dvě desítky let, nepřestal ing. Prouza studovat a teoreticky pracovat. Předmětem jeho osobního zájmu se především stalo studium, rozvoj a aplikace heuristických metod. Prostoru, který mu prozíravější ředitelé institucí, v nichž pracoval, vytvořili, využil v sedmdesátých letech k participaci na řešení několika výzkumných úkolů. Ve výzkumné činnosti se zabýval zpracováním systémové analýzy zemědělské prvovýroby, rozvojem a aplikací prognostického modelování, zpracováním systému obousměrných informačních toků v resortu apod.

Výsledky svých teoretických prací publikoval v šedesátých letech a po listopadu 1989 v řadě statí v odborných časopisech a prezentoval v desítkách výzkumných zpráv a studií. Mimořádnou pozornost věnoval ing. Prouza vždy, kdy mohl veřejně působit, popularizaci nových poznatků, včasné a věcné informovanosti zemědělské veřejnosti o záměrech a opatřeních hospodářské politiky a zejména poradenské činnosti v široké oblasti podnikatelských aktivit v zemědělství a potravinářském průmyslu. Jen v posledních dvou letech šlo o desítky vystoupení na seminářích, školeních a manažerských kursech, o řadu článků v periodickém a denním tisku, o rozhlasové relace a o stovky konzultací. Proto je ing. Prouza dobře znám a vážen nejen v odborných kruzích, ale i mezi „zemědělským lidem“, mezi pracovníky družstev a statků, mezi soukromými rolníky.

V současné době věnuje značnou část své energie řízení Českého institutu agrární ekonomiky, přesto však aktivně působí i mimo své mateřské pracoviště. Je řádným členem České akademie zemědělských věd, členem vědecké rady provozně ekonomické fakulty VŠZ, členem dotační komise MZe ČR, členem redakční rady časopisu Zemědělská ekonomika atd.

Závěrem mi budiž dovoleno vyslovit přesvědčení, že zdraví, vitalita a moudrý optimismus umožní jubilantovi ještě dlouho čerpat živou vodu z hluboké studnice svých znalostí a zkušeností ve prospěch našeho zemědělství. To přeji jemu, sobě a všem, kdo ho znají a mají rádi.

Prof. ing. Zdeněk Sokol, CSc.

K ŠEDESÁTÝM NAROZENINÁM PROF. ING. KARLA VINOHRADSKÉHO, CSc.

Popsat na relativně malém vymezeném prostoru přínos prof. ing. Karla Vinohradského, CSc., vedoucího Ústavu zemědělské ekonomiky na provozně ekonomické fakultě Vysoké školy zemědělské v Brně, československé zemědělské ekonomické vědě a výchově vysokoškolsky vzdělaných zemědělských odborníků je úkol nadmíru obtížný, neboť všechny oblasti, které vytvářejí osobnost vysokoškolského učitele, jubilant oslavující dne 23. února 1992 šedesáté narozeniny bohatě naplnil.

Jako absolvent Vysoké školy zemědělské v Brně odchází v roce 1954 na tehdejší okres Rosice u Brna, kde postupně zastává místo agronoma, ekonoma a později je zvolen do funkce předsedy JZD. Úspěšná práce v zemědělské praxi mu přináší řadu odborných i životních zkušeností, které později velmi dobře zhodnocuje ve vědecko-pedagogické činnosti.

Práci vysokoškolského učitele začal jako odborný asistent na katedře ekonomiky zemědělství Vysoké školy zemědělské v Brně v roce 1963. Vyučoval ekonomiku zemědělství na různých studijních oborech provozně ekonomické i agronomické fakulty. Později, již jako docent, přichází na katedru ekonomiky podniků a odvětví zemědělské výroby, kde se specializuje na podnikovou ekonomiku a ekonomickou problematiku rostlinné a živočišné výroby. Rozvoji uvedených vědních disciplín a jejich výuce na VŠZ v Brně věnuje veškerý svůj čas a badatelské úsilí.

Celoživotní poslání vysokoškolského učitele vyžaduje plné soustředění, koncentraci sil a schopností nejenom na poznání dosaženého stupně rozvoje zvoleného vědního oboru, ale současně na rozpracování a dokonalou interpretaci poznatého v pedagogickém procesu. Za dobu téměř třicetiletého působení ve funkci vysokoškolského učitele se daří prof. Vinohradskému uvedené zásady zcela naplňovat. S jemu vlastní poctivostí přistupuje soustavně k důsledné přípravě na přednášenou učební látku, k obsahové i metodické modernizaci vyučovaných disciplín a ke zpracování učebních pomůcek. Především svou náročností na vysokou odbornou úroveň pedagogické práce významně přispívá k formování ekonomické vzdělanosti velké části absolventů Vysoké školy zemědělské v Brně.

Vědeckou dráhu začíná prof. ing. Karel Vinohradský, CSc., krátce po příchodu na provozně ekonomickou fakultu. Za první objekt svého výzkumu si zvolil objasňování příčin variability ekonomických výsledků zemědělských podniků. První poznatky z této oblasti shrnul ve své kandidátské disertační práci *Některé otázky reprodukce v JZD nízké ekonomické úrovně*. Po jejím úspěšném obhájení mu vědecká rada provozně ekonomické fakulty VŠZ v Brně udělila v roce 1970 vědeckou hodnost kandidáta ekonomických věd. V roce 1973 obhajuje habilitační práci na téma *Metodické otázky rozboru diferenciací v ekonomickém rozvoji JZD a získává pedagogicko-vědecký titul docenta*. V roce 1990 je na návrh vědecké rady Vysoké školy zemědělské v Brně jmenován profesorem pro obor ekonomika zemědělství.

Na výsledky výzkumné práce shrnuté v disertačním a habilitačním spise navazuje pak řada prací, v nichž se jubilant věnoval zejména rozpracování metod komparativní analýzy v podnikové sféře zemědělství, metodám zpracování informací pro subjekty podnikového řízení, především informací vycházejících z mezipodnikového srovnávání, jakož i koncepci finančně ekonomických opatření zaměřených na dynamizaci ekonomické efektivity hospodářské činnosti v zemědělství.

V polovině sedmdesátých let spolu s početným týmem spolupracovníků na provozně ekonomické fakultě navazuje prof. Vinohradský širokou spolupráci s Výzkumným ústavem ekonomiky zemědělství a výživy v Praze a orientuje práci zmíněného řešitelského kolektivu na výzkum ekonomiky hlavních odvětví rostlinné a živočišné výroby. S tímto řešitelským kolektivem se postupně soustřeďuje na systematictější výzkum ekonomické efektivity vědeckotechnických inovací ve výrobě hlavních zemědělských produktů a na finančně ekonomickou stimulaci rozvoje rostlinné a živočišné výroby, zejména pak růstu jejich hospodárnosti. V návaznosti na tato bádání pak jubilant publikoval též práce zaměřené na významné teoreticko-metodologické otázky ekonomiky odvětví zemědělské výroby, především na pojetí další intenzifikace zemědělské výroby, kritéria její ekonomické efektivity a metodologii analýzy faktorů růstu produkce hlavních zemědělských výrobků. Výsledky těchto prací shrnul rovněž v celostátní učebnici *Ekonomika zemědělských podniků*, jejímž je spoluautorem.

Širokému týmu zemědělských odborníků bývalého Jihomoravského kraje je prof. Vinohradský znám z četných odborných přednášek, diskusí, seminářů a setkání, na nichž vždy přispíval k myšlenkám uplatňování vědeckého pokroku v praktické hospodářské činnosti a úzké spolupráci vědeckých pracovišť s praxí.

Vrozené organizační schopnosti uplatňoval prof. Vinohradský nejen ve funkci vedoucího katedry, ale též ve vedení provozně ekonomické fakulty VŠZ v Brně, kde vykonával funkci proděkana pro vědeckovýzkumnou a vzdělávací činnost a v období 1990–1991, kdy byl zvolen děkanem fakulty, velmi významně přispěl k rozpracování a postupné realizaci nové koncepce studijních oborů, celkové konsolidaci fakulty a k rozvoji jejích zahraničních styků.

Prof. Vinohradský je též dlouholetým členem vědecké rady PEF na VŠZ v Praze a v Brně, členem komisí pro obhajoby kandidátských disertačních prací, členem vědecké rady Výzkumného ústavu ekonomiky zemědělství a výživy v Praze, členem státních zkušebních komisí na PEF VŠZ v Praze a Brně a členem redakční rady vědeckého časopisu *Zemědělská ekonomika*. Svou vědeckou erudicí se významně podílí na zvyšující se odborné úrovni tohoto předního československého ekonomického časopisu a jako oponent též na citlivém vedení mladých autorů.

Přínos prof. ing. Karla Vinohradského, CSc., zemědělské ekonomické vědě, pedagogice a spolupráci se zemědělskou praxí několikrát ocenila vědecká rada VŠZ v Brně, v Praze a v Nitře i vědecké rady spolupracujících výzkumných ústavů.

Přejeme jubilantovi do dalších let pevné zdraví a další vědeckopedagogické úspěchy.

Doc. ing. JUDr. Oldřich Tvrdoň, CSc.

MODELOVÉ FORMY TRANSFORMACE VÝCHODONĚMECKÉHO ZEMĚDĚLSTVÍ

Vzhledem k centrálně direktivnímu systému uplatňovanému v minulosti je zemědělství v bývalé NDR stále organizováno převážně formou státních statků a zemědělských družstev (LPG – Landwirtschaftliche Produktions-genossenschaften).

Budou-li se tyto zemědělské podniky přizpůsobovat západoevropskému systému tržních vztahů, bude kromě nové orientace výrobních programů a drastické redukce užití inputů a pracovní síly nezbytná také dalekosáhlá konverze nákladově nejnáročnějších a nadměrně velkých výrobních jednotek.

V souvislosti s nastupujícím problémem přizpůsobení nezbytně vyvstává otázka:

- které organizační formy přizpůsobení přicházejí pro zemědělské podniky v úvahu,
- jaké mají výhody a nevýhody z hlediska daňového a organizačně řídicího,
- jaké závěry je z toho třeba učinit z hlediska zemědělské politiky.

Možnosti přeměn a přizpůsobení

Pro proces přeměny zemědělských podniků oblasti bývalé NDR v efektivní a konkurenceschopné produkční jednotky přichází v úvahu několik různých možností:

- zachování dosavadní velikosti podniků a počtu zvířat;
- kombinace rostlinné a živočišné produkce;
- rozpuštění dosavadních forem a vytvoření seskupení vlastníků příp. nájemců, pronajímání větších výrobních jednotek jednotlivým soukromým podnikatelům nebo malým skupinám farmářů;
- vyčlenění půdy a majetkových podílů vlastníků z existujících velkých zemědělských družstev a vytvoření individuálních farem s plnou nebo částečnou pracovní účastí vlastníka.

Právní formy

Pro organizaci zemědělských podniků, jejichž vlastníkem je několik osob, jsou v zásadě vhodné všechny běžné právní formy:

- neobchodní partnerství (GbR)
- plné partnerství (OHG)
- omezené partnerství (KG)
- registrovaná družstevní organizace (eG)
- soukromá společnost s r.o. (GmbH a nebo GmbH a CoKG)
- veřejná společnost s r.o. (AG)

Z podrobné definice jednotlivých právních forem vyplývá:

- Neobchodní partnerství, plné partnerství a omezené partnerství jsou zvláště vhodné pro partnerství s menším počtem partnerů.
- Plné partnerství a omezené partnerství jsou méně vhodné pro čistě výrobní jednotky, poněvadž předpokládají také zavedenou komerční bázi.

- Soukromé a veřejné společnosti s r.o., omezené partnerství a registrované družstevní organizace jsou zvláště vhodné, jestliže účastníci mají v úmyslu se podílet na odpovědnosti společnosti pouze v omezeném rozsahu.
- Registrovaná družstevní organizace je zvláště vhodnou formou, není-li cílem organizace dosahování zisku, ale pouze řízení jejích záležitostí k prospěchu individuálních členů.
- Soukromá společnost s r.o. a veřejná společnost s r.o. jsou zvláště vhodné pro taková partnerství, kde je velký počet partnerů a kde by změna partnerů měla být relativně snadná.
- Veřejná společnost s r.o. je zvláště vhodná, je-li třeba umožnit co nejširší zabezpečení kapitálu pro velké (průmyslové) podniky.
- Neobchodní partnerství je vhodné, předpokládá-li se existence zvláštních ujednání odchylovajících se od běžných pravidel týkajících se řízení, odpovědnosti a rozdělování zisku.
- Registrovaná družstevní organizace je zvláště vhodná, jsou-li partnerům zaručována relativně velká práva spolurozhodovací (prostřednictvím valné hromady) a řízení nemá být v rukou jediné osoby (nejméně dva ředitelé).

Zvláštní výhody či nevýhody nemohou být generalizovány. Pouze v individuálním konkrétním případě lze rozhodnout, která právní forma je vhodná.

D a ň o v é v ý h o d y a n e v ý h o d y

- Úleva na dani z příjmů, uzákoněná pro zemědělství a lesnictví, neplatí pro společnosti (registrované družstevní organizace, soukromé a veřejné společnosti s r.o.).
- Společnosti a další právnické osoby podléhají d a n i z e s d r u ž o v á n í. Zemědělská družstva n e j s o u z této daně vyňata. Po znovuzřízení jim však musí být po dobu 10 let poskytnuta výjimka z daně pro stanovenou částku (30 tis. DEM).
- Něco podobného platí v případě o b c h o d n í d a n ě a d a n ě z m a j e t k u. Zemědělská družstva a registrované družstevní organizace v bývalé NDR jsou však po dobu přechodného období (1991 - 1993) z technických důvodů od obchodní daně a daně z majetku osvobozeny.
- Obchodní a průmyslová družstva a společnosti mohou být osvobozeny od daně ze sdružování, z majetku a obchodní daně, jestliže jejich podnikání je omezeno na využívání zemědělských a lesních kultur a objektů, na služby v tomto rámci včetně smluv o provádění služeb nebo prací a služeb, na zacházení s produkty a zpracování produktů vyrobených členy nebo na poradenskou službu pro členy organizací. Podniky, jichž se to týká, jsou např. velkoobchodní a marketinková družstva, mlékárenská družstva, vinařská družstva atd.
- Všichni vlastníci zemědělské a lesní půdy bez ohledu na organizační formy podléhají d a n i z p o z e m k ů.
- Systém d a n ě z o b r a t u je rovněž stejný pro všechny typy zemědělského podnikání.
- Kompenzace ztrát příjmů zapříčiněných daní z obratu (3 %), platná do konce roku 1991, platí pro všechny typy podnikání včetně těch, které jsou z hlediska právní formy komerčními organizacemi (tj. registrované družstevní organizace), jsou-li dodržena kritéria vlastnictví zemědělských a lesních kultur. Pokud jde o prodej živočišné produkce a chovných zvířat, je tato kompenzace přiznána pouze tehdy, jestliže podnik neprodukuje či nechová více než 330 dobytčích jednotek.

Zemědělská družstva typu registrovaných družstevních organizací a soukromých a veřejných společností s r.o. tedy mají ve srovnání s individuálními vlastníky a malými družstvy nepřesahujícími obchodní limit daňové nevýhody:

- žádnou úlevu z daně z příjmů, je-li poskytována;
- sazbu daně ze sdružování 50 % na nerozdělený a 36 % na rozdělený zisk;

- odpovědnost k obchodní dani až do výjimky do roku 1993 pro výrobní družstva;
- žádný nárok na 3% kompenzaci ztráty příjmu pro živočišnou produkci podniku s více než 330 dobytčími jednotkami.

Je nutno mít na paměti, že daňový zákon připouští řadu výjimek v individuálních případech. Tak je možné se vyhnout fiskálním nevýhodám rozlišeným smlouvami a tak zlepšit konkurenceschopnost podniků. To však vyžaduje včasné odborné rady, beroucí v úvahu aspekty obchodního zákona a řízení organizace.

Výhody a nevýhody z hlediska řízení a organizace podniku

Náklady produkce ve značné míře závisejí na:

- alokaci podniku z hlediska přírodních podmínek,
- řídicí a organizační schopnosti vedení podniku,
- strukturu podniku z hlediska jeho velikosti a organizace.

Nejpodstatnější výhody produkčních jednotek jsou:

- nižší produkční náklady (velkovýroba),
- lepší pozice na trhu (nákup a prodej větších množství),
- specializace výrobních operací (možnost zaměstnávat specializované pracovníky a využívat specializovanou techniku),
- sociální výhody (pravidelná pracovní doba, dovolená atd.).

Tyto výhody mohou být vyvažovány podstatnými nevýhodami:

- vyšší výrobní rizika (větší nebezpečí chorob ve velkých koncentracích zvířat),
- vyšší rizika trhu (nepředvídaný pohyb cen),
- dopravní náklady uvnitř podniku (rostoucí rozdíly mezi produkčními jednotkami),
- administrativní a organizační náklady (plynoucí z plánování a kontroly činnosti stejně jako z nedostatku pružnosti změn v použití pracovních sil a inputů při měnících se povětrnostních podmínkách),
- náklady na velké koncentrace zvířat (vyplývající z požadavků ochrany životního prostředí).

Některé další výhody a nevýhody, které je nutno vzít v úvahu, vyplývají z faktu, že v bývalé NDR existuje velkovýrobní, družstevní typ zemědělské výroby. Důvody pro zachování velkých organizačních jednotek jsou tyto:

- existující podniky vlastní budovy s stroje;
- členové zemědělských družstev většinou nemají vlastní kapitál a dostatečné vzdělání pro to, aby se mohli osamostatnit;
- většina členů družstev se nechce vzdát svých sociálních výhod.

Důvody pro zmenšení existujících výrobních jednotek jsou tyto:

- Vzhledem k nedostatečné platební schopnosti a ziskovosti řady podniků mají členové často zájem na tom, aby z družstva vybrali vklady, které do něho vnesli, a zachránili je tak před úpadkem.
- Spojování podniků pod politickým tlakem s sebou nese nebezpečí konfliktů vzhledem ke značně se lišícím zájmům členů.
- Potřeba modernizace a reorganizace farem vyžaduje pro existující jednotky v dohledné budoucnosti nové investice. Ty mohou být financovány pouze tehdy, bude-li podnik řízen ekonomicky, všichni členové se shodnou na jednotné strategii rozvoje a budou sami poskytovat patřičné služby. To ale nelze v žádném případě očekávat.

Z á v ě r y

Efektivnost velkých hospodářských celků závisí především na tom, jak dalece bude mít jejich vedení úspěch ve:

- využívání produktivních zdrojů velkých jednotek,
- využívání tržní pozice,
- snižování vnitřních nákladů na administrativu, kontrolu a dopravu,
- optimalizaci výroby.

Optimální velikost jednotlivých farem a volba vhodných organizačních forem závisí zejména na:

- ekonomických podmínkách (nákupu a prodeje),
- počtu členů, jejich zájmu o podnik a kvalifikaci a je dána především vedením a členy družstev.

Optimální velikost podniků záleží také na:

- přírodních podmínkách,
- alokaci podniku.

Specifické podmínky zemí bývalé NDR umožňují očekávat v krátkém a střednědobém časovém intervalu, že také velké výrobní jednotky se v nových organizačních formách projeví jako obchodně úspěšné a konkurenceschopné.

Lze tedy očekávat, že se v procesu přeorientování a strukturální reorganizace zemědělských podniků projeví tři rozdílné směry vývoje:

- a) Spojování rostlinné a živočišné produkce při zachování velkých výrobních celků s družstevními formami vlastnictví. Družstva a sdružení jsou vhodnými právními formami.
- b) Rozdělení původních podniků a vytvoření nových s rozlišenými výrobními strukturami (rostlinná výroba, produkce krmiv, chov prasat a drůbeže):
 - ve formě větších soukromých hospodářství,
 - především na základě pronájmu a s využíváním spojeného majetku původních členů družstev v nově vytvořených podnicích (formou soukromých společností s r.o.).
- c) Vyjímáním pozemků a částí majetku z družstev a vytvářením:
 - malých až středně velkých soukromých podniků na bázi hlavního zaměstnání vlastníka,
 - malých družstev (formou neobchodních partnerství).

Zbývající části družstev mohou pokračovat v činnosti podle principu a).

Jak dalece se uplatní tyto či jiné modely, nelze předvídat. Vývoj by měl být pokud možno ponechán na působení konkurence a na rozhodnutí těch, jichž se bude týkat. V úvahu by také měla být vzata okolnost, zda by v zemích bývalé NDR neměly být některé modely rozdílných právních a organizačních forem zavedeny cestou konzultací (snad soukromých) a podporovány vědeckými institucemi. Tyto podniky by mohly sloužit jako příklady pro soukromé zemědělce a k řešení problémů souvisejících s reorganizací a přizpůsobením původních zemědělských družstev a státních statků.

L i t e r a t u r a

Jednání FAO/EHK/WPASFR/AGRI/W13/R.127, Ženeva, říjen 1991

Possible forms of organization of agriculture, its problems, advantages and disadvantages SRN Bonn, Federální ministerstvo pro potraviny, zemědělství a lesnictví 1991

Ing. Vladimír Jeníček, DrSc., ing. Bohuslava Boučková, CSc., VÚEZVŽ, Praha

VÝVOJ A TRANSFORMACE MAĎARSKÉHO ZEMĚDĚLSTVÍ

Zemědělství v Maďarsku má, měřeno jeho podílem na ČDP, celkovém počtu zaměstnaných osob a objemu exportu, mnohem větší význam než v jiných zemích na obdobné úrovni rozvoje (tab. I). Jeho podíl na ČDP činil přes 20 %, na počtu pracovníků 16 % a podílil se 25 % na celkovém maďarském vývozu. Aktivní saldo zahraničního obchodu zemědělskými a potravinářskými produkty je zvláště významné; v několika posledních letech dosahovalo průměrného ročního objemu +1,5 mld dolarů.

Téměř polovina populace je v Maďarsku tím či oním způsobem spojena se zemědělstvím a s ním souvisejícími činnostmi. Současná situace v zemědělství je tudíž, zejména vzhledem k napjatým vztahům a existujícím problémům, zdrojem určitého zneklidnění. Obtíže pramení z minulého desetiletí, v posledních několika letech se však krize dále zostřila.

Celkový problém lze charakterizovat následujícími skutečnostmi:

- Dynamický růst zemědělské produkce v Maďarsku se koncem 70. let zpomalil a v polovině 80. let se přímo zhroutil. Zdroje investic se vyčerpaly. Tempo růstu příjmů kleslo pod celostátní průměr; několik set zemědělských družstev a státních statků a v poslední době také soukromých rolníků zbankrotovalo.
- Navzdory zpomalenému tempu růstu zemědělské produkce narůstaly problémy s hledáním trhů jak v Maďarsku, tak v zahraničí a některé obory zápasí o udržení významných odbytišť.

Základními příčinami této situace jsou:

- Ekonomická politika předchozích desetiletí. Za prioritu bylo předkládáno udržení cen potravin na nízké úrovni a nikoliv volné fungování skutečných vztahů mezi cenou a hodnotou. Výroba byla zabezpečována především pomocí subvencí, což vedlo k deformaci cenových relací mezi zemědělstvím a průmyslem. V pozdějším období vláda drasticky omezila subvence ve všech odvětvích národního hospodářství, což vyvolalo v zemědělství zvláště velké problémy. Současně se zvýšily daně a další odvody, takže koncem 80. let objem odvodů ze zemědělství přesáhl objem dotací. Současně jako důsledek rostoucí inflace prudce vzrostly ceny inputů do zemědělství.

I. Podíl zemědělského sektoru na národním hospodářství v %

	1986	1987	1988	1989	1990
Hrubá produkce:					
zemědělství	17,2	26,9	17,0	16,8	
lesnictví	0,8	0,9	0,9	0,9	
potravinářského průmyslu	9,1	9,0	8,9	8,9	
celkem	27,1	26,8	26,8	26,6	
Čistý domácí produkt:					
zemědělství	20,2	19,1	21,1	21,6	
lesnictví	1,0	1,0	1,0	1,0	
potravinářského průmyslu	2,2	2,7	2,7	2,8	
celkem	23,4	22,8	24,8	25,4	
Pracovníci:					
zemědělství	19,1	18,2	17,8	17,4	15,7
lesnictví	1,1	1,1	1,1	1,0	0,9
potravinářského průmyslu	4,0	4,1	4,2	4,2	4,1
celkem	24,2	23,4	23,1	22,6	20,7

II. Struktura orné půdy podle typu zemědělských podniků v %

	1950	1960	1970	1980	1990
Státní statky	4,6	12,1	13,0	12,9	12,7
Zemědělská družstva	4,0	52,0	66,9	76,2	72,2
Domácí hospodářství ^{*)}	0,3	8,1	9,7	5,9	4,6
Soukromá hospodářství	89,0	23,0	2,9	1,0	1,2
Doplňková hospodářství	1,4	2,8	2,8	2,4	5,6
Ostatní	0,7	2,0	4,7	1,6	4,3
Celkem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

*) záhumenky členů zemědělských družstev

- **Změny na trhu potravin.** Bývalé, zcela stabilizované východní trhy se zhroutily v letech 1990–1991. Několik firem a odvětví specializovaných na „jediný trh“, jako např. produkce vína nebo konzerv, zkrachovalo. Firmy státního masného průmyslu, které ve značné míře exportují do tzv. oblasti tvrdých měn, nejsou schopny kompenzovat ztráty východních trhů. Problémy se navíc dále prohloubily v důsledku snížení úrovně příjmů obyvatel v Maďarsku a z toho rezultující nižší domácí poptávky.
- **Rozpory ve vlastnictví půdy a ostatních aktivit.** Státní statky a zemědělská družstva nejsou v současných ekonomických podmínkách efektivní. Řídící pracovníci a zaměstnanci státních statků ani členové zemědělských družstev až dosud nejsou skutečnými vlastníky půdy a ostatních výrobních prostředků a jejich motivace je tudíž nízká. Organizační struktura a řízení velkovýrobních zemědělských podniků jsou komplikované, byrokratické a málo operativní.

Obdobná situace je rovněž v potravinářském průmyslu a v obchodě. Monopolní organizace brzdí fungování trhu.

K odstranění uvedených negativních rysů byla přijata řada nových opatření hospodářské politiky, které budou podporovat rozvoj agrokomplexu a jeho vazeb.

Struktura maďarského zemědělství

Maďarské zemědělství prošlo v uplynulých 45 letech podstatnými strukturálními změnami a je připraveno k dalším změnám.

Po agrární reformě v letech 1945–1949 vláda postupně a za silné intervence z centra prosazovala koncentraci zemědělských podniků a vytvoření zemědělství sovětského typu. K nejvýraznějším změnám v tomto směru došlo v letech 1957–1960, kdy v důsledku nuceného združstevňování došlo ke značnému omezení soukromých hospodářství. Další růst velikosti zemědělských podniků probíhal v 70. a 80. letech (tab. II).

Státní statky byly zakládány především na bývalých státních a církevních statcích a na zbytkové půdě ve vlastnictví státu. Jejich úkolem bylo zabezpečení biologického reprodukčního materiálu (osiva a plemenných zvířat), zavádění pokrokových technologií a později docilování vyšší integrace výroby. Státní statky představovaly výraznou koncentraci půdy, pracovních sil a kapitálu (jejich průměrná výměra činila 6 820 ha zemědělské půdy).

Zemědělská družstva se zpočátku značně podobala sovětským kolchozům, později však do nich pronikly efektivnější strukturální změny a formy. Jejich charakteristickým rysem bylo zavedení záhumenkových hospodářství obhospodařovaných členy družstev a domácí chov hospodářských zvířat, koordinovaný družstvem. Od zemědělských družstev existujících v západní Evropě se tato družstva odlišovala především v míře práv a povinností členů, poněvadž členové maďarských zemědělských družstev nemohli volně

Zemědělská půda (ha)	Státní statky	Zemědělská družstva	Čelkem
do 2 000	13	166	179
2001 - 4 000	24	563	587
4001 - 6 000	33	328	361
6001 - 8 000	23	121	144
8001 - 10 000	14	48	62
nad 10 000	26	21	47
Čelkem	133	1247	1380

disponovat s majetkem, který do družstva vnesli. Existovaly různé formy zemědělských družstev (podle výrobních odvětví, skupinová, výrobní družstva atd.); v posledních letech jejich velikost a činnost byla řízena stejným způsobem jako u státních statků (průměrná výměra zemědělské půdy činila 4 050 ha). Probíhající změny struktury zemědělství významně ovlivnily počet, velikost a organizaci družstva (tab. III).

Počet soukromých hospodářství se drasticky snížil koncem 50. let, k určitému vzestupu v jejich počtu došlo až v posledních 1–2 letech. Politika nucené industrializace, zahájená v 50. letech, výrazně ovlivnila zemědělskou populaci a jejím důsledkem byla rozsáhlá migrace do měst. Pro zemědělskou strukturu 50. let byla charakteristická malá soukromá hospodářství na nízké technické úrovni; 85 % soukromých hospodářství mělo výměru nižší než 10 ha. Družstva vytvořená z těchto hospodářství na sobě dlouhou dobu nesla znaky nízkého stupně rozvoje.

V současné době se očekává rychlý vzestup počtu soukromých hospodářství. Překážkou rozvoje soukromého sektoru je nedostatek fondového vybavení a kapitálu.

Doplňková hospodářství (jako vedlejší činnost k hlavnímu zaměstnání) doposud nehrála v zemědělské výrobě nijak významnou roli, jejich podíl se však může zvyšovat vzhledem k potřebám rozvoje venkova a zabezpečení vedlejších příjmů.

Ostatní zemědělské podniky se v daném období vyvinuly na základě postupného politického uvolňování. V počátcích bylo pro ně typické zvětšování podniku (společné podniky, sdružení, kombináty), v posledních letech však se velké podniky buď rozdělily, nebo rozpadly a jejich části se osamostatnily (vznik akciových společností s r.o. apod.).

V pozadí změn zemědělské struktury byly v minulosti především politické příčiny. Vláda se snažila prokázat přednosti zemědělské velkovýroby odtržením zásad ekonomiky od skutečnosti. Předpokládaným cílem bylo vytvoření jednotné „socialistické“ ekonomiky. Otázky efektivnosti byly často odsouvány do pozadí a působení trhu mělo na výrobu pouze omezený vliv. To všechno vedlo k uměle vytvářené a v některých případech zdeformované struktuře zemědělských podniků a vztahů mezi organizacemi. Vedle toho však je třeba uvést také některé pozitivní rysy zemědělské politiky posledních dvou desetiletí: růst produkce a exportu, zvýšení technické úrovně zejména v pracovně náročných odvětvích jako je výroba obilovin a relativní hospodářská stabilita a stabilita zaměstnanosti.

Struktura inputových a zpracovatelských odvětví a jejich vztah k zemědělským podnikům

Dodavatelé

Inputy do zemědělství průmyslového původu jsou částečně vyráběny v Maďarsku, částečně dováženy ze zahraničí. Systém kooperace a vzájemné směny zboží v rámci RVHP hrál v oblasti inputů pro zemědělství velmi významnou roli. Od počátku 70. let však rostoucí potřeby

technického rozvoje vyžadovaly dovozy zemědělských strojů a materiálů z vyspělých zemí.

Dodávky produkčních inputů byly dlouhodobě charakterizovány jako „nedostatečný systém“ a z toho vyplývalo jejich centrální rozdělování a kontrola. Zabezpečování dodávek produkčních inputů se dělo prostřednictvím zásobovacích organizací, nikoliv tržních organizací. Jde o následující organizace:

Organizace prodávající inputy do zemědělské výroby. Tyto velkoobchodní organizace zajišťovaly především dodávky strojů, hnojiv a pesticidů pro podniky zemědělské velkovýroby.

Produkční systémy. Tyto systémy zabezpečovaly technologický rozvoj, rozšiřování a výrobní integraci některých zemědělských produktů a skupin produktů. Produkční systémy kontrolovaly výrobu zhruba na 100 tis. ha a u více než 100 plemenných chovů zemědělských podniků, které byly jejich členy. Vlastnily monopolní dovozní právo a tudíž byly schopny zásobovat členské organizace stroji a biologickým a chemickým materiálem podle jejich technologických požadavků.

Šlechtitelský a semenářský podnik. Tento podnik je jako monopolní organizace jediným dodavatelem státem schválených osiv a sadby. Kromě toho, že zásobuje podniky zemědělské velkovýroby, prodává také maloobchodu a doplňkovým zemědělským hospodářstvím.

Maloobchod. Soukromá zemědělská hospodářství jsou zásobována prostřednictvím státního nebo družstevního maloobchodu. Ten v zásadě prodává malotraktory, jednoduché malovýrobní stroje a osiva, hnojiva a pesticidy v malých množstvích.

Státní statky a zemědělská družstva. Záhumenková produkce členů zemědělských družstev je převážně integrována těmito družstvy. To znamená, že je družstva nejen zásobují produkčními inputy, ale zabezpečují pro ně také mechanizované práce a další služby. Počet záhumenkových hospodářství integrovaných zemědělskými družstvy představoval v roce 1988 492 000.

V systému zásobování zemědělství se, stejně jako v ostatních odvětvích národního hospodářství, předpokládá výrazná transformace. S nástupem všeobecné liberalizace dovozu a zrušením byrokratických přidělových metod bude možno postupně realizovat volný trh inputů. Továrny na hnojiva a další chemické produkty již prodávají své výrobky přímo zemědělským velkovýrobním organizacím. V určitých oblastech, např. v dodávkách energie (elektriny, nafty atd.), však přetrvává monopol.

Zpracovatelský potravinářský průmysl

Zemědělské produkty byly v Maďarsku zpracovávány a dodávány maloobchodu především monopolním zpracovatelským systémem (testovací sdružení) a v menší míře také podniky zemědělské velkovýroby (tab. IV).

Velkovýrobní zemědělské podniky jsou ve smluvních vztazích s podniky zpracovatelského průmyslu. Většina soukromých zemědělců prodává své výrobky stejným firmám, ale prostřednictvím velkovýrobních zemědělských organizací. Přímé vztahy mezi malovýrobou a nákupními organizacemi se začaly vytvářet až v posledních letech. Tyto nákupní organizace jsou většinou družstevní a byly založeny právě pro tento účel. Fungují dále na principu volného trhu, představují na něm však jen relativně malý podíl.

Potravinářský průmysl se dlouhodobě rozvíjel pouze extenzivně v důsledku omezených domácích i zahraničních trhů. Existují rozdíly mezi výrobními jednotkami, které vznikly v rozdílných časových obdobích, další rozdíly jsou rovněž v úrovni jednotlivých produkčních fází. Úroveň obalové techniky u potravinářských výrobků zpravidla zaostává za standardem vyspělých zemí. Výrobky nejsou dostatečně atraktivní a vývozní ceny jsou tudíž nižší než by mohly objektivně být. Navíc u řady výrobků došlo ke ztrátě trhů.

V roce 1990 se vyskytly vážné obtíže ve vztazích mezi zemědělskou výrobou a potravinářským průmyslem jako důsledek zhoršující se situace na trhu. Podniky potravinářského průmyslu nevstupovaly do smluvních vztahů se zemědělskými podniky, poněvadž doufaly, že tak ovlivní pokles nákupních cen. V roce 1989 byly v této oblasti započaty přeměny organizační struktury, v roce 1990 bylo v této sféře založeno 8 veřejných společností, 76 společností s r.o., 14 pomocných organizací a 20 dalších firem. V roce 1991

IV. Podniky potravinářského průmyslu (1989)

	Počet			Hrubá výroba (mil. Kč)
	podniků (organizací)	závodů	zaměstnanců (tis. osob)	
Masný průmysl	30	66	36,4	61 919
Drůbežářský průmysl	17	25	16,4	25 755
Mlékárenský průmysl	24	88	19,8	41 283
Konzervářský průmysl	58	111	30,0	33 053
Mlýnský průmysl	29	265	4,4	37 548
Pekářský průmysl	52	554	27,4	15 601
Cukrovarnický průmysl	11	11	8,7	14 528
Čokoládovny	13	50	9,6	18 618
Tukový průmysl	1	6	3,3	15 454
Lihovarský průmysl	9	55	6,0	10 893
Vinařský průmysl	13	148	8,6	8 766
Pivovarský průmysl	10	31	9,3	10 990
Sodovkárny	6	75	1,8	1 386
Tabákový průmysl	6	22	4,7	8 915
Celkem	279	1 507	203,4	304 708

byly rozpuštěny všechny trusty a začala vlna privatizace. Vzhledem k omezenému domácímu kapitálu mají velký význam zahraniční investoři. Nejvýhodnější pozici pak mají investoři, kteří mohou zaručit pro své výrobky exportní trhy.

Formy vztahů mezi dodavateli, zpracovatelským průmyslem a zemědělstvím

V posledních desetiletích se formovaly rozmanité druhy vztahů mezi inputovými a zpracovatelskými průmyslovými odvětvími a zemědělskými podniky.

- Prostý smluvní vztah.** Jak bylo již uvedeno, zemědělské podniky byly na jedné straně zásobovány a na druhé straně prodávaly své výrobky především formou smluv se zásobovacími a zpracovatelskými podniky. Smluvní vztahy udržovaly zemědělské podniky vůči těmto institucím ve značně podřízeném postavení, poněvadž téměř neexistovaly jiné možnosti nákupu a prodeje.
- Jednoduché sdružení.** Pochopení společných zájmů vedlo od počátku 70. let k vytváření různých typů a forem sdružení. Zpočátku neměla tato sdružení samostatné právní postavení, později se však rovněž stávala akciovými společnostmi. V roce 1985 existovala v agrokomplexu tato sdružení bez právní samostatnosti:

Sdružení pro	Počet
zemědělskou výrobu	149
výrobu potravin	137
zemědělskou výrobu a obchod	76
výroba, zpracování a obchod	60

- c) **Produkční systémy** byly zvláštní a značně rozšířenou formou sdružení. Sdružené velkovýrobní zemědělské podniky pod odborným vedením utvořeného centra (integrující organizace) zprvu stanovovaly cíle technologického rozvoje zemědělské výroby v daném odvětví, později však rozšířily svou působnost také na zpracovatelské systémy. V současné době je již většina těchto produkčních systémů transformována. Fungují jako samostatné organizace zejména v oblasti služeb, dodávají inputy do zemědělské výroby a vyrábějí potraviny.
- d) **Úloha zemědělské velkovýroby v zemědělském zásobování a zpracování produktů.** Celá řada velkovýrobních zemědělských podniků dosáhla takové velikosti, která jim umožňuje a při které je také účelné dále zpracovávat zemědělské produkty a dokonce i vyrábět stroje a zařízení pro zemědělskou výrobu. V zájmu dosažení optimální koncentrace výrobního procesu tyto podniky zpracovávají také výrobky dalších zemědělských závodů a prodávají jim rovněž zařízení a služby. Koncem 80. let bylo 11–12 % celkové hrubé produkce velkovýrobních zemědělských podniků tvořeno výrobou průmyslového charakteru a 8–9 % zpracováváním potravin. Vertikální integrace mezi zemědělskými podniky a inputovými a zpracovatelskými odvětvími se uskutečňovala a rozvíjela zejména v tzv. agrokombinátech.
- e) **Syndikáty v zemědělství.** Na konci 70. let docházelo, většinou s politickou podporou, k rozsáhlým integračním procesům mezi podniky potravinářského průmyslu a zemědělskými družstvy a státními statky. Podílníci těchto organizací si zachovali svou ekonomickou nezávislost, současně však vytvářeli společné podniky a budovali zpracovatelské kapacity. Tento experiment však až na jednu či dvě výjimky neuspěl a před několika lety nastal ústup a transformace těchto syndikátů.
- f) **Nové integrační formy.** V roce 1989 schválil maďarský parlament zákon o společnostech, který zahájil nový integrační proces v oblasti agrobyznysu. Nová družstva mohou rovněž, stejně jako společnosti, uskutečňovat tržně orientovanou integraci. Nejdůležitější z otázek řešených v této souvislosti v současné době je odstranění monopolní situace a zajištění stejných podmínek pro různé typy organizací.

Vztahy mezi státem a zemědělskými podniky

Základním prvkem změn v maďarském ekonomickém systému je zmírnění direktivních zásahů z centra. V nedávné minulosti byl vládním prohlášením jednoznačně stanoven cíl – vytvoření tržního systému a podmínek nezbytných pro jeho fungování. Toto prohlášení obsahuje následující hlavní body:

Úpravy vlastnických práv

Zemědělská půda v Maďarsku představuje 8,2 mil. hektarů, z nichž 27 % je vlastnictvím státu, 24 % soukromým vlastnictvím členů zemědělských družstev, 42 % tzv. společným družstevním vlastnictvím a pouze 7 % je vlastnictvím soukromých zemědělců. 68 % z výměry 1,6 mil. ha lesů patří státu, 31 % družstvům a 1 % soukromým osobám. Zákon o kompenzacích, Zákon o privatizaci státního majetku a Zákon o družstvech (který se připravuje) vymezují uspořádání vlastnických vztahů. Jako výsledek tohoto uspořádání přejde v dohledné budoucnosti 70 až 80 % zemědělské a 35 až 40 % lesní půdy do soukromého vlastnictví. Privatizace velkých státních podniků potravinářského průmyslu již, jak bylo uvedeno, probíhá.

Opatření k vytvoření zemědělského trhu

Specifické rysy zemědělské výroby a obchodu stejně jako spotřeby potravin vyžadují především zmírňování extrémních výkyvů zemědělské výroby a trhu. Některé problémy současného přechodného období (změny na východoevropských trzích apod.) a současně

také nutnost ochrany a podpory pro nově vznikající zemědělské podniky do určité míry opravňují a vyžadují intervenční zásahy do tržního mechanismu.

Systém tržních opatření pro zemědělství může být vzhledem ke komplikovanému zákonodárství a organizačním, institucionálním a finančním podmínkám budován pouze postupně.

Rozpracování systému založeného na produkčních skupinách započalo v roce 1991. Základní kroky systému jsou následující:

1. Zavedení garantovaných cen pro hlavní zemědělské výrobky (obiloviny, vepřové maso atd.).
2. Vytvoření odvětvových organizací, tzv. výrobních komor, které by ovlivňovaly výrobu, zpracování a obchod.
3. Vytvoření zemědělského intervenčního systému převážně ze státních zdrojů.
4. Vybudování systému tržních informací a prognóz.
5. Formování systému institucí a nástrojů k rozvoji obchodu.

Aktivace a podpora podnikání

Pro transformaci zemědělství a vybudování tržního hospodářství je nezbytné vytvoření podnikatelského ovzduší a státní podpory pro nově vznikající podniky. Předpokládá se, že počet zemědělských podniků se prudce zvýší a již v roce 1991 má dosáhnout 100 tisíc. Podle vládních představ by se noví podnikatelé měli skládat především z pracovníků transformovaných státních statků a potravinářských podniků, z členů transformovaných zemědělských družstev a ze soukromníků, kteří dostanou zpět do vlastnictví zemědělskou půdu na základě kompenzace. Kromě dalších akcí na podporu a rozšíření podnikání budou nezbytné následující kroky:

- vytvoření zemědělského kreditního systému (dlouhodobé úvěry, nižší úrokové sazby, systém garantovaných úvěrů),
- regulace prodeje a pronájmu zemědělské půdy za účasti nových úvěrových institucí,
- vybudování systému zemědělských bank,
- rozvoj zemědělského pojišťovnictví.

Daňová a subvenční politika

Soukromé zemědělské podniky ve vyspělých zemích neplatí takový typ daně z příjmů, jakým je maďarská daň ze zisku. Je účelné, aby zemědělská a lesnická činnost byla z tohoto typu zdanění vyňata.

Je nezbytné modernizovat současný systém pozemkové daně. Nová pozemková daň musí být stejná pro různé sektory a organizace. Zavedením daně z přidané hodnoty (V.A.T.) pro potraviny (v současné době je nulová) se bude kompenzovat snížení daně z příjmů jako důsledek snížené daně ze zisku.

Perspektivně bude nezbytné zjednodušit systém zdanění a zmenšit tak administrativní zatížení především pro zemědělské malovýrobce s nižšími příjmy.

Základní prvky nového systému podpory zemědělství musí být formulovány tak, aby se příjmy zemědělské populace zvyšovaly proporcionálně s ostatními odvětvími národního hospodářství. Oblasti s horšími podmínkami se nebudou moci vzhledem k současné kumulaci problémů v některých zemědělských a průmyslových odvětvích vyrovnat s podmínkami tržního hospodářství bez dočasné pomoci. Je také nezbytné podporovat ochranu životního prostředí a rozvoj infrastruktury.

Vzdělávání a poradenství

Zemědělský vzdělávací systém by měl rovněž být v souladu s novými podmínkami transformován. Je zásadně důležité, aby bylo systémem středního a vysokého školství a postgraduálních kursů zabezpečeno získávání a rozšiřování znalostí moderního šíření tržního mechanismu a marketinku. Stejně důležité je také zajištění srovnatelné mezinárodní úrovně vysokoškolského vzdělávání, větší důraz na praktické problémy a v souvislosti s tím také zakládání modelových zemědělských podniků nového typu.

Systém poradenství by měl být radikálně obnoven. Vláda podporuje jak státní, tak soukromé poradenské služby. Úkolem státních institucí v tomto směru je:

- zavádět výrobu odpovídající požadavkům trhu,
- rozšiřovat aktuální tržní a výrobní informace,
- napomáhat stabilitě podniků a osídlení venkova.

Poradenský systém může být budován prostřednictvím středních a vyšších škol, institucí zemědělského výzkumu, obchodních i dodavatelských organizací. Stát také v tomto směru kromě domácích zkušeností a znalostí spoléhá na odbornou a finanční podporu vyspělých států.

Z á v ě r y

Zemědělství v Maďarsku má, měřeno procentním podílem na ČDP, počtu pracovníků a objemu vývozu značně větší význam než v zemích na obdobné úrovni rozvoje. Současná situace zemědělství je zneklidňující, především vzhledem k napjatým vztahům a značným problémům. Jejich původ lze sledovat do minulých desetiletí, v posledních několika letech se však krize přišťřila.

Hlavními příčinami této situace jsou:

- hospodářská politika posledních desetiletí,
- změny na trhu potravin,
- rozpory ve vlastnických vztazích k půdě a ostatním základním prostředkům.

Maďarské zemědělství prošlo v uplynulých 45 letech podstatnými strukturálními změnami a stojí před dalšími.

Systém dodávek inputů do zemědělství byl dlouhodobě charakterizován jako „nedostatkový systém“ a z toho také vyplývalo jejich centrální rozdělování a kontrola. Zabezpečování dodávek produkčních inputů se dělo prostřednictvím zásobovacích, nikoliv tržních organizací. Zpracování zemědělských výrobků a obchod s nimi byly v Maďarsku převážně v rukou monopolního systému potravinářského průmyslu (trastů) a v menší míře velkovýrobních zemědělských podniků.

V posledních několika desetiletích byla vytvořena řada vazeb vertikální integrace:

- prosté smluvní vztahy,
- jednoduchá sdružení,
- produkční systémy,
- syndikáty,
- nové integrační formy.

Základním prvkem změn v maďarském zemědělství je zmírnění direktivních zásahů z centra. V nedávné době vláda stanovila jako jednotný cíl vybudování tržního systému a vytvoření nezbytných podmínek pro jeho fungování.

L i t e r a t u r a

SZÉKELY, C.: Forms of agricultural and agroindustrial cooperation. Gödöllő. University of Agriculture 1991.
Jednání FAO/EHK/WPASFR/W13/R.124. Ženeva, říjen 1991.

Ing. Vladimír J e n í č e k, DrSc., ing. Bohuslava B o u č k o v á, CSc., VÚEZVž Praha

NAUKA O HOSPODAŘENÍ ZEMĚDĚLSKÉHO PODNIKU

Překlad publikace L e i b e r F. und Koll.: Landwirtschaftliche Betriebeslehre

Českému čtenáři se dostává do rukou poměrně rozsáhlé dílo – český překlad učebnice Nauka o hospodaření zemědělského podniku, jehož originál pod názvem Landwirtschaftliche Betriebswirtschaftslehre vyšel v roce 1984. Učebnici připravilo devět autorů. Pod vedením vědeckého redaktora publikace a vedoucího týmu překladatelů ing. J. Krause, CSc., se na překladu učebnice spolupodíleli: doc. J. Brčák, CSc., prof. K. Svoboda, CSc., ing. Z. Kříž, ing. J. Jílková, CSc., RNDr. V. Jelínková, CSc., doc. V. Krotíl, CSc., prof. J. Pišvejc, DrSc. a ing. M. Fritzová. Organizační zabezpečení a výběr týmu překladatelů byl zajišťován vydavatelskou radou Českého institutu agrární ekonomiky pod vedením ing. B. Prouzy, CSc., za významné finanční spolupráce MZe ČR.

Již ve svém názvu má učebnice podtitul, který předurčuje její poslání – je určena pro výuku, studium a praxi, pro poradenství a správu. Z určitého hlediska lze její příští čtenáře v Československu (neboť nepochybuji, že nalezne čtenáře i na Slovensku) rozdělit do dvou skupin: na skupinu těch, kteří do tajů ekonomie teprve pronikají (studující), a na skupinu, která vysokoškolské studium má za sebou, ale potřebuje se seznámit s ekonomickou teorií a s ní spojeným mechanismem fungování v podmínkách tržní ekonomiky. Protože obě skupiny jsou u nás velmi početné, neměla by učebnice mít nouzi o své čtenáře.

Máte-li před sebou dílo, které reprezentuje mnoho set stránek, patříte do druhé zde vymezené kategorie čtenářů a máte v úmyslu mu věnovat mnoho hodin, jistě od této práce již předem něco užitečného očekáváte. Zajímá vás samotná struktura díla, teoretická východiska dovedená do podoby praktické potřeby (a zejména v učebnici podnikové ekonomiky je zde příležitost více než samozřejmá), přehled o ekonomické realitě země, a samozřejmě čekáte na mnohé ve smyslu metodologickém: jak se pracuje se statistickými údaji, jak se koncipují praktické příklady, jaký je výklad právních norem země, jaké je jejich místo v učebnici apod. Nikoli na posledním místě máte jistě na mysli i to, jaké nové termíny obohatí odbornou češtinu.

Mám za to, že postřehy o učebnici je třeba začít tím, jaká je struktura díla. Ta totiž vypovídá o mnohém – udává hlavní směr otázkám i jejich zodpovězení. Znáám mnoho autorů, kteří když posuzovali nějaké dílo, obvykle začínali tím, jaký podíl z celku připadá na jednotlivé kapitoly. Má to určitou logiku. Ne snad v tom, že podíl na celku přímo úměrně předurčuje význam té které kapitoly. Minimálně však v tom, jakým záběrem se kapitola vyznačuje a jak podrobně se problematika vysvětluje. Učebnice má tyto kapitoly (v závorce počet stránek a podíl na celku): 1. Zemědělství v národním hospodářství (16, 4,4 %), 2. Účetnictví (60, 16,6 %), 3. Nákladové účetnictví (64, 17,7 %), 4. Podnikové plánování (59, 16,6 %), 5. Ekonomika rostlinné výroby (46, 12,8 %), 6. Ekonomika živočišné výroby (46, 12,8 %), 7. Kapitálové vklady a financování (18, 5,0 %), 8. Daň v zemědělství (48, 13,3 %).

Ne příliš rozsáhlá kapitola o zemědělství v národním hospodářství je srozumitelná i pro méně zasvěceného čtenáře.

Vstupní graf (s. 13) znázorňuje vývoj v letech 1958 až 1982 a pojednává o cenách zemědělských výrobků a cenách výrobních prostředků. Dále jsou zde uvedeny údaje o vývoji průměrných odměn v zemědělství. Jistě zaujmou údaje o poklesu počtu pracovních sil z 2 400 tis. v roce 1960 na 944 tis. v roce 1982 a majitelů farem plně činných v zemědělství za stejné období z 863 tis. na 376 tis. Z hlediska funkce se zemědělství chápe jako hospodářské odvětví, zákazník, zaměstnavatel, producent výživy a dále jako faktor, který působí na tvorbu krajiny a jako faktor stabilizační.

I na naše poměry je velmi aktuální citovat několik řádků z této kapitoly: „Posuzování významu zemědělství podléhá subjektivnímu hodnocení... Bylo by neuvážené hodnotit zemědělství jen podle jeho pouze 2% podílu na hrubém společenském produktu. Soběstačnost základními potravinami je důležitá i v podmínkách ničím neomezených celosvětových toků zboží. Zemědělství zásobuje spotřebitele potravinami za přiměřenou cenu, neboť je pod výrazným konkurenčním tlakem evropských výrobců a musí produkovat s nízkými náklady. V oblastech s výrazně nepříznivými půdními a klimatickými podmínkami je nákladový tlak tak silný, že si vynucuje vyplácení subvencí za obhospodařování půdy. Je tomu tak i v případě subvenčního programu pro farmáře hospodařící v horských oblastech, kde se rovněž jedná o zachování krajinného vzhledu.“ (s. 16)

Podniky v průběhu sledovaných let zvětšují svoji výměru a jejich průměrná velikost roste. Za 22 let (1960 až 1982) podíl podniků velikostní skupiny 1 až 10 ha na celkové zemědělské půdě poklesl z 31,8 na 13,7 %, zatímco podíl podniků nad 50 ha vzrostl z 10,4 na 21,8 %.

Autor kapitoly předvídá pro období 1982 až 1990 růst počtu farem od 50 do 100 ha a nad 100 ha, stagnaci počtu farem velikosti 30 až 50 ha a pokles počtu farem s 30 a méně hektary (s. 18 a 19). Bylo by zajímavé konfrontovat skutečný vývoj s tím, co autor předvídá. Zřejmě předvídání celkové tendence bylo nesporné. Nelze ovšem paušalizovat. Některé farmy se zemědělstvím jako vedlejší činností mohou prosperovat (a to včetně zapojení do turistického ruchu). Autor však dospívá k vyhraněnému názoru: „... je naprosto jasně převládající tendence, že obecně mohou farmy zabezpečit svou existenci jedině specializací a rozvojem“ (s. 19). Specializuje se rostlinná výroba v zemi. Zatímco na ozimou pšenici a ozimý ječmen, cukrovku a kukuřici na siláž připadalo v roce 1960 pouze 24 % orné půdy, v roce 1982 to již bylo téměř 50 % (47,2 %). Zvyšuje se rovněž koncentrace hospodářských zvířat.

Kdyby se uvažovalo o uveřejnění krátkého textu o stavu západoněmeckého zemědělství za léta 1960 až 1982, pak 1. kapitola této učebnice by se pro tento účel hodila lépe než cokoli jiného. Zejména pokud by se údaje doplnily i pro ostatní roky osmdesátých let. V tomto smyslu je dobrým úvodem i pro tuto učebnici.

Na naše poměry je neobvyklé, že mezi samostatnými kapitolami učebnice podnikové ekonomiky je i kapitola o účetnictví. Je to ale do značné míry pochopitelné. U nás je účetnictví samostatným předmětem i na ekonomických směrech vysokých škol zemědělských, vycházejí samostatné učebnice o účetnictví a povinnost vést účetnictví patří k samozřejmým povinnostem zemědělských podniků. V Německu jde o jinou podnikovou strukturu a povinnost vést účetnictví náleží pouze těm podnikům, jejichž roční obrát převyšuje 360 tis. DEM.

Většina zemědělských podniků na začátku 80. let nevedla žádné účetnictví (s. 27). Bylo-li tomu tak před deseti lety, nemusí tomu tak být dnes a zejména zítra (viz prognóza vývoje farem největších velikostí, kde potřeba účetnictví i z hlediska zájmu podnikatele se jeví jinak než v případě malých farem). Občas se i u nás v minulosti psalo, že západoněmecká vláda předložila zprávu o stavu zemědělství. Pro tento účel – jak je v učebnici

uvedeno – se každoročně vyhodnocuje 11 tisíc ročních účetních uzávěrek, o nichž se soudí, že představují reprezentační průměr (s. 33).

Účetnictví se chápé jako evidence událostí. V souvislosti s tím autor kapitoly srovnává obsah pojmu účetnictví s pojmem plánování. Podle něj se vyjadřují (účetnictví a plánování) odlišnou časovou dimenzí. Tak mohou být různé početní účely, jako likvidita, finanční síla, výnosnost a rentabilita nebo hospodárnost, předmětem právě tak účetnictví (rozboru, kontroly) jako plánování (kalkulace – s. 37). Je to kapitola, kde se precizují termíny typu příjmy, výdaje, výnosy, náklady, provozní výnosy, jmění, peněžní jmění, vlastní kapitál, cizí kapitál, zisk, ztráta, aktiva, pasíva, bilance atd.

Pro našeho čtenáře zřejmě bude překvapením, že v Německu až do roku 1970 půda jakožto soukromý majetek v dokumentech podniku (v dobrovolně vedeném účetnictví) nebyla ani oceňována, ani vykazována v bilanci. Teprve od roku 1971 (po změně zákona o dani z příjmů) měla být oceněna v pořizovací ceně. Prakticky to ovšem nebylo možné (jde o rodinné vlastnictví mnoha generací), a proto bylo předepsáno paušální ocenění (s. 52). Jde sice o kapitolu o účetnictví, ale pojetím svého výkladu se podílí na tvorbě učebnice jako celku. Obsahuje např. i výklad pojmů běžných v tržní ekonomice: rentability (kapitálu, provozu, obratu, čisté rentability), likvidity (momentální, časové), stability, vertikální a horizontální komparace na podnikové úrovni.

Na praktickém příkladu jednoho podniku autor vysvětluje pojetí rentability kapitálu z nejrůznějších zorných úhlů (s. 84). Zisk k průměrnému vlastnímu kapitálu představuje 6,2 %. Tato rentabilita – uvádí autor – není srovnatelná s běžnou bankovní úrokovou sazbou (neboť v tržních podmínkách by zisk neměl být nižší než úrok). Je pro to několik důvodů. Předně zisk vykazovaný v rodinném hospodářství zahrnuje i tzv. mzdový nárok rodinných pracovních sil. Pokud zisk v našem případě o to snížíme, obdržíme rentabilitu pouze ve výši 2 %. To je hluboko pod úrokovou sazbou. Ale ani v tomto případě není srovnání zcela přesné. Bankovní kapitál není totiž chráněn před inflací, zatímco půda a rodinný dům vlastníka farmy inflací ohroženy nejsou. Pokud se kapitál očistí od hodnoty pozemků a obytného domu a zisk od mzdového nároku rodinných pracovních sil, pak rentabilita vlastního kapitálu představuje 4,8 %. I v tomto případě je to méně než obvyklých 8 % bankovního úvěru. Autor dospívá k závěru, že se zřejmě jedná o nepřiměřený mzdový nárok. Má-li být dosaženo 8 %, musel by se snížit mzdový nárok o 31 %. Uvádíme tento příklad ze dvou důvodů. Předně jako ukázkou mnoha dalších příkladů a způsobů ekonomického myšlení a současně kvůli zajímavým údajům o hospodářských jevech.

I na základě vlastních poznatků z minulé výzkumné i publikační činnosti se nemohu nezmínit o komparacích na podnikové úrovni, o nichž je řeč v této kapitole. Vertikální komparace na podnikové úrovni v posuzované učebnici není nic jiného než v našem pojetí analýza časových řad (resp. roku hodnoceného s rokem minulým) nejdůležitějších naturálních a hodnotových ukazatelů. Horizontální komparace na podnikové úrovni (s. 89) představuje i u nás běžné mezipodnikové srovnávání. Podnik se takto hodnotí na základě výsledků jiných podniků, a není jistě nezajímavé, že se výsledky srovnávají i s výsledky nejúspěšnějších podniků (zřejmě všude tam, kde to možné je). Pochopitelně se klade důraz na hodnocení těch kategorií, které jsou v podmínkách tržní ekonomiky dominující.

Co si slibuje podnikatel od účetnictví: věcně správné ocenění podnikového majetku a rozbor a důkladné posouzení výsledků hospodaření. Musí být s to posoudit stav likvidity, finanční sílu podniku, výnosnost a hospodárnost (s. 90). V tom je těžiště kapitoly o účetnictví.

Jestliže na kapitolu o nákladovém účetnictví připadá poměrně značný rozsah, pak to minimálně znamená, jaký význam se v praxi podnikové ekonomiky přikládá ekonomickým kalkulacím. Kapitola má tři subkapitoly: teorie výroby a nákladů, nákladové účetnictví a kalkulace nákladů. Náročná učebnice není nikdy snadným čtením. Platí to pro tuto i další kapitoly.

Teorie výroby ve smyslu svého teoretického kategoriálního aparátu a kalkulačních postupů (včetně grafických znázornění) není i v naší dřívější učebnicové literatuře jevem novým. Pronikla k nám v průběhu šedesátých let. Tato učebnice dále zobecňuje to, co se v tomto směru v průběhu sedmdesátých i na začátku osmdesátých let událo, výklad má dostatečný prostor, a proto je i dostatečně podrobný, s teoretickou analýzou se prolíná analýza praktických postupů. Teorie zemědělského podniku a teorie výroby se chápou jako základ nákladového početnictví.

Funkci teorie výroby si snad nejlépe uvědomíme, uvedeme-li problémy, které jsou předmětem jejího zájmu: jde o analýzu dosavadních podnikových výsledků, osvětlení jevů a vývojových tendencí (příčiny a účinky), o odhad budoucího vývoje (prognóza) a přípravu rozhodnutí pro příští rozvoj podniku (s. 91). Na pozadí toho všeho je snaha o racionální využití nedostatkových faktorů ve výrobním procesu.

Podnikatelský cíl – při nezbytném zjednodušení – lze chápat jako snahu o dosažení maximálního zisku. Tím totiž začíná výklad kapitoly. Zisk vzniká spolupůsobením výrobních faktorů – půdy, práce a kapitálu. A pak vzniká otázka, jak je zapotřebí podnik organizovat a tudíž z jakých předpokladů (pochopitelně zjednodušených) musí podnikatel vycházet.

Nevím pod jakým vlivem u nás zdomácnělo členění nákladů i na náklady substituční a intenzifikační. To totiž z žádných teoretických postulátů nevyplývalo. Uvádím tuto poznámku v souvislosti s tím, že kalkulace v nákladovém početnictví se neobejde bez rozlišování nákladů na náklady variabilní a fixní. Teorie toto členění zná. V tom problém nevězí. Mám však za to, že neproniklo do ekonomického uvažování i rozhodování.

V souvislosti s touto kapitolou je třeba poznamenat, že při konfrontaci efektů a nákladů se příliš často držíme takového postupu, kdy docílený efekt odvozujeme z celkových nákladů k celkovému efektu. Bez toho se jistě nelze obejít. V míře nesrovnatelně skromnější se uvažovalo v pojmech přírůstek efektu na přírůstek faktoru (nákladu). Máme co činit s hraniční produktivitou. Jde o jednu ze základních kategorií teoretického aparátu teorie výroby. S fixními náklady souvisí zákon nákladové degrese: čím vyšší jsou fixní náklady, tím větší je efekt degrese s přibývajícím vytičením používaného zařízení (s. 106). Tento jev je v praxi tak nesporný, že si ho uvědomují i ti, kdo o fixních nákladech nikdy neslyšeli. Teorie výroby však tyto jevy dovede poznávat, předvídat i usměrňovat.

Pojednání o úrocích, úrokovém a rentovém počtu a výpočtu anuit začíná stručným výkladem finanční matematiky. Výklad je doplněn mnoha příklady. Nikoli typický, ale čtenářsky zajímavý zní takto: Pravá skotská whisky obdrží svoji typickou chuť dlouhodobým skladováním v požadovaných dubových sudech – tak to stojí v lexikonu. Investiční společnost vám navrhuje investovat část vaší hotovosti do nákupu čerstvě vypálené whisky, která po delší skladovací době má být prodána za vyšší cenu. Jakou sumu by vám společnost měla zaručit, kdybyste vložil 20 tis. DEM a) na 5 let, b) na 10 let a přitom chtěl dosáhnout zúročení 8 % (s. 142).

Vzhledem k tomu, že některé v SRN zcela vžitě pojmy se netěší sympatiím části potenciálních čtenářů učebnice (to lze předpokládat), jistě dojde k překvapení, že poměrně rozsáhlá kapitola je věnována podnikovému plánování. Budoucí vývoj je třeba předem promyšleně odhadnout – říká autor kapitoly –, aby zemědělec z dlouhodobého hlediska mohl realizovat svůj podnikatelský cíl, zabezpečit výrobu a docílit maximální zisk. Plánování je zaměřené na budoucnost. Týká se stanovení podnikatelského cíle, tvorby podniku z hlediska právního, finančního, technického a pracovněhospodářského, řízení výrobních postupů, a to zejména optimální kombinací výrobních faktorů. Mezi jiným se poznamenává, že čím je plánovací období delší, tím se údaje o očekávané relaci mezi výnosy a náklady stávají nejistějšími (s. 156).

V kapitole se pojednává o plánovacích postupech, o plánovacích postupech podle hraničního užítu a o investičním početnictví s podrobným popisem jednotlivých metod

– kapitálové hodnoty, anuity, vnitřní úrokové míry, pay-off a investiční hodnoty. Všechny metody mají jedno společné – zda daná investice je hospodárná či nikoli (s. 210). V tomto smyslu je tato část učebnice velmi poučná a uvedené propočty bezprostředně použitelné.

Následující dvě kapitoly pojednávají o ekonomice rostlinné a živočišné výroby. Pojednává se od agrotechnických a zootechnických aspektů až po finanční koncovku na kalkulační jednotku jednotlivých plodin a chovů. Pro příklad si uveďme ekonomickou kalkulaci u ozimé pšenice (s. 231). Ve sloupci jsou čtyři souhrnné položky: 1. výnosy (tržby za hlavní produkt, vedlejší produkt atd.), 2. náklady (s uvedením nejdůležitějších položek jde o tzv. proporcionální jednoúčelové náklady), 3. faktorové požadavky (plocha = 1 ha, neboť na plošnou jednotku se vše kalkuluje, práce v hodinách od přípravy půdy až po sklizeň), 4. zhodnocení faktorů: příspěvek na úhradu (to je odborný termín a čtenář by si ho měl pamatovat, neboť se v knize často vyskytuje) je uveden v přepočtu na 1 ha (tržby celkem – proporcionální jednoúčelové náklady celkem) a v přepočtu na 1 hodinu vynaložené práce (s. 231).

Např. pěstování tržních zrnin je charakterizováno jako extenzivní pěstování plodin, které se vyznačuje nízkými náklady práce a kapitálu na jednotku půdy, malou plošnou produktivitou a vysokou produktivitou práce a kapitálu. Okopaniny jako intenzivní plodiny mají vysoké náklady práce a kapitálu na jednotku plochy, vysokou plošnou produktivitu a slabší produktivitu práce a kapitálu (s. 230, 237). Např. v případě cukrovky se dospívá k závěru, že produktivita faktorů je charakterizována „... kombinací efektů z vysoké plošné produktivity a relativně výhodného zhodnocení vynaložené práce pracovní silou. Je základem silného konkurenčního postavení cukrovky ve srovnání s jinými plodinami“ (s. 241). U netržních plodin (polní pícniny, silážní kukuřice, chrást cukrovky) se za výnos považuje tzv. vnitropodnikový naturální výnos živin (kŠJ) netto (beze ztrát). Takže při zhodnocení faktorů se počítá s potřebami plochy na 1 000 kŠJ a s naturálním výnosem na 1 hodinu práce (kŠJ: 1 h) (s. 244).

Metodologický postup je stejný i v živočišné výrobě – např. v chovu krav se počítá s tržbami za mléko, s hodnotou telete a s cenou brakované krávy. Variabilní přímé jednoúčelové náklady zahrnují náklady na obnovu stáda, na jaderná krmiva a ostatní náklady. Nezajímavé nejsou ani konkrétní údaje. Roční výnosy v přepočtu na 1 dojnici (v uvedeném příkladě) činí 4 510 DEM, z toho na tržby za mléko připadá 3 685 DEM (5 500 kg x 0,67 DEM na litr), za odchované tele 315 DEM a za brakovanou krávu 510 DEM. Rozdíl mezi výnosy a náklady na jednu dojnici tak představuje 2 400 DEM. Zdá se to mnoho. Nejde však o veškeré náklady a rozdíl nelze považovat za zisk. Pro tento rozdíl – jak již bylo uvedeno – se v českém překladu používá termín „příspěvek na úhradu“. Příspěvek na úhradu v sobě zahrnuje i mzdový nárok členů rodiny a samozřejmě další typické složky zisku. V jednom případě hodnotí autor 13,3% míru rentability jako uspokojivou, nikoli však příliš dobrou. Neboť v příspěvku na úhradu – zdůrazňuje autor – je třeba zohlednit mzdový nárok (s. 294). Není rovněž nezajímavé, že v uvedeném případě se počítá s roční potřebou práce na jednu krávu 80 hodin. Mezi údaje, které představují komplexní přístup k řešení problematice, patří např. i přehled o tom, jaký vliv má počet laktací (od 1 do 8) na potřebu nákladů na obnovu stáda (od 2 500 DEM při vyřazení po jednom roce do 312 DEM po vyřazení po 8 laktacích). To se současně srovnává s cenou brakované krávy (resp. jejím příslušným podílem). Pochopitelně čím delší životnost, tím nižší náklady na obnovu stáda (s. 272).

A tak mne – zejména po přečtení kapitoly ekonomika rostlinné a živočišné výroby – napadá, že by bylo užitečné, aby si někdo dal práci a vypracoval komparační studii o výkonnosti československého a německého zemědělství na začátku osmdesátých let. V této učebnici nalezne za německé zemědělství dostatek materiálů. Polemiky o produktivitě práce a výkonnosti v tomto směru se z národohospodářského hlediska zřejmě vyčerpaly a k jednoznačným závěrům se nedospělo.

Povaha jednotlivých kapitol není stejná a je to zcela pochopitelné. U teorie výroby, nákladových kalkulací apod. ani není podstatné, že použitý číselný materiál je z té které země (v tomto případě pochopitelně ze země autorů). Podstatné jsou metodologické přístupy při analýze a hodnocení jevů, při prognózování budoucnosti apod. Jinou povahu mají kapitoly, kde zcela nebo částečně převládá výklad právních norem země, resp. ekonomických jevů, které jsou právními normami země bezprostředně ovlivňovány. Ke kapitolám této povahy patří především poslední kapitola o d a n í c h a některé části kapitoly o účetnictví. Může proto vzniknout otázka, zda bylo účelné je zařazovat do českého vydání. Pro bližší poznání společenskoeconomické reality SRN určitě. Ekonomie, to nejsou pouze ekonomické úvahy a kalkulační vzorce. Patří sem velmi složitá soustava vztahů mezi jednotlivými subjekty hospodářského dění a pravidla, kterými se řídí jejich vzájemné vztahy, se řídí právními normami.

A tak lze končit tím: pilní čtenáři se mají na co těšit. Je to typ učebnice, k níž se čtenář bude vracet.

Prof. Dimitrij C h o m a

Ze zahraničí

Jeníček V., Boučková B.: Modelové formy transformace východoněmeckého zemědělství	129
Jeníček V., Boučková B.: Vývoj a transformace maďarského zemědělství.....	133

Z nové ekonomické literatury

Chom a D.: Nauka o hospodaření zemědělského podniku	141
---	-----

Příloha

Statistické přehledy o čs. a zahraničním agrokomplexu (Inputy do zemědělství, zahraniční obchod a struktura zemědělských podniků ve vybraných zemích podle údajů FAO)	
--	--

CONTENS

Jeníček V.: Privatization and transformation of agriculture and food industry.....	1
Hubáček J.: Economic problems of the reform process in agro-complex.....	3
Ižáková V.: Approaches to privatization in agriculture.....	15
Trávníček Z., Lipták M.: Renewal of co-operative principles and internal transformation of co-operative farms	23
Mosný D.: Economic projects of agribusiness in free market economy for privatization processes	31
Vávra V.: The effect and development of above-company structures within agro-food production complex.....	43
Grznár M.: Transformation process in food production management and formation of agro-food production markets.....	55
Klapková H.: Leasing of agricultural property as one of the forms of business activities in new economic conditions	67
Hron J., Slabý A.: Model project of family farm with combined business orientation to agrotourism.....	79
Střeleček F.: Financial analysis of agricultural enterprise	91
Zavřel V.: Problems, possibilities and future of family farms in the Czechoslovak agriculture	105

Diskussion

Karlík J.: Several observations to the discussion on the character of agricultural co-operatives.....	115
---	-----

From the life of science

Sokol Z.: To the 60th birthday of ing. Bohumil Prouza, CSc.....	126
Tvrdoň O.: To the 60th birthday of Prof. ing. Karel Vinohradský, CSc.....	127

From abroad

Jeníček V., Boučková B.: Model forms of transformation of the East German agriculture.....	129
---	-----

Jeníček V., Boučková B.: The development and transformation of the Hungarian agriculture	137
---	-----

From the new economic literature

Choma D.: The theory of economy of agricultural co-operative	141
--	-----

STATISTICKÉ PŘEHLEDY

o čs. a zahraničním agrokomplexu
PŘÍLOHA ČÍSLA 1-2 ČASOPISU ZEMĚDĚLSKÁ EKONOMIKA

ČÍSLO
1
1992

INPUTY DO ZEMĚDĚLSTVÍ,
ZAHRANIČNÍ OBCHOD
A STRUKTURA ZEMĚDĚLSKÝCH PODNIKŮ
VE VYBRANÝCH ZEMÍCH
(podle údajů FAO)

Zemědělská technika - sklízecí mlátičky a dojící přístroje

	Sklízecí mlátičky								Dojící přístroje				
	počet			index ø 1979-81=100		obilní plochy na jednu sklízecí mlátičku (ha)			počet			index ø 1979-81=100	
	ø 1979-81	1985	1989	1985	1989	ø 1979-81	1985	1989	ø 1979-81	1985	1989	1985	1989
Belgie/Luc.	9 660	9 328	8 500	97	88	44,5	40,2	44,2	47 522	43 507	35 423	92	75
ČSFR	17 895	19 533	21 334	109	119	143,1	128,3	116,3	24 619	27 286	24 332	111	99
Dánsko	38 785	34 632	32 981	89	85	46,8	46,3	47,7	64 333	62 000	60 000	96	93
Francie	145 600	149 349	142 000	103	98	67,5	65,5	66,3	387 333	327 139	230 000	84	59
Irsko	5 305	5 180	5 130	98	97	76,5	77,2	67,3	58 167	74 300	82 000	128	141
Itálie	34 499	40 616	46 000	118	133	148,2	118,7	100,6	127 667	138 000	146 000	108	114
Maďarsko	13 868	12 016	10 762	87	78	209,8	231,4	261,8	7 000	5 499	4 900	79	70
Nizozemí	5 961	5 745	5 600	97	94	37,6	31,8	36,1	58 245	44 000	40 000	76	69
Polsko	39 139	56 136	74 489	143	190	200,5	146,2	112,5	116 957	186 600	250 000	160	214
Rakousko	31 650	30 314	27 049	96	85	33,8	34,5	35,0	106 167	106 790	99 711	101	94
SRN	167 500	155 000	137 000	93	82	31,1	31,5	33,9	457 633	394 600	292 600	86	64
NDR	13 674	16 838	17 952	123	131	184,7	149,6	136,4	10 783	11 758	11 950	109	111
Velká Británie	57 405	54 507	54 000	95	94	68,6	73,7	71,7	144 847	155 000	158 000	107	109
Evropa	816 107	831 067	821 389	102	101	86,5	83,3	83,1	...	...	...	...	...
Izrael	327	321	270	98	83	400,6	336,5	422,2	4 150	4 150	4 130	100	100
SSSR	723 000	828 000	689 000	114	95	168,6	134,6	154,2	360 667	426 000	386 000	118	107
Kanada	161 253	158 600	156 100	98	97	118,7	136,7	141,2	...	...	...	...	...
USA	644 000	645 000	640 000	100	99	111,1	113,0	99,3	...	...	...	...	...

	Počet traktorů			Index ø 1979-81=100		Zem. půda na 1 traktor (ha)			Pracovníci v zem. na 1 traktor		
	ø 1979-81	1985	1989	1985	1989	ø 1979-81	1985	1989	ø 1979-81	1985	1989
Belgie/Luc.	114 524	123 191	122 277	108	107	13,3	12,3	12,3	1,1	1,0	0,7
ČSFR	136 377	137 054	140 202	101	103	50,3	49,6	48,1	7,8	6,6	5,7
Dánsko	186 840	166 314	165 908	89	89	15,5	17,1	16,7	1,1	1,0	0,8
Francie	1 484 301	1 527 929	1 505 000	103	101	21,2	20,4	20,4	1,6	1,1	0,9
Irsko	142 700	158 000	165 000	111	116	40,1	36,1	34,2	1,6	1,3	1,1
Itálie	1 058 787	1 227 134	1 410 000	116	133	16,6	14,0	12,0	2,5	1,7	1,2
Maďarsko	55 807	55 317	50 388	99	90	118,8	118,2	128,7	17,0	13,7	12,6
Nizozemí	175 319	188 399	196 000	108	112	11,5	10,7	10,2	1,7	1,4	1,2
Polsko	620 724	924 642	1 152 644	149	186	30,5	20,5	16,3	10,2	5,1	3,6
Rakousko	320 100	326 060	351 444	102	110	11,5	10,8	10,1	1,0	0,8	0,6
SRN	1 467 400	1 483 600	1 423 896	101	97	8,4	8,1	8,4	1,1	0,9	0,8
NDR	144 826	158 025	170 967	109	118	43,3	39,4	36,1	6,7	5,5	4,7
Velká Británie	512 041	525 549	517 000	103	101	37,0	35,5	34,7	1,4	1,2	1,1
Evropa	8 449 066	9 719 214	10 378 789	115	123	26,8	23,0	21,5	3,5	2,6	2,1
Izrael	26 300	26 254	28 400	100	108	20,3	21,5	20,4	3,4	3,1	2,7
SSSR	2 566 666	2 775 000	2 689 000	108	105	236,0	218,7	223,8	10,6	8,2	7,3
Kanada	657 369	714 000	770 400	109	117	111,1	108,9	102,5	1,0	0,7	0,6
USA	4 767 666	4 676 000	4 670 000	98	98	89,9	92,3	92,4	0,8	0,7	0,6

¹⁾ ve fyzických jednotkách, včetně malotraktorů

Spotřeba průmyslových hnojiv v kg čistých živin na 1 ha orné půdy

	Spotřeba (kg)												Poměr N : P : K	
	NPK			N			P ₂ O ₅			K ₂ O				
	1980	1985	1988	1980	1985	1988	1980	1985	1988	1980	1985	1988	1980	1988
Belgie/Luc.	537.7	522.3	507.3	233.5	241.9	240.2	123.1	112.9	106.1	181.2	167.5	161.0	43:23:34	47:21:32
ČSFR	334.7	336.5	311.7	130.6	130.2	125.4	95.8	104.1	91.2	108.3	102.2	94.5	39:29:32	40:29:31
Dánsko	236.4	241.8	238.9	141.0	145.8	146.7	41.8	40.3	35.8	53.6	55.7	56.4	60:18:22	61:15:24
Francie	300.8	300.9	311.9	115.1	127.2	135.3	95.1	77.5	75.8	90.6	96.2	100.5	38:32:30	44:24:32
Irsko	685.2	786.6	717.1	313.7	403.4	362.4	165.0	166.3	153.7	206.5	217.0	201.0	46:24:30	51:21:28
Itálie	169.8	172.3	172.3	80.9	86.4	76.1	60.1	56.7	58.9	28.7	29.1	37.2	48:35:17	44:34:22
Maďarsko	262.4	252.7	276.8	100.7	105.5	123.1	73.2	63.4	65.7	88.5	83.8	88.0	38:28:34	44:24:32
Nizozemí	789.7	783.3	649.8	561.4	558.0	467.2	96.3	91.1	81.6	132.0	134.0	101.0	71:12:17	72:13:15
Polsko	234.8	229.9	245.3	90.2	90.0	102.9	59.4	61.2	63.9	85.3	78.7	78.5	39:25:36	42:26:32
Rakousko	249.1	254.7	211.9	97.7	108.2	92.6	60.7	59.3	51.4	90.7	87.1	67.8	39:24:37	44:24:32
SRN	471.2	427.3	411.3	206.9	203.4	206.3	111.7	98.9	86.2	152.6	125.1	118.8	44:24:32	50:21:29
NDR	325.2	329.4	366.6	149.3	154.8	177.3	77.2	63.9	70.8	98.6	110.6	118.5	46:24:30	49:19:32
Velká Británie	292.9	355.5	345.7	176.8	222.1	209.2	57.6	61.3	62.0	58.5	72.1	74.6	60:20:20	60:18:22
Evropa	222.8	228.2	229.3	102.3	110.9	112.7	61.2	57.2	55.8	59.4	60.1	60.8	46:27:27	49:24:27
Izrael	191.9	220.3	233.3	95.7	126.3	124.7	46.1	41.2	41.6	42.1	55.1	67.0	45:29:26	53:18:29
SSSR	80.9	109.3	117.0	35.6	47.2	49.9	24.1	32.8	36.8	21.1	29.4	30.3	44:30:26	43:31:26
Kanada	42.9	49.8	47.0	20.8	26.2	25.8	14.1	15.1	13.4	8.1	8.5	7.8	48:33:19	55:29:16
USA	112.7	93.7	93.6	56.7	49.9	50.8	25.9	19.9	19.7	30.1	24.0	23.1	50:23:27	54:21:25

Spotřeba průmyslových hnojiv v kg čistých živin na 1 ha zemědělské půdy

	Spotřeba (kg)												Index NPK celkem ø 1979-81 = 100	
	NPK			N			P ₂ O ₅			K ₂ O				
	1980	1985	1988	1980	1985	1988	1980	1985	1988	1980	1985	1988	1985	1988
Belgie/Luc.	292.6	278.6	275.9	127.1	129.1	130.6	67.0	60.2	57.7	98.6	89.3	87.5	95	94
ČSFR	252.5	255.2	235.5	98.5	98.7	94.9	72.3	79.0	69.0	81.7	77.5	71.5	101	93
Dánsko	215.9	223.1	220.3	128.8	134.4	135.3	38.2	37.2	33.0	49.0	51.4	52.0	103	102
Francie	177.9	182.6	193.5	68.1	77.2	84.0	56.2	47.0	47.1	53.6	58.4	62.4	103	109
Irsko	104.9	110.2	122.2	48.0	56.5	61.8	25.3	23.3	26.2	31.6	30.4	34.3	105	117
Itálie	120.2	122.1	122.7	57.3	61.3	54.2	42.6	40.2	41.9	20.4	20.6	26.5	102	102
Maďarsko	211.1	204.6	225.2	81.0	85.4	100.2	58.9	51.4	53.4	71.2	67.8	71.6	97	107
Nizozemí	336.2	346.1	300.7	239.0	246.5	216.2	41.0	40.3	37.8	56.2	59.3	46.7	103	89
Polsko	184.7	180.4	192.6	70.9	70.7	80.8	46.7	48.0	50.1	67.1	61.7	61.7	98	104
Rakousko	110.8	110.6	91.5	43.5	47.0	40.0	27.0	25.8	22.2	40.4	37.9	29.3	100	83
SRN	288.4	265.0	257.7	126.6	126.1	129.2	68.4	61.3	54.0	93.4	77.5	74.5	92	89
NDR	261.1	263.1	292.0	119.9	123.7	141.2	62.0	51.1	56.4	79.2	88.4	94.4	101	112
Velká Británie	108.6	134.9	130.3	65.5	84.3	78.8	21.4	23.3	23.3	21.7	27.4	28.1	124	120
Evropa	137.6	142.3	143.9	63.2	69.1	70.7	37.8	35.7	35.0	36.7	37.5	38.1	103	105
Izrael	157.0 ¹⁾	151.3 ²⁾	173.8	70.6 ¹⁾	85.2 ²⁾	92.9	45.5 ¹⁾	32.7 ²⁾	31.0	40.9 ¹⁾	33.4 ²⁾	49.9	96 ^{2,3)}	111 ³⁾
SSSR	31.0	41.8	45.0	13.6	18.0	19.2	9.2	12.5	14.2	8.1	11.2	11.7	135	145
Kanada	26.5	29.9	27.5	12.8	15.8	15.1	8.7	9.1	7.8	5.0	5.1	4.5	113	104
USA	50.2	41.3	41.2	25.3	22.0	22.4	11.5	8.7	8.7	13.4	10.6	10.2	82	82

¹⁾ 1978, ²⁾ 1983, ³⁾ 1978 = 100

Zahraníční obchod zemědělskými a potravinářskými produkty¹⁾

	Import (mil. UDS)			Export (mil. USD)			Index 1980 = 100			
							import		export	
	1980	1985	1989	1980	1985	1989	1985	1989	1985	1989
Belgie/Luc.	8 268,8	7 069,0	10 798,0	6 439,7	5 952,2	10 171,6	86	131	92	158
ČSFR	2 092,7	1 744,4	1 860,7	688,3	574,4	675,1	83	89	83	98
Dánsko	2 360,8	1 897,2	2 878,7	5 224,7	4 727,9	6 966,6	80	122	90	133
Francie	14 883,5	12 551,3	19 823,9	18 433,4	16 520,7	28 437,6	84	133	90	154
Irsko	1 425,8	1 292,2	1 967,4	3 128,2	2 634,6	5 004,9	91	138	84	160
Itálie	14 876,5	14 758,2	21 862,7	5 680,0	6 068,9	9 225,2	99	147	107	162
Maďarsko	1 100,4	730,8	728,2	1 990,2	1 847,2	2 171,7	66	66	93	109
Nizozemí	11 659,8	10 517,6	15 581,0	16 085,1	15 201,0	26 548,1	90	134	95	165
Polsko	3 098,1	1 374,9	2 098,8	1 106,9	953,9	1 529,3	44	68	86	138
Rakousko	1 829,6	1 542,7	2 418,2	775,7	788,8	1 246,9	84	132	102	161
SRN	25 152,2	21 035,7	30 860,3	10 328,3	10 039,1	17 409,6	84	123	97	169
NDR	2 484,2	1 945,2	2 204,8	554,1	543,5	689,9	78	89	98	125
Velká Británie	16 320,7	13 576,8	20 002,0	8 220,4	6 987,0	11 000,3	83	123	85	134
Evropa	124 794,0	105 843,4	158 338,5	90 929,6	84 449,3	137 692,0	85	127	93	151
Izrael	907,5	808,6	1 166,3	854,5	867,6	1 125,4	89	129	102	132
SSSR	17 912,6	18 093,2	20 256,6	2 720,2	2 211,3	2 897,2	101	113	81	107
Kanada	4 599,8	4 703,9	6 490,5	7 115,2	6 946,9	7 861,2	102	141	98	111
USA	18 181,7	23 118,0	25 065,8	42 882,6	30 826,9	44 147,7	127	138	72	103

¹⁾ podle SITC: sekce 0 – potraviny a zvířata (živá zvířata, maso a zpracované výrobky z masa, mléčné produkty a vejce, obilniny a mouka, ovoce a zelenina, cukr a med, káva, čaj, kakao, krmiva, různé potraviny)
 sekce 1 – nápoje a tabák

Podíl zemědělství na celkovém zahraničním obchodu a saldo zemědělského zahraničního obchodu

	Podíl zemědělství ¹⁾ v % na celkovém						Podíl obrátu zemědělského ZO na celkovém ZO (%)			Saldo zemědělského ZO ¹⁾					
	importu			exportu						celkem (mil. USD)			na 1 obyvatele (USD)		
	1980	1985	1989	1980	1985	1989	1980	1985	1989	1980	1985	1989	1980	1985	1989
Belgie/Luc.	11.6	12.5	10.5	10.0	11.1	10.2	10.8	11.8	10.4	-1 829.1	-1 117.4	-626.4	-178.9	-109.3	-61.1
ČSFR	13.8	9.9	13.0	4.6	3.2	4.7	9.3	6.6	8.8	-1 404.4	-1 170.0	-1 185.5	-91.7	-75.5	-75.8
Dánsko	12.2	10.3	10.6	30.4	27.2	24.4	20.7	18.5	17.7	+2 863.8	+2 830.7	+4 087.8	+559.0	+553.6	+796.5
Francie	11.0	11.6	9.8	16.6	16.9	15.4	13.5	14.1	12.5	+3 549.9	+3 969.4	+8 613.7	+65.9	+71.9	+153.5
Irsko	12.8	12.9	11.4	36.8	25.4	24.2	23.2	19.2	18.4	+1 702.4	+1 342.4	+3 037.6	+500.6	+379.2	+864.2
Itálie	14.9	16.2	14.3	7.2	7.7	6.6	11.6	12.3	10.6	-9 196.5	-8 689.3	-12 637.5	-163.0	-152.1	-219.7
Maďarsko	11.9	8.9	8.3	22.9	21.8	22.7	17.2	15.5	15.8	+889.8	+1 116.4	+1 443.5	+83.1	+104.8	+136.5
Nizozemí	15.2	15.3	13.9	21.8	21.2	22.9	18.4	18.3	18.5	+4 425.5	+4 683.4	+10 967.1	+312.9	+323.3	+738.9
Polsko	16.3	12.7	20.8	6.5	8.3	11.6	11.7	10.4	15.6	-1 991.2	-421.0	-569.5	-56.0	-11.3	-15.0
Rakousko	7.5	7.3	6.2	4.4	4.6	3.8	6.2	6.1	5.1	-1 053.9	-753.9	-1 171.3	-139.6	-99.8	-153.8
SRN	13.4	13.2	11.4	5.3	5.5	5.1	9.3	9.1	7.9	-14 823.8	-10 996.6	-13 450.7	-240.8	-180.2	-218.4
NDR	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-1 930.1	-1 401.7	-1 514.9	-115.3	-84.3	-90.8
Velká Británie	13.7	12.4	10.2	7.2	7.0	7.3	10.5	9.8	8.9	-8 100.3	-6 589.8	-9 001.7	-143.3	-116.0	-156.7
Evropa	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-33 864.4	-21 394.1	-20 646.5	-69.9	-43.5	-41.4
Izrael	11.3	9.7	8.8	15.4	13.9	10.5	13.0	11.5	9.6	-52.9	+58.9	-40.9	-13.7	+13.9	-9.1
SSSR	26.0	21.9	17.7	3.5	2.6	2.7	14.7	12.0	10.4	-15 192.4	-15 881.9	-17 359.4	-57.3	-57.3	-60.1
Kanada	7.8	6.1	5.7	10.9	8.0	6.8	9.4	7.1	5.2	+2 515.4	+2 243.0	+1 370.7	+104.6	+89.0	+52.2
USA	7.5	6.4	5.1	19.8	14.9	12.1	13.4	9.5	9.1	+24 700.9	+7 708.9	+19 081.6	+108.5	+32.2	+76.9

¹⁾ Zemědělství včetně potravin, zemědělských surovin a polotovarů
(SITC sekce 0 a 1)

Čisté dovozy (+) nebo vývozy (-) vybraných zemědělských produktů - obiloviny, cukr, pokrutiny a olejnatá semena

	Obiloviny (tis. t) ¹⁾			Cukr (tis. t) ²⁾			Pokrutiny (tis. t)			Olejnatá semena (tis. t)		
	1980	1985	1989	1980	1985	1989	1980	1985	1989	1980	1985	1989
Belgie/Luc.	-2 232	-2 156	-2 322	+592	+583	+592	-613	-65	-269	-1 003	-1 908	-1 943
ČSFR	-2 032	-254	-126	+168	+76	+168	-736	-495	-309	-72	-52	-23
Dánsko	+784	+1 145	+1 937	+235	+332	+235	-1 861	-1 974	-2 029	-103	+367	+132
Francie	+18 067	+27 501	+28 251	+2 390	+2 097	+2 390	-3 114	-3 530	-3 862	-682	+681	+2 131
Irsko	-307	-202	+44	+14	+66	+14	-328	-366	-477	-3	+12	-16
Itálie	-5 784	-3 720	-4 193	-230	-219	-230	-1 214	-1 454	+1 545	-1 682	-1 649	-922
Maďarsko	+784	+2 139	+1 608	+66	+38	+66	-618	-653	-644	+97	+117	+65
Nizozemí	-3 586	-4 015	-3 715	+164	+94	+163	-401	-2 020	-1 336	-3 342	-3 452	-3 516
Polsko	-7 696	-1 994	-2 835	-98	+188	-98	-1 358	+896	-1 227	-280	+208	+491
Rakousko	+51	+669	+923	+135	+40	+135	-415	-497	-454	+3	-4	+85
SRN	-2 620	-3 870	+1 788	+814	+686	+814	-3 553	-3 208	-2 931	-5 204	-4 457	-3 801
NDR	-4 126	-2 247	-2 755	-94	-43	-94	-939	-838	-659	-107	-52	+9
Velká Británie	-2 711	+1 510	+3 772	-1 304	-742	-1 304	-977	-2 083	-2 056	-1 420	-361	-722
Evropa	-24 143	+10 828	+20 853	+2 163	+1 661	+2 163	-17 281	-19 473	-20 405	-18 484	-14 749	-12 282
Izrael	-1 573	-1 714	-1 890	-186	-220	-186	+36	+1	-19	-1 536	-433	-375
SSSR	-28 940	-41 450	-37 090	-4 822	-4 339	-4 822	-435	-520	-4 056	-1 060	-848	-909
Kanada	+20 462	+19 621	+15 530	-860	-1 036	-860	-110	-283	-148	+1 140	+1 472	+2 121
USA	+112 705	+79 126	+106 183	-3 081	-2 199	-3 081	+7 688	+5 131	+5 567	+23 428	+17 416	+15 064

¹⁾ pšenice, ječmen, kukuřice, žito, oves, proso, čirok, rýže

²⁾ v ekvivalentu surového cukru

Čisté dovozy (+) nebo vývozy (-) vybraných zemědělských produktů - citrusy, chmel, pivo a bavlna

	Citrusy celkem (tis. t)			Chmel (t)			Pivo (tis. t)			Bavlna (vlákno - tis. t)		
	1980	1985	1989	1980	1985	1989	1980	1985	1989	1980	1985	1989
Belgie/Luc.	-199,3	-208,7	-249,9	-1 238	-2 631	-2 059	+139,9	+212,1	+175,1	-35,0	-42,6	-45,3
ČSFR	-146,5	-153,8	-115,5	+7 589	+6 473	+9 320	+215,0	+206,4	+169,4	-105,9	-119,5	-89,3
Dánsko	-41,6	-47,3	-5,0	-513	-640	-660	+128,6	+116,0	+205,4	-1,8	-1,7	-2,7
Francie	-1 018,7	-990,3	-1 160,6	-176	-791	+34	-206,0	-178,5	-190,5	-178,5	-153,6	-144,1
Irsko	-31,8	-31,5	-42,8	-810	-1 074	-506	+182,6	+170,8	+194,4	-16,1	-17,2	-24,8
Itálie	+284,8	+327,7	+184,6	-576	-648	-606	-97,4	-208,1	-196,2	-251,5	-255,9	-322,5
Maďarsko	-68,1	-64,7	-53,8	-220	-629	-100	-138,8	-113,7	-112,3	-117,0	-81,2	-60,7
Nizozemí	-368,8	-345,3	-409,7	-55	-164	-249	+335,2	+499,9	+549,1	-16,5	-10,2	-73,9
Polsko	-163,9	-75,7	-130,0	+178	+698	+500	+30,4	+20,8	+8,0	-172,9	-165,5	-155,0
Rakousko	-137,1	-128,1	-139,8	-726	-613	-515	-6,6	+15,2	+9,9	-21,7	-21,4	-22,4
SRN	-982,6	-852,9	-1 010,1	+10 002	+12 361	+9 613	+222,1	+402,8	+391,7	-181,0	-223,4	-216,5
NDR	-110,2	-148,0	-145,0	-650	-300	-1 500	+196,3	+53,7	+51,5	-92,1	-116,8	-121,0
Velká Británie	-603,6	-502,2	-651,7	+1 955	-30	-98	-187,6	-267,4	-316,9	-67,0	-53,1	-41,4
Evropa	-2 439,7	-1 855,3	-2 142,4	+16 573	+13 335	+13 229	+588,8	+824,1	+766,5	-1 874,2	-1 886,5	-1 705,7
Izrael	+784,4	+556,2	+436,1	-26	-10	-30	-0,5	+0,1	-1,6	-54,8	+45,6	+45,1
SSSR	-504,0	-547,8	-387,6	-1 864	-1 200	-	-78,0	-95,0	-67,1	+793,9	+471,8	+713,6
Kanada	-404,1	-352,6	-376,3	-2 003	-1 670	-1 246	+138,7	+143,1	+161,2	-62,0	-43,8	-47,3
USA	+1 307,5	+690,9	+941,2	+3 989	-2 210	+8 651	-403,6	-849,2	-832,7	+1 822,9	+1 081,4	+1 531,8

Čisté dovozy (+) nebo vývozy (-) vybraných zemědělských produktů - maso celkem, hovězí, skopové a vepřové

	Maso celkem (tis. t) ¹⁾			Maso hovězí (tis. t)			Maso vepřové (tis. t)			Maso skopové (tis. t)		
	1980	1985	1989	1980	1985	1989	1980	1985	1989	1980	1985	1989
Belgie/Luc.	+139,3	+178,3	+326,2	+28,8	+53,9	+94,4	-15,8	-8,3	-11,8	+178,8	+172,0	+261,1
ČSFR	+16,9	+11,5	+5,7	+10,0	+14,0	+42,0	...	+1,2	+1,2	...	-12,0	+8,0
Dánsko	+488,3	+559,2	+621,9	+137,9	+107,6	+93,8	-1,7	-2,2	-3,1	+268,7	+341,8	+427,7
Francie	-174,4	-139,1	+70,1	+36,4	+65,6	+146,7	-37,4	-63,0	-113,8	-213,8	-265,3	-173,1
Irsko	+396,5	+309,5	+400,0	+339,7	+252,6	+321,2	+15,6	+23,9	+37,0	+11,3	+12,8	+15,7
Itálie	-675,1	-874,8	-953,0	-295,6	-391,8	-388,1	-11,8	-19,0	-20,9	-331,1	-413,3	-480,7
Maďarsko	+286,4	+350,6	+359,2	+38,3	+54,2	+22,9	+2,9	+5,0	+1,9	+89,8	+113,4	+131,9
Nizozemí	+750,0	+1 035,4	+1 268,5	+107,3	+223,5	+248,8	+12,5	+4,5	+1,7	+436,9	+601,7	+743,7
Polsko	+30,7	-5,2	-2,0	-10,8	+2,9	-41,3	...	-18,4	...	...	-19,0	-10,6
Rakousko	-4,0	+50,3	+32,5	+9,2	+54,1	+45,6	-0,9	-1,1	-2,3	...	+7,4	+5,2
SRN	-446,7	-465,0	-375,9	+135,7	+169,4	+335,9	-23,0	-23,2	-27,2	-321,0	-362,6	-431,1
NDR	+26,7	+44,7	+92,6	+13,0	+24,0	+24,8	-3,1	-1,7	-1,0	...	+20,4	+68,3
Velká Británie	-366,1	-219,3	-179,8	-80,6	-2,5	-41,3	-154,5	-96,8	-23,3	-22,3	+9,0	-36,0
Evropa	+2 539,6	+914,8	+1 169,4	+329,7	+589,6	+613,4	-201,5	-183,8	-194,9	+179,2	+281,1	+422,9
Izrael	-17,8	-36,2	-38,6	-30,5	-36,1	-38,4	...	...	...	...	...	...
SSSR	-721,4	-682,4	-540,1	-324,9	-318,2	-198,5	-130,0	-40,0	-35,0	...	-189,9	-171,4
Kanada	+147,6	+242,4	+225,4	-7,4	+15,1	-29,2	-13,3	-0,4	-11,6	+101,0	+175,8	+220,9
USA	-28,1	-239,6	+372,1	-578,1	-488,9	-256,8	-14,8	-15,4	-18,1	-23,1	-220,0	-146,9

¹⁾ maso čerstvé, mražené, chlazené

Čisté dovozy (+) nebo vývozy (-) vybraných zemědělských produktů - maso drůbeží, máslo, sýry a vejce

X

	Maslo drůbeží (tis.t)			Máslo (tis. t.)			Sýry (tis. t)			Vejce (tis. t)		
	1980	1985	1989	1980	1985	1989	1980	1985	1989	1980	1985	1989
Belgie/Luc.	+3,7	+4,5	+20,4	+14,7	-0,3	-4,2	-67,3	-68,7	-71,5	+42,8	-1,9	-2,8
ČSFR	+11,0	+30,3	+9,0	+0,7	+20,1	+12,0	+4,6	+7,0	+6,0	+6,2	+7,6	+6,0
Dánsko	+52,0	+54,8	+59,1	+62,4	+46,1	+40,4	+166,0	+207,4	+212,8	+0,8	-3,5	-0,5
Francie	+222,5	+281,1	+382,0	+95,6	+128,9	+21,6	+170,6	+204,7	+217,1	+11,4	+7,5	-14,5
Irsko	+1,7	-4,9	+2,6	+87,5	+103,6	+150,6	+35,3	+57,8	+53,7	-8,7	-9,6	-3,3
Itálie	-7,0	-20,1	-22,5	-43,0	-58,7	-33,7	-183,8	-265,8	-230,9	-25,7	-41,3	-45,2
Maďarsko	+135,3	+158,2	+178,0	+5,4	-0,3	+5,8	+7,8	+10,5	+13,8	+22,1	+11,1	+1,9
Nizozemí	+203,7	+176,0	+207,8	+143,1	+180,1	+172,8	+246,9	+322,0	+358,9	+302,6	+382,1	+406,4
Polsko	+19,0	+6,9	+14,0	-19,1	+0,4	-25,0	+3,6	-2,5	-1,8	+18,6	0	+9,2
Rakousko	-10,4	-10,3	-16,7	-0,1	-1,0	-0,1	+31,4	+32,1	+23,9	-15,1	-4,4	-2,9
SRN	-178,7	-194,8	-232,3	+197,4	-12,6	-5,4	-19,7	-13,1	-20,1	-266,9	-247,9	-240,2
NDR	-2,1	-3,0	-1,0	+26,1	+30,0	+21,6	-5,0	-3,5	-3,5	+7,7	+16,0	+16,5
Velká Británie	-8,2	-30,1	-17,3	-128,4	-115,6	-49,2	-99,9	-129,7	-142,9	+3,5	-12,3	-1,8
Evropa	+445,0	+462,3	+518,9	+445,5	+342,8	+388,3	+387,3	+420,8	+439,9	+164,0	+119,7	+98,9
Izrael	+15,9	+3,2	+3,2	+0,5	-0,6	+0,4	+0,9	+0,3	+1,4	+0,8	+6,2	+4,4
SSSR	-159,0	-141,2	-136,1	-230,5	-258,7	-232,7	-5,1	-11,0	-5,8	-41,0	-21,2	-5,0
Kanada	-5,3	-17,6	-23,0	+0,1	+0,4	+2,2	-17,3	-9,6	-9,9	-1,0	-7,9	-8,7
USA	+331,9	+217,0	+480,1	-44,0	+43,0	+28,9	-99,3	-119,2	-113,9	+49,9	+11,1	+17,9

Pracovní síly v zemědělství

	Pracovní síly					Podíl zemědělství n a celkovém počtu ekonomicky činných (%)			Počet obyvatel na 1 pracovníka v zemědělství				
	počet (tis.)			index ø 1979-81=100					počet			index ø 1979-81=100	
	1980	1985	1989	1985	1989	1980	1985	1989	1980	1985	1989	1985	1989
Belgie/Luc.	120	96	92	80	77	2.9	2.3	2.2	85,2	106,5	111,5	125	131
ČSFR	1 066	906	798	85	75	13.3	11.1	9.7	14.4	17.1	19.6	119	136
Dánsko	198	163	139	82	70	7.3	5.9	4.9	25.9	31.4	36.9	121	142
Francie	2 024	1 655	1 398	82	69	8.6	6.7	5.5	26.6	33.3	40.1	125	151
Irsko	234	211	189	90	81	18.6	15.9	13.9	14.5	16.8	18.6	116	128
Itálie	2 600	2 092	1 737	80	67	12.0	9.3	7.5	21.7	27.3	33.1	126	153
Maďarsko	950	757	634	80	67	18.2	14.5	12.1	11.3	14.1	16.7	125	148
Nizozemí	302	263	236	87	78	5.5	4.5	3.8	46.8	55.1	62.9	118	134
Polsko	5 283	4 676	4 146	89	78	28.5	24.4	21.5	6.7	8.0	9.1	119	136
Rakousko	306	254	217	83	71	9.0	7.2	6.0	24.7	29.7	35.1	120	142
SRN	1 635	1 331	1 123	81	69	5.8	4.6	3.8	37.7	45.9	54.9	122	146
NDR	965	873	797	90	83	10.6	9.3	8.3	17.3	19.1	20.9	110	121
Velká Británie	706	634	581	90	82	2.6	2.3	2.0	80.1	89.6	98.8	112	123
Evropa	29 816	25 504	22 321	86	75	13.7	11.3	9.7	16.3	19.3	22.3	118	137
Izrael	90	82	76	91	84	6.2	5.1	4.4	43.1	51.6	59.3	120	138
SSSR	27 162	22 808	19 652	84	72	20.0	16.2	13.6	9.8	12.2	14.7	124	150
Kanada	624	531	454	85	73	5.3	4.2	3.5	38.5	47.5	57.8	123	150
USA	3 801	3 339	2 969	88	78	3.5	2.8	2.4	59.9	71.7	83.6	120	140

	Obilní jednotky na 1 pracovníka v zemědělství (kg)						Obilní jednotky na 1 ha půdy (kg)					
	rostlinné výrobky			živočišné výrobky			rostlinné výrobky/1 ha o.p. ²⁾			živočišné výrobky/1 ha z.p.		
	o 1979-81	1985	1990	o 1979-81	1985	1990	o 1979-81	1985	1990 ¹⁾	o 1979-81	1985	1990 ¹⁾
Belgie/Luc.	30 252	41 175	52 139	87 362	114 050	122 887	3 895	4 904	5 087	6 586	7 246	7 497
ČSFR	11 505	16 432	19 172	12 800	16 506	20 019	2 393	2 889	2 989	1 992	2 201	2 361
Dánsko	42 631	59 825	82 984	57 895	74 051	87 138	3 182	3 722	3 808	3 946	4 250	4 346
Francie	32 318	46 424	55 204	27 337	34 133	39 613	3 509	4 059	3 948	1 775	1 812	1 770
Irsko	10 167	11 695	13 134	36 109	48 096	52 785	2 713	3 085	2 578	1 475	1 778	1 765
Itálie	14 042	16 182	19 521	12 019	15 618	19 158	2 936	2 775	2 791	1 815	1 908	1 951
Maďarsko	17 268	24 246	26 240	10 831	14 765	18 077	3 076	3 467	3 147	1 553	1 709	1 764
Nizozemí	13 716	16 458	20 079	74 184	97 621	107 463	4 817	4 853	5 090	11 091	12 716	12 605
Polsko	5 745	6 703	9 764	5 753	6 313	6 520	2 037	2 111	2 739	1 604	1 561	1 436
Rakousko	18 736	26 133	30 025	23 575	31 055	33 150	3 506	4 353	4 323	1 963	2 247	2 062
SRN	18 814	25 168	31 203	32 094	40 624	46 795	4 104	4 495	4 693	4 284	4 499	4 410
NDR	13 413	18 630	20 814	18 250	21 752	22 890	2 574	3 270	3 369	2 812	3 050	2 949
Velká Británie	32 420	42 250	44 226	49 437	57 014	60 557	3 264	3 785	3 677	1 845	1 939	1 897
Evropa	12 152	16 015	17 800	13 041	16 193	18 251	2 588	2 925	2 836	1 716	1 845	1 823
Izrael	13 087	14 641	13 037	21 307	26 789	29 818	2 852	2 872	2 288	3 598	3 895	3 901
SSSR	8 077	10 396	14 633	6 784	8 927	11 564	946	1 021	1 237	304	336	376
Kanada	81 330	111 465	150 627	36 767	44 258	53 514	1 124	1 265	1 487	314	302	310
USA	110 561	144 399	148 296	56 139	68 756	81 527	2 205	2 539	2 318	498	532	561

¹⁾ koeficienty přepočtu na obilní jednotky: obilniny 1,0; brambory 0,2; cukr 1,0; zelenina 0,15; ovoce 0,25; olejnin 1,7; víno 1,0; chmel 7,0; tabák 2,0; mléko 0,8; maso hovězí 8,0; vepřové 4,8; skopové 8,0; koňské 10,0; drůbeží 4,8; vejce 4,2;

²⁾ orná půda včetně trvalých porostů na o.p.

³⁾ půda rok 1988

Zemědělské podniky - počet, průměrná velikost, průměrný počet zvířat na 1 podnik; ES, Rakousko, Kanada, USA

	Počet podniků ¹⁾ (tis.)			ø velikost ²⁾ (ha z.p.)			Průměrný počet zvířat na 1 zemědělský podnik ³⁾											
	1980	1985	1987	1980	1985	1987	skot			prasata			ovce			drůbež		
							1980	1985	1987	1980	1985	1987	1980	1985	1987	1980	1985	1987
Belgie	92.3	82.2	78.7	15.3	15.7	17.3	37	45	49	117	179	162	13	18	21	607	934	1161
Dánsko	119.7	91.3	85.9	24.4	31.0	32.5	46	57	58	127	206	246	14	16	19	512	846	1 003
Francie	1 141.3	974.5	911.8	25.6	29.2	30.7	31	39	42	35	45	56	66	69	72	210	314	377
Irsko	223.4	220.1	216.9	22.6	22.7	22.7	35	37	38	83	130	186	76	92	108	110	153	157
Itálie	1 936.1	1 891.8	1 974.8	8.0	9.1	7.7	17	19	20	16	22	21	38	46	46	174	198	192
Lucembursko	4.7	4.0	3.8	27.5	31.5	33.2	58	70	73	46	64	78	13	18	22	50	50	53
Nizozemí	132.0	120.9	117.2	15.4	16.7	17.2	57	69	70	205	343	405	40	41	48	8 232	12 357	13 897
SRN	807.4	703.9	670.7	15.1	16.9	17.6	28	35	36	43	58	66	25	27	28	186	224	259
Velká Británie	259.2	242.5	242.8	65.9	69.3	68.9	74	79	79	217	336	371	354	404	422	1 810	2 295	2 512
ES-10 ⁸⁾	5 458.0	5 037.4	5 005.6	16.3	17.4	17.3	31	37	39	46	62	69	80	94	100	229	284	381
ES-12 ⁹⁾	...	...	6 929.3	...	...	16.5	...	...	31	...	...	49	...	...	95	...	...	267
Rakousko	302.6	278.6 ⁴⁾	...	24.2	26.6 ⁴⁾	...	15	17	18	20	22	24	9	10	11	839 ⁷⁾	1 033 ⁷⁾	1 175 ⁷⁾
Kanada	318 ⁵⁾	293 ⁴⁾	...	206.8 ⁵⁾	231.5 ⁴⁾	...	...	...	...	31 ⁵⁾	34 ⁴⁾	...	2 ⁵⁾	2 ⁴⁾	...	321 ⁵⁾	355 ⁴⁾	...
USA	2 439.5	2 292.5	2 143.1 ⁶⁾	172.4	178.5	186.6 ⁶⁾	46	48	46 ⁶⁾	26	23	25 ⁶⁾	5	5	5 ⁶⁾	161 ⁷⁾	161 ⁷⁾	164 ⁶⁷⁾

¹⁾ ES: podniky s výměrou nad 1 ha z.p.; Rakousko: podniky s výměrou nad 1 ha zem. a lesní půdy; USA: podniky s příjmem nad 1000 USD za rok

²⁾ Rakousko: zemědělská a lesní půda, v roce 1985 byla výměra na 1 podnik 12,7 ha z.p.

³⁾ Průměrný počet zvířat pouze v podnicích, které se zabývají chovem příslušného druhu zvířat; USA - průměrný počet zvířat ve všech podnicích

⁴⁾ r. 1986

⁵⁾ r. 1981

⁶⁾ r. 1990

⁷⁾ Rakousko - jatečná kuřata, USA - jatečná kuřata a slepice

⁸⁾ ES-10: Belgie, Dánsko, Francie, Irsko, Itálie, Lucembursko, Nizozemí, Řecko, SRN, Velká Británie

⁹⁾ ES-12: od roku 1986, kdy přistoupilo k ES-10 Portugalsko a Španělsko

Prameny: Agriculture - Statistical yearbook 1990, Eurostat

Zahlen aus der Österreichs Land - und Forstwirtschaft 1990

Agriculture statistical yearbook 1990, USDA

Statistics Canada, Census of Agriculture

Zemědělské podniky - počet, průměrná velikost, průměrný počet zvířat na 1 podnik - společenský sektor¹⁾ ČSFR, Maďarska, Polska, NDR a SSSR

		Počet podniků (tis.)			ø velikost (ha. z.p.)			Průměrný počet zvířat na 1 podnik											
								skot			prasata			ovce a kozy			drůbež		
		1980	1985	1989	1980	1985	1989	1980	1985	1989	1980	1985	1989	1980	1985	1989	1980	1985	1989
ČSFR	SS	200	226	245	6 795	6 204	5 922	4 825	4 513	4 463	4 735	3 327	5 143	550	557	514	34 500	27 434	28 980
	ZVD	1 722	1 677	1 660	2 349	2 553	2 592	1 855	2 052	2 124	2 567	2 200	2 555	225	283	266	6 586	6 202	6 807
Maďarsko	SS	131	128	136	6 427	6 336	5 737	2 347	2 414	2 214	11 918	11 813	10 718	2 981	1 841	1 023	47 328	48 438	49 265
	ZVD	1 457	1 400	1 402	3 248	3 352	3 250	790	770	710	1 538	1 794	1 806	1 439	1 113	901	16 609	17 357	17 332
Polsko	SS	947	1 258	1 231	3 647	2 622	2 676	2 784	1 442	1 294	3 812	3 073	3 442	1 077	1 060	1 095	528	1 510	1 787
	ZVD	2 399	2 340	2 004	308	289	342	160	106	101	396	366	489	125	138	135	375	1 795	2 146
NDR ²⁾		5 492	5 232	5 110	1 025	1 067	1 084	1 033	1 103	1 109	2 280	2 399	2 278	337	436	455	8 012	8 219	8 317
SSSR	SS	21 057	22 685	23 303	17 256	16 055	15 546	1 905	1 852	1 771	1 121	1 162	1 153	3 278	2 991	2 789	25 782	30 152	31 108
	ZVD	26 336	26 660	27 940	6 496	6 370	6 065	1 807	1 899	1 771	1 068	1 092	1 022	1 729	1 640	1 492	2 578	2 236	1 829

Podíl společenského sektoru¹⁾ na celkové zemědělské půdě a stavech hospodářských zvířat v roce 1989

	Zeměd. půda	Skot celkem	Krávy	Prasata	Ovce	Kozy	Drůbež
ČSFR	94,0	97,2	97,7	91,8	59,8	3,2	76,3
Maďarsko	85,1	82,2	76,8	55,0	72,5	7,7	56,9
Polsko	23,4	18,0	12,0	30,0	40,5	...	15,6
NDR	90,2	99,0	99,7	96,9	88,9	67,7	86,2
SSSR	98,0	79,6	68,4	80,8	77,9	18,1	66,2

¹⁾ společenský sektor - státní zemědělské podniky (SS - státní statky), zemědělská výrobní družstva (ZVD)

²⁾ všechny druhy zem. podniků

Pramen: Statističeskij ježegodnik stran-členov SEV 1982, 1986, 1990